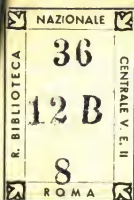

1000

Proper

36. 12. 8. 8.

~~33~~ 33.

36.12 B.6

6-9-1-22
31-3-3-20

DE ERVDITIONE
APOSTOLORVM
LIBER SINGVLARIS.

I O. L A M I
DE ERVDITIONE
A P O S T O L O R V M
L I B E R S I N G V L A R I S

IN QVO MVLTAE, QVAE PRIMITIVORVM CHRISTIANORVM
Litteras, doctrinas, scripta, placita, studia,
conditionem, censum, mores, & ritus,
attinent, exponuntur, & illustrantur;

CRITICE SACRA INVATVR ET PROMOVETVR

Prima Beati Pauli Apostoli ad Corinthios Epistola
passim edisseritur;

PLVRIA PROFERVNTVR INEDITA

APTEQVE DISSERTATIONES DVAE INTERSERVNTVR

Quarum prima est De Re Vestiaria Christiani hominis
primitivi; Altera De Codicibus MSS. Novi Foederis,
qui in Bibliothecis Florentinis adservantur.

A D

NEREV M CORSINI V M
S. R. E. DIACON V M
CARDINALE M AMPLISSIM V M.

FLORENTIAE ANNO MDCCXXXVIII.
EX TYPOGRAPHIO BERNARDI PAPERINII.

CVM APPROBATIONE.

*Solus in Bibliotheca Vaticana
1788*

הגני יסוף לה להפיא את-העם הזה הפלא ופלא ואברה

Peribit enim sapientia a sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur. Esaias Cap. XXIX. 14.

Κατηγορώμεν Ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν ἢ ᾧ κατηγορία αὐτῇ, ἐγκώμιον. *Accusamus Apostolos, ut indoctos; haec enim accusatio, encomium. Ioannes Chrysostomus Hom. III. in Epist. I. ad Corinth. Cap. I.*

Illud vero, quod post verba Doctorum verbis vestris subiunxistis: *Ita igitur hoc uno modo Apostoli, & Evangelistae, & totius divinae Scripturae interpretes, cum Catholicis eius expostitoribus, ab imperitiae calumnia rationabiliter defendi queunt. Nihil enim omnino contra regulam grammaticae dixerunt, quod non ita aut ratio aliqua, aut causa mysteriorum dici exigeret. Ab illis verbis vestris multum Ecclesiastici Doctores dissonant. Exiguitati nostrae videtur, quod neque vos neque nos de hac re aliquid sentire aut dicere debemus, nisi ea, quae Orthodoxos Magistros sensisse aut dixisse legimus. Et ex intervallo: Haec qua intentione dixeritis nullus eorum, qui otiosa loqui timent, intel- ligit; nisi forte hoc etiam nobis crimen superadditis, quasi rusticitalis reprehendamus Spiritum Sanctum. Quod si ita est, idest, tali intentione ista dicitis, quid ad haec respondere possumus, nisi: Ipse occultorum cognitor, cordium testis, scrutator renum, omnipotens Deus videat, & audiat. S. Agobardus Lugdunensis Lib. adv. Fredegisum.*

EMINENTISS. ET REVERENDISS. PRINCIPI

D. D.

NEREO CORSINIO

S. R. E. DIACONO CARDINALI

&c. &c. &c.

IO. LAMIVS DEDICAT CONSECRATQVE.

*Quo nam potius ,
PRINCEPS AM-
PLISSIME , praesidium & tute-
lam meus hic Libellus quaesi-*

verit , quam ab EMINENTIA
TVA, quae Christi Ecclesiam,
& sacrum Apostolicae Cathe-
drae imperium , admirandis
consiliis regit , & incredibili
prudentia moderatur ? Nihil
prope aliud in eo praedica-
tur , & luculenter exponitur ,
quam ratio ac via plane ad-
mirabilis , qua Deus , quum
superbam mortalium sapien-
tiam reprobavisset , virtutem
suam in aliena imbecillitate
exserens & ostentans , homines
ab errore & superstitione re-
vocavit , atque huius eiusdem
Ecclesiae fundamenta firmissi-

*ma iecit; & non in Tuum si-
num convolabit, TVAMQVE
EMINENTIAM suo argumen-
to Volumen demerebitur, quod
Ecclesiae, Tuae quodammodo
curae, ac solitudini, dum
infirmæ grandævi Patru
CLEMENTIS XII. PONTIFICIS
MAXIMI aetati opitularis,
non sine Numine commis-
sae, exordia, studia prima,
mores, ac ritus, edisserit?
Quam alacrem fiduciam, &
laudabilem securitatem, Tuo
pectori non ingeneret ea co-
gnitio, qua percipis, a de-
spectis initiis, humilibus prae-*

conibus, rudibus imperitisque
magistris, per maximas eam
difficultates, & impedimenta,
in tantam, & tam magnifi-
cam, amplitudinem divinitus
esse provectam; ut temporibus
etiam difficillimis, & in me-
diis procellarum periculis,
PETRI Navem, non littora
iam orasque legentem, sed im-
mensi Pelagi profunda secan-
tem, facile TE, coelestibus
oraculis confirmatum, & con-
sueti sapientia usum, in por-
tum tutissimum deducturum
esse confidas? Itaque refugium
in TE, aequo rerum aestima-

tore, indagatore Ecclesiasticae
vetustatis solertissimo, & lit-
terarum fautore munifico, re-
periat Opusculum, quod in
meae a me pietatis & reli-
gionis defensionem elucubra-
tum, lividis & indoctis ho-
minibus adhuc me calumniis
adpetendi ansam praebere pos-
se videretur, nisi tanti Pa-
troni nobilitate, virtute, me-
ritis, dignitate, deterrerentur.
Quod si minus Libel-
lus ipse; tantae certe Aposto-
lorum laudes, tanta primiti-
vae Ecclesiae praeconia &
Christianae antiquitatis monu-
menta

menta, tantaque divinae sapientiae ac potestatis admiratio, quanta in eo exstant atque eminent, Tuum iure optimo amorem, benevolentiam, patrociniumque, mereantur. Quid enim aliud in eo fuse lateque celebratur, & in clarissimam lucem continenter educitur, dum Christi Apostolos, ac Discipulos, piosque illos primi aevi Christianos, non callidae eloquentiae, & profanae eruditionis, & mortalis doctrinae, opibus divites; sed coelestis omnino & arcanae sapientiae, virtutis-

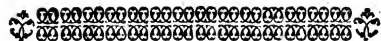
tutisque divinae, thesauris instructos, adfatim, & locupletatos, fuisse non tam adfirmate pronunciat, quam dilucide perspicueque demonstrat? Excipe igitur Sereno vultu munusculum, quod EMINENTIAE TVAE obferre & consecrare ausus sum, neque tam ad eius tenuitatem respice, quam voluntatem meam, & obsequium, ergaque TE venerationem, aequi bonique consule: nullam enim fortassis maiorem ac sinceriores inveneris, & eius, qui ardentioribus votis EMINENTIAE

-216

TVAE

*TVAE & vitam diuturnam,
& summam felicitatem, ab
immortali Deo adsidue pre-
cetur atque expetat. Vale.
Dabam Florentiae Kal. Iuliis
A. R. S. MDCCXXXVIII.*

INDEX CAPITVM

Quid operi occasionem dederit, & utrum Haeretici Scriptores ab Orthodoxo homine legendi, & adlegandi, umquam sint; totiusque operis distributio. Caput I. pag. 1.

Apostolos, quos Christus elegit, humiles, abiectosque homines fuisse. Cap. II. pag. 26.

Primitivos Christianos humili admodum genere, & conditione, ut plurimum fuisse. Cap. III. pag. 38.

De re vestiaria hominis Christiani primitivi. Cap. IV. pag. 57.

Nonnulli primitivorum Christianorum nobiles & locupletes. Cap. V. pag. 100.

Christianos primitivos imperitos, ut plurimum, & rudes litterarum, fuisse. Caput VI. pag. 106.

Apostolos, litterarum rudes, & imperitos, homines fuisse. Cap. VII. pag. 116.

Patrum, & Scriptorum Ecclesiasticorum, de Apostolorum imperitia, & rusticitate, testimonia. Cap. VIII. pag. 120.

De

- De stilo Novi Testamenti . Cap. IX. pag. 129.*
De cuiuslibet Scriptoris Divini N. T. stilo
& eruditione . Cap. X. pag. 144.
De Libris, ceteris Apostolis, Virisque Apo-
stolicis, falso tributis, & apocryphis.
Cap. XI. pag. 176.
De Apostolorum Amanuensibus, aliisque Chri-
stianis eiusdem aetatis Interpretibus. Ca-
put XII. pag. 196.
Codicum MSS. Novi Testamenti, qui in Flo-
rentinis Bibliothecis adservantur, histo-
ria. Cap. XIII. pag. 204.
Incarnationis oeconomiam, & rationes Divi-
nae Providentiae admirabiles, in Apo-
stolis suis ignorantiam & humilitatem sa-
pientissime poposcisse. Cap. XIV pag. 329.
De Spiritus Sancti in Apostolos inlapsu, &
divinorum Scriptorum adflatu. Ca-
put XV. pag. 343.
De Apostolorum & primitivorum Christiano-
rum sapientia. Cap. XVI. pag. 369.
De Ioannis Evangelistae rusticitate & impe-
ritia. Cap. XVII. pag. 387.
Apte, adposite, necessario, Ioannes Ewange-
lista rusticus & imperitus adpellatus fuit.
Cap. XVIII. pag. 407.
De meorum Calumniatorum rusticitate & im-
peritia. Cap. XIX. pag. 412.

Admodum Reverendus, & Excellentiss. D. Io. Baptista Minghetti Sacrae Theologiae Magister attente legat Librum hunc, cui titulus: *De Eruditione Apostolorum, &c.* & videat an aliquid contineat, quod Fidei Orthodoxae, ac bonis moribus adversetur.

Dat. die 10. Ianuarii 1737. ab Inc.

Dominicus de Bardi Vic. Generalis.

Iussu Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Dominici de Bardi Florentinae Dioecesis Vicarii Generalis evolvi, & perlegi hoc volumen, quod hunc titulum praefert: *De Eruditione Apostolorum, &c.* ab Io: Lamio viro longe doctissimo, veracis Historiae Ecclesiasticae adprime consulto, elaboratum, Christianae Religionis, ac sapientiae indubitatis placitis consentaneum, & ob omnigenam eruditionem in eo enucleatius expositam antiquorum monumentorum intelligentiae, ut arbitror, mirabiliter profuturum; ea propter ut edatur iustissime censeo.

Nonis Aprilis 1738.

Iohannes Baptista Minghettius &c.

Attenta supradicta relatione imprimatur.

Dom. de Bardi Vic. Generalis.

Admodum Reverend. Pater Theologus Thomas Maria Griselli. Censor huius Sanctae Inquisitionis attente perlegat hunc librum, cui titulus: *De Eruditione Apostolorum, &c.* & videat an aliquid contineat, quod bonis moribus & Christianae Fidei adversetur, & referat.

Ex Aedibus S. Officii Florentiae XII. Kalen. Februarii MDCCXXXVII. ab Inc.

*Fr. Franciscus Antonius Benoffi Min. Conv.
Vic. Gen. S. Off. Florentinae.*

Iussu

I Vssu Reverendissimi Patris Inquisitoris Generalis Sancti Officii Florentiae diligenter evolvi, & summa animi cum voluptate perlegi egregium, & multiugis eruditionis copia instructum, doctissimi Viri Ioannis Lami in Acad. Flor. P. P. celeberrimi opus, quod inscribitur: *De Eruditione Apostolorum, &c.* & ex mea quidem sententia non tantum nihil in eo offendi, quod aut expungendum, aut censura notandum, iudicaverim; verum etiam severioris Critices studium, splendidæ orationis elegantiam, & in inlustranda Apostolicorum temporum historia impigrum laborem sum demiratus: quapropter dignum existimo quod publici iuris fiat, ut famigeratissimo Auctori de Literaria Republica optime merito plurimum gloriæ & laudis accedat
 Ex Collegio D. Marci Ord. Præd. Florentiæ XIII. Calendas Iulias A. R. S. 1738.

*Fr. Thomas M. Griselli S. Theolog. Professor,
 & S. Inquisitionis Censor, &c.*

Attenta supradicta relatione imprimatur
*Fr. Franciscus Antonius Benoffi Min. Conv.
 Vic. Gen. S. Off. Florentiæ.*

Imprimatur.

* *Carolus Ginori pro R. C. vidit.*

ERRATA CORRIGE.

Pag. 76. Eruditissimus. leg. Eruditissimus. Pag. 92. Fr. Chiffetius. leg. Io. Chiffetius. Pag. 110. Theophylus. lege Theophilus. Pag. 144. Lignfootius. leg. Lightfootius. Pag. 222. μαθητων. leg. μαθητων. Pag. 226. ημεωμενους. leg. ημεωμενους. Pag. 226. ωσι. leg. ωσι. Pag. 237. εδν. χδς. leg. εδνχδν. Pag. 237. ενδν. leg. ενδν δ'.

DE PERVDITIONE
APOSTOLORVM
LIBER SINGVLARIS

*Quid operi occasionem dederit, & utrum haeretici
Scriptores ab orthodoxo homine legendi, &
adlegendi, umquam sint; totiusque operis
distributio.*

C A P V T I.

Tempus iam, ubi concitati Adversariorum meorum spiritus mora ipsa paululum quieverunt, sedatoque turbulentarum cogitationum tumultu tranquilliores animi oblatam veritatem omnino non respuunt, ea disputandi, quae mores meos, & adversus Deum pietatem ac religionem, castamque doctrinam, a calumniis

niis manifestissimis vendicent, & lividos obtrectatores vecordiae, & malignitatis, & ignorantiae, luculentissime arguant. Quum enim paucis abhinc annis, coelestium litterarum oraculis edoctus, & Sanctorum Patrum documentis instructus, historicos *De recta Christianorum in eo quod mysterium Divina Trinitatis attinet sententia* Commentarios lucubravissem, vix eos in vulgus prodidi, a doctioribus plerisque, & qui nullo partium studio agebantur, laudem & approbationem meruerunt; sed alii Panico timore attoniti, & veluti surgentis arboris umbram messibus suis in effoeto iam solo languentibus ridicule atque inconsulte metuerent, indignarenturque ea, quae

Imberbes didicere, senes perdenda fateri;

commentationes illas maledictis proscindere, & me auctorem, laesae pietatis, & religionis, reum agere, Censoresque doctissimos ac prudentissimos, qui opus evulgandum existimaverant, insectari conviciis, & praevaricationis insimulare. Ipse quidem haec omnia tacitus audiebam, utpote qui lubentius alienam improbitatem feram, quam meam innocentiam tuear; & huiusmodi Fanaticorum insaniam non sine miseratione quadam inridebam, mirabarque vehementer canes illos, fere universos, ad meos Commentarios censura vexandos, illotis pedibus, ut aiunt, atque inconsiderate, & temere, adgredi. Nam mei iudices se constituebant, leguleii formularumque concentores; Poetae veri steriles, & somniorum architecti; Theologi etiam plures, sed qui *Busenbaum* aliquem, aut *Escobarium*, *Dianamque*, evolvere, & tertio quoque verbo crepare, consueverint; & illos maiorum gentium Scriptores, *Iustinum*, *Clementem*, *Origenem*, *Tertullianum*, *Cyprianum*, *Hie-*

rony-

ronymum, Basilium, Gregorium, Augustinum, Chrysostomum, & id genus Patres eminentissimos, ne a limine quidem salutaverint. Huius igitur surfuris vitiligatorum, qui magis aleam, fritillum, & venereum, noverant, lusoriasque tractabant paginas, quam Ecclesiasticas litteras, & divina eloquia, didicerant; denique

Ambubaiarum collegia, Pharmacopolae,

Mendici, mimi, balatrones,

de meis scriptis, quae numquam legerant; de sanctorum Patrum doctrina & opinionibus, quas numquam perceperant; de meis moribus, pietate, religione, quam intelligere nolebant, insolenter, inique, procaciter, iudicium ferre minime verebantur. Tunc Hieronymi ad Paulinum scribentis verba iure & opportune usurpabam: *Quod medicorum est Promittunt medici, tractant fabrilis fabri. Sola scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent, antequam discant quidquid dixerint hoc legem Dei putant: nec scire dignantur quid Prophetarum, quid Apostoli, senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia, &c.*

Quum vero leviter, sed iniuria semper, alii alia in meis lucubrationibus criminentur, apud omnes tamen totum censurae pondus atque momentum in eo subsidebat ac versabatur, quod Ioannis Apostoli & Evangelistae, pro cuius coelesti doctrina adserenda laborem illum operamque susceperam, RVSTICITATEM & IMPERITIAM, veritate duce, re ipsa exigente, Ioannis honori congruenter, mirabili Ecclesiae institutioni consentaneae, verbis

disertissimis praedicavissem. Hinc mihi prima mali labe; iam minus ego pius; iam ad Socinianorum castra deficiens; iam audax, & improbus, & in Sanctum Evangelistam contumeliosus. O viros doctos! O censores acutos! O homines pietatis custodes, religionis amantes, *ὁρθοδοξίας ζηλωταί*! Adeo deridiculi & exhibendi eiusmodi homines sunt, ut sanctum aliquem, & virtutibus divinis insignem, esse non posse arbitrentur, nisi etiam profana eruditione, liberalibus disciplinis, humanioribus litteris, instruat; idemque habent sanctum dicere, atque doctissimum. Splenem Democriti olim iteratis votis expetebam, ut satis vecordem hominem ridere possem, qui, quod Rob. Bellarmini eruditionem, Sancti Bernardi Abbatis Claravallensis litteraturae praetulissem, meo adspectu correpta fuga illico se subtraxit,

Improvissum aspris veluti qui sentibus anguem

Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit.

Certe si huiusmodi *ἀνθρωπισκων* pietas & religio oppugnatam Christianorum dogmatum veritatem, adversus impios, & haereticos, tutari deberet, vereor ne vera, & rem ipsam, exhibitura esset illa tabula, quam Astelaedami vidi, & in qua immanis bilanx depicta erat, in cuius altera lance prae nimio pondere subsidente liber inerat a sectariis conscriptus; in altera vero sublime, tamquam pappo, evolante, Catholicorum volumina, & Ecclesiarum instrumenta, sursum ferebantur; nec ad aequum libramen insilientes in eam Monachi Clericique ullò conatu deducere poterant. Et profecto, quae spes reliqua foret ex istis, qui historiam Ecclesiasticam prorsus ignorant? qui antiquorum Patrum scripta ac traditiones ne primoribus quidem labris deliba-

ve-

verunt? qui coelestes ipsas litteras numquam evoluisse, tam manifeste & incredibiliter, censura adeo putida futilique, praesetulerunt?

Profecto *hos ego possem*, ut cum *Hieronymo* Marcellae scribente loquar, *meo iure contemnere* (*asino quippe lyra superflue canit*) sed tamen eis respondere lubet, ne tam hebetis cordis, & tam crassae rusticitatis, fuisse videar, ut aliquid, quod religioni iniuriosum, Christiano homini indecorum, proposito meo, qui divinam Ioannis Evangelistae scientiam laudibus ferebam, & a Socinianorum calumniis vindicabam, contrarium esset, litteris mandare potuerim. Itaque licet tota haec disputatio in eo versari debeat, quod meum de Ioannis eruditione iudicium attinet, quaedam quoque alia in antecessum attingam oportet, quae nonnullis aliis stultis & temerariis meorum obtrectatorum criminationibus faciant satis, easque dissolvant. Et quidem a nescio quibus etiam obiectum fuit, quod heterodoxorum interdum Scriptorum auctoritate functus sim; quod *Io. Clericum* ipsum, quem impugnabam, aliquando laudaverim. At quidni id facerem? Si Scriptorum haereticorum testimoniis interdum abusus sum, apte id, & percommode, fieri intellexi, quum adversus haereticos scriberem. Hanc artem ab Ecclesiae Patribus edoctus fueram, qui quum Ethnicos impugnarent & expugnarent, nonnisi Ethnicorum Sapientum rationibus, auctoritate, sententiis, testimoniis, isthuc ipsum exsequuti sunt, ut *Opera Iustini, Tatiani, Theophili, Clementis Alexandrini, Origenis, Tertulliani, Eusebii, Lactantii, Arnobii, Athanasii, Chrysostomi, Gregorii Nazianzeni, Augustini, Orosii*, aliorumque id genus Ecclesiasticorum Scriptorum, evolventibus patet. Et plane absurdum & ridiculum est, iis auctori-

bus suam opinionem adversus inimicos stabilire, quos ipsi non recipiunt, immo contemnunt; profectum enim nullum inde sperare licet. Illis praeiulerat *Paulus*, qui in Arcopago concionem habens, Graecum Poetam, & Atticam inscriptionem, adlegat, atque inde sua dicta confirmat, ut *Aëtiorum Cap. XVII.* legere est; quique, si apocryphis libris, quibus *Clement VI. σπου.* utitur, credere dignum est, ad Sibyllae & Hytaspis oracula provocabat. Hanc viam Ethnicos revincendi ineundam verbis luculentissimis docent *Tatianus Orat. contra Graecos*, *Cyrillus Ierosolymitanus Cateches. τὸν φωτισ.* *XIIX.* & eodem tendunt, quae sub initium *Libri VII. σπουδαίων.* *Clement* habet *Alexandrinus*. Et certe in *Cypriano*, quem alias, ut meretur, maximi facit, id notat, & virgula censoria, castigat *Lastantius Lib. V. Divin. Instit. Cap. IV.* quod adversus Gentiles disputans, Scripturae Sacrae testimoniis utatur; id quod & *Hieronymus* Epistola ad Magnum Oratorem observabat.

Insuper non statim ex eo, quod Scriptor aliquis alicubi erraverit, aut haereticus sit, omnino reiiciendus est; sed tantum cum delectu, & debita venia, legendus. Ad rem praeclariter laudatus *Hieronymus* Epistola LXV: *Lastantius in libris suis, & maxime in Epistolis ad Demetrianum, Spiritus Sancti omnino negat substantiam: & errore Iudaico dicit, eum vel ad Patrem referri, vel ad Filium; & sanctificationem utriusque personae sub eius nomine demonstrari. Quis mihi interdicare potest, ne legam Institutionum eius libros, quibus contra gentes scripsit fortissime, quia superior sententia detestanda est? Apollinarius contra Porphyrium egregia scripsit volumina. Probo laborem viri, licet fatuum in plerisque dogma contemniam.* Et Epistola ad *Tranquillinum*: *Ego Origenem*

nem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror ; quomodo Tertullianum , Novatum , Arnobium , Apollinarium ; & nonnullos Ecclesiasticos scriptores Græcos pariter & Latinos , ut bona eorum eligamus , vitemusque contraria , iuxta Apostolum dicentem : omnia probate , quod bonum est tenete . In Epistola vero ad Mithnerium & Alexandrum ita scribit : Siquis autem contrariæ factionis innummurat , quod eorum explanationes legam , quorum dogmatibus non adquiesco : sciat me illud Apostoli lubenter audire : Omnia probate , quod bonum est tenete . Et Salvatoris verba dicentis : Essote probati nummularii : ut siquis nummus adulter est , & figuram Caesaris , non habet , nec signatus est moneta publica , reprobetur : qui autem Christi faciem claro præfert lumine , in cordis nostri marsupium recondatur . Etenim si dialecticam scire voluero , aut philosophorum dogmata , & ut ad nostra redeam scientiam Scripturarum , nequaquam simplices Ecclesiæ viros interrogare debeo , quorum alia gratia est , & unusquisque in suo sensu abundat : præsertim quum in domo magnæ patrisfamiliae vasorum diversitas multa dicatur ; sed eos , qui artem didicere ab artifice , & in lege Domini meditantur die ac nocte . Ego & in adolescentia & in extrema ætate profiteor , & Origenem & Eusebium Caesariensem viros esse doctissimos , sed errasse in dogmatum veritate . Quod e contrario de Theodoro , Acacio , Apollinario , possumus dicere , & tamen omnes in explanationibus Scripturarum , sudoris sui memoriam reliquerunt . In terra aurum quaeritur , & de fluviorum alveis splendens profertur glarea , Pactolusque ditior est coeno , quam fluento . Cur me lacerant amici mei , & adversus silentem crassæ suæ grunniunt ? Quorum omne studium est , imo scientiæ supercilium , aliena carpere , &

sic veterum defendere perfidiam, ut perdant fidem suam. Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quae bona sunt, & a fide Ecclesiae Catholicae non recedere. Et bene quidem adpositeque Paulum Apostolum advocat, qui non verbis tantum, sed exemplo ipso praecivit; nam & libros Ethnicorum legerat, & Arati, Menandri, & Epimenidis versus laudaverat, ut *Aetorum Cap. XVII. & Epist. ad Titum Cap. I. & I. ad Corinthios Cap. XV.* videre est; & si *Clementi Alexandrino Lib. VI. Stromatum* id ex apocryphis libris repetenti credendum est, ad Ethnicorum libros, & Sibyllae & Hyfiaspis oracula auditores, ut diximus, amandabat. Quin & apocryphos Scriptores lectitabat, & quae bona & probanda occurrebant, in suum usum transferebat, ut librum Eliae Prophetae, librum Iannis & Mambri; non secus ac Iudas, qui Enochii prophetiam adlegavit; id quod *Origenes in Matthaeum Cap. XXVII.* sapienter animadvertibat. An vero quae multa alias ignota in Epistola ad Ebraeos scribit ex eodem fonte derivaverit, vel potius ex ἀγάρων παραδόσεων, idem *Origenes Epistola ad Africanum* docuerit. Sed & Lucam se apocrypha quaedam Evangelia legisse, in prooemio testari, Patres fere omnes arbitrantur, quamquam secus & verius censent Viri doctissimi *Caietanus, & Maldonatus, Matthaei & Marci Evangelia* intelligentes. Ratio autem Ecclesiasticos Scriptores indiscriminatim legendi, quam se inivisse Hieronymus profitetur, perpetuo Catholicorum usu confirmata videtur: nam Catenae, quas vocant, in Sacram Scripturam, non tam ex Orthodoxorum Patrum dictis, quam ex Haeticorum, ut Theodori Heracleensis, & Severi Antiocheni, adnotationibus conferuntur.

Illud

Illud autem in primis considerandum, eos qui patriam religionem cordi habent, eiusque decreta tueri ac propugnare cupiunt, haereticorum libros, debita semper venia implorata, adfidue versare debere, ut eorum erroribus penitus animo comprehensis, falsa placita, & exitialia documenta, tuto impugnare, & sine calumniae metu facile possint evertere. Ipse quidem non semel in haereticorum libros incidi, in quibus saepe illi queruntur, errores & decreta sibi a Catholicae Religionis Scriptoribus frequenter adfingi, quorum ne in mentem quidem ipsis venerat; & tunc eruditionem ampliorem & exactiorem, Romanae Ecclesiae decori consulens, in quibusdam mei ritus hominibus desideravi. Bene igitur ac sapienter *Dionysius Alexandrinus Epistola III. De Baptismo ad Philemonem* apud *Eusebium Lib. VII. Histor. Eccles. Cap. VII.* scriptum reliquit: *Ἐγὼ δὲ καὶ πῶς συντάγμασι καὶ πῶς παραδόσεσι ἧς αἱρετικῶν ἐνέτυχον, χραίνων μὲν με πρὸς ὀλίγον τῷ ψυχῷ ταῖς παμμιάρσις αὐτῆς ἐνθυμήσεσιν. ὀνησιν δὲ οὖν ἀπ' αὐτῆς ταύτῃ λαμβάνων, τὸ ἐξελέγχεν αὐτὸς παρ' ἑμαυτῷ, καὶ πολὺ πλέον βδελύττεσθαι· καὶ δὴ τινος ἀδελφοῦ ἧς ἀρεσβυτέρων με ἀπείργοντες καὶ ἀδιδιτωμένους συμφέρεσθαι τῇ τῆς πονηρίας αὐτῷ βορβόρῳ· λυμανῆσθαι γὰρ τῷ ψυχῷ τῷ ἑμαυτῷ, καὶ ἀληθῆς λέγοντος, ὡς ἡθόμην· ὄραμα θεόπεπτον προσελθόν, ἐπέρωσέ με. καὶ λόγος πρὸς με γενόμενος, προσέτιξέ διαρρήδην λέγων· πᾶσιν ἐντύγγανε οἷς αὐτὸς ὡς χῆρας λάβοις· διδύωμην ᾧ· ἕκαστα καὶ δοκιμάζαν ἱκανὸς ἂν καὶ σοὶ γέγονε τὸ πᾶν Ἰερραχὴς καὶ τῆ πίσεως αἴτιον. ἀπεδέξαμην τὸ ὄραμα, ὡς Ἀποστολικῇ φωνῇ σωΐζεσθον τῇ λεγούσῃ πρὸς τὰς δωαπητέρας· γίνεσθαι δοκιμοὶ ῥαπίζονται. Ego vero, inquit, in libris & traditionibus haereticorum cognoscendis operam posui; execrandis quidem illorum sententiis animum meum tantisper coinquinans: hanc tamen ex iis utilitatem percipiens, ut illos tacitus*
apud

IO DE ERUDITIONE

apud me refutarem, multoque magis quam antea de-
testarer. Et quum frater quidam ex presbyterorum or-
dine prohiberet me, veritus ne forte nequitiae illorum
coeno commiscerer: quippe animum meum contamina-
tum iri aiebat, & quidem verissime ut ipsemet sentie-
bam: visione coelitus missa confirmatus sum. Et vox
ad aures meas perlata diserte mihi praecepit hoc modo:
Lege omnia quaecumque in manus venerint. Idoneus
namque es, qui singula disquiras & examines: hac-
que primum occasione ad Christi fidem impulsus es.
Amplexus sum visionem illam, utpote quae Apostoli-
cae voci consentiret robustissimos quosque ita compel-
lanti: Estote periti nummularii. Id quod omne a
Cyrillo Alexandrino Praefat. Commentar. in Ioannem
tamquam proficuum & utile probatur ac suadetur;
& a se factum tradunt Irenaeus Libri I. Praefat. Cy-
rillus Ierosolymitanus Catheches. VI. & ex recentiori-
bus late prosequitur Pamelius ad Librum Novatiani
de Trinitate Cap. LVIII.

Animadvertendum quoque est, verissimum esse
illud *Ambrosii* Mediolanensis effatum, Veritatem a
quocumque sit, semper a Spiritu Sancto esse: adeo-
que ex libris etiam haereticorum illa seligenda est
& excerpenda, & quasi ab iniustis possessoribus re-
petita sibi adferenda, quod pluribus adversus Ethni-
cos diduxerunt Viri longe praestantissimi *Hierony-
mus* & *Augustinus*.

Verum heic non substitit calumniatorum meo-
rum vecordia & impudentia. Hypocritae quidam,
quorum nomina silentio premo, ne eorum comme-
moratione hunc meum commentarium temerasse vi-
dear,

Obstipo capite, & figentes lumine terras,
quique simplicioribus visi fuissent potes vitio praefi-
gere

gere nigrum theta, me non tantum haereticorum testimoniis abuti, sed cum *Io. Clerico* etiam facere, in vulgus spargere non erubuerunt. Quo quid impudentius & falsius dici possit non video, quum *Io. Clerici* opiniones dedita opera & ex instituto impugnaverim, & Catholicum dogma adversus eum tam multipliciter confirmaverim. Certe huiusmodi nebulonibus illa *Hieronymi* adversus Vigilantium scribentis regerere possum, me ita *Clericum*, aliosque heterodoxos Scriptores, *legisse vel legere*, ut *Apollinarium* vel ceteros tractatores, quorum in quibusdam libros non recipit Ecclesia. Non quod omnia dicam esse damnanda, quae in illorum voluminibus continentur, sed quod quaedam reprehendenda confitear. Verum quia operis mei est, & studii, multos legere, ut ex plurimis diversos flores carpam, non tam probaturus omnia, quam quae bona sunt electurus: adsumo multos in manus meas, ut a multis multa cognoscam, secundum illud, quod scriptum est: *Omnia legentes, quae bona sunt retinentes*. Vnde satis miror te voluisse *Origenis* (*Clerici*) mihi obiicere dogmata, cuius in plerisque errorem usque ad hanc aetatem penitus ignoras. Et quidem Viri nonnulli prudentes atque eruditi, quos inter egregius Iuris in Pisano Athenaeo professor, mihi adferebant, & liquide sancteque iurabant, indoctissimum Pontificii iuris interpretem, criminatorem meum, eo stuporis ac rusticitatis devenisse, ut quid *Socinus* doquerit, quid *Clericus* scripserit, quid *Arminiani* teneant, penitus ignoraverit. O utinam illud saepe laudati *Hieronymi* vel legisset, vel intellexisset: Non parum est scire quod nescias: prudentis hominis est nosse mensuram suam: nec zelo diaboli concitatum, imperitiae suae cunctum orbem te- stem facere.

Et

Et tamen, quum me interim innocuum & religentem hominem, iniuria & falso pietatis obtentu vappae isti persequerentur, audaculi quidam, atque procaces, sacras conciones habebant, qui monstroso quodam & inaudito abusu, quaecumque sacrarum litterarum oraculis, & probatorum Patrum auctoritate & testimoniis alii Evangelicae doctrinae praecones confirmare consueverunt, ipsi nunc Lutheri, nunc Calvinii, nunc Bezae, nunc Zanchii, nunc Ochini, aliorumque haeresum Patriarcharum, sententiis adductis, Catholicae plebi non tam impie quam stolide, adprobare non verebantur. At dormitabant tunc, immo somnum altissimum stertabant, Zelotae, qui animi adfectibus, non religionis amore, ducuntur; & qui Scriptorum haereticorum auctoritate prudenter, & utiliter, & in tempore, fungenti veluti diem dixerant; inverecundorum indoctorumque oratorum confidentiam & impietatem non sine quadam animi stupiditate tolerabant.

Quod si *Io. Clericum*, aut alium heterodoxum hominem, vel doctum adpellavi interdum, vel aliter eruditionis nomine subspexi, quod tamen mihi fecisse non videor; non id egi quod eorum in religionis negotio sententiam, quam meis voluminibus impugnabam, adprobarem; sed quod liberales disciplinas, & multiplicis doctrinae proventum, in illis commendarem. Non enim ex eo quod quis minus recte de religioe sentit, indoctus etiam est & ineruditus; alioqui nec Plato, nec Aristoteles, nec Demosthenes, nec M. Tullius, nec Origenes, nec Tertullianus, docti & bonis artibus exculti fuissent. Praeclariter nunquam sine laude memorandus *Hieronymus* Epistola ad Pammachium & Oceanum, de Origene agens: *Obiiciunt mihi, quare*

Ori-

Origenem aliquando laudaverim laudavi interpretem, non dogmatistam; ingenium, non fidem; philosophum, non Apostolum. In Apologia vero adversus Ruffinum ita dissertat: Alterum quidem nomen Eusebii, sed eadem, quae super Origenis vocabulo, est calumnia. Laudavi Eusebium in Ecclesiastica historia, in Digestione temporum, in Descriptione terrae sanctae, & haec ipsa opuscula in Latinum vertens, meae linguae hominibus dedi. Num ex eo Ariani sum, quia Eusebius, qui hos libros condidit, Ariani est?

Non me fugit profecto mihi obiectum iri a quibusdam, primos Christianos a profanorum librorum lectione abhorruisse, eosque Ephesi flammis omnes, quotquot habuerant, concremassse, ut *Lucas Actor. Cap. XIX.* memoriae prodit; non impune fuisse Athanasio Presbytero Isaurio, quod codex haeretica placita continens apud eum repertus fuerit, ut ex *Epistola LXIV. Lib. V. Gregorii Magni* elucet atque eminet; Concilium Bracarense primum *Canone XVII.* Scripturarum, quas Priscillianus depravaverat, aut Dictinnius finxerat, lectione interdixisse; Synodum Nicaenam II. ne quis Iconomachorum libros evolveret aut retineret *Canone IX.* vetuisse; Synodum tandem Tridentinam haeticorum librorum condemnationem probavisse; & eorum Indicem a Paulo IV. & aliis subsequentibus Pontificibus, fuisse contextum, quo nemo eos ignorans a perniciofa lectione cautus abstineret; ut quid de haeticorum libris Concilia Constantiense, Coloniense, & Senonense, decreverint; & quid Leo X. in Constitutione XL. excommunicationis poenam interminans pronunciarit, silentio praetereatur. His Principales constitutiones addi possunt, quibus Christiani Imperatores

Chri-

Christianorum dogmatum integritati consulentes, & haereticorum libros ultricibus flammis absumi, & qui eos legerent ultimo supplicio adfici iusserunt, ut ex Epistola Constantini Magni ad Episcopos & populum apud *Socratem Lib. I. Histor. Eccles. Cap. IV.* & *Photio in Nomocanone Tit. XII. Cap. III.* liquido constat; id quod deinde Theodosius & Valentinianus iterum sanxerunt, eorumque edictum est in *Codice Iustiniano Lib. I. Tit. I. Leg. Θεωρίζουεν*, & exhibet etiam *Balsamon in Collect. Constit. Eccles. Tit. V.* cuius collectionis exemplar MS. pulcherrimum, & egregiis, interdumque non vulgatis tractatibus, auctum exstat in Bibliotheca Laurentiana Medicea. Quod si quis exempla huius iustae in haereticorum libros severitatis plura desiderat, eruditi Iesuitae *Theoph. Rainaudi Erotemata De bonis ac malis libris Part. I. Erot. III.* adire poterit.

At haec quidem universa admittere & probare proclive est, quum tamen iis, quae superius disputavi, adversari omnino, ac repugnare, non facile ostensu videatur. Nam ut illae omnes cum Ecclesiasticae, tum Principales, constitutiones probe ac rite intelligantur, plura observanda ac distinguenda veniunt; libri scilicet, eorum auctores, personae, quae illos lecturae sunt, tempora, loca, & huiusmodi alia; sine quorum discreto examine, omnia susdeque miscenda essent, & sanctissimi atque *επισδοχισταί* viri rei agendi, tamquam laudatissimarum legum violatores. Et quod libros attinet, non omnes ii eiusdem sunt classis, adeoque non illorum omnium lectio pari severitate prohibetur. Ut id pateat Indicem aliquem librorum prohibitorum, Pontificum Maximorum iussu concinnatum, evolvere sufficit; sufficit etiam *Regulas* Indici adiectas perlegisse.

gisse. Insuper non statim ac liber quis ab haeretico homine scriptus fuit, damnatus & vetitus intelligitur, nisi placita quoque haeretico veneno infecta contineat, quod in secunda Indicis *Regula* pronuntiatur. Sed & auctores ipsi non omnes aeque damnantur; immo quidam, quorum opera censoriam animadversionem passa sunt, pristinae famae incolumitate lactantur, & ὀρθοδοξίας ordine minime moti sunt. Sic Beati Theodoreti Cyrensis Capitula in quinta Synodo Oecumenica improbata sunt, persona autem & existimatio intacta atque illaesa remansit, ut apud Ecclesiasticos Scriptores videre est. Id etiam elucet ex secunda laudata Indicis *Regula*, in qua Haeresiarchae, & Patriarchae haeticorum ita execrabiles sunt, ut omnia eorum volumina indiscriminatum prohibeantur, quum aliorum haeticorum cum delectu reprobentur. Si autem eos, qui haeticorum libros lecturi sunt aut legunt, considerabimus, ii docti sunt, vel indocti; ὀρθοδοξίαι tenaces, vel ambigua religione; haeticorum librorum lectione bene utuntur, vel non; eos legendi veniam impetravere, vel illam neglexerunt. Si hoc postremum, veniam scilicet ab iis, qui praesunt, & legendi facultatem, obtinuerunt, ut ipse quidem feci, nullus iam restat ambigendi locus, quin in haeticorum librorum lectionem iuxta Praesidium praescripta quis incumbere possit. Siquis autem librorum, quos haetici homines conscripserunt, lectione non abutitur (in quo semper veniam impetratam subintelligo) sed potius ad orthodoxorum placitorum confirmationem eos lestitat, & necessariam in Catholico Scriptore eruditionem comparandam, quod ipse facio, ut opera a me publici iuris facta luculenter evincunt: tunc lectio haec laudabi-

lis evadit, & canonum etiam adprobatione commendatur. Ecce verba Hieronymi in Caput I. Danielis, quae a Gratiano Distinct. XXXVII. Cap. XI. referuntur: *Qui de mensa regis & de vino potus eius nolunt comedere ne polluantur, utique si ipsam sapientiam atque doctrinam Babyloniorum scirent esse peccatum, numquam adquiescerent discere, quod non licebat.* DISCVNT autem NON VT SEQVANTVR, sed VT IVDICENT ATQVE CONVINCANT; quomodo si quispiam adversus Mathematicos velit scribere imperitus mathematicis, risui pateat: & adversus philosophos disputans, si ignoret dogmata Philosophorum, &c. Et etiam decretoria sunt Ambrosii in Proem. Explanat. Evangel. secundum Lucam verba, quae pariter a Gratiano eadem distinctione Cap. XI. produciuntur: *Legimus aliqua, ne legantur; legimus ne ignoremus; legimus, non ut teneamus, sed ut repudiemus.* Quam autem ipse sim vitae religionis tenax, Evangelicorum documentorum venerator, Ecclesiasticae traditionis adsertor ac vindex, Commentariis luculentis tempestive a me editis patefeci, in quibus non mediocris religionis amor, & casta persuasionis integritas eminet. Et profecto adeo etiam Romanae Ecclesiae, ceterarum omnium matris atque magistrae, augusto & venerando coetui, meae religionis firmitas ex memoratis lucubrationibus patuit, ut quum vir amplissimus, & non tam generis nobilitate, quam multiplici doctrina & eruditione, conspicuus, Ant. Nicolinius ad Eminentissimum Cardinalem Io. Ant. Daviam Congregationis Indicis Praefidem, facultatem mihi prohibitos libros legendi ampliorem impetraturus, ultro, quae est Viri humanitas & beneficentia, accessisset, exoptatum privilegium statim a Praefide illo doctissimo & sapientissimo

fimo sine ulla difficultate obtinuerit. Quod si minus doctorum illorum hominum, qui, quum haereticorum omnium libros utiliter & salubriter evolvisent ac lectitassent, eos commentariis eruditissimis confutarunt, ut *Irenaei, Tertulliani, Athanasii, Cyrilli, Augustini, Epiphani, Hieronymi, Prosperi, Baronii, Bellarmini, Petavii, Natalis Alexandri*, & sexcentorum aliorum, *σύνεργος* esse possum; non me adeo tamen meae vitae & institutionis poenitet, ut ne mihi ignavi anni obiiciantur pertimescam, vel illois omnino manibus ad haec studia tractanda adgredi vere dici possim. Isthuc ipsum autem est quod exigitur, ut quis valeat inoffenso pede etiam haereticorum scripta decurrere, quod *Hieronymus* ad *Laetam* de institutione filiae scribens insinuabat dicens: *Caveat omnia apocrypha: & si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis praenotantur, multaque bis admixta vitiosa, & grandis esse prudentiae aurum in luto quaerere.* Et huiusmodi expendebat quoque non spernendus auctor *Alph. De Castro Lib. II. De iusta haeretic. punitione Cap. XVII.* Tempus autem talia suadere potest, ut librorum ab haereticis scriptorum lectio nullo modo permittenda videatur, ut tempus illud lacrimabile, quo *Lutherus, & Calvinus, & Zuinglius, & Servetus, & Socinus*, aliaeque id genus pestes, Ecclesiam Christi non tam reformare, quam deformare, ausi sunt; & quo Christiani infirmi, & in religionis cursu offendent, in lubricos errores facillime labebantur, seu novitatis libidine, seu perniciosis exemplis, seu propria imbecillitate abstracti ac miserabiliter perdit. Sed quum jam impostores illi sub ovina pelle lupi rapacissimi deprehensi sint; iam eorum error atque

haeresis luce meridiana clarior emicuerit ; iam orthodoxa placita a calumniis omaibus vindicata luculentissime fuerint, aliquid de rigore illo primitivo remitti potuit, & interdum non summo iure agere licuit, & faciliorem ad haereticorum libros legendos, venia concessa, aditum aperire. Hinc quoad hoc, Concilium IV. Carthaginense *Can. XVI.* non minimam temporis rationem habuit, atque ita praescripsit. *Episcopus Gentilium libros non legat ; haereticorum autem pro necessitate, aut tempore.* Et quidem eo tempore, quo tantae turbae in Ecclesia ab ultimis sectariis excitatae sunt, quam facile Catholicorum mentes haereticorum commercio, eorumque librorum lectione, seducerentur, exemplo lamentabili esse possunt contreranei nostri, *Petrus Formilius, Petrus Carnesecchius, Antonius Brucioli* ; ut nihil de Senensibus dicam, duobus gentilibus, *Laelio, & Fausto, Socinis, & Bernardino Orbino, Nocti, & Pauli Samosatani, Photinique, blasphemiarum instauratoribus.* Locus quoque librorum quorundam lectionem permittere consuevit ; non enim ubique semper eadem lex obtinet, & quorum hic lectio prohibetur, alibi conceditur, quod late docet *Vanespennius Iur. Eccles. Vnivers. Tit. XXII. Cap. IV. Part. I.* Et ego usu ipso didici dum in Gallia & Germania versarer. Quin observandum quoque est in *Can. Sancta Romana Ecclesia Distinct. XV.* satis indicari libros quosdam tamquam apocryphos alibi non recipi, qui tamen alibi privatae Ecclesiae consuetudine legerentur ; quod, nisi brevitati consulerem, pluribus diducere esset, & huius rei praecleara exempla congererem. His & id genus aliis observationibus, adductarum superius constitutionum severitas emollienda est, ut verus dispositionis sen-

sus

sus eliciatur, & communi ac vetusto usui & consuetudini adcommodetur. Huiusmodi etiam quaedam prae oculis habenda, ubi in *Instructione Clementis VIII. Regulis Indicis* addita, *Sess. De Correctione librorum*, §. II. legitur: *Epitheta honorifica, & omnia in laudem haereticorum dicta deleantur*. Id enim vel Haeresiarchas respicit: vel ad ea prima tempora nimis periculosa pertinet: vel laudes indicat, quibus illorum errores commendentur: vel alio huiusmodi temperamento interpretandum est, ne tot Viri sapientissimi & ὁρθόδοξοι, qui Scriptores quosdam doctos, licet haereticos, ob scientiam & eruditionem laudare veriti non sunt, quemadmodum D. Hieronymum fecisse superius vidimus, censurae obnoxii videantur. Cuius quidem rei unum recens & insigne exemplum, dum ad finem propero, adducam, quod nobis praebuit Catholicus & doctus Episcopus Segovienſis *Did. Covarruvias*, qui etiam Tridentino Concilio interfuit; hic nempe, illum adeo diris devotum, & merito quidem, Carolum Molinaeum, ob iuris scientiam alicubi non subspicere, & non laudare non potuit, & ne inverso quidem aut immutato nomine, ut *Lib. III. Var. Resolut. Cap. I. n. IV.* videre est.

Aliquid nunc de meorum Commentariorum ordine & methodo differendum esset; nam indocti quidam, qui vix librorum praefationes ac prooemia perlegunt, quum aliam breviter disputandi viam in Praefatione mei Operis indicatam offendissent, statim eam ineundam potius, aliam vero relinquendam, proclamaverunt; quasi id efficere non potuissem, qui aliam etiam illis probatam excogitaveram. At ideo non feci, quod ea meo proposito minus commode inserviret: nam multiplex rerum dicendarum

varietas, & late exporrecta argumenti amplitudo, iis finibus coërceri se minime patiebantur, quos alia methodus praescripsisset: & ipse illas omnes cognitiones facile mihi praestruere non potuissem, ex quibus operis praedestinati progressus ad finem propositum recta deduceretur. Quomodo enim primigeniarum humani generis opinionum, & rerum mundo adhuc tenero & recente gestarum notitiam ex primis hominibus in omnes gentes diverso & vago errore traductam propagavissem, nisi prius Orientalium quorundam populorum mutua inter se commercia descripsissem? Nisi Graecorum Sapientes, in Aegyptum, in Chaldaeam, & alias Barbaras regiones, exiliis, & laboriosa peregrinatione, deduxissem? Nisi de illorum placitis, & de Platonis vita, in primis, moribus, ingenio, studiis, decretis, itineribus prolixa tractatione praecedenter dissecuissem? Nam isthuc ipsum erat, quod veluti universae disputationis fundamentum praeciendum fuerat, ut ei illa tandem superstruerem, quae manifeste evincunt Demiurgicam Trinitatem, non esse Platonicum somnium aut deliramentum; non suam de ea doctrinam Ebraeos, & Philonem praecipue, ex huius Philosophi voluminibus derivavisse; ex neutro Ioannem Evangelistam repetivisse; id quod unicus erat mei laboris & operae scopus. Nihil enim aliud mihi proposueram, ut patet, quam a Socinianorum calumniis Ioannem Evangelistam vindicare, & divinam prorsus eius de Verbo Dei doctrinam adserere; quod quidem confici non poterat, nisi illa omnia tam varia, in antecessum ita praeparavissem, distribuisssem, ordinasssem. Sed decretorium de his iudicium esto viri longe doctissimi, & celeberrimi, *Iac. Bruckeri*, qui ita in suis hu-

ma-

manissimis litteris de meis Commentariis scribit: „ Le-
 „ gi eruditissimum librum de recta Christianorum do-
 „ ctrina de Sanctissima Trinitate, in quo nescio an vel
 „ eruditionis & lectionis copiam, vel dictionis nito-
 „ rem, vel totius tractationis habitum elegantissimum
 „ miratus magis sim. Nihil hic auribus do, &c. „

Sed quum huiusmodi omnia futilia plane, & ri-
 dicula, & vix Therſite digna, a vitilitigatoribus
 indoctissimis putide mihi obiici primore adſpectu in-
 telligatur, interim, si quae sunt aliae, huius furfuris
 censuras miſſas faciam, & ad censuram principem, &
 ex qua, velut ex equo Troiano, aliae universae pro-
 dierunt, prout decet, examinandam, & discuti-
 dam progrediar, ut ſingularem meorum obtrectato-
 rum malignitatem, ignorantiam incredibilem, &
 impudentiam minime ferendam, in propatulo conlo-
 cem. Si enim iusta Apologia iis, qui in lucubra-
 tionibus meis verba, & litterulas, & apices, iniuste
 criminati sunt, non sine vehementis orationis impe-
 tu, & gravi sententiarum pondere, & inextricabili
 argumentorum perplexitate, qua se adversarii nun-
 quam expediant, respondere non dubitavi; quid
 mihi non faciundum audendumque arbitrer, ubi
 incoſta meo pectore pietas, caſta mea religio, mea
 erga Eccleſiam Chriſti reverentia, temere atque in-
 ſolenter impetitur, & miris modis laceratur? Id
 haud patienter ferre me docent magnorum, & ſan-
 ctiſſimorum, virorum exempla crebra ac praeclara,
 ut *Baſilii*, *Hieronymi*, *Ioannis Pici*, aliorumque plu-
 rimorum, qui pietatem & *εὐσεβείαν* ſuam opero-
 ſis voluminibus ſcriptis ſtrenue vindicarunt, & in-
 iuriam calumniae huiuscemodi intolerabilem eſſe de-
 monſtraverunt. Faciam igitur ille ego, qui improbos
 alias, & procaces, ac perditos homines aequiſſimo

animo tandiu substinui, donec citra religionem eorum calumniae falsissimae subliterunt, & patientia eos frangere contentus fui, quum in omnibus aliis defensione non egeat innocentia, & veritas temporis filia sit; faciam, inquam, & me librosque meos tuear, a calumniis adseram, & ulciscar laudabiliter, interea duo potissimum querens, unum quod me innocuum hominem, & nil mali adversus quemquam cogitantem iniuria adgredi maluerint, & oppugnare; quam alios merentes censuris suis atque criminationibus divexare; qua quidem in re operae pretium facere potuissent. Quis enim non commendavisset, & tulisset laudibus, si accusationes huiusmodi, & maledicentiam, & diceria, & insultus, caecosque ac temerarios impetus, adversus eos exercuissent, qui non religionem tuentur, sed impugnant; non mores formant, sed evertunt; non pietatem colunt, sed destruunt, & ludibrio habent? Sunt qui Milesiis suis Dei cultum, homines Deo sacros, Ecclesiastica ministeria, irrident atque traducunt; ingenii elegantia, sermonis nitor in eis, & ornatior structura, subspicitur. Sunt qui delinitis poëtico lepore conviciis Petri Cathedram adpetunt, Principes Ecclesiae praefringunt, infontes premunt, nocentes extollunt: mens divinior, & os magna sonans, in Poëta praedicatur. Est aliquis qui rem populi tractare doceat, & tyrannicam πολιτικὴν speciem nulla pudoris, honestatis, iustitiae, pietatis, habita ratione, praescribat; magnum statim patriae incrementum, & animus supra vulgarem captum perspicax, praeiudiciisque omnibus liber celebratur. Alius Deum natura, & rerum universitate ducere deprehendi posse inficiatur; perniciofa opinio sospes, & tuta subsistit. Ille occasionem peccandi pro-

ximam

ximam sub inani obtentu delinquenti permittit; opinio non est improbabilis. Hic novæ indolis mendacia cudit aut somniat, & cum ipsa veritate confundit; immensum asseclarum gregem fabricator pone se trahit. Falso poenitentes, quos cursus inemendabilis vitæ in eadem vitia recidivus prope conclamatos arguit, absolvendos alter temere pertendit, & Ecclesiæ disciplinam corrumpit: homo tamen communi sensu præditus reputatur, & huc usque non vapulat. Me unum qui tam vera & indubitata loquor, nec tam verba quam oracula fundo, utpote qui nihil amplius dicam, quam Scriptura divina me doceat, quam Spiritus Sanctus loquutus fuerit, quam Ecclesiæ Patres universi proclamant; me unum, inquam, impetunt, & tam putidis exhibendisque censuris oppugnant, ut iam ludibrium æternum eruditis omnibus debeant. Cur illud igitur Virgilianum apte modo non usurpem:

*Quod genus hoc hominum, vel quem tam barbara
morem*

Permittit patria?

Alterum autem queror quod quum tantum temporis spatium a mei Operis editione huc usque defluerit, quantum socordibus etiam & oscitantibus, si in veritatem inquirere voluissent, ad eam deprehendendam sufficere poterat; nihilo tamen minus ignavissimi Censores mei, & aut adducto supercilio, aut crispatis sannis, aut buccis inflatis, tantum præsignes, in mediis tenebris errare usque voluerint, & veritate sese obferente, oculos pertinaciter claudere, ne cognoscant. Immo stolidum quemdam, sed frontis perfrictæ, & profligatæ audaciæ, hominem submittere nuper veriti non sunt, qui vultu ad fraudem composito, & ignorantiam *διωκτικῆς*, &

obstipo capite praeferens, me ob hoc ipsum reum ageret; sed impii conatus in irritum ceciderunt; nam magistratus sapientissimus stultam, & calumniosam, talique delatore dignam, postulationem reiecit.

Itaque post tam nefaria ausa, post tantam mihi impositam necessitatem, *respondere compellor*, verba sunt Hieronymi adversus Rufinum declamantis, *ne videar tacendo crimen agnoscere, & lenitatem meam malae conscientiae signum interpreteris. Hoc est verum dilemma tuum, non ex dialectica arte, quam nescis, sed ex carnificum officina, & meditatione, prolatum. Si tacuero, criminofus ero; si respondero, maledicus. Tu me ergo, & prohibes, & cogis ad respondendum. In quo utrumque moderaber, & ut obiecta diluam, & ab iniuria temperem. Quæ quidem verba doctissimi viri, & sanctissimi hominis, eo lubentius usurpavi, quod ipsa dudum experientia didicerim innumeros ubique non deesse Rufinos, non litteris, & doctrina, ut illum, praestantes; sed calumnia, vi, dolo, minis, non secus atque illum, territantes, & maledicum eum, & conviciis debacchatum, perhibentes, quem certo scio, nisi se intrepide, prout fecit, ab impactis criminibus & tempestive purgasset, tamquam indoctum, & adrogantem hominem, & invidum, & aliena carpentem, digito monstrandum, & elevandum, traducendumque fuisse. Sed maleferiati omnes facessant, & nos iam Apologiae nostrae partitionem instituamus, quæ ut certo ordine, ac facili via, progrediatur, primum altiùs omne expedientes de Apostolorum eruditione tam generaliter, quam speciatim, differemus, ea omnia ad examen revocaturi, & illustraturi etiam, quæ huic tractationi praesidio & ornamento esse possunt, & difficultates universas amoliri; deinde de Ioannis Apostoli*

stoli

foli & Evangelistæ vita, educatione, doctrina, peculiariter disputaturi sumus; tandem, quam vere, quam apte, quam sapienter, de eius eruditione ac stilo iudicium tulerimus, serio ac diligentissime expendetur.

Duo tantum adhuc breviter animadversa velim,

Si nimius videar, seraque coronide longus;

unum *παρεργα* quaedam, sed materiae & argumento adfinia, & Ecclesiasticae primi saeculi historiae mirabiliter conducentia, huic meae tractationi interdum interferi, non quod omnino necessaria existimaverim, sed quod commentationem illecebra varietatis amoenam conscribere animum induxerim; & Evangelica caritate instructus, bonum pro malo reddens, obtrectatores, & criminatores meos, qui in-scitiam omnifariam, & praesignum rerum Ecclesiasticarum imperitiam, calumniando praeseferunt, erudire deliberaverim. Alterum vero, me esse publicum Ecclesiasticae historiae in Florentina Academia Professore, & annuo quinquaginta solidorum stipendio conductum; adeoque ne nos publico aere abuti, atque Epicureorum more venari voluptates, & otio ac lusibus indulgere, videamur, *ἐντυγχάνοντας* pro munere instructuri, quamquam nihil de cathedra illa personantes, hasce veluti praelectiones emittimus; demonstraturi insuper quid in feriis autumnalibus, dum tamen irrequieta edendorum Io. Meursii operum cura premimur, & nostrorum *ἀνecdότων* collectanea incessanter publicamus, & Riccardianam Bibliothecam custodimus, & in nescio quod aliud opus gratificaturi Viro Nobilissimo incumbimus, quasi per iocum efficere potuerimus.

*Apostolos, quos Christus elegit, humiles,
abiectosque, homines fuisse.*

C A P V T II.

BEne quidem ac sapienter Apostolus *Paulus* Corinthios monitis salutaribus instruens *Epist. I. Cap. I. vers. 26.* scribebat: Βλέπετε ὅτι πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, ὁποῖοι ΔΥΝΑΤΟΙ, ὁποῖοι ΕΤΤΕΝΕΙΣ· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα τὰς σοφίας καταχύνη· καὶ ΤΑ ΑΣΘΕΝΗ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταχύνη τὰ ἰχυρὰ. καὶ ΑΓΕΝΗ τοῦ κόσμου καὶ ΤΑ ΕΞΟΤΘΕΝΗΜΕΝΑ ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ ΤΑ ΜΗ ΟΝΤΑ ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. *Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi POTENTES, non multi NOBILES: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & INFIRMA mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & IGNOBILIA mundi, & CONTEMPTIBILIA elegit Deus, & EA QVAE NON SVNT, ut ea, quae sunt, destrueret.* Hic a *Paulo* de Apostolis & Discipulis Christi praecipue agi ex iis, quae deinde consequuntur, elucet atque eminet; & observat vir longe doctissimus, & disertissimus, *Ioannes Chrysostomus Homil. V.* in hoc *Epistolae* caput; & cum sequuti alii coelestium litterarum enarratores, ut *Theodoretus, Occumenius, & Caictanus* νεώτερος in primis. Et quidem Apostolos, aliosque Christi Discipulos, humiles & de plebe homines fuisse, inficiari non potest, nisi qui numquam divinos Evangelistarum commentarios evolverit. Hinc passim Ecclesiae Patres ignobiles eos,
&

& obscuros, atque contemptos, praedicant, vulgusque vile & abiectum agnoscunt. En *Arnobius Lib. I. Adversus gentes* de Christo loquens ita ait: *Ex immensa illa populi multitudine, quae suam gratiam sectabantur admirans, PISCATORES, OPIFICES, RVSTICANOS, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent. Et ex intervallo: Neque quidquam est ab illo gestum per admirationem stupentibus cunctis, quod non omne donaverit faciendum PARVVLIS illis ac RVSTICIS, & eorum subiecerit potestati. Et alibi de Apostolis pariter loquens infit: Experiri libet ac recognoscere, an cum suis efficere Diis possint, quod ab RVSTICIS Christianis jussionibus factitatum est nudis. Eusebius vero Caesariensis, si is est operis auctor, Lib. II. De Resurrect. & Adscens. Dom. quos libros Iac. Sirmundus edidit, de Apostolis agens ita scribit: PISCATORES, PRIVATI, IGNOBILES, EGENI, lumen mundi dicuntur. Sed & Joanni Chrysostomo Hom. III. in I. ad Corinth. Cap. 1. Apostoli dicuntur ΠΕΝΗΤΕΣ, & ΕΤΤΕΑΕΙΣ, & ἀσύνετοι, & ΑΦΑΝΕΙΣ. PAUPERES, & ABIECTI, & insipientes, & OBSCURI. Quam praeclare autem sunt quae late disputat ὁ πᾶν Augustinus Apostolorum abiectionem exaggerans! Ecce Epistola ad Volusianum de iis verba faciens, Ex imperitissimis, inquit, ex ABIECTISSIMIS, ex paucissimis, illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, &c. Libro autem XVIII. De Civit. Dei Cap. XXXXIX. in haec verba scribit: Elegit discipulos, quos & Apostolos nominavit, HUMILITER NATOS, INHONORATOS, &c. Libro vero XXII. Cap. V. de Christi resurrectione, & ad coelum adscensione, ab Apostolis praedicata, agens, Incredibile est, inquit, homines IGNO-*

BI.

BILES, INFIRMOS, paucissimos, imperitos, rem tam incredibilem, tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, persuadere potuisse. Et mox: Si autem, ut verum est, paucis, OBSCURIS, MINIMIS, indoctis, eam se vidisse dicentibus, & scribentibus, credidit mundus, &c. Et alia huiusmodi etiam in aliis Episcopi doctissimi voluminibus offendere est, quae illud, quod dixi, mirabiliter confirmant & adstruunt.

Et profecto vel ipsa Apostolorum patria humilem eorum conditionem, & obscurum genus, arguit; nam *Theodoretus in Psalm. LXVII. vers. 23.* animadvertit plerosque Apostolorum e Zabulonis, & Nephthalimi, tribubus fuisse. Et quidem Galilaei omnes passim habebantur, ut ex *Actor. Capp. I. vers. 11. & II. vers. 7.* evidenter constat. *Ioannes autem Chrysostomus* Acta Apostolorum edisserens observat, Galilaeam, regionem fuisse, quae nihil boni proferre posse censebatur, & cuius incolae, rusticiores, atque intractabiles, incultique, magis erant, quam in aliis Iudaeae plagis. Id satis indicatur ex responso Nathanaelis ad Philippum, apud *Ioannem Cap. VII. vers. 41. 52.* quod & *Calmetius in Dictionario Biblico v. Galilaei* animadvertibat; & coniicitur etiam ex eis, quae de Galilaeis *Iosephus Lib. III. De Bello Iudaic. Cap. 11.* habet, eos belli studiis asperos, audacesque, describens.

Sed humile & ignobile eorundem genus ipsa opificia, & artes, quas, ut vitam tolerarent, exercebant, luculenter ostendunt, &, quibus premebantur, rei familiaris angustiae. Quod eorum ministeria attinet omnes indiscriminatim a quibusdam piscatores fuisse perhibentur. Ecce *Hieronymus Vida Lib. 1. Christiados* de Apostolis loquens, canit:

Qui-

*Quique modo indociles vitam piscosa secundum
Flumina venatu tenui sine more trahabant.*

Et quidem eos generatim non aliter adpellat *Isidorus Pelusiota*, ut videre est *Lib. I. Epist. CLXXXIII.* & *Augustinus Lib. XXII. De Civitate Dei Cap. V.* Auctor Epistolae supposititiæ *De morte Hieronymi*, omnes, præter Bartholomæum & Matthæum, pauperrimos pisces fuisse ait. Synodus Mediolanensis anni DCLXXIX. ad Constantinum Pogonatum Imperatorem scribens, eos in pisces & ruculas dividit. Nam si relegas, inquit, insignissime Imperator, non cum Dialecticis, non cum Rhetoricis, non cum Grammaticis, sed cum ruculis & piscatoribus, Dominus posuit rationem, & his tradidit sui secreta consilii, quos & principes ordinavit, quibus ligandi solvendiue tribuit potestatem. Auctor *Constitut. Apostol. Lib. II. Cap. LXIII.* in tria opificum genera dispersit, hoc est in pisces, in tentoriorum opifices, & in agricolas. *Origenes Lib. I. contra Celsum*, cum aliis Ecclesiæ Doctõribus, eos in pisces & publicanos distinguit. Et si paulo ante Iacobum & Ioannem nautas fecit; eo loci magis ex mente Celsi sermonem instituit, quam ex sua: quamquam in *Chronico Hippolyti Thebani*, & in *Nicephoro Lib. II. Cap. III.* Zebedæus ἰδιοναύκληρος est, navim propriam habens. Publicanos, Matthæum, Iacobum, & Iudam, facit adnotatio quaedam subiuncta Evangelio Matthæi, in Bibliothecæ Regiæ MS. Codice 1007. & quoad Iacobum idem adfirmant *Ioannes Chrysostomus*, *Euthymius*, & *Theodoretus*; illi ad Matthæi Cap. X. v. 3. hic ad *Psal. LXVII. 7.* Sed in titulo Capitis LXIII. Libri II. *Constitut. Apostol.* Editionis Bovianæ, Iudas & Iacobus agricolæ dicuntur, & testes *Hegeſippus*, *Tertullianusque*, advocantur. At in editione Co-

telc-

telerii legitur: οἱ δὲ περὶ ἰουδᾶν ἰακώβου γῆς ἀγρόται. *Iudas vero Iacobi, agricola.* Id quod confirmari videtur ex eo, quod *Eusebius* narrat; Iudae scilicet nepotes agricolas fuisse, & pauca sui ruris iugera colendo vitam toleravisse. Inter publicanos tamen, & quasi quidem eorum princeps, recensetur *Matthias* a quibusdam apud *Clementem Alexandrinum Lib. IV. στωματ.* Indiculus autem nominum Apostolorum sumtus a *I. B. Cotelerio* ex antiquis MSS. Christianissimi regis *num. 1789. & 1026.* Bartholomaeum cultorem pascui, seu olerum satorem, facit; Iacobum Alphaei arte lapidam; & aurigam professione Philippum. *Metaphrastes* vero apud *Surium, Thomam, & Bartholomaeum*, piscatores fuisse ait, sicuti *Petrus & Andreas, Ioannes & Iacobus*, vere fuerunt, *Matthaeo Cap. IV. Marco Cap. I. Luca Cap. V.* auctoribus luculentissimis. Paulum vero tabernaculorum opificem *σκηνοποιόν* fuisse *Lucas* laudatus in *Actis Cap. XVIII.* testatur; quare cum *σκηνοτόμον Theodoretus Quæst. XVI. in Iudices* vocat. Ceterum tenendum omnino est cum *Origene* loco laudato, praeter quatuor statim memoratos piscatores, & unum publicanum *Matthaeum*, ignorari qua ex arte victum sibi compararint reliqui ex duodecim, antequam a Christo essent vocati. Artes tamen etiam inter Evangelizandum exercuisse adfirmat *Autor Confess. Apostol. Lib. II. Cap. LXIII.* quod confirmat *Hieronymus, Epist. IV. ad Rusticum* his verbis: *Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, laborabant manibus suis, ne quem gravarent; & S. Isidorus in Regula sua sic scribens: Siquidem & Petrus Princeps Apostolorum piscatoris gessit officium; & omnes Apostoli corporale opus faciebant, unde vitam corporis sustentabant.* Attamen ex *Augustini* sententia, *Libro de*

de Opere Monachorum Cap. XX. ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas, manibus non operabantur, sed Paulus dumtaxat & Barnabas, ut ex I. ad Corinth. Cap. IX. vers. 4. constat.

Quamquam vere haec ipsa Apostolorum exercitia, eorum paupertatem & inopiam plane evincunt; sunt etiam quaedam in Evangeliiis loca, quae rite intellecta & exposita, eandem luculente confirmant. Apostolos enim respexisse videtur Iesus Christus, quum Matthaei Cap. V. vers. 3. & Lucae Cap. VI. vers. 20. beatos pauperes esse declarat. Etsi enim Augustinus, aliique recentiores, ea loca aliter interpretati sunt, nihilominus Christus de vere, & reipsa, pauperibus loqui cognoscitur, ut observat etiam Bernardus Lamius in sua Harmon. Evang. Praeclara autem verba sunt R. Simonii Part. III. Hist. Crit. N. T. Cap. XVII. *Il semble que Jesus Christ parle de ceux qui étoient véritablement pauvres, comme le mot de πτωχοί, que Tertullien a traduit par mendicantes, l'insinue. Il n'y avoit presque, que des pauvres, qui suivoient Jesus Christ; c'est pourquoi s'adressant à eux il loue le bonheur de leur pauvreté. Le mot de τῷ πνεύματι, d'esprit, qui est ajouté, fait toute l'ambiguïté de ce passage; mais comme il signifie quelquefois véritablement, ou de cœur & d'affection, je croi qu'on lui doit donner ici ce sans la, parce qu'il est joint au mot de πτωχοί. Soit donc qu'on lise avec S. Matthieu, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, les pauvres d'esprit, ou qu'on lise simplement avec S. Luc οἱ πτωχοὶ les pauvres, le sens n'est point différent. At id totum multo clarius Lucas VII. 22. insinuat, apud quem Christi verba ad praesentem multitudinem convertuntur: Beati PAUPERES; quia VESTRUM est regnum Dei; quod si & divites eodem modo adloquitur, certum tamen est*

est eos beatorum albo non inscribi, quibus triste illud *vae* comminatur. Ad eosdem Apostolos, aliosque, qui eum sectabantur, respexisse Iesum arbitror, & eorum conditionem designasse, quum beatos eos, qui esuriunt & sitiunt, pronuntiavit; quamquam enim *Matthaeus* addit *iustitiam*, *Lucas* tamen loquitur absolute. Nec aliud videtur illud *iustitiam* significare quam *propter iustitiam*, quod quidem paulo post apud eundem *Matthaeum* habetur. Hinc doctissimus *Maldonatus* hanc interpretationem omnibus aliis praetulit, nulla Patrum aliter sentientium ratione habita; quod & *Simonius* loco laudato vehementer probat. Sed quod ambiguitatem omnem tollit, est quod Christus *Matth. XI. 5. Lucae VII. 22. a* pauperibus regnum caelorum annunciari ait: *PAUPERES Evangelizantur*. At licet pauperes Apostoli fuerint, *Ambr.* tamen *Catharino* non adfenserim, dum diem *Caietano* dicit, quod Iesum, eiusque Apostolos, umquam mendicasse negaverit; nulla enim certa & indubia auctoritate *Catharini*, opinio fulcitur; & nugari videtur *Salmero*, qui ex eo quod Christus *Ioann. IV. 7.* dixerit: *Mulier da mihi bibere*, Christum mendicasse, & mendicantium ordinem probavisse, deducere frustra conatur; cui etiam socius *Pererius* obstat, a *Christoph. Pelargo* (liceat πολυμαθείας ἐνεκα Lutheranum ἐξηγίτην producere) ei merito oppositus.

Sed & illi ipsi, quibuscum Apostoli consuetudinem habebant, satis insinuare possunt, eos humiles admodum, & obscuri generis, fuisse. Petrus Ioppae quum esset, in domo Simonis coriarii diversabatur, ut *Lucas Actor. Cap. X. vers. 6.* memoriae prodidit. Paulus autem Corinthi apud Aquilam Ponticum σκηνωποιοῦ, hoc est *tabernaculorum artificem*, ὁμό-

πλῆθος

τεχνος morabatur, eodem Luca Actor. Cap. XVIII. auctore.

Iure igitur Petrus Chrysologus Sermone XXVIII. scriptum reliquit: Petrus & Andreas, Iacobus & Ioannes, germanitas combinata, imo congeminata paupertas, in Apostolorum principes eliguntur, pauperes censu, loco humiles, viles arte, obscuri vita, labore communes, addicti vigiliis, fluctibus mancipati, negati honoribus, iniuriis dati, praesidio retis, solo piscium captu, victum vestitumque conquirentes. Sed in istis quantum vilis mundanus videbatur adspectus, preciosas tantum animas Dei intuitus tunc videbat. Erant censu pauperes, sed innocentia locupletes; loco humiles, sed sanctitate sublimes; viles arte, sed simplicitate preciosi; obscuri vita, sed vitae merito perlucens; labore communes, sed proposito singulares; addicti vigiliis, sed ad caelestes victorias iam vocati; fluctibus mancipati, sed fluctibus non demersi; negati honoribus, ditati magis honoribus, non negati; iniuriis dati, sed iniuriis non relinqui; captiores piscium, sed piscatores hominum iam decreti.

Quae tamen de Apostolorum innocentia tradit, de iis postquam Iesum sequuti sunt intelligenda videntur. Nam vetus est Ecclesiae traditio, Apostolos, Dominique discipulos, non abiectos tantum, obscurosque, homines fuisse; sed peccatores etiam, & minus integris moribus. Auctor enim ille pervetustus Epistolae, quae Barnabae vulgo tribuitur, isthuc ipsum adfirmat Cap. V. & his, quae sequuntur, quidem verbis: "Οτι δὲ οὗτως ἰδίως. Ἀπεσόλεις μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτῷ ἐξελέξατο ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους. Tunc Apostolos tuos, qui Evangelium praedicare debebant, & erant super omne peccatum peccatores, elegit. Id quod novisset Celsus.

ille Epicureus, qui impiis voluminibus Christianam sapientiam impugnavit, Apostolos, nefarios homines, & publicanos, & nautas improbiſſimos, sacrilego ore adpellavit; quod quidem *Origenes Libro I.* ei respondens minime inficiatur, sed magis confirmat, haec litteris mandans: Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπιρρήτως ἦπεν ἀνθρώπους τελώνας καὶ ναύτας πονηροτάτους λέγων ὁ Κέλσος τὰς Ἀποστόλους τῷ Ἰησοῦ, καὶ περὶ τούτου φησόμεν, ὅτι ἔοικεν ἵνα μὲν ἐγκαλέσῃ τῇ λόγῳ πιστεύον ὅπου θέλει τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα δὲ τὴν ἐμφανομένην θεότητα ἐν τοῖς αὐτοῖς βιβλίοις ἀπαγγελλομένην μὴ παραδέξῃται ἀπιστῶν τοῖς εὐαγγελίοις, δεόν τὸ φιλαληθὲς ἰδόντα τῶν γραφόντων, ἐκ τῆς περὶ τῶν χαρῶν ἀναγραφῆς πιστεύσται καὶ περὶ τῶν θοπέων. γέγραπται δὲ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ, ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν εἶναι ἐπιρρήτως καὶ πονηροτάτους τὰς Ἀποστόλους. ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους ὁ Ἰησοῦς, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομιώτερος. καὶ ἐν τῇ κατὰ Λουκᾶν δὲ Ἐυαγγελίῳ φησὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ Πέτρος, ἐξελθε ἀπ' ἐμῶ ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς ἡμῖν κύριε. Ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον φησὶ καὶ αὐτὸς ὕψερρον Ἀπόστολος γενόμενος Ἰησοῦ. ὅτι πιστός ὁ λόγος, ὅτι Ἰησοῦς Χριστός ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλὸς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. τί οὖν ἄτοπον βυλούμενον παρὰ τῆς τῇ γένει τῶν ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν ὑπερίκην ἔχει ψυχῶν ἱατρικῆν, τὴν ἐπιρρήτως καὶ πονηροτάτους ἐπιλέξασθαι. καὶ τούτους προαγαγὼν ἐπὶ τούτον, ὥστε αὐτοὺς παρὰ δαγμά εἶναι ἡθὺς καὶ σωτῆρας τοῖς δὲ αὐτῶν προσαγομένοις τῇ Χριστοῦ εὐαγγελίῳ; Sed quoniam nefarios homines, publicanos, & nautas improbiſſimos, Apostolos Iesu Celsus adpellavit, & de hoc dicemus videri Celsum, quando libitum est, quo criminari possit, scriptis Evangelicis credere: ne autem adparentem divinitatem, quae libris illis testata est, admittat, fidem omnem Evangelii abrogare; quum par esset eum amorem veritatis in iis qui scripserunt animadvertentem, ex eo ipso, quod deteriora scripserunt, & de diviniore credere. Scriptum autem est
in

in Barnabae Catholica Epistola, quod adripiens Celsus statim effutiit, nefarios & scelestos esse Apostolos, quod elegisset Iesus proprios Apostolos ex omni scelerum iniquitate concretos: & in Evangelio Lucae ait ad Iesum Petrus. Discede a me quia vir peccator sum, Domine. Sed & Paulus, qui postea fuit Apostolus Iesu, in Epistola ad Timotheum scribit: Fidelis sermo quia Iesus Christus venit in mundum ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. Quid ergo alieni habeat, si Iesus quum hominum generi quantuncumque habebat animorum medicinam exhibere vellet, execrabiles & improbiissimos delegit, hosque eo provexit, ut morum sanctissimorum exemplar iis essent, quos ad Christi Evangelium adduxissent? Istuc ipsum adseverasset etiam Ignatius Martyr, si Euf. Hieronymo lib. III. Advers. Pelagium fides adhibenda esset, dum haec scribit: Ignatius vir Apostolicus & Martyr, scribit audacter: Elegit Dominus Apostolos, qui super omnes homines peccatores erant. Sed ambigendum non est quin in hoc lapsus fuerit Hieronymus, & Ignatium Martyrem pro Barnaba Apostolo laudaverit, quum locus adhuc exstet, non in Ignatianis, sed in Barnabae, quae circumfertur, Epistola. Caveus autem opinatur ideo hallucinatum fuisse Hieronymum, quod olim Polycarpi, Barnabae, & Ignatii, Epistolae in eodem Codice, quandoque nulla interposita distinctione, describerentur. Et in Codice quidem Mediceo Polycarpi, & Barnabae Epistolae eo modo scriptae reperiuntur. Nil mirum autem ulterius si Iesus Apostolos peccatores elegit, quum pateat etiam in genealogia Salvatoris nullam sanctarum adsumi mulierum; sed eas quas scriptura reprebndit; ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleter; quae Hieronymi in Caput I.

Matthaei verba sunt. Hinc illa adversus eum conflata calumnia, quam *Matthaeus* cap. IX. refert: *Ecce homo verax, & potator vini; publicanorum, & peccatorum, amicus.*

Verum difficultates quaedam amoliendae iam sunt. *Hieronymus* Epitaphio Marcellae haec scribere non dubitat: *Iesus Ioannem Evangelistam amabat plurimum, qui propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, & Iudaeorum insidias non timebat, in tantum ut Petrum introduceret in atrium, &c.* At quis non videat incertum omnino esse an ille, qui notus Pontifici in Evangelio dicitur, Ioannes Apostolus esset? Non me quidem fugit mercenarios ipsum, fratremque, & Patrem in navicula habuisse, ut ex *Marco* cap. I. vers. 20. liquet, quod forte in causa est cur *Origenes* lib. I. contra *Celsum*, seu *Celsus* ipse, *ναύτας* illos adpellet, quum Petrum & Andream piscatores *ἀλιείς* vocet; attamen exploratum quoque est, eos omnes piscatores fuisse ut habet *Marcus* loco citato vers. 29. & ea arte vitam toleravisse, quod explicat *Basilius Magnus* Reg. *Euf.* VIII. & *Hilarius* Lib. II. de *Trinit.* confirmat. Quod si Scriptores quidam, ut *Sophronius* Ierosolymitanus Episcopus, in Codicibus Regiis 750. & 2375., & *Metaphrastes* in *Chronico* inedito eiusdem Bibliothecae Cod. 2363. & *Hippolytus* Thebanus in *Chronico* MS. Regio Cod. 1296. Salomen Iosephi filiam, Zebedaei uxorem faciunt, adeoque eam ex regia Davidis stirpe derivant, apocryphis scriptis fidem adhibentes id adseruisse videntur. Falsarius Auditor Epistolae de morte B. Hieronymi, Bartholomaeum nobili genere profatum perhibet, & quidem his verbis: *Quodecim fatemur Christum Apostolos elegisse: quorum omnium solus Bartholomaeus carnis origine fuit nobilis; & Matthaeus divitiis, antequam reciperet Apo-*
stola-

solatum, insistebat: ceteri vero erant pauperrimi piscatores. Hinc forte Pseudo-Abdias tot illi vestium ornatus adserit, quot alibi opportune indicabimus. Sed quisnam scriptis huiusmodi adulterinis fidem adhibebit? Quis adeo floccifacienda auctoritate se abduci patietur? Nec aliam fidem meretur Vita Matthiae Apostoli, quae a Iudaeis conscripta fuisse traditur, & in qua hunc Apostolum illustri prosapia ortum legere est; quum nulla certa ea auctoritate roboretur, & opus supposititium esse perspicue deprehendatur, ut ex Tillemontio quoque eruditissimo satis intelligimus.

Recte igitur, ac divinis suis consiliis congruenter, Iesus Christus Apostolos, & Discipulos, adeo humiles & abiectos elegit, qui quum Deus esset, & regia secundum conditionem humanam Davidis stirpe progenitus, servi formam & peccatoris similitudinem sumserat; & bene ac sapienter Clemens Epistola ad Corinthios tantam Iesu humilitatem diserte praedicavit, Τὸ σκήπτρον, inquit, τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Χρῆστος Ἰησοῦς, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῃ ἀλαζονείας, οὐδ' ὑπερηφανείας, καί τῃς δυνάμεως, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνης. *Sceptrum magnificentiae Dei Dominus noster Iesus Christus, non venit in iactantia superbiae, & adrogantiae, quamvis potuerit, sed in humilitate,*

*Primitivos Christianos humili admodum genere,
& conditione, ut plurimum fuisse.*

C A P V T III.

SED etsi de Apostolorum humilitate, & obscuro genere, testimonia adeo certa & luculenta non suppeterent; tamen id quod adseruimus, ignobilis ac vilis primitivorum Christianorum conditio, exiguae opes, genus pariter obscurum, satis evincerent atque demonstrarent. Ignobiles enim rusticique coelestis sapientiae praecones atque magistri, superbos divitum nobiliumque animos, gratiae, quae humilibus datur, resistentes, non facile persuadebant; sed turba simplex ac vilis admirabilem Apostolorum doctrinam facilliter amplexa est, dicente Deo per Prophetam: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & tremementem sermones meos?* Egregie de more *Lactantius Lib. VII. Div. Instit. Cap. I. Eo fit ut pauperes, & humiles Deo credant facilius, quod sunt expediti, quam divites, qui sunt impedimentis plurimis implicati, immo catenati; & compediti serviunt ad nutum dominae cupiditatis, quae illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in coelum adspicere, quoniam mens eorum in terram prona bumique defixa est.* Similia habet *Hieronymus in Ionam Cap. III.* Similia quoque vetusti Interpretes ad locum D. Pauli, quem ex *Epistola I. ad Corinthios* capite antecedente descripsimus: quem quidem locum, etsi de Apostolis potissimum cum longe doctissimis viris intellexerimus, tamen & reliquos primitivos Christianos respicere, res manifestior est, quam ut dubitare quis possit.

Er-

Ergo non multi nobiles, iuxta *Paulum*, non multi potentes, non multi divites; sed ignobiles ut plurimum, & contemtibiles, & nauci homines, Christi mysteriis, Apostolis Evangelium adnunciantibus, primum initiati sunt. Praeclariter ad hunc locum *Nicetas* Heracleensis, cuius Commentarii in Epistolas omnes D. Pauli in Bibliotheca Laurentiana MSS. adservantur: οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ εὐγενῆς τύφου πεπληρημένοι· οἱ μὲν διὰ τὸν πλῆτον· οἱ δὲ διὰ τὸ γένος, ἐξέλκουσιν ἑαυτοὺς τῆς θεογνωσίας, καὶ οὐκ αἰρῶνται τῶν παρόντων καταφρονῶν. καὶ πανταχὺ τὰ ἀποβόλιμα, καὶ τὰ εὐτελῆ προσελάβετο. *Potentes & nobiles superbia pleni; illi quidem ob divitias; hi, ob genus, Dei cognitioni se subtrahunt, nec praesentia contemnere eligunt; & omnino abiecta & vilia adsumpta fuerunt. Pelagius* etiam, doctus quidem sed haereticus, haec ad eundem locum commentatur: *Videte enim vocationem vestram, fratres. Exemplum accepit ex his qui crediderant, ut ostendat quia non prodest gloriatio carnalis ad fidem, sed magis obest; dum superbia sapientiae, & nobilitatis inflati, homines Dei sapientiae subiacere noluerunt.* Equidem si sacram Ecclesiae historiam percurrere lubet, & quinam ac quales Christianis ritibus primo saeculo inhaeserint, curiosius inquirere, eos ut plurimum viles, humiles, despectos, pauperesque, homines fuisse comperiemus, sive genus, sive ministeria, sive sexum & aetatem, sive mores, sive opes, sive habitum, vestesque, respiciamus.

Itaque etsi statim ab acceptis Spiritus Sancti charismatis, Iudaeorum multos Petrus Apostolus ad Christi sapientiam traduxerit, principes tamen omnes viros, & sacerdotes, & magistratus, & Phariseorum Subducaeorumque haereses, illi aliisque Apostolis adversatos fuisse, eosque captos in carce-

res coniecisse, *Lucas in Actis cap. IV. & V. & sequentibus*, diserte testatur. Hinc *Hieronymus Proemio Libri III. suorum Commentariorum in Epistolam ad Galatas* litteris mandavit: *Ecclesia Christi non de Academia & Lyceo, sed de VILI PLEBECVLA congregata est*. Hinc & *Caecilius apud Minutium Felicem in Octavio* adversus Christianos ita disertat: *Homines deploratae, illicitae, ac desperatae factionis grassari in Deos non ingemiscendum est? Qui de VLTIMA FAECE collectis imperitioribus & mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, PLEBEM profanae coniurationis instituunt*. Et mox suae declamationi iam modum imponens ita *Octavium Christianum* hominem irridet: *At quid ad haec audet Octavius homo Plautinae prosapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum?* Haec omnia, quae humilem Christianorum conditionem attinent, non inficiatur *Octavius*, sed magis probat; quamquam & eam aliquando voluntariam esse subindicat: *Nec de VLTIMA statim*, inquit, *PLEBE consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus*. Sed & *secundi saeculi Auctor*, qui *Dialogum Philopatri* inscriptum Christianos irrisurus composuit, Christianos vel tamquam homunciones, vel tamquam rupicones, vel tamquam emarcidos vetulos passim traducit; & *Celsus apud Origenem Lib. III.* Christianos plerisque ait ἀγενναί & ἀνδραπόδα, *IGNOBILES, & MANCIPIA*, fuisse. Apud *Prudentium* autem ita Praeses Romanum martyrem adloquitur:

Tu ventilator urbis, & VVLGI LEVIS

Procella, mentes inquietas mobiles, &c.

Sed ne solis Ethnicorum saepe calumniantium testimoniis abuti videamur, *Tertullianus* quoque *Apologetico Cap. III.* obscurum Christianorum genus per-

spi.

spicue indicat, ubi scribit: *Alii, quos retro ante hoc nomen, VAGOS, VILES, improbos, noverant, ex ipso denotant quo laudant, caecitate odii in suffragium impingunt, &c.* Theodoretus quoque *Serm. VIII.* fatetur, Christianos plerosque non divites aut doctos fuisse, sed χαλκοτύπης, οικήτας, &c. *fabros aenarii, SERVOS, &c.*

Et hic quidem *Theodoreti* locus plenior adferendus; nam alia ministeria, & artes Christianorum distincte docet, dum ait fuisse χαλκοτύπης, οικήτας, & προσαίτας, & γηπόντας, & αλσολόμης. *FABROS FERRARIOS, servos, & mendicos, & AGRICOLAS, & LIGNATORES.* *Juvenalis* quidem *Satira IV.* Christianos *Cerdonum* nomine traducit, eos viles artifices, & qui labore suo victum quaererent, ita innuens; ait enim Domitiano tot clarissimorum & nobilissimorum virorum caedes impune fuisse, & tunc demum morte sua luisse poenas, quum in cerdones, abiectaeque sortis homines, hoc est, Christianos, saevire coepisset. Caesus est enim anno *XCVI.* quum praecedenti Christianos persequi adgressus esset. Versus Poëtae sunt:

*Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora saevitiae, claras quibus abstulit urbi,
Illustresque, animas impune, & vindice nullo:
Sed periit postquam CERDONIBVS esse timendus
Coepit: hoc nocuit Lamiarum caede madenti.*

Id forte *Juvenalis* observat, quod Christiani in violenta Domitiani morte divinam ultionem agnoscerent ac praedicarent. Et quidem opifices, & despectos homines, plerosque Christianorum existisse exemplis etiam insignibus demonstrari potest. Ecce *Aquilam Ponticum, & Priscillam uxorem eius, σκηνοποιῆς* fuisse; *Ioppensem* autem *Simonem*, coriarius,

rium, memoriae prodidit *Lucas* in *Actis*. Iudae autem Apostoli nepotes paternum rus exercendo vitam toleravisse, tradit Caesariensis *Eusebius lib. III. Histor. Eccles. cap. XX.*

Sed & feminas atque infantes puerosque, praecipue Christianum dogma coluisse, multa sunt quae persuadeant. Nil de viduis dixerim, quae primitivorum Christianorum mensis ministrabant, & quarum *Lucas Actor. cap. VI.* meminit. Nil de aliis viduis, quae Petrum circumsteterunt, ut mortuam Dorcadem in vitam revocaret rogantes, quas idem divinus auctor *Cap. IX.* laudati operis describit. Nil de viduis huiusmodi, de quibus non pauca habet Apostolus *Epist. I. ad Timoth. cap. V. & Epist. ad Tit. cap. II.* & tam multa disponuntur *Lib. III. Constitut. Apost.* Sed quid aliunde de feminis ad Christianos ritus convolantibus intelligi potest, heic a me producendum. Et primum ecce *Cæcilii* apud *Minutium Felicem* iterum verba: *Homines deploratae, illicitae, ac desperatae, factionis grassari in Deos non ingemiscendum est? Qui de ultima faece collectis imperitioribus, & MULIERIBVS credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituunt. Id Octavius non inficiatur, sed tantum respondere haec contentus est: At quoniam meus frater erupit, aegre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus coelestibus disputare: sciat omnes homines sine delectu AETATIS, EXVS, dignitatis, rationis & sensus capaces, & habiles procreatos, &c.* Celsus autem apud *Origenem Lib. III.* Christianos criminans ait evidenter elucere ὅτι μόνως τὸς ἡλικίῃς, καὶ ἀγεννῆς, καὶ ἀνοισθήτης, καὶ ἀνδραπόδα, καὶ ΓΥΝΑΙΚΑ καὶ ΠΑΙΔΑΡΙΑ πᾶσαν ἐδέχασατε καὶ δύνανται. *Solos fatuos, ignavos, stolidos, mancipia, MULIER-*
CV.

CVLAS, PVEROS, *captare ac pellicere*. *Julianus Augustus* ὁ παραβάτης apud *Gregorium Nazianzenum Orat. 11.* & *Cyrillum lib. VI.* Christianos ridet quod cum pueris, & decrepita aetate mulierculis Ecclesias frequentarent. Praefes apud *Prudentium* in *Agone Fructuosi* ita martyrem adloquens,

Tu qui doctor, ait, seris novellum

Commenti genus, ut LEVES PVELLAE

Lucos destituant, Iovem relinquant;

Damnes si sapias ANILE DOGMA.

Non aliter ac ille Praefes, vetustior Dialogi *Philopatridos* auctor, Christianorum placita non nisi mulierum & anicularum somnia & deliramenta nuncupando, elevat atque contemnit. Sed nec *Theodoretus* ipse *Serm. VIII.* mulieres γυναῖκας bonam esse coetus Christiani partem negat; nec doctus *Tatianus* Assyrius Theodoretō multo antiquior, qui huiusmodi Ethnicorum criminationes egregie retundit atque confutat, non negans quidem feminas Christianae sapientiae mysteriis initiari, & divinos sermones edisserere; sed ita nihil fieri docens quod a Graecis factum non fuerit. Quum enim varias & multas Graecas feminas, doctrina & eruditione conspicuas recensuisset, subdit; ταύτας δὲ ἅπῃν τρεθυμήθην, ἵνα μηδὲ παρ' ἡμῖν ξέρον τι φράττεσθαι νομιζήτε, καὶ συγκρίναντες τὰ ὑπ' ὅψιν ἐπιτηδεύματα, μὴ χλευάζετε τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφίας. καὶ ἡ μὲν Σάπφω γύναιον πορνικὸν ἐρωτομανὲς καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσίλγησαν ἄδαν. πᾶσαι δὲ αἱ παρ' ἡμῖν σοφρονέσι καὶ περὶ τὰς ἡλικίας αἱ παρθένοι τὰ κατὰ θεὸν λαλοῦσιν ἐκφωνήματα, τῆς παρ' ὑμῖν παιδὸς σπουδαιότερον. τούτῃ χάριν αἰδέεσθαι, μαθῆναι μὲν ὑμῶς ὅθι γυναίων εὐρισκόμενοι, τὰς δὲ σὺν ἡμῖν πολιτευομένας σὺν τῇ μετ' αὐτῶν πανηγύρεα χλευάζοντες. *Has omnes enumerare volui, ut apud nos etiam nihil novum fieri existimetis, & mulierum vestrarum studia conferentes,*

*cas etiam, quae nobiscum philosophantur, non irrideatis. Vestra est meretricia muliercula Sappho, quae insano amore capta suam ipsa lasciviam cantat: nostrae vero omnes pudicae sunt, & intentae lanificio virgines, divinos sermones edisserunt, multo honestiore, quam vestra puella, studio. Quin igitur erubescite, quod quum ipsi muliercularum discipuli sitis, eas, quae nobis coniunctae sunt, subsannatis. Lactantius vero Firmianus lib. V. cap. XX. irrisores illos omnes ita repellit. Doceant isti hoc modo, si qua illis fiducia veritatis est, loquantur, hiscant, audeant, inquam, disputare nobiscum aliquid eiusmodi: iam profecto ab ANICVLIS quas contemnunt, & a PVERIS nostratibus, error illorum ac stultitia irridebitur. Et heic opportune observandum est primis Christiani nominis temporibus Christianas quasdam feminas fuisse prophetidas; ut Philippi quidem Evangelistae virgines filiae, cuius rei Lucas in Actis cap. XXI. vers. 9. testis est locupletissimus. Eusebius quidem Caesariensis lib. III. cap. XXXI. & Nicephorus lib. III. cap. XX. etiam Philippi Apostoli filias prophetiae munere illustres fuisse tradiderunt; sed forte unius Philippi filias cum alterius confuderunt, in quo tamen cum Tillemontio adensum substineo. Feminarum prophetantium meminit etiam Paulus I. ad Corinth. cap. XI. illis verbis: *πᾶσα δὲ γυνή προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῃ τῇ κεφαλῇ κατακλύνη τῷ κεφαλῇ ἑαυτῆς. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite deturpat caput suum. Quidquid tamen mulieres de divinis litteris meditarentur, aut differerent, domi id eas fecisse exploratae fidei est; non enim in Ecclesiis eis loqui fas erat, Paulo Apostolo eadem Epistola Cap. XIV. id prohibente: Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· ὡς ἡ ἐπιτέτραπται αὐταῖς ἐν**

λαλῶν, ἀλλ' ὑποτάσσεται, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Εἰ δέ τι μαθῶν θέλωσιν ἐν οἴκῳ τῶς ἰδίους ἀνδρας ἐπερωτά-
 τωσαν * αἴχρον γάρ ἐστι γύναιξιν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆν.
Mulieres in Ecclesia taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut & lex dicit. Siquid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. Quin Apostoli feminas quasdam patrio more circumducebant, ut docet *Paulus* Apostolus *Epist. I. ad Cor. IX. 5.* quae eis deservirent; & primis Ecclesiae temporibus *Diaconissae* quaedam in multos Christianorum usus constitutae erant, quibus de agitur *Lib. III. Constit. Apost. cap. XV.* & ad quem locum consulendus eruditissimus *I. B. Cotelerius*; ut de viduarum ministeriis nihil dicam, quum superius de iis tacere mihi proposuerim, & quae innuunt etiam *Lucianus De Peregrino*, & *Libanius Orat. XVI. in Tifamenum*, & *Oratione de Victis.*

Saepe etiam, qui illis exordiis Christianum dogma amplectebantur, nec vitae integri, nec puri sceleris erant. *Caecilius*, ut vidimus, *Homines deploratae, INLICITAE, & desperatae factionis*; item *Plebem PROFANAE coniurationis*, Christianos appellat. Sed crimina huiusmodi, & flagitia, quae passim Christianis Ethnici Scriptores, & divinae sapientiae impugnatores adfingunt, ut *Tacitus*, *Suetonius*, aliique, Viri iam longe doctissimi suis Apologiis, omni scientia, & eruditione, refertis, *Quadratus*, *Aristides*, *Iustinus*, *Tatianus*, *Tertullianus*, *Minutius Felix*, *Origenes*, *Eusebius*, aliique diluerunt, & vitam innocentissimam, moresque castissimos, Christi sectatoribus adseruere; quorum quidem dicta huc transferre supervacaneum esset, quum antiquorum Christianorum probitas & sanctitudo perspectissima sit;

fit; & nos heic non de Christianis agamus, sed de his, qui Christianorum mysteriis initiabantur, idolatriam eiurantes. Horum igitur plerosque dicimus improbos, & flagitiosos fuisse, ac deinde Christianos effectos vitia ac scelera castis moribus & innocentia mutavisse. Nam & Zacchaeus foenerator & iniustus; & mulier peccatrix, vocati fuerunt a Christo, cuius illud effatum est: *Non veni vocare iustos, sed peccatores*; ut de Apostolis, de quibus superius differui, nihil dicam. Sed ex anteaeta vita calumniandi ansam adripiebant Ethnici, Christiani nominis osiores. Hinc *Tertullianus cap. III. Apologetici*, *Alii*, inquit, *quos retro ante hoc nomen vagos, viles, IMPROBOS, noverant, ex ipso denotant, quo laudant, caecitate odii in suffragium impingunt, quod mulier, quod LASCIVA, quod FESTIVA, quod juvenis, quod Quintus Lucii AMASIVS, facti sunt Christiani.* Et quidem nemo, etsi scelerosus, & facinoribus admissis infamis, a Christianae religionis adytis repellendus erat, quae nihil aliud est, quam naturae humanae vitiis criminibusque pollutae lavacrum atque purgatio, & in pristinum innocentiae statum ac beatitatem restitutio. Hinc Paulus Onesimum furacem servum & fugitivum non tam Christianum facit, quam sanctum, ut ex *Epistola eius ad Philemonem*, & *cap. IV. Epistolae ad Colossenses* elucet. Idem Neronis exoletum, & concubinam, ad ritus Christianos, & ad meliorem frugem converterat, si *Ioanni Chrysostomo Homil. XLVI. in Acta Apostol.* fidem adhibemus. Ioannes Evangelista, iuvenem latronum coriphaeum amanter insequitur, & paterne complectitur, & ex latrone in iustum & frugi hominem vertit atque reformat, ut ex *Clemente Alexandrino*, ut ipse habet *Eusebius Caes-*

fariensis lib. III. Histor. Ecclesiast. cap. XXIII. memoriae proditum est. Et quidem grande fuit legis christianae miraculum, ut ad eius castigatam severamque disciplinam, discincti dissolutique homines, & quos voluptatum flagitiorumque ac scelerum amor irretiverat, facillime convolarent.

Ex hisce omnibus, quae huc usque disseruimus, recta defluit ac consequitur, primitivos christianos etiam pauperes & tenuis fortunae fuisse. Et quidem quid aliud indicabimus, ubi eos obscuros, viles, opifices, despectorumque hominum colluviem fuisse intellexerimus? *Lucas* in Actis si quando ad fidem converforum bona fortunae commemorat, agrum aliquem nominat: itaque quum dixisset, quotquot possessores agrorum aut domorum erant, vendentes attulisse pretia eorum, quae vendiderant, illico narrat ab Iosepho Barnaba, & ab Anania agrum fuisse distractum. Eos igitur admodum locupletes non fuisse intelligere est. Intelligere quoque ex eo est, quod Christiani, qui Ierosolymis erant, stipe & collationibus aliarum provinciarum indigebant. Quare *Paulus* Apostolus *I. ad Corinthios cap. XVI. & II. cap. VIII. & IX.* eos hortatur ut copiosam pecuniam conferant Sanctis Ierosolymitanis deferendam. Idem Ecclesiis Galatae iniunxisse se, laudato *Cap. XVI.* ait; *Capite autem VIII.* posterioris Epistolae laetatur, quod Macedones in eundem usum plurima contulissent, & eodem tempore discimus Macedones Christianos, pauperrimos fuisse, de iis enim ita inquit: καὶ ἡ κατὰ βάθος πτωχικὰ αὐτῶν ἐπίρρισευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. *At altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum.* Quod quidem mihi verba vetustissimi auctoris Epistolae ad Diognetum de Christianis agentis in

in mentem revocat. πτωχεύουσιν, inquit, καὶ πλατίζουσι πολλοί· πάντων ὑπερῶνται, καὶ ἐν πάσι περυσσεύουσιν. *Mendici sunt, & multos ditant; rebus omnibus indigent, & omnia illis redundant.* Sed de his quaedam paulo inferius, & quidem opportunius. Pauperes incultosque Christianos primitivos describit etiam Auctor *Philopatridis*, nam eorum nonnullos memorans ait: ἀνδρώπισκος δέ τις, τοῦνομα Χαρίκεος, στήμμενον γερόντιον, &c. Ceterum homuncio quidam nomine *Charicenus*; *vetulus emarcidus, &c.* ἑτερος δὲ τοῦνομα χλευόχαρμος, τριβώνιον ἔχων πολύσαφρον, ἀνυπόδετός τε καὶ ἄσχεπος, μετέπαυε τοῖς ὁδῶσιν ἐπικρατῶν, ὡς ἐπέδωξατό μοι τις κακῆμων, ἐξ ὁρίων παραγενόμενος, κεκαρμένος τὴν κόμην, &c. *Alius autem quidam, cui nomen Cblevobarmus, pallium habens admodum putre, sine calceis, & tegmine capitis incedens, interloquebatur, dentibus adplaudens: ut demonstravit mihi malevestitus quidam, qui ex montibus advenerat, detonsa coma, &c.* Inopiam quoque Christianorum insinuare videtur *Lactantius lib. V. cap. XXII.* dum ita scribit: Nam in primis haec causa est, cur existimetur religio Dei vivi vim non habere, quod inducantur homines spe terrenorum, & praesentium honorum, quas ad curam mentis nullo modo pertinent, quibus quia **CARERE IVSTOS** vident, ac adfluere iniustos, & Dei cultum inanem arbitrantur, **IN QVO INESSE ILLA NON CERNUNT**, & Deorum ritus existimant veros, quoniam cultores eorum, & divitiis, & honoribus, & regnis, fruuntur. Theodoretus quoque Christianos ἀποσταίτας, hoc est, mendicos, ut vidimus fuisse ait; & sunt qui existiment primigenios Christianos *Ebionitas* a despicientibus Iudaeis adpellatos fuisse, quasi *Pauperes*. *Ebion* enim *Ebraice*, Latine *Pauper* est. *Origenes lib. II. contra Celsum*; Ἐβίωντε καὶ ὁ πτωχὸς παρὰ

παρὰ Ἰουδαίοις καλεῖται· καὶ ἐβιοναῖοι χρηματίζουσιν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστὸν παραδεχόμενοι. Etenim Ebion pauper apud Iudaeos vocatur; & Ebionaei appellantur, qui ex Iudaeis Iesum, tamquam Christum, receperunt. Ricb. Simonius Par. I. Hist. Critic. N. T. cap. VIII. de Ebionitis agens: Il y a plus d'apparence que les Juifs les appellerent ainsi par mépris, parce que en ces premiers temps du Christianisme il n'y avoit presque que des pauvres qui l'embrassassent. Dici etiam posset primitivos illos Christianos ultro hoc nomen ex ipsa re sibi vendicasse, quod mirabiliter consonat ei, quod Epiphanius Haeres. XXX. n. XVII. observat de Ebionitis scribens: Αὐτοὶ δὲ δὴ-
 ζαν σεμνύνοντες, ἑαυτοὺς φάσκοντες πτωχεῖς, διὰ τό, φασιν, ἐν χρόνοις ᾗς ἀποστόλων πωλεῖν τὰ αὐτῶν ὑπάρχοντα, καὶ τιθέναι παρὰ τὰς πόδας ᾗς ἀποστόλων, καὶ ἢς πτωχεῖαν, καὶ ἀποταξίαν μεταληυθῆναι. καὶ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι ὑπὸ πάντων φασι πτωχοί. Ipsi vero tamquam gloriantes se ipsos adfirmant pauperes, quod, inquit, temporibus Apostolorum omnem suam substantiam venderent, & ad Apostolorum pedes deponerent, & ad paupertatem humilitatemque transiverint. Et propterea ab omnibus pauperes se vocari aiunt. Verum hoc nomen deinceps ad sectam quamdam, Nazaraeorum propaginem, significandam traductum fuit, & Ebionitae inter haereticos recensentur. Levem tamen primi Christiani sua virtute paupertatem efficiebant, eamque sibi laudi & gloriae vertebant. Ceterum quod plerique pauperes dicimur, inquit apud Minutium Felicem Octavius, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse qui non eget? qui non invidet alieno? qui Deo dives est? Magis pauper ille est, qui quum multa habeat, plura desiderat.

Dicam tandem quemadmodum sentio : nemo tam pauper potest esse , quam natus est . Aves sine patrimonio vivunt , & in diem pecua pascuntur ; & haec nobis tamen nata sunt : quae omnia si non concupiscimus possidemus . Igitur , ut qui viam terit , eo felicior , quo levior incedit : ita beator in hoc itinere vivendi , qui paupertate se sublevat , non sub divitiarum onere subspirat . Et tamen facultates si utiles putaremus , a Deo posceremus : utique indulgere posset aliquantum , cuius est totum . Sed nos contemnere malumus opes , quam continere .

Et iure quidem haec *Octavius* , seu *Minutius Felix* , effatur . Licet enim Christiani illi pauperes exstiterint ; tamen tanta erat inter eos mutua dilectio , tanta communis boni sollicitudo , ut ipsi non tantum necessariis velut adfluere , sed aliis etiam erogarent ; & eorum simplicitatis divitiae , ut cum Paulo loquar , tam in alios eiusdem Fidei consortes , quam in Ethnicos ipsos , redundarent . Nunc verborum Auctoris Epistolae ad Diognetum supra adlatorum reminiscendum , atque observandum pauperes eos , qui alios ditant , & quum nihil habeant , omnibus abundant . Et quidem memoranda eleemosynarum Galatarum , Macedonum , & Corinthiorum , exempla superius tempestive protulimus ; nunc beatam eorum vitae communionem , quam *Lucas* in *Actis* praedicat , etiam ex Scriptore Christianorum inimico , *Luciano* videlicet , adstruemus . Hic igitur *De morte Peregrini* , quum de Christianis agat , ita loquitur . *Καταφρονούσιν ὃν ἀπάντων ἐξίτης , καὶ κοινὰ ἡγοῦνται , ἀντὶ τινὸς ἀρετῆς πείσως τὰ τοιαῦτα παραδείξασθαι .* Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemptui , existimanturque esse communia , quae citra fidem exacte exploratam in communem usum a quoquam

quam deferente suscipiunt. Hinc profluebant Agapae illae seu convivium, quibus inopes passim recreabantur, & quarum mentio apud Iudam in Epistola; quasque indicat Paulus Corinthiis primum scribens Cap. XI. 21. & de quibus multa habentur apud Baronium ad annum LVII. Cabassutum Notit. Concil. & Eccles. Bonarotium ad Vitrā antiqua, Calmetum in Lexico voce Agape, Suicerum in Ἀγάπῃ. Hinc illa caritas anxiosa & inquietata, qua Martyrum, viduarum, pupillorum, infirmorum, indigentiae & necessitatibus omnes in commune consulebant. Οἱ εὐπορῶντες δέ, inquit Iustinus Apologia II., καὶ βεβλόμενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται δίδωσι. Καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῇ προαίρεσι ἀποτίθεται. Καὶ αὐτὸς ἐπιχειρῶν ὁφθαλμοῖς τε καὶ χερσίν, καὶ τοῖς διὰ νότον, ἢ δὲ ἄλλαν αἰτίαν λατομένοις, καὶ τοῖς ἐν δέσμοις ὄντι, καὶ τοῖς παρ' ἐπιδημίαις ὄντι ξένοις, καὶ ἀπλῶς τοῖς ἐν χρείᾳ ὄντι κηδεμὼν γίνεται. Ceterum qui copiosiores sunt, & volunt, pro arbitrio quisque suo, quod visum est contribuunt; & quod ita colligitur, apud Praepositum deponitur: atque inde ille opitulatur pupillis, & viduis, & his, qui propter morbum, aut aliquam aliam causam egent, quique in vinculis sunt, & peregre advenientibus hospitibus: & ut simpliciter dicam indigentium is omnium curator est. Egregie etiam de more Tertulianus Apolog. cap. XXXIX. Non de oneraria summa quasi redemptae religionis congregatur: modicam unusquisque stipem menstrua die, vel quum velit, & si modo possit, adponit. Nam nemo compellitur, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratissimis voratrinis, dispensatur, sed egenis alendis humanisque, & pueris ac pupillis re ac parentibus destitutis, aetateque domitis senibus, item naufragis, & si qui in metal-

lis, & si qui in insulis, vel in custodiis, dumtaxat ex causa Dei sectae, alumni confessionis suae sunt. Sed quod multo pluris faciendum, isthuc ipsum Lucianus ipse, ille divum & hominum inrisor, fateri coactus est, laudato libello De morte Peregrini his verbis usus: τότε δὲ καὶ συλλαβθεὶς ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῷ ἄναι χριστιανόν) ὁ πρωτεύς, ἐνέπεπεν ὡς τὸ δεσποτῆρνον, ὅπερ καὶ αὐτὸ ὁ μικρὸν αὐτῷ ἀξίωμα περιποίησε πρὸς τὴν ἐξῆς βίον, καὶ τὴν τερατήαν καὶ δοξοκοπίαν ὧν ἐρῶν ἐτύγχανεν. ἐπὶ δὲ ὧν εἰδέετο, οἱ χριστιανοὶ συμφορὰν ποιούμενοι τὸ πρᾶγμα, πάντα εἰκύνον, ἐξαργύσαντες παρωμένοι αὐτόν. αὐτὸς ἐπὶ τούτῳ ἦν ἀδύνατον, ἤγε ἄλλῃ θεραπείᾳ πάντα ὁ παρέργως, αἷμα συνσπικθῆναι ἐγίνετο. Καὶ ἔωθεν μὲν εὐθύς ἦν ὄραν παρὰ τῷ δεσποτῇ περιμένοντα γραῖδα, καὶ ἡρώς τινας καὶ παιδιὰ ὀφθαλμὰ. οἱ δὲ ἐν τέλει αὐτῷ καὶ συνεκαθέυδον ἔνδον μετ' αὐτῷ, διαφθέροντες τὴν δεσποφυλακίαν. αἷμα δὲ πάντα ποικίλῃ ἑτακομίζετο, καὶ λόγοι ἱερεῶν αὐτῷ ἐλέγοντο. Καὶ ὁ βέλτιος περὶ τοῦτον (ἐστὶ τὸ τούτῳ ἐκκαλῶν) καινὸς σωκράτης ὑπ' αὐτῶν ὠνομαζέτο. Καὶ μὴν καὶ ἡσὶ ἐν Ἀσίᾳ πόλεων εἰσιν. ὧν ἡκὸν τινες, καὶ χριστιανῶν γελοῦντων ἀπὸ τοῦ κοινῷ, βοηθῆσαντες καὶ ξυναγορεύσαντες, καὶ παραμυθισόμενοι τὸν ἄνδρα. ἀμύχανον δὲ τι τὸ τάχος ἐπιδέκνυνται, ἐπιδὲν τι τοιαῦτον γίνηται δημόσιον, ἐν βράχει καὶ ἀφύδουσι πάντων, καὶ δὴ καὶ τῷ περὶ τοῦτον πολλὰ τότε ἤκε χρήματα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ προφάσει καὶ δεσμῶν, καὶ πρόσδοτον ὁ μικρὰν ταύτην ἐποίησαντο. Tunc vero comprehensus etiam ob hoc ipsum (quod esset Christianus) Proteus in carcerem illapsus est. Quae quidem res ipsi non mediocrem dignitatem, cum ad insequentem vitam, tum ineptias & gloriam, quarum erat amantissimus, conciliavit. Itaque postquam in carcerem coniectus est, Christiani hanc rem graviter & indigne ferentes, nullam non impendebant operam, tentantes si quo modo illum furtim, possint eripere. Deinde animadvertentes hunc conatum frustra esse, nihil tamen ex altero, quo captivus egebat obsequio, intermittebant; verum omnia cum magna fide

& diligentia praeſtabant. Ac mane quidem illico videri erat iuxta carcerem praeſtolantes anus, viduas quaedam, & orhos puerulos. Illorum vero pars etiam, una intus cum illo ſomnum capiebant, corruptis pecunia cuſtodibus. Exin omnis generis coenae inferebantur variae, ac ſacri inter ſeſe ſermones dicebantur. Atqui optimus ille Peregrinus (ad huc enim hoc nominis obtinebat) novus quoque Socrates ab illis nominabatur. Quin etiam in Aſia pleraſque urbes fuiſſe conſtat, a quibus venerunt quidam latuſi auxilium, Chriſtianis mittentibus ex publico, neque non colloquuturi, & virum conſolaturi. Incredibile vero eſt, quantum ſtudium & celeritatem in hoc oſtendant, ſiquid tale vulgo innotuerit. Illico enim nulli rei parcunt. Proinde Peregrino quoque multae tunc opes ab illis mittebantur, ſub vinculorum praetextu, nec vulgarem rerum proventum lucrificiebat. At palmarem calumniam eſſe non dubito quod de Chriſtianis furtim Peregrinum de carcere eripere tentantibus dicit. Chriſtiani enim mala pro Chriſto perpeti, non infortunium, ſed felicitatem & gloriam exiſtimabant. Hinc ille moriendi amor & alacritas, qualem cognoscere eſt ex Terſtulliano ad Scapulam, cap. V. Eusebio Append. Lib. VIII. Hiſtor. Eccleſ. cap. III. Ioanne Chryſoſtomo Homil. XIX. in Gordium, Ruſſo lib. II. Hiſtor. Eccleſ. cap. V. Immo eo prorupit virtus Chriſtianorum imperterrita, ut cauſas moriendi ipſi facerent, quod tamen a ſapientioribus improbatum eſt, ut videre licet apud Clementem Alexandrinum lib. IV. Stromat. Cyprianum Epiſt. LXXXIII. & apud eius paſſionis acta; Auguſtinum Libro contra ſecundam Gaudentii Epiſtolam cap. XXIII. Gregorium Nazianzenum Inveſt. I. in Iulianum, & Orat. de fratre ſuo Caefario; Origenem Comm. in Ioann. Tom. XXXI.

Et lib. I. contra Celsum; Lactantium lib. IV. cap. VIII. Athanasium Apolog. ad Constantium, Et De fuga sua; item Epistola ad omnes Orthodoxos; Sozomenum lib. V. cap. X. Sed ipse Lucianus eodem libello id non dissimulat. παρ' ὃ καὶ καταφρονῶσι, inquit, τὰ θανάτου, καὶ ἔκοντες αὐτοὺς ἐπιδιδόατιν οἱ πολλοί. Quamobrem Et mortem magno contemnunt animo, Et non pauci sua sponte semet occidendos obferunt. Hinc forte Auctori Philopatridis Christiani τὰ κακίστα εὐχόμενοι, καὶ χαίροντες ἐπὶ τοῖς λυγροῖς videntur. Sed ut ad propositum revertamur, tanta erat Christianorum veterum beneficentia, & erga egenos ac miseros quosque largitas & liberalitas, ut ipsos etiam Ethnicos iuvarent atque alerent. Iulianus Apostata Epistol. ad Arsacium: Τρέφουσιν, inquit, οἱ Γαλιλαῖοι ἀπὸς τοῖς ἑαυτῶν καὶ τοῖς ἡμετέροις. Nutriunt Galilaei praeter suos, etiam nostros. Consulendus omnino Sozomenus lib. V. cap. XVI. At pauperes Christiani non his, quos diximus, tantum divites erant; verum etiam sacris, & ceremoniis, & divinae liturgiae, cui perficiendae aurea argenteaque vasa adhibebant, ut ex Prudentio in Agone Laurentii perspicuum est.

Sed humilitatem suam & pauperiem incessu ipso, & habitu corporis, vesteque, primitivi Christiani prae se ferebant. Itaque macie ob crebra ieiunia extenuati, pallida ora ac moesta ferebant, lumine terram figentes, & peccata sua, aliorumque, animo obversata dolentes. Hinc illa apud Auctorem Philopatridis eorum descriptio, in qua eos dicit ἀνδρας ἐπικεκυφῆτας καὶ κατωχειωμένους, viros in faciem inclinatos Et pallecentes, & τὰ κακίστα εὐχόμενοι καὶ χαίροντες τοῖς λυγροῖς, quam pessima optantes, Et tristibus gaudentes; hinc etiam alibi eidem Christianus quidam homuncio ἀνδραπίσκα adpellatur. Prudentius

autem *Hymno Cypriani*, illum, postquam Christi sapientiam amplexus fuisset, severum vultum, pristina hilaritate deposita, summisit ait:

Iamque figura alia est, quam quae fuit, oris & nitoris;

Exiit tenni vultus cute, transit in severum.

Quantum autem Christianum oris severitas deceat, ostendit *Clement Alexandrinus Lib. II. Paedag. Cap. V.* Huc faciunt, quae *Hieronymus* ad Marcellam scribit: *Quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissolvimus, continentes vocamur & tristes.* Quod si Christus apud *Matthaeum Cap. VI. vers. 16. 17.* tristes sicut hypocritas fieri, & facies suas exterminare, damnat atque improbat; adfectatam moestitiam & tetricitatem, ut ieiunantes hominibus videantur, & inanem gloriolam captent, in illis condemnat: non mundicias inculcat, sed hypocrisin excludit. Egregia laus illa est *Aellae* apud *B. Hieronymum Epist. ad Marcellam.* Nihil illius, inquit, *severitate iucundius, nihil suavitate tristius, nihil tristitia suavius.* Ita pallor in facie est, ut quum continentiam indicet, non redoleat ostentationem. Sermo silens, & silentium loquens. Nec citus, nec tardus incessus. Idem semper habitus; neglecta mundicies, & inculta vestis: cultus ipse sine cultu. Quod si *Ioannes Chrysostomus Homil. XV. in Acta Apostol.* Barnabam facie amabilem fuisse dicit, *Homil. XXX.* maiestatem quamdam & dignitatem comitati illius admiscens ἀπὸ τῆς ὀψέως ἀξιωματικῇ eundem existimat. Si *Pseudo-Craton Bartholomaeum Apostolum* semper hilarem, eodemque vultu, esse visum, memoriae prodidit: falsarium Scriptorem non moror. Quid vero iam de Christianorum vestitu dicemus? Nonne eorum vestes cum *Hieronymo Epist. ad Lucinum* ita ciliciola ad se mis-

sa adpellante, insignia paupertatis, & quotidianae symbolia poenitentiae, nuncupabimus? Eos Ethnici, Minutio Felice auctore, seminudos vocabant, laceras vestes & tritas illi exprobrantes. Auctor Philopatri-
dis laudatus Christianum quemdam κακείμενον maleve-
stitum dicit; aliusque ei memoratur τριβώνιον ἔχων
πολύσαθρον, ἀνυπόδετός τε καὶ ἄσκητος, pallium habens
admodum putre, sine calceis, & tegmine capitis, ince-
dens. Nec aliter amiciri Christianos decuit, quum
Christum imitari deberent. Praeclariter Tertullianus
De Idololatria: Tu vero nullius servus, in quantum
solus Christi, qui te etiam captivitate saeculi libera-
vit, ex forma dominica agere debebis. Ille Dominus
in humilitate & ignobilitate incessit, domicilio incer-
tus. Nam Filius, inquit, Homini non habet ubi ca-
put collocet. Vestitu incultus, neque enim dixisset:
Ecce qui teneris vestiuntur in domibus Regum sunt.
Vultu denique & adpectu inglorius, sicut & Esaias
pronuntiaverat. Et quidem statim ac Christiani ali-
qui evaserant, simpliciores vestes sumebant, si an-
tea pretiosis uti consuevissent; id quod ex eodem
Tertulliano intelligitur, dum libro De cultu Femi-
narum obiecta quaedam solvit ac diluit. Sed enim,
inquit, dicitur a quibusdam: ne blasphemetur nomen
eius in nobis, siquid de pristino habitu & cultu de-
trahamus. Non auferamus ergo nobis & vitia pristi-
na, simus & moribus iisdem, si & superficie eadem:
& tunc vere non blasphemabunt nationes. Grandis
blasphemia si qua dicatur, ex quo facta est Christiana,
pauperius incedit. Non vestis tamen formam immu-
tabant omnes. Nam Iustinus Martyr ἡμαρξεν ἐν φιλο-
σόφῃ χήματι πρεσβεῦων τὸν θεῖον λόγον, ut ait Eusebius
Lib. IV. Histor. Eccles. Cap. XI. quod & Iustinus ipse
Dialogo cum Tryphone confirmat. Aristides quoque
Phi-

Philosophus Atheniensis, & sub pristino habitu discipulus Christi fuit, ut Hieronymus in Catalogo scribit. Et minus forte subsistere eorum videatur opinio, qui censent eos, qui ab idololatria ad Christianos ritus transibant, pallium, tamquam commune Christianorum indumentum, summis, quo nomine Dionys. Petavius a Cl. Salmasio in Respons. ad Ant. Cercoetium vapulat & traducitur.

De re vestiaria hominis Christiani primitivi.

CAPV T IV.

DIGRESSIO PRIMÆ.

SED in habitum primitivorum Christianorum, adrepta heinc occasione, paulo curiosius inquiramus; de iis scilicet vestibus breviter differentes, quæ in novi Foederis libris memorantur, & a Christianis gestari solitas, vel inde, vel ex aliis antiquis Scriptoribus, intelligimus. Non quod communi eos aliorum vestitu usos non existimemus, sed quod communem hunc habitum in homine Christiano contemplari nunc lubeat, dum iucundæ varietatis lenocinia & illecebras in nostro hoc commentario adfectamus.

Iam sine pileo interdum, & galero, aliove capitis tegmine, processisse perspeximus; quod quidem ex antiquis etiam Christianorum picturis simulacrisque confirmatur, ut apud Aringhū in Roma subterranea, & Bonarotium in Vitris illustratis, & Lambecium Lib. II. Commentarior. Cap. VIII. & Libro III. videre est; atque id præcipue in usu apud Iudæos fuit.

fuisse observat *Calmetius Dissert. De re Vestiar. Ebraeorum*. Ceterum & si antiqua Ethnicorum hominum simulacra, imaginesque, spectemus, capite nudo fere semper intueri ea licet, ut Cimeliarchium Mediceum invisentibus, & antiquarios libros consulentibus, patet. Haec tamen vere de viris dicta sunt; de feminis aliter sentiendum. Sed non statim existimandum nullo semper tegmine caput habuisse primos illos Christianos; nam Ioannem Apostolum auream laminam in fronte gestasse, auctor est *Polycrates Ephesi Episcopus apud Eusebium Lib. V. Hist. Eccles. Cap. XXIV.* & ex eo *Hieronymus De Vir. Illustr.*, & id quidem portavisse, tamquam Iesu Christi Pontificem; nam Pontifices Ebraeorum primi illi Episcopi imitabantur; quod loco citato *Eusebius* subindicat, adstruitque ad annum XXXIV. *Baronius. Epiphanius Haeres. LXXVIII.* memoriae prodidit, simile insigne Sacerdotii Iacobum etiam Minorem Apostolum portavisse; Anonymus autem Auditor *D. Marci* quum Marcum Evangelistam ex Aaronis genere deduxisset, eum pontificalis apicis petasum gestavisse, litterarum monumentis consignavit. *Actorum Apostolicorum Cap. XIX.* Pauli sudaria memorantur, quae quidem *Theophylactus*, & *Oecumenius*, ad eum locum auctores sunt, capiti imponi solita fuisse; & *Theophylacti* verba producemus inferius, ubi de semicinthiis agendum fuerit. Et quidem Lazari facies sudario erat ligata, ut scribit *Ioannes Cap. XI. 44.* Et *Cap. XX. v. 7.* ubi de linteaminibus, quibus Christus mortuus involutus fuerat, agitur: *Et sudarium quod fuerat super caput eius. καὶ τὸ σδάρειον ὃ ἦν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ.* *Gregorius Magnus* quoque *Lib. III. Epist. XXX.* scribit B. Pauli sudarium Romae cum reliquis eius lipsis exstitisse. Hic obiter tantum

tum observaverim Nonnum Panopolitanum, elegantem Ioannis Evangelistae paraphrasten, vocem *οδοποιον* Syram existimasse, quum Latinam linguam penitus ignoraret; & de eo quaedam scitu non indigna habere Io. Iac. Chiffletium *Crisis bistor. De ling. teis Sepulchral. Christi Cap. V. & seqq.* ut nihil de *Suicero* & *Calmetio* in suis Lexicis dicam. Sed apud laudatum *Aringhium* Sanctorum Martyrum Abdon & Sennen, Persarum, imagines tamquam Phrygio galero tegulae conspiciuntur, quali etiam trium puerorum Ebraeorum in ignem in Perside coniectorum simulacia apud eundem ornata cernuntur: tali etiam capitis tegumento Magi Christum adorantes ibidem exhibentur. In veteribus quoque Christianorum picturis, & imaginibus, circulum quemdam seu discum caput & crines ambientem videre est; sed quum ille non aliquod frontis velamen indicet, sed praecipui honoris insigne & ornamentum, quo Deorum simulacra veteres Ethnici, & Imperatorum deinde statuas decorarunt, ut apud *Bonarotium* opere superius laudato videre est; & quod quidem proprio vocabulo *Nimbus* adpellabatur; de eo nunc agere supersedemus. At quocumque operimento antiquissimi Christiani caput tegerent, certe necessitatem, non ornatum, respiciebant; quare nec sertis, nec floribus, Ethnicorum more, redimiti, aut aliter ornati, procedebant; quod *Q. Septimius Tertullianus* toto *De Corona Militis* Volumine insinuat, ubi & generalem consuetudinem adstruit his verbis: *Omnes ita observant a catechumenis usque ad confessores, & martyres, vel negatores.* Et diserte quoque docet *Clement. Alexandrinus Lib. II. Paedagog. Cap. VIII.* ubi etiam quatenus & quomodo Christiani homines unguentis & floribus uti debeant, sapienter ostendit;

dit: quamquam eos, qui baptisati fuerant, fertis ornari solitos fuisse, docet ex vetustis auctoribus Io. Bapt. Casalius *De Veter. Christian. Ritibus* Par. II. Cap. V. At non tantum nullo tegmine aut ornatu capitis, antiquae Christianorum imagines prostant ut plurimum, verum etiam attonsis brevibusque capillis; quod quidem non Christianorum peculiare, sed Ethnicorum etiam virorum commune fuisse, vetusta, quae supersunt, simulacra manifestissime comprobant; & consulendus est super hoc *Salmasius ad Tertullianum De Pallio*. Et quidem Apostolus *Paulus* Corinthiis scribens, virum detecto ac nudo capite orantem laudaverat, & quadam veluti naturae lege tonderi debere demonstrarat, ut eius quidem verba, quae producentur inferius, aperte significant. Hinc *Tertullianus Lib. De Velandis Virginitus* scribit: *Horum certe omnium contraria efficiunt, ne vir caput velet: scilicet quia non sit naturaliter consequutus ambitionem capillorum, quia radi sive tonderi non sit turpe illi*. Capitis tamen tonsura ea fuisse videtur, ut crines non ad cutem rasi ac resecti, sed decurtati tantum & attonsi essent, ut quidem vetusta simulacra prae se ferunt; & *Astorum Cap. XVIII. Lucas* tradit seu Paulum, seu Aquilam (nam ambigua lectio est) in Cenchris se torondisse, & quidem ex voto, more Nazaraeorum, quod forte ex morticino, ut *Caietanus* putat, pollutus fuisset: quamquam tunc capilli ex Nazaraeorum instituto crescere potuissent; de quo consulatur *Tillemontius in Paulo Art. XXVI*. Ceterum Paulum Apostolum non brevibus tantum crinibus, sed etiam recalvastrum, fuisse docet *Philopatridos Auctor* supra laudatus, sic enim illum describit: *ἦνικα δὲ μοι Γαλιλαῖος ἐνέτυχεν, ἀναφαλαντίας, ἐπὶ τρίτον, εἰς τρίτον ἔρανεν ἀεροβατήσας*. Quando

an-

autem me Galilaeus ille convenit, recalvaster, naso aquilo, qui in tertium usque caelum per aërem ingressus est. Ex hoc ignoti illius Auctoris testimonio liquido existit, minus vere Apostolum, in vetusta quadam aerea pulcerrimaque Gazae Medicae lucerna, quae navem, Petro gubernaculum in puppi moderante, Paulo vero in prora praedicante, mysticam refert, capillis etiam in fronte crispantibus repraesentari, licet brevibus illis, & per ambitum concinne attonsis; minus etiam vere crinibus similibus in antiquis vitris apud Bonarotium exhiberi, nisi quod Tab. X. & XVI. etiam calvus depingitur. Itaque Christiani ut plurimum antiquitus tonsi, quod luculentius eminet ex Cap. XI. vers. 14. Epistolae I. ad Corinthios, ubi Paulus ita scribit: *Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidem si comam nutrit, ignominia est illi. Mulier vero si comam nutrit, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.* Et paulo ante dixerat: *Omnis mulier orans aut prophetans, non velato capite deturpat caput suum: unum enim est ac si decalvetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tondere vel decalvari, velet caput suum.* Hinc Actor. Cap. XXI. quibusdam ut capita radant iniungitur: & hinc non mirum si Prudentius Hymno in Cyprianum indicat, Sanctum hunc Martyrem, statim ac Christianus effectus est, caput totondisse, promissamque decurtasse caesariem:

Deslua Caesaries compescitur ad breves capillos;
Hinc intrisor ille, Dialogi, qui Philopatris inscribitur, Auctor, Christianum quaedam describit *ξεχαρμένον τὴν κόμην*, attonsa coma; & huc forte adludens alibi Christianos *ξεχαρμένους ταῖς γυναικὶς καὶ διανοίᾳ*, detonsos mente & sententiis appellat. Auctor autem.

Con-

Constitutionum Lib. I. Cap. III. τὴν τρίχα τῆς κόμης comae capillum ne quis nutriat iubet. Sed rem magis in propatulo collocat laudatus *Prudentius Hymno in Hemitberium & Chelidonium*, ubi ait ignorari an longa custodia detenti, vinclisque & catenis obligati, *longum capillum paverint*, hoc est, comam alias brevem, & crebro attonsam, quum aliter fieri non posset, aluerint.

Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia

Iugibus longum catenis an capillum paverint,

Quo viros dolore tortor, quave poena ornaverit.

Nec obstat quod idem *Prudentius Agone Hippolyti* Christianos crinitos vocet.

Carcereo crinita situ stare agmina contra

lufferat, horrendis excrucienda modis.

Nam signanter crinita dixit, quod carceris custodia cohibiti, manibusque revinctis praepediti, se de more tondere non potuissent. Hinc *Hieronymus* ad *Eustochium* De Custodia Virginitatis, viros improbat, quibus feminei contra *Apostolum crines, bicorum barba, &c.* Quod si testes non adeo antiquos producere lubet, certe apud *P. Lambecium Lib. II. Comment. De Biblioth. Caesar. Cap. VII.* pictura quaedam Evangelistarum ex vetusto Codice exhibetur, in qua *Lucas* tonsura in coronae speciem efformata caesariem habet circumcisam, quali fere *Franciscani & Dominicani Monachi* utuntur. Sed licet illa omnia, quae hactenus disservimus, aut certa aut saltem probabilia videantur, nihilo tamen minus universas fere *Iesu Christi* imagines capillo oblongo, & in humeros defluente, cernere est, cum apud *Aringhium*, tum in nummo aereo Christiano, quem eruditis commentariis *Eques Victorius* nuper illustravit. Apud *Bonarotium Tab. IX. Fig. I.* Christus cernitur coma qui-

quidem non admodum prolixa, sed duobus hinc inde cincinnis attorta, uti etiam occurrit in vitro apud *Aringbum* laudatum *Lib. VI. Cap. L.* Et Christum quidem crispis cincinnatosque capillos habuisse, tradunt *Theodorus Lector*, *Damasceus*, *Theophanes*, & *Suidas* in *αἰώ*, ut apud *Cangium Diss. De inf. aevi Numis. n. XXVIII.* videre est. Ceterum brevibus etiam attonsisque capillis Christus occurrit in vetustis imaginibus apud *Bonarotium* saepe memoratum. Sed & Iacobum Minorem Apostolum, *Hegeſippus* apud *Eusebium* & *Hieronymum*; & Ioannem Evangelistam, numquam capillos totondisse, scribit *Epiphanius Haeref. XXX. Cap. XXIV.* Attamen dubium non est, quin Christianorum plerique capillos saltem circumciderent, ut vidimus; barbam vero nutrent, de qua iam agendum. Et profecto veteres prope omnes Christianorum picturae Christum, & Apostolos barbatoſpectantium oculis obferunt; & quin tunc temporis in Oriente & in Graecia barbam alere in usu eſſet, non video cur ambigendum ſit; licet apud Romanos ſerius id inductum fuerit, Hadriani Caesaris aetate videlicet, ut ex antiquis Numismatis conſtat. *Tertullianus* autem *De cultu feminarum*, dum viros barbam acrius caedentes, & intervellentes, formamque excolentes, damnat, contrarium usum probare maxime videtur. *Siquidem & viris propter feminas*, inquit, *& feminis propter viros*, vitio naturae ingēnita eſt placendi voluntas. *Propriasque praestigias formae & hic ſexuſibi adgnoſcit*, barbam acrius caedere, intervellere, circumdare capillum, diſponere, etiam colorare canitiem, primam quamque ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diſtinguere, cetera pulveris cuiuſdam aſperitudine levigare, tum ſpeculum omni occaſione conſulere,

re,

re, anxie inspicere; quum tamen cognito Deo, adempta placendi voluntate, per luxuriae vacationem, omnia illa ut ociosa, ut hostilia pudicitiae, recusantur. Auctor Constitutionum Lib. I. Cap. III. καὶ δὲ οὗδε γυνῆς τρίχα διαφθείραν, καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσων. Oportet praeterea non barbae pilum corrumpere, nec formam hominis contra naturam mutare. Sed, ut quae barbae apud antiquos Christianos cura esset, & capillorum etiam, nam utraque adfinia, distinctius intelligatur, verba eruditissimi Clementis huc transcribenda sunt ex Lib. III. Paedag. cap. XI. quae ita habent: Τριχῶν δὲ περί. ταύτη δοκᾷ· ψιλὴ μὲν ἢ ὅς ἀνδρῶν κεφαλὴ. πλὴν ὧ, μὴ ἔλας ἔχοι τὰς τρίχας· λάσιον δὲ τὸ γένιον· αἱ δὲ συνεστραμμέναι ὅς τριχῶν, ἀπὸ τῆ κεφαλῆς μὴ καθικέσθωσαν ἄγαν, ὥς πλοκάμεις κατολισθαίνουσαι γυναικῆς· ἀπόχρη ᾧ τὸ ἡυγένιον τῆς, ἀνδράσιν. Εἰ δέ τις καὶ κήραιτό τι τῷ γεννίῳ, ὃ μὲντοι παντελῶς ψιλώτιον αὐτό· αἰσχροὺν ᾧ τὸ θάλαμα· καὶ κατέγνωσαι ἢ τῷ γεννίῳ ἐν χερσὶ κερά, παρατίλσω καὶ λήϊότητι γυννιώσω. . . . ἐπὶ δὲ ὃ καὶ ὡραισμὸς χάριν ἢ κερά παραληπτέα, διὰ περίσπιν δὲ τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τρίχας, ὡς μὴ αὐξόμεναι ταῖς ὀφθαλμοῖς ἐμποδίζοιεν καταβαίνονται· καὶ ἴσως τὰς ἐπὶ τῷ μυστακίῳ μολυνομένας κατὰ τὴν τροφὴν περικαρτίον. ὃ ξυρῷ. ἄγαντες ᾧ· ἀλλὰ ταῖς δυσὶν μαχαίραις ταῖς κερικαῖς. Τὰς δὲ τῷ γεννίῳ, μηδὲν τι παραλεπείσας, ὃ καὶ ἐνοχλητίον· σιμνότητι μὲν τῷ προσώπου, καὶ κατὰ πληξιν γεννητικὴν ἐμποιέσας. De pilis autem ita videtur. Virorum quidem caput ne sit hirsutum, nisi forte pilos crispas habeat: barba autem hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes: viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum: barbaeque ad cutem usque consura, non videtur multum abesse a vulsione & levore. . . . Quoniam autem non

non decoris gratia tonsura sed propter alias accipitur circumstantias, pili quidem capitis, ne succrescant, & descendentes visum impedian, & forte qui in superiori labri parte inter comedendum polluantur, tondendi sunt non novacula, est enim illiberale, sed duabus tonsorum forficibus. Barbae autem pili, qui nihil molestiae adferunt, non sunt vexandi, ut qui vultui gravitatem adferant, & quemdam paternum terrorem incutiant. Iam vero aliquid de capitis muliebris cultu delibandum. Non enim de viris tantum agere nobis propositum est, sed quatenus praefixa brevitatis patitur de muliebribus etiam indumentis quaedam obiter disserere.

Feminas obnupto capite processisse, saltem dum orarent, aut prophetarent, ex Apostoli praecepto ad Corinthios primum scribentis colligere est. Nam Cap. IX. ita inquit: *Omnis autem mulier orans, aut prophetans, non velato capite, deturpat caput suum: unum enim est ac si decalvetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum.* Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter Angelos. Et quidem Christianas olim feminas intonsas fuisse, elucet etiam ex Clemente Alexandrino, qui dum capitis cultum mulieribus praescribit, comas eas aluisse perspicue indicat, Lib. III. Paedag. cap. XI. Ταῖς γυναῖξι δὲ ἀπόχρη μαλίσσιν τὰς τρίχας, καὶ ἀναδάσθαι τὴν κόμην, οὕτελῶς περὶ ὅνῃ τινὶ λιτῇ παρὰ τὴν αὐχίνα, ἀφελῶ θεραπεύει συνανήεσταις εἰς καίμης γνήσιοι τὰς σόφρονας κόμας. Καὶ γὰρ αἱ περιπλόκαι ἢ τριχῶν αἱ ἑταίρικαὶ καὶ αἱ ἢ σαρῶν ἀναδέσσης πρὸς τὸ εἰσελθεῖν αὐτὰς δεικνύναι κόπτουσαι τὰς τρίχας, ἀποτίλλουσαι ταῖς πανήργοις ἐμπλοκαῖς. Ἀποτρίνω καὶ αἱ προσδέσσης τριχῶν, τέλει ἐκβλητοὶ ὁδνήας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κε-

παλὴ τὰς κόμης, ἀθιώτατον, νεκροῖς ἐνδιδυσκέσθαι πλο-
 κάμοις τὸ κρανίον. *Mulieribus autem crines mollire*
sufficit, & tenui aliqua fibula comam adligare fruga-
liter, simplici cultura pudicas comas in veram & ger-
manam pulcritudinem alentibus. Meretricii enim pi-
lorum plexus, & catenarum nexus, cum eas defor-
mes reddunt, tum etiam pilos discerpunt, artificiosis
insertis vinculis cvellentes
Alienorum autem capillorum adpositiones omnino re-
iciendae sunt, & externas comas capiti adhibere, est
maxime impium, quae mortuis pilis cranium induunt.
Idem ex Tertulliano De cultu feminarum intelligi-
tur: Quid enim, inquit, tanta ormandi capitis one-
rositas salutem subministrat? Quid criminibus vestris
quiescere non licet, modo substrictis, modo relaxatis,
modo fuscitatis, modo elisis? Aliae gestiunt in cin-
cinnis coërcere: aliae ut vagi & volucres elabantur
non bona simplicitate. Adfigitis praeterea nescio quas
enormitates futilium atque textilium capillamentorum,
nunc in galeri modum quasi vaginam capitis, & oper-
culum verticis, nunc in cervicem retro suggestum.
Lubenter haec Clementis, & Tertulliani, loca pro-
tuli, nam praeter propositum, & illud ostendunt,
quae ornatus capitis vanitas iam inter Christianas
feminas serperet. Ceterum alere comas feminis apud
omnes aequae gentes in usu fuit, ut ex antiqua hi-
storia, & vetustis simulacris, intelligere est: Sed
apud Iudaeos praecipue; quare legimus in Evange-
lio mulierem, quum Christi pedes lacrimis lavisset,
absterxisse capillis, Luca referente Cap. VII. vers. 38.
Caput quidem Christianas feminas velavisse, iam ex
adlatis Apostoli verbis percipiat, sed dum orarent
aut prophetarent; verum usu, & Patrum exposi-
tione, ut apud Chrysostomum ad hunc locum videre
est,

est, factum esse videtur, ut virgines & mulieres Christianae velatae semper incederent. Hinc illud *Tertulliani De cultu feminarum*: *Deus vos velari iubet: credo ne quarumdam capita videantur. Clemens autem Alexandrinus Lib. III. Paedag. cap. XI. iubet: πλείον τῦτο ἔχεται ἢ γυνή· κεκαλύφθω τὰ πάντα πλὴν αἱ μὴ οἶκοι τύχοι. Hoc amplius habeat mulier; semper tecta sit, nisi quum domi fuerit.* Virgines vero etiam velandas ex eodem Apostoli loco laudatus *Tertullianus* comprobat, & ex *Corinthiorum* ipsorum consuetudine *Libro de Virginibus velandis*. *Hodie denique, inquit, virgines suas Corinthii velant.* Et generale etiam antiquumque Ecclesiarum Apostolicarum institutum adducit: *Sed eas ego Ecclesias proposui, quas & ipsi Apostoli, vel Apostolici viri, condiderunt, & puto autem quosdam. Habent igitur & illae eandem consuetudinis auctoritatem, tempora & antecessores opponunt magis quam istae.* Quatenus autem velarentur indicat idem *Tertullianus*, dum laudato statim libro abusum quarumdam carpit, & inquit: *Mitris & lanis quaedam non velant caput, sed conligant, a fronte quidem protectae; qua proprie autem caput est, nudaе. Aliae modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usque demissis, cerebro tenus operiuntur. Misereor si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen audire non possint. Sciant quia totum caput mulier est. Limites & fines eius eo usque porriguntur unde incipit vestis. Quantum resoluti crines occupare possunt, tanta est velaminis regio, ut cervices quoque ambientur.* Iam haec omnia etiam ex antiquis Christianorum imaginibus confirmantur, inter quas feminae, aut sparsis promissisque crinibus, aut colligatis, & velamine tectae, vario tamen modo, frequenter occurrunt, & inter

orandum praecipue, ut apud *Aringhum* videre est pag. 475. 531. 537. 549. quamquam mulier capite nudo, sed crinibus diffusis, orans offenditur pag. 461. Quaedam vero de virginibus, & sponfis observanda; & eas quidem non velo saepe, sed mitra, aut mitella, tantum caput ornavisse dicendum est ex *Tertulliano De Velandis Virgin.* & ex antiquis picturis apud *Bonarotium Tab. XVIII. fig. II. & Tab. XXI. fig. I.* Christianas item sponfas primis illis temporibus *Flammeum* non usurpasse, utpote vestem Ethnicorum superstitione profanam, ex antiqua nuptiarum pictura apud laudatum *Bonarotium Tab. XXI. fig. III.* intelligere datur: quod tamen velum adhibere in nuptiis contrahendis insequentibus temporibus in usu fuit, ut ex *Ambrosio Exhort. ad Virgin. Cap. VI. & Epist. XIX.* ex *Epistola Siricii ad Ecclesiam Mediolanensem adversus errores Ioviniani*, ex *Epistola Nicolai I. ad consultationes Bulgarorum cap. III.* ex *Isidoro De divin. Offic. cap. XIX.* percipimus. In memorata tamen *figura III. Tab. XXI.* sponsa, vestibus pretiosis ornata est, ut quidem communis consuetudo ferebat, quod tamen minus probat *D. Paulinus in Iuliani Epithalamio.* Non tamen in aures sponsa habet, non monilia, ut pag. 154. *Bonarotius* observat, quum tamen exploratae fidei sit Christianas feminas interdum ea gestavisse, dum hunc luxum improbant Patres, *Clemens lib. III. Paedag. cap. XI. Tertullianus De cultu feminarum, Cyprianus De habitu Virginum.* Adscititia quoque capillamenta usurpabant, ut ex laudatis Patribus eminet, & ornamenta quoque alia, quorum abusum, quum nec illi, nec ipse probem, feminae primitivae Christianae facile abiudicaverim. Sed quacumque modestia olim incederent feminae Christianae, tamen dubitan-

tandum non videtur, secundo, & tertio saeculo, luxum, & superfluum capitis ornatum, vestiumque pretiosarum usum, apud eas invaluisse, si expendantur ea, quae declamat *Tertullianus De habitu muliebri*, & *De cultu feminarum*, & *De Virginibus velandis*; atque insuper *Clemens Alexandrinus Lib. III. Paedagogi*.

Iam de aliis vestibus verba faciamus. Christum pallio, & tunica, indutum fuisse, ex Evangelistarum commentariis elucet: nam *Ioannis cap. XIX. vers. XXIII.* ita scribitur: οἱ δὲ στρατιῶται ὅτε ἐξαύρουσαν τὸ Ἰησοῦν ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος, καὶ τὸ χιτῶνα. *Igitur milites, quum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam.* Vbi observat *Salmasius* τὰ ἱμάτια posuisse Ioannem pro τὸ ἱμάτιον ex Graece loquentium usu, & ἱμάτιον heic pallium significare; quod confirmari potest ex iis, quae adducit eruditus *Suicerus* in suo *Rerum Ecclesiasticarum Thesauro* voce ἱμάτιον. Quare *Eusebius lib. VII. Histor. Eccles. cap. XVIII.* Servatoris statuam, quae Pancade prostabat, διπλοῖδα indutam fuisse ait, hoc est, pallium duplicatum, quale cernitur apud *Bonarotium Ad vitra Tab. V. Fig. II.*, ut explicat etiam laudatus *Salmasius* dum sub *Fr. Franci* nomine ab *Dionys. Petavii* obiectionibus se tueri conatur. Igitur duas Christi vestes considerabimus, tunicam, & pallium. Christi tunica, est interior vestis, ut ex *Theophylacto ad Matthaeum cap. V.* intelligere est, ubi ait: Χιτὼν κυρίως τὸ παρ' ἡμῶν λεγόμενον ὑποκάμισον. *Tunica proprie dicitur, quam subuculam vel indusium vocamus.* Erat autem inconsutilis ἀρραφός, auctore *Ioanne* loco laudato: ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἀρραφός ἐκ τοῦ ἀνωθεν ὑφαντός δι' ὅλον. *Erat vero tunica inconsu-*

sutiles desuper contexta per totum. Hoc est, quum duo praecipue essent tunicarum genera, unum earum, quae σχισοί dicebantur, & quum apertae essent, fibulis, aut corrigiis, coniungebantur; alterum earum, quae nullis eiusmodi vinculis connecterentur, ut nostrae subuculae sunt, quum vel textoris, vel sartoris ope, iam undique clausae & connexae sint; huius secundi generis erat Christi tunica. Ἀρῥαφῶν autem, idest, *inconsutilis* dicta est, non quod futuras nullas haberet, sed quod scissa & aperta non esset, nec iis fibulis neceretur, quae ραφαί dicebantur, ut late ostendit doctissimus *Suicerus* in voce χιτών. Huiusmodi tunicis etiam Apostoli usi sunt, ut ex Christi praecepto intelligimus iubentis eis unam tantum tunicam gestare, *Matth. cap. X. vers. 10.* μὴ πῆραν ὡς ὄφιν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. Et *Marcī VI. v. 9.* καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. Et ita quidem Apostolos se vestire consuevisse indicant etiam verba Christi *Lucae cap. XXII. v. 36.* dicentis Apostolis suis: *Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.* *Ioannis autem Cap. XXI. v. 7.* scribitur: *Simon Petrus, quum audisset quia dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.* Sed quomodo locus hic explicandus sit, inferius docerimus. In *Actis vero Apostolorum cap. XII. v. 8.*, ubi de Petro victo agitur, legitur: ἀπὲρ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὸν, περιζῶσαι καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου· ἐποίησε δὲ ὕψω, καὶ λέγει αὐτῷ, περιβαλὼ τὸ ἱμάτιόν σου καὶ ἀκολούθη μοι. Vbi evidenter tunica indicatur illo verbo περιζῶσαι; nam tunica succingebatur, ut ex loco *Ioannis* statim producto perspicue elucet. Quod si apocryphorum Scriptorum auctoritate fungi fas est,

est, *Pseudo-Abdias lib. V. §. XXI.* Ioannem Apostolum tunica usum fuisse docet; & Bartholomaeum colobio, quod est tunica sine manicis, auctoribus *Alb. Rubenio, H. Valesto, & C. Cangio*, ut ipsius *Abdiae lib. VIII.* videre est. Hinc ad Apostolorum imitationem Christiani quoque alii, seu potius consuetudinem servantes, antiquis illis temporibus tunica induebantur. Si *Stephano III. Papae* in Epistola ad *Hilduinum Abbatem* credendum est, *Dionysius Areopagita*, colobio indutus, ei καὶ ὄρασιν visus est. Et quidem Monachi veteres, qui antiquum & primitivum Christianorum habitum retinuisse videri possunt, tunica, vel colobio, utebantur. *Rufinus* de Monachis Tabenneriis, ingentis abstinentiae viros vocat, quibus usus est indui colobiis, quasi saccis lineis, & pelle confecta. *Hieronymus* in vita *Hilarionis*. Igitur octogesimo aetatis anno, quum absens esset *Hesychius*, quasi testamenti vice, brevem manu propria scripsit epistolam, omnes divitias suas ei derelinquens, Evangelium scilicet, & tunicam saccineam, cucullam, & palliolum. Idem saccum alio loco adpellat: Igitur sacco tantum membra coopertus, & pelliceum habens *ependyten*, quem illi beatus *Antonius* proficiscenti dederat, sagumque rusticum.

Tunicae pallium a pluribus superponebatur, quo Christus usus est, ut superius auctoritate Evangelistae *Ioannis* adstruximus. Eodem etiam Apostoli induti sunt, quare Angelus *Actor. cap. XII. vers. VIII.* ait Petro: περιβαλὲ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθη μοι. Vbi τὸ περιβαλὲ τὸ ἱμάτιόν σου pallium manifeste denotatur, quod & περιβάλαιον propterea proprie adpellabatur. *Pseudo-Abdias* Ioanni Apostolo, *Simoni, & Iudae, & Bartholomaeo*, pariter Apostolis, pallium tribuit, ut *Lib. V. Lib. VI. Lib. VIII.* videre

est. Et pallio quidem uti Apostolos consuevisse late demonstraverunt Grotius ad *Acta XII. 8.* & *Salmasius ad Tertullianum De Pallio*. Hinc Christus quum eos aliosque in Monte adloqueretur apud *Masthaeum cap. V. 40.* de vestibus agens, nonnisi χιτῶνα tunicam, & ἱμάτιον hoc est pallium, commemorat. *Stephanus III.* Pontifex Maximus in laudata superius Epistola ad *Hilduinum Abbatem*, *Dionysium Areopagitam* pallio amictum inducit; & certe primitivorum Christianorum plerosque pallium gestare solitos fuisse, tam verum est, quam quod maxime; & sufficit *Librum De Pallio, Quinti Septimii Florentis*, evolvere. Hinc ab Auctore *Philopatridos* Christianus indicatur τριβώνιον ἔχων pallium habens. Sed *B. Rhenanum* in *Librum Tertulliani De Pallio* differentem audiamus: Quoniam, inquit, Graecorum gestamen erat pallium, ut toga Romanorum, & Christiani frugalitatis gratia pallio vestiebantur, tamquam veste simpliciore, & philosophica, factum est ut vulgari convicio, qui nostris sacris initiati forent, Graeci vocarentur, & ab iniectione pallii, quod tunicae superimponebant, etiam Imponentes, ut ita dixerim, sive Impositores. Nam pallium, ut *Tertullianus* inquit, interulae superest, cuius tota molitio, operire solutum, idest uno circumiectu. Quoties ergo Christianus aliquis prodiiisset, statim illud de trivio audiebat ὁ γραικὸς ἐπιδέρης. Id simpliciter accipiebat indoctum vulgus ob pallii superimpositionem; ceterum litterati figuratum morsum intelligebant in vocabulo ἐπιδέρης, in quo fieret ad impostoris nomen apud Latinos adlusio, hoc est, deceptoris, & hominis sanctitatem mentientis, atque hoc est quod *Hieronymus* ad *Furiam* scribens, Vbicumque, inquit, viderint Christianum statim illud de trivio

ὁ γραικ-

ὁ γεαυὸς ἐπιδέρης, vocant impostorem, detrahunt. Quamquam, ut Erasmus noster illic adnotavit, illa duo verba vocant impostorem, non sunt in exemplaribus vetustioribus, indubie pro glossa primum adscripta in margine, deinde recepta in contextum. Sensem scommatis idem Hieronymus expressit in Epistola ad Marcellam, de Christianis agens, qui propter vestitum viliores a Gentilibus, nonnumquam etiam a Pseudo-Christianis viderentur. Nos, inquit, quia serica veste non utimur, monachi iudicamur: quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissolvimus, continentes vocamur, & tristes. Si tunica non canduerit, statim illud e trivio, Impostor & Graecus est. Vbi vides ad vestem pertinere dictterium, qua Philosophi Graecorum peculiariter uterentur, & post illos Christiani, quum inquit, si tunica non canduerit. Porro ob suam & utentium eo simplicitatem pallium in contemptum venit, ut fieret dictterio locus apud Carthaginenses, quemadmodum ex hoc libello adparet, A toga ad pallium, de mutatione vitae splendidioris in frugalem, & magnarum opum in paupertatem, simile illi: Ab equis ad asinos. Inde natum quod summae apud Gentiles auctoritatis viri relicto paganismo Christianae religioni frequenter nomen dantes pallio vestirentur. Atque ita quidem ille. Sed ab hominibus doctis disceptatum est, an Christiani omnes pallio philosophico passim uterentur, vel quorundam tantum austeriorem disciplinam profitentium peculiare vestimentum esset. Illud quidem quibusdam adrisit, & Dionys. Petavio in primis, sub adscititio Antonii Cercoetii nomine latitanti; hoc vero Cl. Salmasso, qui ita in suo Commentario ad Librum Tertulliani De Pallio inter cetera scriptum reliquit: Sciendum est pallium illud, quod quidam ex Christianis tunc gessere, & propter

quod

quod γραικοὶ ἐπιδέτεον per convicium vulgo dicebantur, non fuisse Graecorum commune pallium, sed proprium ac peculiare philosophorum. Τρίβων & τρίβωνιον vocabatur, quae vox vilem usuque detritam vestem sonat; unde & τρίβωνοφόροι philosophi dicti. Quemadmodum autem Graeci generis haud alii ferme τρίβωνα sive pallium soliti erant usurpare, quam qui philosophos profiterentur; sic inter Christianos habitum illum philosophicum, hoc est, pallium, nemo tunc temporis usurpavit, nisi qui Christianum vere philosophum agere vellet. Nam qui disciplinae Christianae diligentissimos & exactissimos cultores praestare volebant in omnibus, hi Christiani philosophi erant, & dicebantur. Tales Tertulliani aetate Episcopi, Presbyterique, & omnes Clerici, ac postea Monachi. Haecenus ille, qui isthuc ipsum non spernendis rationibus & argumentis confirmare conatur. Et profecto si Aristides, & Iustinus Martyr, ut superius vidimus, philosophicum habitum post Christianae sapientiae professionem retinuisse signanter dicti sunt, quorsum isthaec, si pallium philosophicum omnium Christianorum commune erat? Insuper tradit idem Iustinus *Dialogo cum Tryphone*, se vestis indicio a Tryphone pro philosopho cognitum; quod difficile fuisset, si Christiani omnes pallio utebantur huiusmodi. Sed pallium gestavisse primaevos Christianos probabiliter quoque adstruitur ex eo, quod Monachi, quos antiquae vestis modum retinuisse mature observavimus, pallio superinduebantur, ut ex *Hieronimi loco in Vita Hilarionis* superius adlato constat, & luculentius existet ex Scriptorum testimoniis, quae inferius proferenda sunt. Pallii autem forma exhibetur ab erudito *Off. Ferrario Part. II. De re Vestiar. lib. IV. & Analect. De re Vestiar. Tab. XXIX.* eamque discere est

est etiam ex duobus Philosophorum marmoreis simulacris, quorum unum in Museo Gaddiorum, alterum in aedibus Nicoliniorum, Florentiae adservatur; quaeque depingi, & tabulis aeneis incidi, feci ad Volumen secundum Operum Io. Meursii a me producenda. Ceterum qui Tertulliani tempore praeter Christianos pallium usurparent, ita idem Tertullianus docet libro *De Pallio*. *Viderit nunc philosophia quid prosit. Nec enim sola mecum est. Habeo alias artes in publico utiles. De meo vestiuntur & primus informator litterarum, & primus adornator vocis, & primus numerorum arenarius, & grammaticus, & rhetor, & sophista, & medicus, & poeta, & qui musicam pulsant, & qui stellarem coniectant, & qui volaticam spectant.*

De tunicae, ac pallii, materia, colore, ornamentis, & longitudine, aliquid etiam dicendum. Pallia igitur, tunicas, chlamydes, chlaenas, & alias id genus vestes, lanceas fuisse ostendit Ferrarius laudatus *Part. II. De re Vestiaria lib. IV. cap. XI*. At Hegesippus apud Eusebium *lib. II. Histor. Eccles. cap. XXIII*. (si tamen is ille est) Iacobum Ierosolymorum Episcopum linea tantum veste usum fuisse, lanicio autem abstinuisset, memoriae prodidit. *ὁ δὲ καὶ ἐρευνῶν ἐφόρου, ἀλλὰ συνδόνος*. Neque enim lanicio, sed linea tantum veste, utebatur. Epiphanius *Haeres. XXX. cap. XXIV*. idem de Ioanne Evangelista litteris mandavit. Sic adolescens ille, de quo loquitur Marcus *cap. XIV*. erat *περιβεβλημένῳ συνδόνι ἐπὶ γυμνῷ*, amictus sindone super nudo, hoc est linea veste, seu tunica, quam coenatoriam fuisse vestem censet Baronius ad annum *XXXIV. num. 39*. & de qua pluribus agit Io. Iacobus Cbiffletius in sua *Crisi Historica De Linteis sepulcrat. Christi cap. V*. Sed passim sericis, auratisque,

&

& pretiosis, vestibus Christiani abstinebant. *Clemens lib. II. Paedag. Cap. X.* Τὰς μεμωρημένους λεπτοργίας, καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέργους πλοκάς, ἐκ ποδῶν μεδισάντας ὡς χρυσὸν, καὶ σῖρας Ἰνδικὰς, καὶ τὰς περιέργους βόμβυκας χαίρων ἐόντας. *Nimis subtiliter per summam stultitiam laborata opera, curiosae quae in texturis plicaturae, longissime amandentur: auri fila, & Indicos feres, & operosos bombyces, valere iubentibus.* *Tunicae color albus.* Hinc illud *Hieronymi: Si tunica non canduerit.* Et pluribus ostendit *Off. Ferrarius Par. . . lib. III. De re Vest. cap. X. & Analect. De re vest. cap. XII.* Hinc in *Actis SS. Perpetuae & Felicitatis* legitur: *Pridie quam pugnaremus, video in oramate buc venisse Pomponium Diaconum ad ostium carceris, & pulsare vehementer: & exivi ad eum & aperui ei, qui erat vestitus discinctam candidam, ut locum corrigit eruditissimus Pb. Bonarotius Ad Vitra antiqua.* Monachis tamen etiam pulla tunica in usu fuisse videtur. *Hieronymus ad Rusticum Monachum: Videas nonnullos accinctis renibus, pulla tunica, barba proluxa, a mulieribus non posse discedere, &c.* Idemque indicat *Epistola ad Salvinam.* Et quidem *Clemens Alexandrinus Libro III. Paedagogi cap. XI.* candidam vestem, ceu maxime Christianos decentem commendat: nam & Apostoli tunica alba utebantur, quum *Pseudo-Abdias* candidum colobium Bartholomaeo tribuat: & candidissima tunica amictum Dionysium *Acreopagitam Stephanus III.* in sua Epistola repraesentet. Sed num & Christus tunica alba utebatur? At quorsum tunc Herodes, ut illuderet, veste alba illum induisset? Observandum igitur *Lucam cap. XXIII. v. 11.* non vestem albam dixisse, sed λαμπράν splendidam, quam Syrus interpretes coccineam dicit. Et quum *Iacobus cap. II. v. 2.* ἐσθῆτα λαμπράν

πρὶν opponat vesti sordidae, nil aliud illo *Lucæ*
 loco significari credendum est, quam Herodem ve-
 stem Christo circumiecisse privata splendidiorem, li-
 cet utraque candida esset, iocularè indicium adfe-
 ctati regni. Quum vero adeo generaliter *Clemens*
 candidum vestium colorem in Christianis hominibus
 adprobet, oportet ut in Aegypto pallio Christiani
 minime uterentur; quum satis compertum sit pulli
 coloris fuisse pallium philosophorum. *Basilius* pre-
 sbyter in Nazianzenum: Τρίβυνες, περιβλήματ' αἰνὰ. ἅς
 μὲν ἑπτόρων ἐρυθροί τε καὶ φοινικοί, οἱ αἰνὰ δὲ ἅς φιλοσόφων.
Pallia, amictus quidam; rhetorum quidem rubra, &
 purpurea, pulla vero Philosophorum. Hoc item scri-
 ptum habetur in Lexico *Cyrilli*. Pallium etiam Mo-
 nachorum & Ascetarum nigrum. *Synesius* Ep. CXLVI.
 ad Ioannem, qui asceticum habitum sumserat: Καὶ
 φωνὴν τριβώνιον ἀμπεῖχουσά σε φασί. Et nigro pallio ami-
 ciri te dicunt. Hinc de Monachis humilitatem ad-
 fectantibus & hypocritis *Hieronymus* Epistola ad Eu-
 stochium De Custodia Virginitatis. Viros quoque fuge,
 quos videris catenatos: quibus feminei contra Apo-
 stolum crines, bircorum barba, nigrum pallium, & nu-
 di patientia frigoris pedes. Quamquam vero haec ita
 habent, tamen exploratae fidei est universa vesti-
 menta Catechumenorum, qui lustrali aqua tinguendi
 erant, candida fuisse, & ideo φωτεινὰ ἱμάτια adpel-
 labantur. *Pachymeres* ad *Dionys. Arcopagitæ* Cap. II.
 de Ecclef. Hierarchia. Φωτεινὰ ἱμάτια ὁ τελούμενος ἀμ-
 φιέννυται, διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀγέρυπτον; καὶ τὴν πρὸς τὸ
 ἐν ᾧ σύννευσιν, καὶ ἢν οἱ ἑυπαρὲς βίῃ καὶ ἀκοσμοῦ καὶ
 ἀνείδεο δυνάμει δυνάμει. Candidis vestibus initiatus in-
 duitur, propter passionum ac sordium vacuitatem, &
 ad unum lumen inclinationem, per quam sordida &
 immunda informisque vita quasi dissipatur. Eorum-
 dem

dem vestem *Basilius Magnus Exhort. ad Baptism.* ἐν-
 δομα φωτανόν vestem splendidam vocat; & in *Prato*
spirituali Ioannis Moschi cap. CCVII. νεφωτισικὰ ἐνδύ-
 ματα dicuntur. *Nazianzeno autem Orat. XL.* ἐμφώ-
 τηος ἐσθῆς nuncupatur. Quare recens Baptissati λαμ-
 προφωρὴν dicebantur. *Iobius apud Photium Cod. CCXXII.*
οἱ φωτιζόμενοι ἐπὶ τὰς ἡμέρας λαμπροφωροῦσι Baptissati se-
ptem diebus candidati incedunt. Sed fides ne habenda
 erit *Sisinnio Novatianorum Constantinopoli Epi-*
*sco*po, qui candidis indumentis Christum usum fuisse
 opinabatur, ut apud *Socratem lib. VI. Hist. Eccles.*
cap. XXII. videre est? Fides *Stephano III. Papae,*
 qui *Dionysium Areopagitam* pallio purpureo cir-
 cumamicit? Certe *Clemens Alexandrinus Lib. II. Pac-*
dagogici cap. X. vestium tincturas omnino improbat.
 παραιτητέον δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τὰς βαφάς. *Reiciendae*
quoque sunt vestimenti tincturae. Non me quidem
 latet, in antiquis vitris Christi & Apostolorum ima-
 gines occurrere vestibus vario colore efflorescentibus
 indutas; sed eorum non est fortassis antiquitas tan-
 ta & auctoritas, ut vetustiorum apertissimis testimo-
 niis praeferendae sint. Et *Phil. quidem Bonaretius*
 observat, non veritatem pictores in hoc sequutos
 esse, sed suae aetatis morem; & propensioni ita
 Christum & Apostolos honorandi indulgisse. Hinc
 & ornatus alios vestium, & luxum, primitivos Chri-
 stianos reiecis- se credibile est. Vestis tamen Christi
 fimbria legitur in Evangelio *Matthaei cap. IX. v. 20.*
 ἤψατο τὴν κρασπέδον τῆς ἱματίου αὐτοῦ. *Et tetigit fimbriam*
vestimenti eius, hoc est pallii. *Theophylactus* ad hunc
 locum *Κρασπέδον* exponit τὸ ἄκρον τῆς ἱματίου, *oram ve-*
stimenti extremam. Sed, ut quae nam hae vestimen-
 torum extremitates essent perspicue comprehenda-
 mus, sciendum est. Deum *Deuteronom. cap. XXII.*
vers.

vers. 11. ita praecepisse. *Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris.* Itaque pii Israëlitaë, non luxu, sed religione, pallii sui angulos ornabant, funiculis contortis, seu filis contortis duplicatis, qualia videre est in his ornamentis, quae vernacule, dicimus *Nappe & Pèneri*; tantum enim sonat vox **גְּבִדִּילִים** *ghedilim* loco Deuteronomii adlato. Hinc intelligitur alter *Matthaei* locus cap. XXIII. vers. 5. ubi de Scribis & Pharisaeis agitur: *μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.* *Producunt fimbrias palliorum suorum.* Ad quem locum ita commentatur *Hieronymus*: *Iusserat quoque aliud Moyses, ut in quatuor angulis palliorum byacinthinas fimbrias facerent, ad Israëlitis populum dignoscendum: ut quomodo in corporibus circumcisio signum Iudaicae gentis daret, ita & vestis haberet aliquam differentiam.* Superstitiosi magistri, captantes auram popularem, atque ex mulierculis sectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, &c. Super quo tamen loco consulendus est idem *Hieronymus* etiam *Epistola ad Celantiam*, seu qui cumque auctor est. *Theophylactus* ad eundem locum eas violaceas aut coccineas fuisse scribit. Vbi autem hae fimbriae adligarentur, & qua forma essent docet *Epiphanius Haeres. XV.* de Scribis agens: *Ῥοίσκος γάρ τινας ἐπὶ τὰ τέσσαρα πτερύγια τῶ τρίβωνος ἑκάστος ἔχεν ἐξ αὐτῶ τῶ σήμονος δεδεμένους.* *Corymbos enim quosdam ad quatuor alas pallii unusquisque habebat adligatos ex eodem stamine.* Pallium enim erat quadrangulare. *Pseudo-Abdias lib. VIII.* ita de Bartholomaeo scribit: *Vestitus colobio albo, clavato purpura.* *Induitur pallio albo, habente per singulos angulos singulas gemmas purpureas.* *Salmasius* ad *Tertullianum* de *Pallio* huic *Abdiae* loco hanc censuram subiungit: *Pallium utique quadrangulum habuit, sed illa de gemmis*

*mis singulis ad singulos pallii angulos ; ac de purpura colobio intexta , de fabula plane attexta sunt , & commentitium Scriptorem arguunt . Idem iudicium ferendum est de Dionysii Arcopagitae colobio candidissimo purpura clavato , & pallio toto purpureo auro interstellato , ut habet Stephanus III. in Epistola ad Hilduinum Abbatem . Quamquam dissimulandum non est , in antiquis picturis Christi , & Apostolorum , tunicam clavis aut aureis , aut purpureis , adfutis insignem exhiberi , ut apud Bonarotium saepe laudatum videre est ; sed quanta fuerit in hoc pictorum licentia iam animadvertimus , quum praesertim illae imagines IV. & V. saeculi ut plurimum sint . At laudatus Bonarotius quoad gemmas recte sentire Salmasium censet ; non tamen quoad clavos , qui saltem , si minus purpurei , aureique , essent , rubri coloris tantum in plebei ordinis , & pauperioribus , hominibus esse potuerunt . Aut , etsi vere ex purpura constitissent , id vulgare , & cuiusvis conditionis , servis & id genus exceptis , hominibus proprium , & non temere quidem opinatur . Tabulis insuper X. & XI. apud laudatum Bonarotium fibulae quaedam gemmatae ante pectus Apostolorum Petri , & Pauli occurrunt , de quibus etiam mox opportunius agemus . Et quidem antiqui Christiani vestium simplicitatem , vilitatem , & illuviem ipsam sectabantur . Hinc apud Auctorem Philopatridis Christianus est *τριβύλιον ἔχων πολύσαθρον* , pallium habens , admodum lacerum . Hinc illud apud Hieronymum supra commemoratum . *Si tunica non canduerit* . Hinc pallium pulli coloris , quod humilitatem praefert , & pauperiem . Nam color hic vulgi pauperioris , & despectioris , erat ; quare vulgus a Plinio , *pullatum hominum genus* , & a Quintiliano , *pullatus circulus* , ac *pullata turba* ,*

voca-

vocatur. Quo forte respexit Calpurnius, quum dixit:

*Venimus ad sedes ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras.*

Et alibi eidem pulla paupertas dicitur:

*..... sed mihi sordes,
Pullaque paupertas, & adunco fibula morfu,
Obstiterunt.*

Quare Hieronymus De vitando suspecto contubernio: *Vestis ipsa vilis, & pulla. Quam quidem sordium, illuvieque, rationem Monachi, vetustae simplicitatis tenaciores, iugiter habuerunt, easque adfectarunt quodammodo; & quam semel tunicam induissent, numquam exsuebant, priusquam penitus tota usu detrita, & scissa esset, ac de altera habenda cogitandum foret. Hieronymus Vita Hilarionis. Saccum, quo semel fuerat indutus, numquam lavans, & superfluum esse dicens munditias in cilicio quaerere: nec alteram tunicam mutavit, nisi prior penitus scissa esset. Rutilius autem Numatianus de solitario Christiano agens in Itinerario:*

Infelix putat illuvie coelestia pasci;

Seque premit saevius saevior ipse Deus.

Hinc laudatus Hieronymus Rustico Monacho ita praescribit: *Sordidae vestes, sandidae mentis indicia sint: vilis tunica, contemptum saeculi probet. Et Epistola ad Salvinam: Aliis nihil prodest vile palliolum, furva tunica, corporis illuvies, &c. Nil mirum igitur, si gemmarum lapillorumque, auri argentique, usum, maxime improbent in feminis Christianis Tertullianus De habitu muliebri, & De cultu feminarum, & Clemens lib. II. Paedag. cap. XII. quod eo magis in maribus fecissent, si illa gestare ausi essent. In Actis nihilominus SS. Perpetuae & Felicitatis legitur Dia-*

conus tunicam albam indutus *multiplices* habuisse *calliculas*; qui ornatus quidam vestium erant ob pulcritudinem ita adpellati, & interdum ob rotunditatem *τροχάδες* dicti, observante P. Lamhecio Tom. IV. *Biblioth. Caesar. in Append.* Has autem *multiformes calliculas ex auro argentoque factas* fuisse aliquando ex laudatis *Actis* elucet. Pb. Bonarotius *Ad Vitra antiqua* in figura II. Tab. V. & figura II. Tab. VI. huiusmodi calliculas se deprehendisse arbitratus est; censuitque eas non semper pretiosas esse potuisse, & ex panno etiam purpuram colore referente vestibus adfui; & figuras quasdam apud *Arringbium* adlegat. Sed quamquam simplicitatem vestium, & frugalitatem amarent vetusti illi Christiani, non tamen credendum omnibus sordes, & lurida vestimenta, adeo haesisse, ut & munditiem quamdam innocentem minime praeferrent. Haec utique, inquit *Tertullianus De cultu Feminarum*, non ad crudam in totum & ferinam habitudinem insinuandam vobis suggeruntur, nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo, & cardine, & iustitia corporis excolendi. Non supergrediendum ultra quam quod simplices & sufficientes munditiae concupiscunt, ultra quam Domino placere. Egregie *Hieronymus* ad *Eustochium De Virginitate servanda*: Nec adfectatae sordes, nec exquisitae mundiciae, conveniunt Christiano. Tunica & pallium, vestimenta longa erant; & *Clementis* quidem *Alexandrinus* vestes talares esse vult. Τὸν γὰρ μὲντε δινηθισμένον ποικιλίᾳ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων, ἀπὸ κεφαλῆς ἄρας ἄχρι ποδῶν ἐχάτων καθαρὸν εἶναι εἶδεν. Eum ergo qui varietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult, &c. Attamen non adeo longas vestes Christiana-

fia-

stianorum fuisse crediderim, ut ad pedes usque defluentes, illos tegerent; ut elucet ex antiquis Christianorum simulacris, quae *Aringbus* & *Bofus*, in *Roma subterranea*; & *Bonarotius* in *Vitris antiquis*, exhibent; & ex communi usu vestiendi etiam apud Ethnicos, quem tibi obferet *Off. Ferrarius* in suis *De re vestiaria* eruditis lacubrationibus. Sed nec ipse *Clement* longas adeo vestes probare videtur; *Libro* enim *II.* laudati *Operis Cap. X.* ita scribit: Τὸ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας, ἐπὶ ἄκρης κατιὼς τῆς πόδας, κομιδὴ ἀλαζωνικὴν, ἐμποδὼν τῇ ἐνέργειᾳ τῷ περιπατῶν γινόμενον, κακῶν τε δίκην, ἐπισυρόμενης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιτολάς, τῆς γὰρ ἀχυρμίας &c. *Trabere autem vestes ad summos usque pedes demissas, valde est arrogans & superbum, quod ambulandi actionem impedit, quum vestis instar verriculi, quae in soli sunt superficie, sordes secum attrahat, &c.* Sed nec nimis breves e contra commendat, nam, ut ipse ait, τῆς χρησεως τὴν ἀμετρίαν εὐλαβητικόν, vitanda est usus immoderatio. ἡ δὲ γὰρ ὑπὲρ γόνου καθάπερ τὰς Λακωνίας φασὶ παρδίνες, ἐς οὐλίθαι καλόν. Neque enim sicut *Lacaenas* virgines supra genu vestiri honestum est. Ergo vestes Christianorum iuxta *Clementem* infra medium crus, & prope talos, descenderint, quales hodieum Armeni ferunt; quales in feminis agri *Roetici*, quum illac transirem, adspexi. Sed tractu temporis apud Romanos longae, & usque ad imos pedes fluentes, tunicae in usu fuere, & tunc zonarum quoque usus, & cingulorum, invaluit; nam tunicae paulo breviores minime cingebantur, ut ex *Tertulliano Libro De Pallio* intelligitur; adeoque tunicae rectae, & distinctae, Graecis *σαφιοι*, *ἐρθεσάδιοι*, *σατοὶ χιτῶνες*, adpellabantur, ut eruditissimus *Bonarotius* noster observat. Apud Ebraeos tamen talares tunicas fuisse oportet; nam *Christus Apostolo-*

rum pedes lavaturus, pallio deposito, praecinxit se, apud *Ioannem cap. XIII. vers. 4.* Petrus quoque in *Actis* praecingi iubetur; & tunica seu ἐπενύτη succingitur apud laudatum *Ioannem cap. XXI.*

At non hae tantum Apostolorum vestes fuisse videntur. Penula Paulus induebatur, de qua *Tertullianus De Corona militis: Habebit, inquit, etiam penulam Paulus.* Et quidem Paulus ipse id testatur *II. ad Timoth. cap. IV. v. 13.* τὴν ποῦλόνην ἣν ἀπέδισον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπου ἔρχομενος φέρε. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens adfer tecum. Nec mirandum quod Paulus Iudaeus, peregrina, idest, Romana, veste usus sit; nam ad eum locum *Hilarius Diaconus* observat id evenisse; quia erat ex Tarso, quos constat in societatem Romanorum receptos, ut de cetero adpellarentur cives Romani; idcirco necesse est & curiam habere, in quam more Romanorum penulati conveniunt. Et laudatus *Tertullianus* libro *De Oratione* Christianos penula pariter indutos nobis commemorat. Sed alii ποῦλόνην non Penulam; sed saccum, interpretantur, in quo ille membranas & volumina haberet. Vide *Tillemontium Art. XLVII.* Ceterum in *Vita S. Hugonis Abbatis Cluniatensis* planeta Petri Apostoli memoratur, quam ille Antiochia Lutetiam Parisiorum attulerit, & in D. Genovesae collocaverit. Penula autem planeta fuisse videtur, & hac veste antiquos passim Christianos usos *Tertullianus Ad Martyras* innuere videtur, ubi scribit: Deus scilicet non audiat penulatos, qui tres sanctos in fornace Babylonii regis orantes cum sarabaris, & tiaris, suis exaudivit. Et certe credibile est etiam δοκίμας quosdam fuisse, qui rudioribus asperioribusque indumentis amicerentur. Ecce *Ioannes Baptista*, deserti & nemorum cultor, veste pilis camelorum contexta tegebatur, cin-

geba-

gebatur autem zona pellicea, auctoribus *Matthaeo cap. III. v. 4.* & *Marco cap. I. v. 6.* Igitur Ioannis vestitus, potius cilicium erat, factum ἀπὸ ξιχῶν καμήλας, quam ipsa cameli pellis, ut quidam censent, quod recte animadvertit & illustrat *B. Lamius in Harmon. Evang.* Ceterum in antiqui nummi Christiani, quem *Victorius* illustrat, averfa parte Ioannes Baptista pelle cameli tectus adspicitur; quemadmodum in antiqua gemma apud eundem. *Chrysostomus ad Cap. III. Matthaei* huiusmodi habitum, utpote iis, qui quotidie in urbibus atque agris oberrabant, maxime adcommodatum, Petro quoque ac Paulo Apostolis tribuit. Et quidem Apostolos, saltem dum iter agerent, zonis accinctos fuisse, constat ex *Matth. X. 9.* *Marco VI. 8.* Zona autem Pauli memoratur *Act. cap. XXI. 11.* Eodem referri possunt illa loca, quae *lumbos nostros praecinctos esse iubent, Lucae XII. 35.* & *ad Ephes. VI. 14.* Si autem Apocalypseos *cap. 1. 13.* Christus adparet περιζωσμένος ζώνην χρυσήν, praecinctus zona aurea. & *Cap. XV. 6.* Angeli prodeunt περιζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσαῖς, praecincti circa pectora zonis aureis; & id mysteria altissima continet, & zonarum usum confirmat. *Pb. Bonarotius* subspiciatur quasdam tunicas apud Iudaeos, ut diximus, praelongas fuisse, & non uno loco eas zona praecingi solitas, ita ut uno cingulo circa pectus & mammas adstringerentur; altero vero, circa lumbos, quando vel iter facere, vel aliquo ministerio exerceri, opus erat, quo expeditior quis esset ad operandum. Sanctum Polycarpum cingulo usum fuisse eius martyrii acta testantur. *Matthaei cap. X. 10.* pera memoratur, sed ibi sacculum viatorium significat. Ceterum Aegyptii Monachi melotas & pelles caprinas, quibus etiam induebantur, sicut &

cucullo, peras adpellabant, ut apud *Cassianum De habitu Monachorum Cap. XI.* videre est. *Hieronymus in Vita Hilarionis pelliceum ependytem* vocat. Sed ependyte Petrum etiam Apostolum usum fuisse docet *Ioannes cap. XXI. 7.* ubi de Petro: ἡ ἐπενδυτήν διεζώτατο. *Vulgatus & Erasmus, Tunica succinxit se.* Id est, inquit *Erasmus, pallio, sive penula, aut toga.* Nam tunica vestis est interior, ependytes dicta, quod superne induatur. Et verisimile est piscatoribus tunicam fuisse summam vestem. *Fullerus etiam Miscellaneorum Lib. II. cap. XI.* vult hac voce intelligi vestem superiorem. *Boisius* interpretatur velamentum earum partium, quae honeste conspici non possunt. *Ludovico ἀποδῶν ἐπενδυτής* nec suprema nec infima vestis, fuisse videtur, sed inter indusium & stolam media. *Glossae Graeco-Latinae* habent: ἐπενδυτής, inflata, superaria. Et *Latino-Graecae: Superaria, ἐπενδυτής.* Superaria, quae supra indusium, supra primam vestem, induitur. Eratque ex levi semper, tenuique, materia, gossypina plerumque & interdum linea. Vnde etiam *Theophylactus in cap. XXI. Ioannis* dicit; ἐπενδυτήν fuisse λινὸν τι ὑδρόνιον, linteum quoddam.

Iam de femineis vestibus aliquid dicendum est. Femineam vestem a virili aliquatenus diversam fuisse non dubitandum; & earum tunica, stola; pallium, palla, dicebatur ut plurimum, quas vestes antiquae feminae induebantur, ut apud *Ost. Ferrarium Analectis De re vestiaria, & Baifum eiusdem tituli opere, videre est.* At simplicitas vestium & vilitas, eadem in illis debuit esse, atque in viris, ut ex *Tertulliano De Habitu muliebri, & De Cultu feminarum, intelligimus.* Praeclariter *Clemens Alexandrinus Lib. II. Paedagogi cap. X.* Φησὶ τοίνυν ἡ

ἄλλω τινὸς εἵνεκα δεσθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄνθρωπον, ἢ σκέ-
πης σώματος, πρὸς ἀπαλεξήσιν κρυμῶντε ὑπερβολῆς καὶ
καυμάτων ἐπιτάσεως, μὴ τι ἡμᾶς παραλυτῶν τῷ περιέχον-
τος ἢ ἀμεξία. ὡ δὲ δὲτός ἐστι τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπός, ὅρα
μὴ ἢ ἄλλῃ μὲν ἀνδράσιν, ἄλλῃ δὲ ἐσθῆς ἀπονενμντέα γυ-
ναξίν. κοινόν ᾧ ἀμφοῖν τὸ σκέπεσθαι, κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ
ἐσθίαν, καὶ πίναν. Κοινῆς ἂν ᾖσης τῆς χρείας, τὴν ὁμοίαν
κατασκεύουν δοκιμάζομεν. ὡς ᾧ τὸ δεσθαι ἢ σκεπόντων
κοινόν ἐκτέροις. ὣτως καὶ σκέποντα παραπλήσια εἶναι χρὴ.
Dico ergo hominem non alia de causa opus habere ve-
stimentis, quam ut tegatur corpus, ad maxima fri-
gora & vehementes aestus propulsandos, ne nos laedat
ambientis aeris immoderatio. Quod si hic est vestis
scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero fe-
minis, vestis tribuenda sit: regi enim utrisque commu-
ne est, quemadmodum comedere, & bibere. Quum
usus itaque sit communis, constructionem similem com-
probamus. Quemadmodum enim utrisque commune est
ut egeant iis, quae tegunt, ita a quibus tegendi sunt
esse oportet similia. Deinde ad summum vestibus pau-
lo mollioribus indui feminis concedit, at iis usque
simplicissimis. Ipse quidem, de muliebris habitus
cum virili similitudine, quae heic *Clemens* disserit,
de simili vestium simplicitate intellexi: sed si vera
persequi lubet, non ea erat inter muliebrem & vi-
rilem vestem diversitas, ut illae tunica & pallio in-
ductae fuisse dici non possent, quod ex antiquis imagi-
nibus apud *Aringbium*, & *Bonarotium* comprehen-
dere datur. Immo & breviores tunicae, & clava-
tae, & discinctae, iis fuisse videntur. Non tamen
heic quaesierim an Mariae Deiparae tunica cingere-
tur, quod quidem verosimile; nec eius zonam alicu-
bī, ut perhibent, adservatam morabor: quum alicu-
ius gentis credulitatem nec nocere mihi, nec iuvare,
posse deprehendam. Vnum heic de Sanctimonialibus

observandum superest, scilicet eas antiquitus virile pallium usurpasse, quod *Canon XIII.* Synhodi Gangrensis prohibuerat. Et nescio an huc partim spectent illa *Hieronymi* ad Eustochium, quae cuncta describere lubet, quod rem vestiariam religiosarum mulierum illustrent, atque ita habent: *Sunt quippe nonnullae exterminantes facies suas, ut adpareant hominibus ieiunantes: quae statim ut aliquem viderint ingemiscunt, demittunt supercilium: & operata facie vix unum oculum liberant ad videndum. Vestis pulla, cingulum saccum, & sordidis manibus, pedibusque, venter solus, quia videri non potest, aestuat cibo.* *Aliae virili habitu, veste mutata, erubescunt esse quod natae sunt, crinem amputant, & impudenter erigunt facies eunuchinas: sunt quae ciliciis vestiuntur, & cucullis fabrefactis: ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.*

Astorum cap. XIX. Pauli sudaria, & simicinthia memorantur, ad quem locum ita commentatur *Theophylactus*: *Συδάρια καὶ σιμικίνθια, λινυδὴ εἰσιν ἀμφότερα, πλὴν τὰ μὲν συδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια φορῆσαι. οἷοί εἰσιν οἱ φορῶντες, ὑπατικάς σόλας πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τὰς προσώπων. Σιδάρια & σιμικίνθια linea sunt utraque, sed sudaria quidem capiti imponuntur, semicinthia vero in manibus tenent, qui non possunt oraria gestare; quales sunt qui ferunt consulares vestes, ut abstergant humores faciei. Eadem fere habet *Oecumenius*. Et quidem *σιμικίνθιον* esse τὸ ἐν χερσὶ κατεχόμενον confirmat etiam *Basilii Seleuciensis Homil.* αὖς ἡ εὐαγγελισμὸν τῆς θεοτόκου, quando *σιμικίνθιον*, de quo in *Actis*, vocat *ἐγχείριον*, quod manu gestatur. Sed *Ludovicus ἀπόδι* Hefychii auctoritate fretus, qui *σιμικίνθια* ait*

ait esse quoque *ζωνάρεα cingula*, simicinthia cingula intelligit, quibus Paulus praecingeretur, ut expeditius incederet: & simicinthiis etiam praecingi ostendit *Ferrarius Analest. De re Vestiar. cap. XV. Ioannis autem cap. XIII. vers. 4. & 5.* Christus linteo quodam se praecinxisse legitur. Quando autem orariorum mentio incidit, sciendum est orarium probabiliter nihil aliud esse, quam fasciam quamdam, laudato *Ferrario cap. XXIII.* memorati operis demonstrante, & *Suicero* in *Ὀράριον*; & vestes vulgares erant, omnibusque communes, de quibus multa egregie disputavit *Casaubonus* ad illa *Vopisci: Ipsumque primum donasse oraria populo Romano, quibus uteretur populus. ad favorem*; fuisse scilicet veteribus, ut hodie quoque, linteamina quaedam parva ad munditiam corporis, usus magni, & multiplicis, sudaria, simicinthia, oraria, & quorum unus meminit *Arnobius*, muccinia. Orariis igitur antiqui etiam Christiani utebantur, ut elucet ex *Prudentio*, qui *Hymno Hemitherii & Chelidonii*, qui milites stipendia meruerant, ait eos quum mortem violentam subituri essent, munera Deo quemlibet obtulisse, unum, annulum aureum; alterum, candidum orarium: quae quidem sublime lata caelo recepta fuerunt.

*Ille laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras. evolarunt munera,
Quae viam patere coeli praemicando ostenderent.*

*Illius fidem figurans, nube fertur annulus,
Hic sui dat pignus oris (ut ferunt) orarium:
Quae superno rapta flatu lucis intrant intimum.*

*Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit:*

Subvebuntur usque in astra, nec videntur amplius.

Item ex *Ambrosii Oratione De obitu Satyri fratris*: *Divi-*

vi-

vinum illud fidelium sacramentum ligari fecit in oratio, & orarium involvit collo, atque ita se deiecit in mare. Ex Augustino lib. XXII. de Civit. Dei cap. VIII. Tunc sicut potuit oculum lapsum atque pendentem, loco suo revocatum, ligavit oratio. Tandem orarium vestis sacerdotalis & Ecclesiastica factum est, & ita adpellarunt pannum oblongum, brachio sacerdotis imponi solitum, quod Graeci etiam λῶρον adpellant. Orarium etiam vocata est fascia illa, quae collo sacerdotis imponitur, & ἐπιτραχήλιον a Graecis, *stola* a nostris, nuncupatur; quamquam Codinus Lib. De Officiis ἐπιτραχήλιον ab orario separat. Consulendus de his inter alios Suicerus in Ὁράριον. λῶρον. ἐπιτραχήλιον. & Ferrarius supra laudatus. Hic autem ἐπιτραχήλια gestandi mos ex ipso Apostolorum instituto aut tempore defluxisse videatur. Nam Iudaei, quum orarent, ἐπ' ὤμῳ speciem quamdam, ab ephod sacerdotis summi diversam, humeris circumiecisse, ex II. Regum Cap. VI. v. 14. facile credantur: quare non mirum si Iudaei, qui Christianos ritus amplexi fuerant, hunc morem retinuerunt, primis illis Ecclesiae temporibus, & Apostoli ipsi usurpaverunt. Et quidem imagines Apostolorum Petri, & Pauli, huiusmodi velaminibus contextae circa humeros, occurrunt apud Bonarotium Tab. X. XI. XII. quae quidem fasciae fibula, ut videtur, gemmis ornata ante pectus adstringuntur. Consulatur etiam Tab. XVIII. Fig. III.

Sed ex elegantibus Prudentii versiculis Christianos annulos gestare consuevisse, & quidem aureos, etiam ediscimus. Ipse quidem Castri Franci, Etruriae in valle Arni inferiori oppido, Severi martyris λήσανα contemplatus, aureo annulo eius digitum insigniri conspexi. Et quidem aurei annuli meminit etiam

Iaco-

Iacobus cap. II. 2. Etenim si introierit, inquit, in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu. Pseudo-Craton vero scribit Bartholomaeum Apostolum annulis ac gemmis ornatum processisse; cuius rei fides penes Auctorem esto. Annulum Mariae Deiparae nuptialem Perusii exstare perhibent; sed mihi de eo liquido nihil constat; & forte eiusdem generis est cum D. Zenobii Florentini Episcopi annulo, qui Florentiae a quibusdam ostenditur. Quales autem annulos, & quomodo, quibusque figuris insignitos, veteres Christiani aut ferrent, aut ferre deberent, docet Clemens lib. II. Paedagogi cap. XI. Ἀλλὰ καὶ ὁ δακτύλιον ἔχει ἐν ἄρθῳ φορητέον τοῖς ἀνδράσι, γυναικῶν ᾧ τῦτο· ὡς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον καὶ τοῦτο ὡς τοῦχατον καθιέναι. ἔσαι ᾧ οὕτως ἐνεργῆς ἢ χῆρ, ἐν οἷς αὐτῆς θεόμεθα. Καὶ ὁ ῥᾶστα ὁ σημαντῆς ἀποπεισῇται, τῇ μύζονι τῷ ἄρθῳ συνδέσει φυλαττόμενος· αἱ δὲ σφραγίδες, ἡμῖν ἔζων πελαῖς, ἢ ἰχθύς, ἢ ναῦς οὐρανόδρομος· ἢ λύρα μουσικῇ, ἢ κέχρηται Πολυκράτης· ἢ ἀγκυρὰ ναυτικῇ, ἣν Σέλευκος ἐνεχαράττειτο τῇ γλυφῇ. Καὶ ἀλλεύων τις ἢ Ἀποστόλος μεμνήσεται, καὶ ὅς ἐξ ὕδατος ἀνασπώμενων παιδίων. ὁ ᾧ ἐδώλων πρόσωπα ἐναποτυποῖεν· οἷς καὶ τὸ προσέχων ἀπάρηται· οὐδὲ μὴν ἕξιος, ἢ τόξον, τοῖς εἰρήνῃ διώκουσιν· ἢ κύπελλον, τοῖς σφραγυνῶσιν· πολλοὶ δὲ ὅς ἀπολαΐων, γυμνωμένους ἔχουσιν τὸς ἐρωμένους, ἢ τὰς ἐταίρας κτλ. Sed neque est a Viris annulus in articulo ferendus, hoc enim est muliebre: sed in parvo digito, atque adeo in extrema eius parte est collocandus: ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis, in quibus ea egemus, neque facile excidet sigillum, quod maiore articuli ligamento custoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel pisces, vel navis, quae celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel ancora nau-
tica,

tica; quam insculpebat Seleucus; & si quis sit qui piscetur, meminerit Apostoli, & puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim Idolorum sunt imprimendae facies, quibus vel solum attendere prohibitum est: sed nec ensis vel arcus iis, qui pacem persequuntur: nec pocula iis, qui sunt moderati & temperantes. Multi autem libidinosi nudatos habent eos, quos amant, vel amicas, &c. Et quidem Eques Victorius in suo commentario, quo veterem Christianorum numum illustrat, gemmam annularem profert, in qua ancora & duo pisces, hinc & hinc, sculpti sunt; in superna autem parte IHOTC, in inferna XPEICTOC, scriptum est. Idem tres quoque Christianorum aereos annulos profert, in quibus Christi monogramma conspicitur, & in uno A & Ω, ad monogrammatitis latera. Achatem quoque varium antiquum exhibet, in quo crux, & YESV, & YA VA, ad quatuor Crucis cornua divisim insculpta sunt, quem annularem fuisse non videtur dubitandum. Item gemmam in cuius antica facie Xω, in postica vero columba cernitur; & aliam gemmam in cuius averfa parte ancora adspicitur. Non ἀπὸ τῶν ἱερῶν videatur adnotare Christianos quidem illos vetustos, sed haereticos, Basilidis sectatores, aliosque Gnosticos, quaedam nominum, & figurarum, portenta in suis annulis incidere aut exsculpere solitos fuisse, qualia videre est in antiquis gemmis, quas Abraxas vulgo adpellant, & de quibus Fr. Chiffletius commentarium pereruditum conscripsit. Dignus etiam qui videatur Io. Kirchmannus De Annulis cap. XIII. Baculum ne ferrent Christus Apostolis praecepit, ut Matthaeus cap. X. 10. & Lucas cap. IX. 3. memoriae prodiderunt. Marcus tamen cap. VI. 8. virgae usum eis concessisse scribit: quae divinorum Scriptorum di-

discordia quomodo concilietur, vide apud *B. Lanium* in *Harmon. Evangel.*

Calceamenta quod attinet, Christum soleis, sandaliisque, usum ex eo constat, quod in Evangelio Iohannes Baptista se indignum, qui corrigiam Christi calceamentorum solveret, professus est, ut apud *Matthaeum cap. III. Marcum cap. I. & Lucam cap. III.* legere est. Ebraeorum calcei plantarum calces tantum infime tegebant; cetera prope nuda & teretibus habenis iuncta erant; quales Romanorum soleae & gallicae, dictae a Graecis *χρηίδες*. Non tamen perpetuo sandalia illa Christus usurpasse videtur, quare *Hieronymus Epistola XXII.* scribit: *Milites vestimentis Iesu sorte divisis, caligas non habuere quas tollerent. Non enim habere dominus potuisset, quod servos suos habere prohibuerat.* Domi autem saltem saepe non habuit, unde apud *Lucam cap. VII. 35.* *Mulier stans retro secus pedes eius, lacrymis coepit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebatur, & osculabatur pedes eius; & unguento ungebat.* Et *Ioannis cap. XIII. v. 4. 5.* Christus post coenam Apostolorum pedes lavat; qui certe non alio habitu ac illi erat. Non enim videntur antiqui, saltem in calidis regionibus, domi calceati manere consuevisse, ut *Calmetius* quoque *Differt. De re vestiar.* Ebraeorum non difficulter concedit. Quare Angelus Petro in custodia vinclo ait: *ὑποδήσῃ τὰ σανδάλια σου*, quod vulgatus Interpres vertit: *Calcea te caligas tuas*, & quod servat etiam *Pseudo-Abdias lib. 1.*, quum tamen vertendum sit, *crepidas*, sive soleas, ut patet, & ostendunt *Salmasius Adversus Cercetium*, & *Nigronus De Caliga*. Et hinc elucet Apostolos sandaliis esse usos; & sandaliorum Apostolorum frequens mentio apud *Pseudo-Abdiam*. Et quidem *Marcus cap.*

cap. VI. v. 9. scribit Christum sandaliorum tegmen Apostolis concessisse. Sed quid *Matthaeo* faciemus, qui *cap. X. v. 10.* ait Christum praecepisse Apostolis ne calceamenta secum tollerent? Ad quem locum *Ioannes Chrysostomus* habet: *Apostoli cum una tunica, & discalceati circumibant totum mundum, &c.* Sunt qui inter ὑποδήματα, quae apud Matthaeum a Christo prohibentur, & σανδάλια, quae apud Marcum permittuntur, distinguant, & censeant illa, quae totum pedem tegunt, inhiberi; haec, quia plantam pedum dumtaxat subtegebant, concedi. Et quidem sandaliorum, quibus Apostoli utebantur, mentio frequens, ut diximus, apud *Abdian*; & in eburneo Diptycho Musei Riccardiani Petrus & Andreas sandaliis instructi conspiciuntur; & hoc sensu Dominicum praeceptum accipiebant Aegyptii Monachi, qui calceos recusabant, sandalia vero induebant, ut apud *Cassianum De Habitu Monachorum lib. I. cap. X.* videre est. Quidquid autem sit, in antiqua aerea lucerna Gazae Mediceae, quam alibi laudavimus, Ecclesiam sub navis symbolo referente, Petrus, qui gubernaculum regit, habet pedes calceis undique vestitos, quod quidem in Anaglyphorum imaginibus quas *Aringhus* exhibet, nusquam cernere est; licet in iisdem nudis omnino pedibus Christus & Apostoli non frequenter occurrant, sed omnes fere semper subligaculis & sandaliis instructi, quemadmodum & apud *Lambecium lib. II. Comment. cap. VII.* Polycarpus autem Ioannis Apostoli discipulus calceatus exstitisse traditur in insigni Smyrnenfis Ecclesiae Epistola, in qua eius martyrium describitur apud *Eusebium*. In hac discordi consuetudine, & non una Evangelicorum verborum intelligentia, nil mirum, si Christiani antiquissimi nu-

dis

dis pedibus ingrederentur. Hinc Christianus apud crebro advocatum *Philopatridis* Scriptorem est ἀνυπόδατος. *Tertullianus* autem Libro *De Pallio*, Calceos, inquit, nihil dicimus proprium togae tormentum, immundissimam pedum tutelam, verum & falsam. Quem enim non expediat in algore & ardore rigere nudipedem, quam in calceo unguipedem. Et mox: Si quis calceatus inducitur, mundissimum opus est (scilicet cum pallio) aut pedes nudi magis, certe virile magis, quam in calceis. Sic Libro *De corona militis*, militem commendat calceos exsuentem, quia Christianus; & terrae nudis pedibus insistentem. Idem gravissimas penulas posuit relevari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absolvit terrae sanctae insistere incipiens. Sed perspicue distincteque exponit *Clemens Alexandrinus Lib. II. Paedag. cap. XI.* quomodo pedibus ingredi Christiani consueverent, seu mares, seu feminae. Ἡ γὰρ χρησις, inquit, τῶν ὑποδημάτων, ἡ μὲν αὐτῶν εἰς σκίπνυ ποδῶν· ἡ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προπτασμάτων, καὶ τῶν ὀρεβατικῶν τραχυτήτων τὸ πέλας ποδῶν σῴζειν. Γυναῖξί μὲν ἐν τῷ λευκῷ ὑπόδημα συγκωρητέον· πλὴν μὴ ὀδεύειν· τότε δὲ τῷ ἀλαπτῇ χρησέον· ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττυμάτων αἱ ὀδεύσαι· πλὴν τὰ πολλὰ ὑποδήμασι χρησέον αὐταῖς· ὃ γὰρ ἀρμόζον γυμνὸν ἐπιστάχυνσθαι τὸν πόδα· ἀλλωςτε καὶ εὐέσθητον εἰς βλάβην ἢ γυνή. Ἄνδρὶ δὲ εὖ μάλα ἀρμόδιον ἀνυποδησία πλὴν εἰ μὴ σφατεύοιτο. Καὶ γὰρ πῶς ἐγγύς τὸ ὑποδέδεσθαι τῷ δεδέσθαι. ἀσκητικώτατόν γε τοι, γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσίν, καὶ πρὸς ὑγίαν καὶ εὐκολίαν εὐθετον, ἐνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύοι. καὶ δὲ μὴ ὀδεύειμεν, ἀλλὰ μὴδὲ φέροιμεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλάπτας ἢ φαυλαίοις χρησέον. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes: alius autem ad propulsandas offensiones, & a montanis asperitatibus plantam pedis conservans. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant: tunc autem eis nectis utendum

dum est. Clavis autem perforatis opus habent soleis, quae viam consciunt: quamvis illis ut plurimum calceis utendum est. Neque enim feminam decet pedem ostendere: & alioqui mulieri tener est sensus, ut facile laedatur. Viro autem pulcre convenit nullos habere calceos, praeterquam si militet. Προδίδεσθαι enim, non parvam habet adfinitatem cum δεδέσθαι, quod est, esse ligatum. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, & ad sanitatem, & ad expeditam facilitatem, ubi non prohibeat necessitas. Quod si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est. Illud autem quod a viduis spectatis Apostolus exigit, ut scilicet sanctorum pedes laverint, tam ad eos qui nudis pedibus ingrederentur, quam ad eos qui sandaliis & soleis uterentur, referri potest. Ceterum Hieronymus ad Eustochium, nudos patientia frigoris pedes in Monachis quibusdam non probat, & adfectatae eos abiectionis insinuat. Feminas autem nudis pedibus incedere vetitum idem Clemens lib. II. cap. X. quoque ait, quemadmodum velari praeceptum. Καὶ εἰδὲ ὅτι τὸ παραγυμνὸν τὸ σφυρὸν κεκάλυται μόνον, ἐγκυκαλύφθαι δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐπισκιάσθαι προστέτακται. Nec vero solum calcaneum est prohibitum ut nudent iis, verum etiam caput ut tegant atque obnubant, illis est impositum. Et quidem in antiquis anaglyphis ab Aringhio productis feminae pedibus calceatis fere semper occurrunt. Ceterum id multum differt ab Ethnicarum feminarum moribus & instituto; siquidem hae, quum soleis tantum & crepidis uterentur, pedis ac cruris partem nudam ostendebant, ut recte docet Off. Ferrarius Analect. De re Vestiar. vetustorum simulacrorum imaginibus in medium adductis. Harum solcarum figuram habes etiam
in

in antiquo marmore sepulchrali, quod in Museo Mediceo adservatur, & quod V. Cl. I. Gruterus, & B. Monsfalconius, & Ant. Fr. Gorius edendum curaverunt. Sed ut exemplum Christianorum, qui nudis tantum pedibus incedebant, opportune proferam; ita consuevisse Origenem Adamantium presbyterum tradit Eusebius Lib. VI. *Histor. Eccles. cap. III.* quod ex Evangelii verbis calceorum usum a Christo interdictum opinaretur.

Duo interim a nobis observanda sunt, quae rem nostram vestiariam illustrabant: Vnum, etsi tam multa de Christianorum vestibus peculiariter differuerimus, tamen exploratae fidei esse, Christianos vestes cum Ethnicis, iuxta regionis & patriae suae mores, generaliter loquendo, habuisse communes; nec enim verum esse videtur, ut Cl. Salmasius advertit, statim ac quis Christianus effectus esset, habitum vestemque mutavisse, aut id semper perpetuumque servatum. Insuper pro loco, pro aetate, pro dignitate, conditione, & officio, varios fuisse Christianorum amictus perspicue docet Clemens Alexandrinus lib. III. *Paedag. cap. XI.* & iis adplicanda sunt, quae de habitu Monachorum Cassianus lib. I. cap. XI. habet. Haec dicta sunt, nequid praetermisisse de Aegyptiorum habitu videamur. Ceterum a nobis tenenda sunt illa tantummodo, quae vel locorum situs, vel usus provinciae, admittit. Nam neque caligis nos, neque colobis, seu una tunica, esse contentos hiemis permittit asperitas. Hinc apud Aringbium Abdon & Sennen Martyres Persae, more Persarum induti, non aliarum gentium ritu, conspiciuntur. Magi item, qui Iesum adoratum ex Oriente venerunt, apud eundem Aringbium, braccis, seu sarrabaribus, ut cum Tertulliano De Oratione loquar, & brevibus

vibus palliis, pileoque acuto & inflexo, vestiti occurrunt, non secus ac Martyres laudati; de quorum habitu & vestibus multa differunt, *Aringhius* laudatus, aut *Severanus*, & *Bonarotius*. Alterum est, etsi Christianos primi saeculi multam in vestibus simplicitatem praese tulisse satis demonstravisse credamus, tamen inficiandum non esse, saeculo secundo iam, & tertio, luxum inter Christianos sensim irrepsisse, id quod ex *Tertulliani Libris De Habitu muliebri*, & *De Cultu feminarum*, & *De Virginibus velandis*, atque ex *Clementis Paedagogi lib. II. & III.* & *Cypriano De Lapsis* colligere proclive est, & perspicue intelligeretur ex figuris *Tab. XXI. XXII. XXIII. XXIV.* apud *Bonarotium Ad Vitra antiqua*, nisi aetate posteriores essent.

Iam tempestive inquirendum videatur, an ulla esset primis illis Ecclesiae temporibus inter Clericos, & laicos, vestium discretio, & adfirmat quidem *Cl. Salmasius* in suo ad *Tertullianum De Pallio* Commentario, *Pallium* igitur, inquit, *Tertulliano* Sacerdos habitus appellatur, quod eo habitu tunc sacerdotes uterentur Christiani, cumque praefarendum adserit, non solum omnibus vestibus, & ornamentis, quibus paganae deorumque antistes uterentur, sed etiam omnibus exuviis & pependis, quibus Deorum simulacra vestiri & ornari solebant. Ex hoc vel unico *Tertulliani* loco satis liquere liquere arbitror, illa aetate non passivum & communem omnium, qui Christianam fidem profiterentur, habitum fuisse pallium, sed solum presbyterorum. Locus *Tertulliani*, quem laudat *Salmasius*, est qui sequitur: Enimvero quum hanc primum sapientiam vestis, quae vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuvias & peplos augusta vestis, superque omnes apices ac titulos sacerdos habitus;

bitus; quorum postremorum verborum lectionem strenue eruditeque contra Gelenium tuetur. Et Heraclas quidem presbyter pallium philosophicum gestavisse traditur ab Eusebio Lib. VI. Hist. Eccles. cap. XX. Ceterum, pergit ex intervallo Salmasius, ne illa quidem ipsa tempestate perpetuum hoc fuit, aut pro regula observatum, ut omnes Clerici pallium sumerent, aut soli istum habitum usurparent. Multos quippe ex laicis propter ἀσκητικὴν, hac eadem veste philosophica & ascetica usos esse scimus, & ex presbyteris eos solos, qui asceticam profiterentur, hoc est, qui Apostolicae humilitati, & severiori Christi disciplinae, congruam & consentaneam sectam sectarentur. Nondum enim Ἀσκητῶν πολιτεία, qui Monachi postea dicti sunt, certis legibus ac regulis constituta, in notitiam venerat, &c. Sed quantas mutationes decursus temporis invehit! Hoc pallium, quod prima Ecclesiae aetate sacerdotum erat, & clericorum, praecipue indumentum, sub Constantino principe ita exoleverat, quum Episcopi & Clerici communi cum aliis veste uterentur, ut indeceas & incongruum Clericis vestimentum haberetur, id quod ex Synbodi Gangrensis Epistola, & Socrate lib. II. Histor. Eccles. cap. XXXIII. late Salmasius laudatus ostendit.

At haec pauca de hominis Christiani primitivi habitu & re vestiaria delibasse suffecerit, quum ex divortiis hisce in regiam viam & ad propositum Reverendi tempus iam sit; quamquam & παρρηγοῦ hoc intentioni meae conducere deprehenditur. Nam & heinc antiquorum Christianorum humilitas, simplicitas, paupertas, exsistere forte aliquatenus, atque eminere, videatur; id, quod ipse demonstrandum susceperam, quodque vere dici potest, esse veras divitias, veras delicias, de quibus soli Christiani par-

ticipant, quia boni & honesti, ut late exsequitur *Clement* eruditissimus *Lib. III. Paedag. cap. VI. & VII.*

*Nonnulli primitivorum Christianorum nobiles;
& locupletes.*

C A P V T V.

AT, quum superius de primigeniorum Christianorum humilitate, & obscuro genere, differuimus, non ita isthuc ipsum demonstrare conati sumus, ut neminem prorsus inter eos nobilem & illustrem & locupletem fuisse pertenderimus; sed id tantum de plerisque affirmavimus, ipso *Paulo* Apostolo praecunte; qui *Epist. I. ad Corinth.* *Cap. I.* ait, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνάται, οὐ πολλοὶ εὐγενῆς, ἀλλὰ τὰ μῶρα τοῦ κόσμου ἐξελίχται ὁ θεός. *Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.* Ad quem locum *Ioannes Chrysostomus Homil. V.* ἵνα μὴ δοξῇ εἰς αὐτῶν περσπίπτειν, καὶ τὸ ἢ ἀνδύπατον ἔπαυσε, καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην, καὶ τὸν Ἀπρῶτον, καὶ ἑτέρας δὲ ἰσχυμένους σοφῶς καὶ κηρύγματι ἀποτελούντας, καὶ ἔλεγε ὅτι οὐδὲς σοφός, ἀλλὰ οὐ πολλοὶ σοφοί. Ne videretur sibi ipsi adversari, persuasit enim *Proconsuli*, & *Areopagitae*, & *Apollo*, & alios quoque vidimus accessisse ad praedicationem, non dixit, nullus sapiens, sed, non multi sapientes. *Nicetas Heracleensis* ad eadem verba: καὶ πανταχῶς τὸ πολλοὶ διὰ τοῦτο προσκαταί· ὅτι ἡσαν τινες δυνάται καὶ εὐγενῆς πιστεύσαντες, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ ἢ πάροντα βίον, καὶ

α) τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Et ubique propterea illud multi adponitur, quia erant quidam potentes & nobiles, qui crediderant, secundum id quod adparet, secundum praesentem vitam, & externam eruditionem. Et quidem huiusmodi quosdam ex Corinthiis fuisse colligit ex laudata Pauli Epistola memoratus Nicetas: atque Aethiopem Eunuchum, potentem Candacis Reginae Gazophylacem, Philippus undis lustralibus tinxit, & Christianum effecit, *Luca Actorum cap. VIII.* auctore. Cornelius Italicae cohortis Centurio, Petro instruente, Christianis mysteriis initiatus est, ut apud laudatum *Lucam Act. cap. X.* legitur. Sed Christi sacra iam & doctrinam amplexi fuerant, viri duo nobiles, ut videtur, & locupletes, Nicodemus Iudaeorum princeps & doctor, & Iosephus ab Arimathia, ut *Ioannes cap. III. & XIX.* memoriae prodidit. Gamaliel quoque Christianam sapientiam inter Iudaeos profitebatur, & Pharisaeus erat, & legisperitus, populoque omni venerabilis. Quin multa quoque turba sacerdotum Iudaeorum postmodum Christianae religionis consultis inhaesit, ut in *Actis Apostolorum cap. V. & VI* litteris a *Luca* mandatum est. Apollos quoque Alexandrinus, vir doctus & disertus, Iudaeus genere, Christianus effectus est, & novam persuasionem mirabiliter sua praedicatione propagavit, ut *Actorum cap. XVIII.* pariter traditur. Sed alium ne Alexandrinum Iudaeum, Philonem scilicet, commemorem, illustrem virum, atque philosophum, qui an umquam cum Petro Apostolo Romae colloquia habuerit, dubitant Critici recentiores quidam, licet *Eusebius Caesariensis*, & *Hieronymus*, & *Photius*, & *Suidas*, id adfirmate memoriae prodiderint? Nam certe ille numquam Christianus fuit, etsi quibusdam adcreditus, ut *Photio Cod. CV.* Et

haec de Iudaeis nobilioribus ac potentioribus, qui Christianos ritus susceperere, dicta sunt; quibus merito Aethiopem Eunuchum; & Cornelium Centurionem, utpote profelytos, ad censuimus, quod quidem apud *Tillemontium* & *Calmetium* videre est.

Sed & inter illos, qui ex Gentibus ad Christi ritus convertebantur, paucos quosdam nobiles ac potentes prima illa aetate fuisse, satis constat; & *Paulus* Apostolus *Epistol. ad Philippenses cap. IV. v. 22.* nonnullos, qui de familia Caesaris erant, Romae Evangelio credidisse, luculenter indicat illis verbis: Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς καίσαρος οἰκίας. *Salutant vos omnes sancti; maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* At incertum est an hi inter primores essent, & muneris dignitate conspicui; quod forte non videatur, quum exempla exoleti, & concubinae Neronis, quae ex Chrysostomo superius attulimus, aliud persuadeant. Nisi forte verum est, quod *Car. Daubuzo* in erudita *Dissertatione De testimonio Iosephi de Christo*, opinatur, Epaphroditum videlicet, libertum Neroni carissimum, & qui adeo sub Nerone & Domitiano principibus potentia & auctoritate valuit, esse Epaphram illum, cuius *Paulus Epist. ad Colossenses cap. IV. vers. 12.* & *Epist. ad Philemonem vers. 23.* mentionem facit; quod etiam *Abr. Berkelius* sibi persuaserat. Sed nec Senecam, virum doctum, & illustrem, & ditissimum, praeceptoremque Neronis, Christianae sapientiae mysteriis initiatum fuisse crediderim, quamquam inter Ecclesiasticos scriptores locum ei tribuit *Hieronymus*, & quidam eo temeritatis devenerunt, ut LXX. Christi discipulis accensuerint. Nec refert, quod eius Epistolae ad Paulum, Paulique ad Senecam, olim circumferrentur, quum sup-

posi-

posititiae probabiliter fuerint, aequae ac adulterinae sunt, quae sub iis nominibus, in omnium, & imperitorum praecipue, manibus hodie versantur; de quibus consulendus *Io. Alber. Fabricius in Apocryphis N. T. C. Barconius* ad annum XLIV. Pudentem quemdam Senatorem Romanum a Petro Apostolo Christianis dogmatis instructum fuisse censet; sed licet per ea tempora Pudens quidam Christianus Romae esset, ut ex *Epistola II. ad Timoth. cap. IV.* elucet; eum tamen senatoria dignitate fuisse, nulla certa sunt monumenta quae doceant, ut *Tillemontius in Petro Art. XXIX.* animadvertit. Sed licet haec ita se habeant, tamen exploratae fidei est, Sergium Paulum Cypri Proconsulem, a Paulo Apostolo persuasum, Christianam sapientiam esse professum, *Lucea Actor. cap. XIII.* narrante. Dionysius quoque Areopagites, quin nobilis & eximius fuerit, non est dubitandum, quum nonnisi huiusmodi in senatum illum adlegerentur, quod *Io. Meursius* praecipue in suo *Areopago* demonstrat, & observat in hoc *Dionysio Tillemontius*. Quod si veteribus quibusdam, ut *Chrysostomo & Asterio*, fides habenda est, Damaris eius uxor erat, & ea quoque eandem religionem amplexa est, ut *Actor. cap. citato* traditur. Siquid vero de Thecla virgine credendum est, ut quidem videtur, nobili orta est prosapia, atque domo illustri ac locuplete fuit, ut scriptor *Methodius* memoriae tradidit; & Christianos ritus a Paulo Apostolo edocta est, quod *Chrysostomus*, alique, litteris mandaverunt. Fortassis autem & Pomponia Graecina Auli Plautii, qui ovans se de Britanniiis retulerat, uxor, quum a *Tacito lib. XIII. Annalium*, superstitionis externae rea dicatur, Christiana censenda videatur, primariae nobilitatis femina, de qua

consulendus *Tillemontius* in *Persecutione Neronis*, & in *Nerone Art. V.* Flavius vero Clemens Domitiani Imperatoris patruelis, ut *Suetonius* auctor est, cuius filii duo, quos ei Flavia Domitilla ex Domitiani sorore orta pepererat, Imperii successioni a Domitiano destinati fuerant, & Christianus erat, & hac de causa martyr occubuit, statim post consulatum, anno XCV. Cuius rei memoria non tantum apud *Dionem Cassium lib. LXVII.* exstat, verum etiam certum & indubitatum monumentum Romae nostra aetate repertum est; sepulcrum videlicet & epitaphium, in quo Martyr diserte declaratur. Vxor quoque eius Flavia Domitilla in insulam Pandatariam in sinu Puteolano, eadem de causa relegata, longum ibidem martyrium fecit, auctore inter ceteros *Eusebio Hieronymo Epist. XXVII.* Sed & sororis Clementis filia, alia Domitilla virgo memoratur, quae in Pontiam insulam, ob Christi fidem deportata fuit, ut *Eusebius* testatus est, & antiqua martyrologia confirmant. Nazarius quoque, qui in Neronis persecutione pro Christo passus est, illustri ac divite progenie ortus fuerat, ut *Mediolanensis Ambrosius* auctor est. In dignitate etiam nonnulla Gordianus Martyr constitutus erat, cuius Epitaphium apud *Mabillonium Itinere Italico* ita habet:

TEMPORE ADRIANI IMPERATORIS
 MARIUS ADOLESCENS DVX MILITVM QVI
 SATIS VIXIT DVM VITAM PRO CHRISTO
 CVMSANGVINE CONSVMSIT IN PACE TANDEM
 QVIEVIT BENEMERENTES CVM LACRYMIS
 ET METV POSVERVNT ID. VI.

Et in Hadriano quidem gradum sistam, quum ab eius aetate, viri dignitate & ortu clari Christia-

nos

nos ritus amplexi crebrius inveniantur, ut ex *Libris Tertulliani Ad Scapulam*, & *De cultu feminarum*, & *Lib. III. Origenis contra Celsum*, aliisque antiquis monumentis, intelligimus. Quod quidem non mirum, quum ipse Hadrianus aliquando erga Christianos æquior fuerit, & Christo ipsi templa passim excitare meditaretur. Audiamus *Lampridium*, quum de Alexandro Severo agat, ita loquentem: *Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere, quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris iusserat fieri: quae hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quae ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra, repperant omnes Christianos futuros, si id optato evenisset, & templa reliqua deferenda.* At perinsigne exemplum a me omissum in hoc capite nonnullis videatur, Abgari scilicet Edessae regis ad Christum. Thadaeo exhortante conversio; quod quidem in primis, fateor, adferendum fuisset, si minus hanc historiam vehementer a Criticis agitatam & controversam vidiissem. Quare in tanta opinionum discordia, *ἱστίαν* cum dubitantibus malui, & lectores amandare ad eos, qui rem tractant & examinant, ut *Caveum*, *Serrium*, *Tillemontium*, *Baronium*, *Dupinium*, *Nat. Alexandrum*, *Fabricium*, aliosque doctissimos & eruditissimos viros.

*Christianos primitivos imperitos, ut plurimum,
& rudes litterarum, fuisse.*

CAPUT VI.

Christianos primo saeculo humiles ac pauperes despectosque ut plurimum fuisse iam vidimus; ex quo veluti sponte consequitur, eos etiam litterarum rudes, & imperitos, liberaliumque artium & disciplinarum expertes, fuisse. Iure igitur *Paulus* Corinthiis scribens, dicebat: Οὐ πολλοὶ ΣΟΦΟΙ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δύνάτοι, ἢ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ ΜΩΡΑ τὰ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα τὸς σοφοὺς καταχύνη. *Non multi SAPIENTES secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed QUAE STULTA sunt mundi elegit Deus, ut confundat SAPIENTES.* Etsi vero id minus testatum & perspicuum foret his verbis, tamen facile persuadere esset, & ex ignavia Christianis licet per summam calumniam ab Ethnicis obiecta; & ex ignorantia eisdem exprobrata; & ex passiva doctrinae eorum contemtione; & ex ingenua ac simplici ipsorum Christianorum confessione; & tandem ex numero, indole, & stilo, eorum Scriptorum, qui post Apostolos, & Evangelistas, aliquid elucubrantibus commentati sunt.

Et quidem, quum Ethnicis passim Christianos inertiae, & vitae inutilis, insimularent, id contigisse quoque videtur ex eo, quod non solum remp. non capefferent, & honoribus abstinere, & communibus negotiis minime implicarentur; sed etiam quod
lit-

litteras, & bonas artes, Graecanicasque, ut ita dicam, doctrinas, aut negligerent, aut averfarentur. Hinc *Suetonius in Domitiano* Flavium Clementem Consulem, *contemptissimae inertiae* hominem adpellare non dubitat. Et *Tertullianus Apologetici cap. XLII.* hanc Christianis impactam calumniam memorat: *Sed alio quoque iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotiis dicimur.* Quam quidem calumniam diluens ita *Libro De Pallio* inquit: *Ego nihil foro, nihil campo, nihil curiae debeo: nihil officio advigilo, nulla rostra praeoccupo, nulla praetoria observo. Cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, causas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo: imo unicum negotium mihi est, & aliud non curo, quam ne curem. Vita meliore magis in secessu frui, quam in promptu. Sed ignava infamique. Scilicet patriae, & imperio, rei publicae, vivendum est. Erat olim ista sententia. Nemo alii nascitur, moriturus sibi. Certe quum ad Epicuros & Zenonas ventum est, sapientes vocas, totum quietis magisterium, qui eam summae atque unicae voluptatis nomine conservavere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum prodesse. Soleo de quolibet margine vel ara medicinas moribus dicere, quae felicius publicis rebus & civitatibus & imperiis bonas valetudines conferent, quam tuae operae. Et quidem Ethnici etiam inertiae Christianis vertere poterant quod a docendis litteris abstinerent. Laudatus *Tertullianus De Idololatria*: Quaerendum autem est etiam de ludimagistris, sed & ceteris professoribus litterarum. Immo non dubitandum adfines illos esse multimodae Idololatriae. Primum quibus necesse est Deos nationum praedicare, nomina, genealogias, fabulas, &c. Quis haec competere*

.Cbri-

Christiano existimabit, nisi qui putabit convenire etiam non magistro? Scimus dici posse, si docere litteras Dei servis non licet, etiam nec discere licebit. Fideles magis discere quam docere litteras capit. Diversa est enim ratio discendi & docendi. Sed & alias liberales artes, ut picturam, & sculpturam; & mathematica quaedam, ut Astrologiam, mirifice neglegebant, immo exhorrescebant, utpote quae magnam cum superstitione & Idololatria adfinitatem habere existimarent, quod late docet eodem libro Tertulianus; & quod in causa est, cur antiquas Christianorum picturas & sculpturas, adeo rudes, & informes, videamus, quod recte vir eruditissimus Ph. Bonarotius in suis ad Vitra antiqua Commentariis observabat.

Hinc Christiani passim indocti, & imperiti, & literarum rudes, habebantur ab Ethnicis, & dicebantur. Caecilius quidem apud Minutium Felicem eos, *de ultima faece collectis IMPERITIORIBVS, & mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituere calumniatur. Et antea eosdem respiciens dixerat: Itaque indignandum omnibus, ingemiscendumque est, audere quosdam, & hos STUDIORVM RVDES, LITTERARVM PROFANOS, EXPERTES, artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac maiestate decernere, &c.* Lucianus De morte Peregrini Christianos *ἰδοῦτας ἀνθρώπους*, rusticos indoctosque homines, adpellat, & quorum quis simplicitate facile abuti posset. Praesidi in Agone Romani apud Prudentium Christiani *imperita turba* dicuntur:

Tu ventilator urbis, & vulgi levis.

Procella, mentes inquietas mobiles;

Ne se IMPERITA TVRBA dedat legibus.

Iulia.

Julianus Augustus apud Gregorium Nazianzenum,
 ἡμετέροι, φησιν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἑλληνίζην, ὧν καὶ τὸ σβεῖν θεός· ὑμῶν
 δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ἡ ἀγροικία, καὶ ἔδειν ὑπὲρ τὸ πειθεῖν, καὶ
 ὑμετέρας ἐς σοφίας. *Nostrae, inquit, sunt orationes,*
et Graece scire, quorum etiam Deos colere; vestrum
vero infantia, et rusticitas, et nihil supra illud Cre-
do, vestrae sapientiae est. At criminator *Celsus apud*
Origenem Lib. III. ulterius progreditur, & Christianos
 non rudes tantum, stolidos, & indoctos esse ait,
 verum doctos etiam sapientesque homines averfari,
 & a se longe repellere. Εἰς ἐξῆς τατοις ὁ Κέλσος τὰ
 ὑπ' ὀλίγων πάνυ παρὰ τὴν Ἰουδα διδασκαλίαν λεγομένα νο-
 μιζομένων Χριστιανῶν, οὐ φρονιμότερων ὡς οἶεται, ἀλλ' ἀμα-
 θεσάτων φέρων, φησὶ τοιαῦτα ὑπ' αὐτῶν προττάττεισθαι.
 Μηδὲς πρὸς τὴν πεπαιδευμένον, μηδὲς σοφός, μηδὲς φρόνι-
 μος. κακὰ γὰρ ταῦτα νομίζεται παρ' ἡμῖν. ἀλλ' αἱ τις ἀμα-
 θείας, ἥ τις ἀνόντος, ἥ τις ἀπαιδευτοῦ, ἥ τις νήπιου θάρρους
 ἡκέτω. ταῦτες γὰρ ἀξίους ἡμεῖς περὶ σφετέρῃ θεοῦ αὐτόθεν ἐμο-
 λογούντες, δῆλοι ἡσιν, ὅτι μόνες τὰς ἡλιθίας, καὶ ἀγενναίς,
 καὶ ἀνουσθήτας, καὶ ἀνδραποδα, καὶ γυναῖκα, καὶ παιδάρια
 πείθων ἐθέλουσι τε καὶ δύνανται. *Pergit Celsus, et quae*
de Iesu doctrina dicuntur a paucis e Christianorum
numero non prudentioribus, ut ipse putat, sed rudior-
ibus, ait praecepta esse nostrorum hominum: nemo ac-
cedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens: arcemus
enim tales, sed si quis est indoctus, insipiens, infans,
fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, satis adparet, quod
solos fatuos, ignavos, stolidos, mancipia, muliercu-
las, pueros, capient et pelliciant. Immo Christiani
Barbari passim audiebant, dum ludibrio habebantur,
ut apud Iustinum Martyrem, Tatianum Assyrium,
& Clementem Alexandrinum, videre est.

Quare iam non mirum si Christianorum doctrina,
 & placita, & instituta, nugae & gerrae merae, stul-
 titia,

titia, amentia, ab Ethnicis solas disciplinas & literas subsipientibus passim haberentur, ut vulgo apud *Origenem* contra Celsum scribentem videre est. Perantiquus autem ille Auditor Dialogi, qui *Philopatri* inscribitur, & cum Luciani operibus circumfertur, de Christianorum opinionibus loquens ait: γυναῖκων δ' εὐρήματα ταῦτα γραιδίων, καὶ παίγνια. *Nam hæc mulierum atque anicularum inventa sunt & ludicra.* Theophylus vero Antiochenus Lib. III. ad Autolyceum scribit: λῆρον ἢ καὶ τυγχάνει τὸ λόγον τὸ ἀληθείας. *Nugas esse existimas veritatis sermonem.* Et alibi de Gentilibus loquens: ἀλλὰ καὶ ὡς προφάτω ὁδεύοντες τὸ κατ' ἡμᾶς λόγου καὶ μηδὲν ἔχον ἡμᾶς λέγειν ὡς ἀπόδειξιν ἀληθείας τῆς κατ' ἡμᾶς, καὶ διδασκαλίας: μωρίαν δὲ εἶναι τὸ λόγον ἡμῶν πασιν. *Nec cessant nostram religionem seu doctrinam maledictis incessere, ut nuperam & omni veritate vacuum, quam nec nos, si controversia oria-*
tur, satis luculentis demonstrationibus tueri possimus. At hæc nostram doctrinam nihil aliud quam stultitiam esse, & meras nugas, cavillantur. Ethnicis insuper insania fides nostra dicitur apud Cyprianum sub finem Libri ad Demetrianum; amentia apud Plinium Iuniorum Lib. X. Epist. XCVII. dementia apud Tertullianum Apolog. cap. I. XXVII. & Minucium Felium in Octavio, ubi insuper furiosa adpellatur opinio; quemadmodum in Actis Martyrum Scillitanorum apud Baronium ad annum CCII. furoris insipientia. Sed & stultitia eadem audit Idololatriæ apud laudatum Minucium, Lactantium lib. VII. cap. XXVII. & Rutilium lib. I. Itinerarii. Quod querens dolensque Tertullianus in Apologetico Cap. ultimo, Hæc sunt, inquit, quæ in nobis solis præsumptiones vocantur, in philosophis & poetis summæ scientiæ, & insignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti; illi honorandi, nos

nos irridendi; imo vero amplius & puniendi. Et merito quidem: nam eo processit Ethnicorum malignitas & iniquitas, ut quod virtutis opus, & magni animi indicium in suis admirarentur & praedicarent, in Christianis pervicaciam, desperationem, perditionemque nuncuparent atque contemnerent. Tertullianus loco laudato: *Licet nunc sarmenticios & semissios adpelletis, quia ad stipitem dimidii assis revincti sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus victoriae nostrae. Haec palmata vestis: tali curru triumphamus: merito itaque victis non placemus. Propterea enim desperati & perditioni existimamur. Sed haec desperatio & perditio, penes vos in causa gloriae & famae, vexillum virtutis extollunt. Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi Empedocles totum sese Catinensium Aetneis incendiis donavit. O vigor mentis! &c.* Sed & testis omni exceptione maior ipse M. Aurelius Augustus, qui & Christianos persequutus est, & Lib. XI. *ὁ ἐαυτὸν* ita scribit, ut sit, Christianae virtutis aestimator iniquissimus. Quum enim docuisset animam mori paratam, ita paratam esse debere, ut id *ὡς ἰδεῖν* *τῆς* *κρίσεως* *ἐρχεται*, a peculiari iudicio veniat, subdit; *μη κατὰ ψῆλιν πρόταξιν ὡς οἱ χριστιανοί, ἀλλὰ λογιζόμενως καὶ σεμνῶς.* Non ut simpliciter mortem aliquis subeat, id quod Christiani faciunt, sed bene subductis rationibus, & cum gravitate.

Christiani ramen divina sapientia, & coelestibus doctrinis, instructi, se profanae eruditionis exsortes, & litteraturae imperitos, ac simplices, ingenue, profiteri non verebantur. Iam superius mature Pauli Corinthiis scribentis verba protulimus, quibus id pronuntiatur; qui etiam Colossenses monet ut caveant ab inanis philosophiae fallaciis, & ne ab humanis

manis traditionibus & documentis seducantur. Immo primos Christianos a profanis disciplinis abhorruisse luculenter indicare videtur, quod *Lucas in Actis cap. XIX.* narrat, Ephesi scilicet eos, qui fuerant curiosa sectati, contulisse libros, & coram omnibus concremassse. Hinc quum Caecilius apud *Minutium Felicem* rudes, imperitosque homines, Christianos fuisse obiecisset; id non inficiatur Octavius, sed ita Caecilio respondet: *Et quoniam meus frater erupit aegre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illitteratos, pauperes, imperitos, de rebus caelestibus disputare: sciat omnes homines sine delectu aetatis, sexus, dignitatis, rationis, & sensus capaces, & habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam; quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parerent nominis claritatem; habitos esse plebeios, indoctos, seminudos.* Propterea etiam *Tertullianus*, quum artes quasdam, & disciplinas *Libro De Idololatria*, ut superius vidimus, damnet, *Libro etiam De Praescriptionibus*, philosophiam, & Graecanicas doctrinas, elevare videtur, & minus Christiano homini congruentes adferre. *Quid ergo Athenis, inquit, & Ierosolymis? Quid Academiae & Ecclesiae? Quid haereticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est; qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. Viderint qui Stoicum, & Platicum, & Dialecticum, Christianis praetulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Evangelium. Atque haec quidem ille. Quae, ut videtur, respiciens *Hieronymus* Epistola ad Oceanum, Christianos omnes RVSTICORVM nomine denotat. Ignorat, inquit, momentaneus sacer-*

cerdos humilitatem & mansuetudinem RVSTICORVM. ignorat blanditias Christianas, nescit se ipsum contemnere. Immo Arnobius lib. II. Adversus Gentes censere videtur profanae eruditionis ignorationem, prope a Christo Iesu, ut inutilem & supervacaneam, proscriptam fuisse. Et ideo, inquit, Christus licet vobis invitis Deus, Deus inquam Christus, hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium diffiliat, & dirumpatur auditus, Dei principis, iussione loquens sub hominis forma, quum mortalium sciret caecam esse naturam, neque ullam posse comprehendere veritatem positarum nec ante oculos rerum, pro comperto habere & cognito quidquid sibi esse suasset, & prorsus subspicionibus haesitare, litigiosas serere atque intendere quaestiones, omnia ista nos relinquere & posthabere praecepit; neque in res eas, quae sint a nostra procul cognitione dimotae, infructuosas immittere cogitationes: sed quantum fieri potest, ad Dominum rerum tota mente atque animo proficisci, substolli ab his locis, atque in eum traducere suspensas pectoris conversiones, memoriam eius habere perpetuam; & licet nulla possit imaginatione formari, alas tamen nescio quas eius sibi contemplationis adfingere.

At horum omnium argumentum indubitatum, & evidens demonstratio est, indoles & eruditio & stilius primitivorum Christianorum, qui aliquid post Apostolos & Evangelistas commentati litterarum monumentis consignaverunt. Etenim praeterquamquod haud multi sunt, eorum stilius simplex admodum est, & incomtus, quique exiguum, aut nullum, profanae eruditionis adparatum praefert, & ab divinorum novi foederis Scriptorum genio minime recedit. Horum primus memoriae occurrit Clemens Romanus Episcopus, qui utilem ad Corinthios no-

mine Romanae Ecclesiae scripsit Epistolam, & in qua Graecanicae doctrinae non omnino ineruditum se prodit; de cuius dictione audiamus Photium Cod. CXXVI. ita iudicantem: ἀπλῶς δὲ κατὰ τὴν ὁρθεῖν, καὶ σαφὲς εἶσιν, καὶ ἐγγύς τῶ ἐκκλησιαστικῷ, καὶ ἀπειρηγῶ χαρακτήρος. *Simplex eius oratio est ac perspicua, & ad Ecclesiasticam & inelaboratam dicendi formam accedens.* Sed & Hermas quidam Librum Pastoris sub primi saeculi exitum scripsit, in quo simpliciter revelationes quaedam referuntur. Ignatius quoque Antiochenus Episcopus sub secundi saeculi initium Epistolas septem conscripsit, de quibus Polycarpus Smyrnenfis Episcopus, eius σύγχρονος, ita in sua Epistola scribit: ὅτι ὡς μεγάλα ὄφελος εἶναι δύνησασθε, περιέχουσι καὶ πίσιν, καὶ ὑπομόνην, καὶ πᾶσαν οἰκοδομήν τὴν εἰς τὸ κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. Ex iis magnam vobis percipere utilitatem licebit; continent enim fidem, patientiam, & cetera, quae ad augendum Domini nostri cultum pertinent. Et eodem tempore Epistolae Polycarpi meminimus, quae tamen controversa est, & an genuina sit dubitatur; & quam Photius Cod. CXXVI. dicit plenam πολλῆς νοθεύσεως μετὰ σαφανείας καὶ ἀπλότητος, multis admonitionibus, cum perspicuitate & simplicitate. Papias quoque, Hierapolitanus Episcopus, cum Apostolorum discipulis consuetudinem habuerat, & Polycarpi σύγχρονος erat, & quinque De explanatione Oraculorum Dominicorum libros reliquit. Eusebius Lib. III. cap. XXXIX. eum σφόδρα μίκρον εἶναι καὶ νῦν, fuisse mediocri admodum ingenio ait; & H. Valesius eruditissimus iudicium illud Eusebii de eodem Papia Lib. III. cap. XXXVI. ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιστάτος, καὶ τῆς γραφῆς ἐδιδήμων. Vir in primis disertus, & eruditus, & scripturarum peritus, ab imperito quodam Scholiaste adiectum esse subspicatur, non tan-

tantum quod alii Eusebii iudicio aduersetur, sed etiam quod in quibusdam MSS. Codicibus desit. Barnabae etiam Apostoli mentio facienda, & quidem ante alios, fuisset, nisi & Epistola, quae sub eius nomine circumfertur, *νοθείας* argueretur, & antiquitus etiam, teste *Hieronymo*, reiiceretur inter *ἀπόκρυφα*. Epistola quoque secunda Clementis Romani supposititia videtur, adeoque eius superius nullam mentionem fecimus, quamquam, *H. Grotio* auctore, ante excidium Ierosolymitanum scripta fuerit. Evidentissima autem est *νοθεία* & falsitas operum Dionysio Areopagitae paulo serius tributorum, quare immerito illius, tamquam primi saeculi Scriptoris, meminissim. Idem de *Evodii*, *Marcelli*, *Achivorum*, *Presbyterorum*, *Abdiae*, *Martialis*, *Prochori*, & id genus aliorum, supposititiis voluminibus & epistolis, iudicium esto. Sed quoniam de apocryphis sermo est, heic lubenter addiderim *Pseudo-Ignatium* in Epistola ad Hieronem Diaconum Antiochenum, Mariam quamdam venerabilem & eruditissimam feminam commemorare: *πρόσῳπὲ δὲ καὶ τὴν σεμνοτάτην Mariam τὴν θυγατέρα μου τὴν πολυμαθεστάτην. Saluta autem & maxime venerandam Mariam filiam meam, & eruditissimam*. Cuius rei penes falsarium Scriptorem fides esto. Si quis autem Nicodemum, & Gamalilem, & Apollon, & Zenam, Iurisperitos mihi obiecerit; eos nihil litteris mandavisse exploratae fidei est, & eorum scientiam atque doctrinam ultra Ebraicae legis, & litteraturae fines, progressam non fuisse, probabile omnino ac verisimile videatur; id quod amplius constabit, ubi de cuiusque divini Scriptoris eruditione, & doctrina, peculiariter differemus. Haereticos etiam primi saeculi Scriptores contemno, ut *Simonem*, *Cleobium*, *Cerintbum*, aliasque

id genus pestes, de quibus plura inferius dicemus; quum eorum scripta non sapientia, & eruditione, sed stultitia & deliramentis referta ad miraculum fuerint; nec eos veros Christianos agnoscam.

*Apostolos, litterarum rudes, & imperitos,
homines fuisse.*

CAPUT VII.

QVae tot obliquis disputationum anfractibus, longisque vagantis orationis ambagibus haecenus differuimus, illo tendebant omnia ac collimabant, ut latum veluti limitem agerem, & planam viam regiamque mihi, sterne-rem, qua recta & facile ad evidentem meae verae & indubitabilis adsertionis demonstrationem progrederer. Illa Apostolorum humilitas ignobilitasque in antecessum & tempestive in propatulo collocata; Illa non absimilis primitivorum Christianorum conditio, quae eos praeceptoribus & institutoribus suis convenienter aequabat, & thesin propositam confirmabat; Illa eorundem primigeniorum Christianorum simplicitas & imperitia, tamquam in luce meridiana omnium oculis exposita & explicata, similes & in hoc eis Apostolos arguit; quum passim Discipuli expressae sint Magistrorum imagines, & ab eorum moribus, exemplis, atque indole, minime ut plurimum recedere consueverint. Itaque, quomodo in obscuris, despectis, piscatoribus, opificibus, publicanis, pauperrimis hominibus, ingenuam liberalemque institutionem, litteras, eloquen-

quentiam, scientiam, bonas artes, disciplinasque, requiremus? Nonne iam de illis omnibus intelligendum, quod congruenter & adposite *Ioannes Chrysostomus* de Evangelista *Ioanne Homil. I. in Ioann.* pronunciat?

Ἀλιέων δὲ οὐδὲν πενέστερον, οὐδὲ εὐτελέστερον· ἀλλ' εὐδ' αἰμαθέστερον γένοιτ' αὖν. πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τέττις οἱ μὲν μύζες, οἱ δὲ ἐλάττους πσίν. ὁ δὲ ἀπόστολος ἡμῶν αὐτος κἀνταῦθα τὴν ἐλάττω τάξιν ἐπαίχεν· ὃ ᾧ ἀπὸ τῆ θαλάσσης ἐθάρρευεν· ἀλλὰ ἐν μικρᾷ τινι λίμνῃ διετέριβε, καὶ περὶ ταύτην αὐτὸν σρεφόμενον μετὰ τῷ πατρὶ καὶ Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ διεῖρηγότα ῥάπτοντα δίκτυα. ὁ καὶ αὐτὸς τῇ ἐχάτης πενίας ἦν· οὕτως ἐκάλεσεν ὁ χρεῖος. παιδείας δὲ ἔνεκεν τῇ ἔξωθεν, ἔσι μὲν καὶ ἐκ τούτων μαθῶν, ὅτι εὐδ' ἐτίων αὐτῆς μετῆν. ἄλλως δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς μαρτυρεῖ γράφων, ὅτι ὃ μόνον ἰδιώτης, ἀλλὰ καὶ ἀγράμματος ἦν. πικρῶς. ὃ ᾧ ἔτω πένης, καὶ μῆτε ὡς ἀγορὰς ἐμβάλλον, μῆτε ἀξιόπιστοις ἐντυγχάνων ἀνδράσιν, ἀλλὰ τῇ ἀλείᾳ προσηλωμένος. ὅποτε δὲ τινι καὶ συνεγένετο, καπήλοις ἰχθύων καὶ μαγέροις ὀμιλῶν. τί ᾧ θηρίων καὶ ἀλόγων ἐμύθεν ἀμάνων διακῶσθαι; πῶς δὲ οὐχὶ αὐτῶν μιμῶσθαι ᾧ ἰχθύων ἀφωνίαν; οὗτος δὲ ὁ ἀλιεύς ὁ περὶ λίμνας σρεφόμενος καὶ δίχτυα καὶ ἰχθύς, ὁ ἀπὸ βηθσαῖδα τῇ γαλιλαίᾳς, ὁ πατὴρ ἀλιεῖς πένιτος, καὶ πένιτος πενίαν τὴν ἐχάτην, ὁ ἰδιώτης, ἰδιώτηαν καὶ ταύτην τὴν ἐχάτην, ὁ γράμματα μῆτε πρότερον μαθῶν, μῆτε ὑστερον μετὰ τὸ συγγενέσθαι τῷ χρεῖσιν, ἰδῶμεν τί φθίγγεται, καὶ περὶ τίνων ἡμῖν διαλέγεται. *Piscatoribus vero nil pauperius, nil abiectius, addo etiam indoctius: in eorum autem numero alii aliis praestant; hunc autem Apostolum ex vilioribus fuisse, id argumentum est quod non in mari, sed parvo quodam in stagno, cum patre & Iacobo fratre piscabatur, scissaque resarciebat retia: quod non modicae erat paupertatis indicium. Sic enim vocavit Christus. EX HIS SANE INTELLIGI POTEST QVAM EXPERS FVERIT EXTERNAE DOCTRINAE, ET OMNIUM PENITVS STVDIORVM.* Lucas etiam non solum indoctum,

118 DE ERYPTIONE

sed ignarum omnino litterarum, fuisse testatur, & recte quidem. NAM QVI QVVM ADEO INOPIA LABORARET, VT NEC IN FORO VERSARETVR, NEQVE VIRORVM PRAESTANTIVM VLLAM HABERET CONSVETVDINEM, SED PISCATIONI TOTO ANIMO INTENDERET; VEL SI CVI ALIQVANDO CONGREDERETVR, CVM PISCIVM CAVPONIBVS ET COQVIS VERSANS, QVIDNAM FERIS ET BRVTIS PRAESTARE DEBVISSET? QVID NON PISCIVM POTIVS MORE OBMVTVISSET? Hic tamen piscator circum stagna, retia, pisces, semper versatus, a Bethsaida Galilaeae, patre piscatore paupere, & extrema quidem paupertate paupere, imperitus, & hac quoque extrema imperitia, qui litteras neque ante, neque postquam Christus sequutus est, usquam didicit, videamus quid loquitur, quam adgreditur disputationem. Res igitur iam confecta esset, nec aliud quidquam addere oporteret; sed ut obrectatorum meorum ignorantiam & hebetudinem amplius revincam, ulterius procedendum est, & aperte certis argumentis, & rationibus, & testimoniis, comprobandum & ostendendum, Apostolos, quos Iesus Christus elegit, rusticanos homines, imperitos, indoctosque fuisse; quod primum satis indicant illa toties repetita Pauli Corinthiis ἐπίσημοις verba: Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia NON MVLTII SAPIENTES secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae STVLTA sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, &c. Et Apostolos quidem, aliosque divinos Novi Testamenti Scriptores, humanarum litterarum, & mundanae scientiae prorsus ignaros fuisse, tria sunt quae evidentissime ostendunt

dant & comprobent; eorum natales, conditio, & professio; eorum scripta ipsa, ac stilus, dicendique forma; veterum Scriptorum, & Sanctorum Patrum, testimonia luculentissima; denique ipsa divinae providentiae ratio mirabilis, & Christi incarnationis oeconomia. Sed priusquam ad haec singula discutienda progrediamur, animadvertendum est, non producta tantum Pauli verba ignorantiam & ruditatem in profanis Apostolorum disciplinis discrete ac perspicue indicare; verum etiam aliis caelestium litterarum locis insignibus id manifeste demonstrari. Quid enim aliud significant illa Apostoli pariter verba ad eosdem Corinthios primum scribentis:

Ἡμεῖς δὲ ὃ τὸ πνεῦμα τὸ κόσμῳ ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαριζόμενα ἡμῖν ἀκριβοῦς λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδάκτοις ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδάκτοις ἁγίου πνεύματος, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Nos autem **NON SPIRITVM HVIVS MVNDI ACCEPIMVS**, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus ea, quae a Deo donata sunt nobis, quae & loquimur, non in verbis, quae humana sapientia docet, sed in iis, quae docet Spiritus Sanctus, spiritualibus spiritualia comparantes. Petrus vero Apostolorum Princeps Epist. II. cap. I. ita discrete inquit: Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γεννηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Non enim **DOCTAS FABVLAS** sequuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & praesentiam; sed speculatores facti maiestatis illius. Hoc enim est quod Christus ipse declaravit Matthaei cap. XI. dicens: Ἐξομολογῶμαί σοι πᾶτερ, Κύριε τῶ ὐψανος καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ ΣΟΦΩΝ καὶ ΣΤΥΓΕΤΩΝ καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ΝΗΠΙΟΙΣ. Confiteor tibi, Pater,

Domine coeli & terrae, quia abscondisti haec a SAPIENTIBVS & PRVDENTIBVS, & revelasti ea PARVVLIS. hoc est, indoctis & insipientibus, quod vox πηλίοις designat hoc loci, quo de Apostolis agitur, ut observat ad eundem locum Hieronymus. Alia divinorum eloquiorum loca proferre possem quae idipsum perspicue comprobarent confirmarentque, sed quoniam vel alibi adducenda opportunius sunt, vel a Patribus modo advocandis adlegantur, ea in praesens omitto, ut quid super hoc illi scriptum reliquerint, inspiciamus; contentus interim adducere verba Origenis Tom. IV. in Ioannem, qui, quum de soloecismo, & tenui sacrae Scripturae dictione loqueretur, animadvertibat, id mirum videri non debere, μαλιστα ἐπὶ τὰν ὁμολογῶσιν οἱ ἄγιοι ἄνδρες τὸν λόγον αὐτῶν καὶ τὸ κήρυγμα, ἔκ ἐν πίδοι σοφίας καὶ λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος, καὶ δυνάμεως. Maxime vero quum profiteantur viri sancti sermonem suum & praeconium non in persuasione sapientiae verborum, sed in demonstratione spiritus & potestatis esse.

Patrum, & Scriptorum Ecclesiasticorum, de Apostolorum imperitia, & rusticitate, testimonia.

C A P V T VIII.

IPSA quidem Apostolorum conditio, professioque, & genus ipsum, luculenter demonstrare possunt, eos litterarum rudes, & imperitos fuisse, & nullo fere animi cultu, & ingenii exercitatione, claruisse; ars enim piscatoria, & pau-
per-

pertas, & vestigialium exactio, & vilia huiusmodi, & abiecta, negotia, nequaquam permittunt, ut emergant homines, & liberalibus disciplinis, bonisque artibus, vacent. Sed quum illud iam tempestive a nobis luculentissime demonstratum fuerit, capite singulari super hoc ipsum in antecessum praemisso, ad istud Lectorem amandamus, ne actum agere videamur. Itaque ad aliud modo gradum faciemus, & testimoniis Virorum doctissimorum, qui Christianam antiquitatem veluti stellae fulgentissimae illustraverunt, & suis scriptis ac laboriosis doctisque voluminibus cum adgressorum omnium impetus retulerunt, tum rem Christianam magnis tumultibus turbantibus stiterunt, & coelestem Christi doctrinam docte ac perspicue exposuerunt, unde merito Ecclesiae Patres adpellantur, atque subspectiuntur: horum, inquam, testimoniis in medium adductis, & auctoritate venerabili, nostram adsertionem confirmabimus, & verissimam esse evincemus. Primus autem omnium in medium prodeat *Iustinus Martyr*, qui *Apologia secunda*, quae tamen prima dicenda esset, ita scriptum reliquit: ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὲμ ἄνδρες δεκαδύο ἢ αἰριθμὸν, ἐξῆλθον εἰς τὸ κόσμον, καὶ οὗτοι ἰδιῶται, λαλῶν μὴ δυνάμενοι. *Nam Ierosolymis duodecim viri profecti sunt in mundum, atque ii quidem indocti, & minime eloquentes.* Iustinum autem consequatur *Adamantius Origenes*, Pater omnium Graecorum longe doctissimus, cuius rerum Christianarum peritiam proclivius est admirari, quam imitari; cuius studium indefessum vere *Adamantium* fuisse, & non ψευδώνυμον, arguit. Hic igitur *Tom. IV. in Evangelium secundum Ioannem* ita scribit: Ἄτι δὲ ἐκ αἰσυναίσθητοι οἱ Ἀπόστολοι τυγχάνοντες ἡδὲ ἐν οἷς προσκόπτει, καὶ περὶ αὐτῶν ἡχέληνται, φασιν ἰδιῶται εἶ-

ναί τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώτῃ νομισέον τῷ αὐτῷ ἔχ' ὑπὲρ
 Παύλου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς λοιπῶν Ἀποστόλων λέγεσθαι.
 ἡμᾶς δὲ καὶ τὸ, ἔχομεν δὲ τὸ θησαυρὸν τούτον ἐν ὁσρακίνοις
 κρυπτεῖν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ὅτι
 ἡμῶν, ὑψηλῶσμεν, ὡς θησαυρὸν μὲν λεγόμενον τὸ ἀδιαχώστε
 θησαυρὸν τῆς γνώσεως καὶ σοφίας τῆς ἀποκρύφου. ὁσρακίνων ὅτι
 σκευῶν τῆς εὐτελεῖς καὶ εὐκαταφρονήτου παρ' Ἑλλήσι λέξεως τῆς
 γραφῶν ἀληθοῦς ὑπερβολῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἐμφανισμένης.
Sed Apostoli, qui non ignorarent ad quae impingunt,
et in quibus studiis non essent versati, profitentur lo-
quutione se esse idiotas, non intelligentia: existiman-
dum enim est id non a Paulo solum, sed etiam a reliquis
Apostolis dici. Nos autem item illud: Et thesau-
rum hunc habemus in testaceis vasis, ut sit ex-
superatio potestatis Dei, & non a nobis, accepimus,
quasi thesaurus dicatur, qui aliunde desumptus est,
thesaurus cognitionis, et sapientiae reconditae: figli-
nis vero vasis, quum et apud Ethnicos despecta Scriptu-
rarum dictione vere declarata exsuperantia divinae po-
testatis. Et Libro I. contra Celsum de Apostolis pa-
riter loquens: Οὐ γὰρ ἡ ἡμεῖς τῷ λόγῳ δύναμις καὶ τάξις
ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς καὶ ῥητορικὰς
τέχνας ἢ ἐν αὐτοῖς ὑπαγομένη τις ἀκαύσθητος. Non enim
facultas dicendi, et orationis compositio, ad Dialecti-
cam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta in ipsis
erat, quae audientes quo vellet perduceret. Et ex
intervallo: Novi δὲ τις βλῆτων ἀλιεὺς καὶ τελευτῶνς μὴδὲ
τὰ πρῶτα γεγραμμένα μακροδικότας, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἀνα-
γράψαι περὶ αὐτῆς, καὶ ὁ Κέλσος κατὰ ταῦτα πειτίζων
αὐτοῖς ἀληθεύσει περὶ τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῆς κλτ. Nunc vero
quis quum videat piscatores et publicanos, qui nec ele-
menta didicissent, ut de ipsis testatur Evangelium, et
Celsus ob eam rem eis credidit, de sua inscitia vere
profitentibus, &c. Et Philocaliae cap. XV. ita ait:
διότι οἱ ἰδιῶται, ὡς ἀπὸς φιλοσοφίαν Ἑλληνικὴν, μαθηταὶ
τῷ

τὸ Ἰησοῦ ἐκπεριῶλον ποτὶ τὰ Ἑθνη ἡ οἰκουμένης διαπιδέυτες
 ὡς ὁ λόγος ἐβύλετο κατ' αἰτίαν ἑκάστων τῶν ἀκούοντων, &c.
Quamobrem; quantum ad Græcorum philosophiam,
ignari & rudes discipuli Iesu plurimas gentes orbis
terrarum peragrarunt, quemlibet audientium pro di-
gnitate ad verbi Dei voluntatem adficientes, &c.
 Haec quae Adamantius sapientissime scribit ab Ar-
 nobio lib. I. *Adversus gentes* disertis his verbis con-
 firmantur, ubi de Christo ita loquitur: *Ex immen-*
sa illa populi multitudine, quae suam gratiam secta-
batur admirans, piscatores, opifices, RVSTICANOS,
atque id genus elegit IMPERITORVM, qui per varias
gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis at-
que adminiculis perpetrarent. Et post quaedam: Ne-
que quidquam est ab illo gestum per admirationem stu-
pentibus cunctis, quod non omne donaverit faciendum
PARVVLIS illis & RVSTICIS, & eorum subiecerit
potestati. In quibus verbis observandum, vocem il-
lam parvulis, pro stultis & insipientibus esse usur-
patam, Graece νηπίοις; νήπιος enim tam parvulum
& infantem significat, quam stultum denotat, & in-
spientem. Quare Vulgatus Interpres in Psalmo XVIII.
vertit: Testimonium Domini fidele, sapientiam prae-
stans PARVVLIS; quum in Graeco habeat: Μα-
ρτυρία κυρίου πιστὴ σοφίζουσα νήπια. Ipsa autem sen-
tentia aperte monstrat, hic de stultis, & insipienti-
tibus agi, qui divinis documentis sapientes eva-
dunt, atque eodem sensu vox νήπιος usurpatur, par-
vulusque convertitur, Matthaei cap. XI. Id quod olim
me docebat Praeceptor meus clarissimus Ant. Mar.
Salviniut. Et profecto quidquid de huius vocis signi-
ficatione commentetur Clemens Alexandrinus Lib. I.
Paedag. cap. VI. tamen certum est νηπίον insipientem
 significare, ut diximus, & constat etiam ex iis, quae
 addu-

adducit *Casp. Suicerus Thesauro verum Ecclesiastic. in vniuers.* Heinc forte quis coniciat, cum vulgati Interpretis aetate, tum Arnobii, obtinuisse, ut parvulus pro stulto insipientique adhiberetur. At idem *Arnobius* alibi de Apostolis pariter loquens ait: *Experiri libet ac recognoscere, an cum suis efficere Diis possint, quod ab RVSTICIS Christianis, iussionibus fastitatum est nudis.* Quam aperte vero, quam eleganter, & copiose, de more suo *Euseb. Hieronymus* Apostolos humanarum litterarum rudes, & liberalium disciplinarum imperitos, sed scientia tantum & doctrina divina coelitus instructos Paulino scribens ostendit! Eius verba sunt quae sequuntur: *Pharisaei stupent ad doctrinam Domini; & mirantur in Petro & Ioanne, quomodo legem sciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio, tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggerebat; & erant iuxta quod scriptum est Θεοδιδαστοι. Duodecim annos Salvator impleverat, & in templo senes de quaestionibus legis interrogans magis docet, dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem, quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia.* In Prooemio vero Libri III. suorum Commentariorum ad Galatas, de Apostolis agens ita ait: *RVSTICANOS vero & pisces nostros totus orbis loquitur, univversus mundus sonat. Itaque sermone simplici, simplicia eorum verba pandenda sunt.* Sed omnium luculentissime de Apostolorum imperitia, & rusticitate, testimonium perhibet *Augustinus* ille, cuius magis doctrinam an sanctitatem admirer animi pendeo. Hic igitur Lib. XXII. de Civit. Dei cap. V. ita scribit: *INERVDITOS LIBERALIBVS DISCIPLINIS, & OMNINO quantum*

tum ad istarum artium doctrinas IMPOLITOS, NON PERITOS GRAMMATICA, NON ARMATOS DIALECTICA, NON RHETORICA INFLATOS, pisces. Christus cum retibus fidei ad mare huius sæculi paucissimos misit. Et mox de Apostolis pariter loquens: *Incredibile est homines ignobiles, infirmos, paucissimos, IMPERITOS, rem tam incredibilem tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, persuadere potuisse.* Et ex intervallo: *Paucis, obscuris, minimis, INDOCTIS; eam se vidisse dicentibus & scribentibus credidit mundus.* Libro vero XVIII. eiusdem Operis Cap. II. ita scripserat: *Elegit discipulos, quos & Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, ILLITTERATOS, &c.* In Epistola autem ad Volusianum, quam & superius laudavimus, ita infit de Apostolis agens: *EX IMPERITISSIMIS, ex abiectissimis, ex paucissimis, illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, praeclarissima ingenia, cultissima eloquia, mirabilesque peritias acutorum, facundorum, atque doctorum, subiugant Christo.* Sed omnium maxime de Apostolorum rusticitate & imperitia testatur Ioannes Chrysostomus Homil. III. in Epistol. I. ad Corinth. cap. I. apud quem Apostoli ἀμαθῆς, καὶ ἀγράμματοι, καὶ πένητες, καὶ εὐτελεῖς καὶ αὐνῆτοι, καὶ ἀφανῆς. Indocti, & illitterati, & pauperes, & viles, & simplices, & obscuri, audiunt; id enim ipsis gloriosum esse censet, διαλεγόμενοι inquit πρὸς Ἑλλήνας ἐπιδόαν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἀγὼν ἦν, κατηγοροῦμεν ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν· ἢ ὅτι κατηγορία αὐτῇ, ἐγκώμιον. *Differentes adversus Graecos; quum nobis cum illis certamen erit, accusamus Apostolos, ut indoctos; haec enim accusatio, encomium.* Et iterum: *Οὐκ ἔστι βλασφημία ὅτι Ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τῶς τοιούτους ἢ οἰκουμενῆς πάσης λαμπροτέρως φανῆναι.* Non sunt haec Apostolorum improprium, sed gloria, huiusmodi quum fuerint, omnibus

bus, qui orbem terrarum incolant, clariores exsistere. Homilia vero IV. in Acta Apostolorum, de Apostolis loquens: Καὶ τὸ θαυμαστὸν ὅτι γύμνη τῷ σώματι παρατάξαντο πρὸς ἀπλισμένους πρὸς ἄρχοντας κατ' αὐτοὺς ἔχοντας ἐξουσίαν, ἄπαροι, ἄγλωττοι, καὶ ἰδιωτικώτερον διακείμενοι, πρὸς γοήτας, πρὸς πλάνας, πρὸς σοφιστῶν, πρὸς ῥητόρων, πρὸς φιλοσόφων πληθὺν κτλ. Atque illud interprim mirabilius, quod Apostoli nudo corpore consisterent adversus armatos, adversus principes, qui publicum in ipsos ius habebant; imperiti, elingues, ac simplices idiotae, adversus impostores, adversus sophistarum, rhetorum, ac philosophorum, turbam &c. Isidorus Pelusiota Lib. II. Epist. IV. de Apostolis scribens: ἀδελφὸς ὄντας, ἧς ἰχυρῶν περιεγύοντο, καὶ πένντες ὄντες, ἧς πλουτίων ἐκράτην, καὶ ἰδιῶται τυγχάνοντες, ἧς σοφῶν περιῆταν. Infirmi & imbecilli quum essent, robustos frangebant: & quum paupertate laborarent, divites & copiosos vincebant: & quum rudes & indocti essent, sapientes & eruditos superabant. Libro autem IV. Ep. CCV. Apostolos vocat λόγων ῥητορικῶν ἢ συλλογιστικῶν ἀπῆρες, orationum rhetoricarum aut syllogisticarum rudes atque imperitos. Epistola vero XXX. eiusdem libri ait, sermonem de divino praeconio promulgatum fuisse διὰ ἧς ἰδιωτῶν καὶ ἀμαθῶν, ἀνδρῶν, per homines plebeios & rudes. Similia quoque occurrunt Libro eodem Epistola XXVII. Sed hisce omnibus praecivit Eusebius Caesariensis Oratione De laudibus Constantini, qui Apostolos ἀνδρας εὐτελεῖς καὶ ἀγροίκους, viros abiectos & rusticos adpellavit. Quare Theodoretus apud Nicetam Heracleensem in Epist. I. ad Corinth. hisce omnibus adstipulatus scriptum reliquit: Μωρίαν δὲ τῷ κηρύγματι τὴν ἧς λέξεων ἀπλότητά φησι ἰδιῶται μὲν ᾧ τῷ λόγῳ ἦσαν οἱ θεαπέσιτοι μαθηταί. Stultitiam autem praedicationis, dictionis dicit simplicitatem.

tatem. Rustici enim sermone, & imperiti, erant divini discipuli. Sermone vero VIII. De Cur. Graecor. adfect. ita scribit: Eamque ob rem, piscatorum, publicanorumque, ac sutoris ministerio usus, protulit hominibus salutarem divinamque doctrinam, nequaquam linguis imbutatis, quibus verbi sui praecones ab initio usi fuerant, &c. Accederent etiam Viri longe doctissimi recentiores, sed eos hic proferre superse-
deo, quum inferius Cap. XI. adlegandi sint, eorumque verba interdum describenda; quamquam lubet haud in praesens tempus omittere, quod vir de Christiana religione optime meritus *Abbadius Tract. De Veritat. Relig. Christ. Part. II. cap. III.* habet. Scribit enim: *Il est d' abord remarquable que les quatre Evangelistes, qui conviennent dans la simplicité avec la quelle ils écrivent, sont pourtant d' un caractère différent.* Et mox: *Il est absurde de penser que de pecheurs simples & grossiers, abbatus &c.* At quoniam testimonia eorum, qui de religionis Christianae veritate scribunt eo pluris facienda sunt, quo magis illi omnia captare videntur, quae causae inservire possunt, & haud quaquam obficere, *H. Grotii* etiam Viri multis nominibus subspiciendi verba ex parisi argumenti opere *Lib. II. §. XLIX.* proferemus: *Apud Graecor, inquit, qui morum praecepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriae studio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoici dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit & admirabilis quaedam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, sermo simplicissimus, & sine illecebris, &c.* Quum vero isthuc ipsum argumentum *Io. Alf. Turretinus* nuper in suis *Cogitationibus*

& *Dissertationibus Theologicis* non sine laude tractaverit, eius quoque verba ex *Dissertat. VI. Tom II.* producenda sunt, atque ita habent: *Primo igitur notabile est, doctrinam illam eximiam, quam supra descripsimus, a viris obscurissimis, infimo loco natis, nulloque institutionis ac humanarum disciplinarum praesidio ornatis, originem ducere. Et ex intervallo: Sed si unum Paulum excipias, qui ad pedes Gamalielis, doctoris Iudaei, institutus, aliquid litterarum Iudaicarum, nec tamen magni pretii, didicerat, ceteri nullos magistros audiverant, nullas scholas frequentaverant, nullis disciplinis exculti fuerant: neque alibi quam in teloniis, cymbis, aut textrinis, fuerant educati. Licet vero haec omnia vera sint, non tamen heinc velim quosdam cum Manichaeis, & quibusdam Criticis intemperantibus facientes suspicionem iniicere, nonnullos novi Testamenti libros, & Evangelia etiam, ab Apostolis auctoribusque, quos credimus, scripta non fuisse. Et si enim Faustus Manichaeus apud Augustinum Lib. XVII. contra Faustum, ut illud adfirmet, Apostolorum imperitia minime nitatur; tamen aliis falsis rationibus ostendere conatur ab aliis, quam ab ipsis Apostolis, Apostolorumque discipulis, scripta esse Evangelia, & Matthaei praecipue, unumque concedit Ioannis Evangelium, Apostoli foetum esse. Et miror profecto Theodorum Bezae eis veluti frigidam suffudisse, dum Seb. Castillionium reprehendit, quod κατὰ μαρδαϊον auctore Matthaeo Latine in Evangelio vertisset; quasi Fausto adstipulatus adfirmanti secundum Matthaeum, auctorem Matthaeum non denotare, sed ex Matthaei praedicatione fuisse exceptum significare. Quare merito vapulat a Simonio P. I. *Histor. Crit. N. T. Cap. II.* & Beausobrio P. II. *Hist. Critic. Manichaeismi Cap. V. §. VI.**

De

De stilo Novi Testamenti.

C A P. IX.

Illud autem, quod hactenus a me certa historiae fide, monumentis indubitatis, multis doctissimorum & sanctissimorum Patrum testimoniis, non tam disputatum, quam adstructum ac demonstratum fuit, amplius confirmare lubet, rei sese prodentis evidentia & emicantis veritatis fulgore, simplicem, & incommutatum, rudemque, Novi Federis commentariorum stilum arguente: quod quidem luculentissimum argumentum est, divinos eorum Scriptores litteraturae politioris ignaros fuisse, neque Rhetoricis, & Philosophicis, exercitationibus exultos & eruditos. Sed quia inventi sunt quidam, qui de stilo, & dictione, memoratorum voluminum, aliter iudicare potuerunt, primum eorum iudicia in medium adducenda sunt, & revocanda ad examen. *Augustinus* quidem *Lib. IV. Doctrinae Christianae* eloquentiam quamdam, ipsis decenter adcommodam, in Novi Testamenti Scriptoris admiratur, atque ita scribit: *Hic aliquis forsitan quaerit, utrum auctores nostri, quorum scripta divinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt, sapientes tantummodo an eloquentes etiam nuncupandi sint. Quae quidem quaestio apud meipsum, & apud eos, qui mecum, quod dico, sentiunt, facillime solvitur. Nam ubi eos intelligo, non solum nihil esse eis sapientius, verum etiam nihil esse eloquentius videri potest. Et audeo dicere & omnes, qui recte intelligunt, quod illi loquuntur, simul intelligere, non eos*

aliter loqui debuisset. Sicuti est enim quaedam eloquentia, quae magis aetatem iuvenilem decet, & est quae senilem; nec iam dicenda est eloquentia, si personae non congruat eloquentia: ita est quaedam, quae viros summa auctoritate dignissimos, planeque divinos, decet. Hac illi loquuti sunt: nec ipsos decet alia, nec alios ipsa. Ipsi enim congruit; alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate sed soliditate transcendit. Vbi vero non eos intelligo, minus quidem mihi adparet eorum eloquentia; sed eam non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas divinorum salubriumque dictorum tali eloquentiae miscenda fuerat; in qua proficere noster intellectus, non solum inventionis, verum etiam excitationis, deberet. Possem quidem si vacaret omnes virtutes & ornamenta eloquentiae, de quibus instantur isti, qui linguam suam nostrorum auctorum linguae non magnitudine, sed tumore, praeposunt, ostendere in istorum litteris sacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc saeculo pravo in beatam saeculum transferendis, providentia divina providit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quae sunt his viris cum oratoribus Gentilium Poëtisque communis. Illud magis admiror & stupeo, quod nostra eloquentia ita usi sunt per alteram quamdam eloquentiam suam, ut nec eis deesset, nec emineret in eis; quia nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat, quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile agnosceretur. Atque haec quidem ille, qui tamen ita de divinorum Scriptorum eloquentia agit ac loquitur, ut facile & aperte insinuet, se non in eis facundiam & eloquentiam cultam, & industria elaboratam, atque ante perfectam, deprehendere; sed talem, qualem homines fervido ingenio acrés, & qui

qui ea, quae probe potenterque noverunt, ita vel narrationis, vel praeceptionis ordine, rebusque ipsis, quae dicuntur, aut exigentibus aut suggerentibus, naturali quadam vi, & spontaneo orationis impetu, praestare consueverunt. Nam, ut optimus iudex Flaccus aiebat,

..... cui lecta potenter erit res,

Nec facundia deferet hunc nec lucidus ordo.

Hinc est quod idem *Augustinus* statim subdit: Et in quibus forte locis adgnoskitur a doctis, tales res dicuntur, ut verba, quibus dicuntur, non a dicente adhibita, sed ipsis rebus velut sponte subiecta, videantur: quasi sapientiam de domo sua, idest, pectore sapientis procedere intelligas, & tamquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam. Et de Apostolis praecipue intelligendum est, siquidem aliqualem in illis eloquentiam intellegit, quod paulo ante dixerat, videlicet: Quapropter quum ex infantibus loquentes non fiant nisi loquutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri non possunt, nulla eloquendi arte tradita, sed eloquutiones eloquentiae loquendo & audiendo, & quantum adsequi conceditur, imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine praeceptis rhetoricis novimus plures eloquentiores plurimis, qui illa didicerant, &c. Et huc ratio illa facere potest aliquatenus, quam *Pelagius* (illum modo non ut Haereticum, sed ut virum doctum & eruditum nomino) in *Commentariis ad Epistol. I. ad Corinth.* adducit: Hoc habet, inquit, sensus humanus ut quocumque eum tetenderit consequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde est quod multi illiterati poemata componunt tam exquisita, quae viri eruditissimi admittuntur. Et quidem, quomodo cultam, exactam,

elaboratamque eloquentiam in Novi Testamenti Scrip-
toribus *Augustinus* subspicere poterat, qui *Lib. XXII. De Civit. Dei cap. V.* tam diserte, tam perspicue de
illis edixerat: *Ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino quantum ad istorum artium doctrinas impolitos, non peritos grammatica, non armatos dialectica, non rhetorica inflator, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare huius saeculi paucissimos misit? Quem quidem Augustini locum lubenter attuli, quod in eo de Apostolis speciatim loquatur; nam si generale aliquid, quod divinas scripturas respiceret, adferre voluissem, poteram ex eius Confessionum Lib. III. cap. V. istam ingenuam de sacrarum Scripturarum stilo confessionem adducere: Itaque institui animum intendere in scripturas sanctas, ut viderem quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris: sed incessu humilem, successu excelsam, velatam mysteriis &c. Id quod haecenus Augustinum explicans & sibi concilians dixi, Criticus etiam emunctae naris, & subacto iudicio R. *Simonius* animadvertenter, & aliquid aliud addiderat, quod nunc ex *Par. I. Histor. Critic. N. T. cap. XXVI.* in medium adducimus: *Je scay, inquit, que S. Augustin a composé un chapitre expres dans ses livres de la Doctrine Chretienne, pour montrer qu' il y avoit une veritable eloquence dans l' Ecriture Sainte, principalement dans les ecrits de S. Paul, ou il trouve une parfaite sagesse accompagnée d' une grande eloquence. Mais comme ce Pere n' entendoit pas la langue Grecque, nous devons preferer la dessus le sentiment des Peres Grecs aux sien. Il semble neanmoins, qu' il ne parle en cet endroit que d' une certaine eloquence, qu' il appelle sagesse, & qu' il fait plutôt consister dans les choses, que dans les expressions.* Sed nullum prope
alium*

alium ex antiquis praeter *Augustinum* invenire, est, qui eloquentiam Scriptorum novi Testamenti vel subspexerit, vel observaverit, si quosdam paucos cum apud Graecos tum apud Latinos, sed obscuri nominis, ut videtur, exceperis, qui hanc stili in Apostolis elegantiam admirari frustra, & laudibus ferre, voluerunt; & eorum iudicium eo minoris faciendum est, quo certius constat eos, a doctissimo viro, & eloquentissimo homine, *Io. Chrysostomo* & irrisos, & confutatos, fuisse. *Homilia* enim *III. in cap. I. Epist. ad Corinthios* haec litteris mandavit: Ταῦτα δὲ ἔπουν ἐπειδὴ τινὲς ἤκουσά ποτε χριστιανοῦ πρὸς Ἑλλήνας καταγελάσας διαλεγομένου, καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἑαυτοῦ καταλούντων. αἱ γὰρ ἔδει τὸ χριστιανὸν εἰπᾶν, ταῦτα οἱ Ἕλλην ἔλεγε· καὶ αἱ τὸ Ἑλλήνα εἰκὸς ἦν εἰπᾶν, ταῦτα ὁ χριστιανὸς προσβάλλετο. περὶ παύλου γὰρ καὶ πλατῶνος ζητήσεως οὗτος, ὁ μὲν Ἕλλην ἐπαράτο δακνύναι ὅτι ὁ παῦλος ἦν ἀμαθὴς καὶ ἰδιώτης· ὁ δὲ χριστιανὸς ὑπὸ ἀφελείας ἐσπύδαζε κατασκευάζειν ὅτι πλατωνὸς λογιώτερος ἦν ὁ Παῦλος. Haec autem dixi quoniam audiivi quemdam Christianum cum Graeco RIDICULE differentem; & utrumque in ea, quae inter ipsos extitit concertatione, sua infirmantem ac convellentem. Quae enim oportebat dicere Christianum, ea dicebat Graecus: quae Graecum erat dicere consentaneum, ea adferebat Christianus. Nam quum esset quaestio de Paulo & Platone, Graecus quidem conabatur ostendere Paulum esse RVDEM & IMPERITVM: Christianus autem ob SIMPLICITATEM studebat probare Paulum esse Platone doctiorem, & disertiozem. Hanc eandem simplicitatem, seu errorem, egregie redarguit in Fridegiso Abbate Lugdunensis Episcopus *Agobardus* eo libro, quem adversus illum ob hoc ipsum exaravit. Nec modo meminisse lubet iudicii Dio-

nyſii Alexandrini de Ioannis Evangeliftae eloquentia, quum de eo latius commentarii huius decurſu agendum ſit a nobis, quanti illud faciendum ſit prudenter iuſteque monituris.

Inter recentiores vero *Henricus Stephanus* vir quidem Graece doctiſſimus hanc tractavit quaestionem in Praefatione, quam ſuo novo Teſtamento Graeco praepoſuit, & in eam ſententiam ivit, quae vult, & ſtili elegantiam interdum, & optimorum auctorum imitationem, in divinis Novi Teſtamenti Scriptoris deprehendi. Quin librum ſe editurum recepit, quo oſtenderet memoratos ſacros Scriptores, plus nitoris & elegantiae habere, quam quidam cenſuerint. Indignatur praecipue quod eos nonnulli in ſcribendo rudes ac barbaros dixerint, & omnem dictionis venuſtatem iis abiudicaverint. Sed libellum, quem *H. Stephanus*, ut videtur, non praestitit, paſilis tandem argumenti *Seb. Pſochenius* concinnavit, Diatribenque edidit, quae titulum praefert: *De linguae Graecae Novi Teſtamenti puritate*: in qua Auctor nihil omittit, ut illorum commentariorum contextum vere Graecum, nec a ſtilo profanorum Scriptorum procul abeſſe, evincat. *Textum novi Teſtamenti*, inquit ille, *vere Graecum, nec alienum plane a ſtilo Graeco profano eſſe adferimus*. Ebraiſmos autem omnes, qui in Novo Teſtamento deprehenduntur, tales eſſe inſiciatur, & ſelectis profanorum Scriptorum locis & exemplis in medium adductis, phraſes illas ac verba linguae Graecae purioris eſſe propria demonſtrare conatur. Sed ſtant e regione viri pariter doctiſſimi ac *κρίτοι*, qui non ſolum ſtili nitorem & elegantiam minime Apoſtolis tribuunt, ſed etiam illos Scriptores barbaros iudicant, quorum libri Ebraiſmis, & pere-

peregrinis, & exoticis, loquutionibus scateant. Non heic quidem *Martini Petri Cheitomasi* mentionem faciam qui eleganti libello Graeco-barbara Novi Testamenti, quae Orienti originem debent, recensuit & explicavit; non *Rob. Stephani*, qui Henrico Stephano magis ingenuus, in Praefatione Novi Testamenti editi anno 1543. & 1545., fatetur a Viris doctis secum communicatam partem nonnullam *Ebraismorum*, qui in novo Testamento sunt plurimi; non *Othonis Gualtperii*, qui anno 1508. Vittebergiae libellum edidit, cuius titulus *Sylloge vocum exoticarum quae habentur in textu Graeco Testamenti Novi cum interpretatione etymologica, & rerum utilium adhaerentium commonefactione*; sed *Seb. quidem Castalio*, vir Ebraice Graecaeque doctissimus, adeoque huiusmodi controversiae iudex idoneus, in *Translationis Bibliorum Defensione* ita scribit. *Erant Apostoli natu Ebraei, & peregrina, hoc est Graeca, lingua scribentes Ebraizabant, non quia inheret spiritus; neque enim pluri facit spiritus Ebraismos quam Graecismos res enim dicitur spiritus, verba quidem & linguam scribenti liberam permittit; quae quidem postrema verba sententiae Lovanensium Iesuitarum, de qua inferius loquuturi sumus, admiraculum consonant. At cur Apostoli, quis dicat, non pure potius & eleganter, quum fortassis possent, scripsere, sed Ebraismorum obscuritate perplexam & difficilem orationem reddiderunt? Primum, inquit Castalio, quia erant sacris litteris adfuerunt; deinde quia, quum essent Graecae linguae non usque adeo periti, id quod eorum scripta ostendunt, facile in patriam consuetudinem descelebant. Hanc igitur ultimam opinionem Critici doctiores cum orthodoxi, tum heterodoxi, amplexati sunt, & inter illos Ioan.*

Hentenius praecipue, qui Praefat. Translat. Comm. Euthymii in Evangelia, ita scribit: Animadvertendum est Evangelistas & Apostolos, quum genere Ebraei essent, hac in re, sicut & in aliis multis, Ebraicum sequutos idioma, quo illi frequentissime pro praesenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, offerunt praeteritum. Utque in universum dicam, tempus unum pro alio Ebraei saepenumero collocant. Quod etiam Evangelistae non raro fecerunt, nec solus Matthaeus, qui patria scripsit lingua, hoc est Ebraea, sed & ceteri, qui Graece scripserunt, &c. Sed & Dominicus Soto, vir doctissimus, Prologo suorum Commentariorum in Epistolam ad Romanos, hoc de Apostolorum dictione iudicium tulit: *Scribebant Apostoli sapientissime quidem, quia numine inflati; at non ita nitide. Et ex intervallo: Quemadmodum scientiarum naturalium non ampliorem sortiti sunt Apostoli revelationem, quam quae ad propagandam fidem satis erat: ita neque linguarum politiam edocli. Non in aliam discessit sententiam vir iudicio & doctrina subspectendus Io. Gagnaeus, qui in Scholiis ad Cap. VII. Apocalypseos, verba quaedam edisserens, scribit: Graeca nullum sensum habent: complectuntur enim verum soloecismum, a quo non abhorruerunt Scriptores Evangelici, utpote non adeo curiosi proprietatis verborum & loquutionum. Et Origenes quidem, de divinarum litterarum soloecismis egit, atque ea, quae dixit, in Philocaliae Cap. IV. habemus; cuius vestigiis inhaesisse videtur Hieronymus, huiusmodi errores in divinis Scriptoribus arguens; quibuscum mitius agendum fuisse opinatur R. Simonius, & probabili de causa quidem, ut Par. I. Histor. Critic. N. T. cap. XXVI. sub finem videre est. Quum vero idem R. Simonius ο κριτικώτατος lauda-*

to *Capite XXVI.* illud omne luculenter ostendat, lateque atque erudite pertractans mirifice confirmet, superfluum videri posset, aliqua eius verba excerpere, & huc transferre; quum satius sit ut lector cupidus totam illius dissertationem litteris instructissimam consulat: attamen non omittam exscribere quaedam, quae *Cap. XXVIII.* habentur, & ex quibus *Cl. Salmasii* etiam de Apostolorum stilo iudicium comprehenderé erit. Igitur de opinione *Salmasii* agens, qui Apostolos Syriace scripsisse voluit, aliosque habuisse Graecos suae scriptionis interpretes, ait: *Car s'ils s'étoient servis de personnes sçavantes dans la langue Grecque, on n'y trouveroit pas tant d'Ebraïsmes. Le stile de l'Evangile de Saint Jean montre qu'il a été plutôt écrit par un Galileen, que par un Grec. Quoiqu'il en soit, Saumaïse est obligé d'avouer que les Ecrits du Nouveau Testament sont remplis de manières de parler, qui sont tout à fait Syriacques. Et mox: Pour ce qui est de S. Paul & de S. Luc, qui ont sçu la langue Grecque, Saumaïse reconnoît aussi que leurs Ecrits sont remplis de Caldaismes &c. A Salmasio aliisque non dissensit vir pariter longe doctissimus, Lud. Capellus, qui similiter haec litteris mandavit. Quum enim novi Testamenti phrasis tota sit Ebraica. sane penitior & accuratior eius intelligentia pendet a linguae Ebraicae, Syriacae, Chaldaicae, Rabbinicae, earumque propriae phrasaeos cognitione. Lubenter a referendis hominis maxime impii verbis abstinerem, quum vel ipsum eius nomen execrer & exhorrescam, Michaëlis Serveti scilicet, nisi id mei voluminis ratio exposceret, in quo etiam heterodoxorum opiniones congerere mihi proposui, utpote in mea causa maximi faciendas; quum illi nullam aliam credendi normam*

mam agnoscences, dubitandum non sit quin sacras litteras summa veneratione prosequantur, & quoad fieri potest, praedicent atque subspecient. Ille igitur sacerrimus homo, *Lib. I. De error. Trinit.* suo iudicio, & doctrina, alicubi non abusus ita loquitur: *Imitemur Apostolos, qui non arte humana compositis verbis Christum praedicabant.*

Et eo probabilior sententia haec videri debet, quo certius exploratiusque est, antiquos Graecos Ecclesiae Patres, iudices profecto idoneissimos, talem Apostolorum stilum serio iudicatoque declaravisse. Et *Origenes* quidem, qui Patrum omnium doctissimus, & in caelestibus litteris exercitissimus fuit, exactiori quam alii fecerint diligentia & critica usus, horum praecipuus censendus. Sed antequam eius verba profero, *Tatiani* Assyrii, *Iustini* Philosophi ac Martyris discipuli eruditissimi, iudicium producam, utpote *Origene* ipso antiquioris. Hic igitur, quum in *Oratione contra Graecos* de sua ad Christum conversione ageret, eius occasionem & initia edisserens ita inquit: περιόδντι δέ μοι τὰ σπυδαῖα, συνέβη γραφαῖς τιτι ἐντυχῆν βαρβαρικαῖς, πρεσβυτέραις μὲν, ὡς πρὸς τὰ Ἑλλήνων δόγματα, θεοτιέrais δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκάνων πλάνην. Καὶ μοι παθῆναι ταύταις συνέβη διατεῖσθαι λέξεων τὸ ἄτυπον, καὶ ἥδ' εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον, καὶ τὰ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, καὶ ἥδ' μελλόντων τὸ ἀογνῶσικόν καὶ ἥδ' περυσχημάτων τὸ ἐξαιτίον, καὶ ἥδ' ὅλων τὸ μοναρχικόν. Et quum diligenter circumspicerem, in libros quosdam barbaros incidere mihi contigit, antiquiores multo quam Graecorum philosophia, si species aetatem; & diviniore, si illorum errores. His ergo fidem adhibui, quod stilus non esset phaleratus, nec ulla Scriptorum adfectatio, & sermo nusquam obscurus: futurorum item eventuum praenotione, & ma-

gni-

gnitudine promissionum, & quod unam universorum monarchiam statuerent, impulsus. Ut autem ad laudatum Origenem deveniamus, is Tom. I. in Ioannem ait veritatis mysteria, eorumque virtutem, quae ab Apostolis dicebantur, ἢ ἐμποδιζομένην ὑπὸ τῆς εὐτελὸς φράσεως, nihil obstante tenuitate dictionis, ad fines terrae pervenire potuisse. Et Lib. I. contra Celsum de Apostolis agens scribit: Οὐ γὰρ ἡ ὡς τὸ λέγων δύναμις καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς ἢ ῥητορικὰς τέχνας ἢν αὐτοῖς ὑπαγομένη ἀκούσας. Non enim facultas dicendi & orationis compositio ad Dialecticam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta in ipsis erat, quae audientes quo vellet perduceret. Capite autem I. Philocaliae scribit Christianorum esse κεκρυμμένην λαμπρότητα τῶν διγμάτων ἐν εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξει ἀποκαμμένην. ἔχομεν γὰρ θησαυρὸν ἐν ἐσφακοῖνοις σκεύειν. arcanum splendorem dogmatum, qui in tenui & contempta loquutione delitescit. Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus. Cap. vero Philocaliae XV. quum sacrarum Scripturarum incultam & inelegantem dictionem adstruat, huiusmodi stili in divinis scriptoribus necessitatem & utilitatem ostendit ac praedicat, ita inquit: Φαμέν ὅν ὅτι ἁπὲρ τὸ ἀποκαμμένον ἐστὶ τοῖς ἀρεσβεύουσι τὰ τῆς ἀληθείας, πλώης, ὅση δύναμις ὠφελῶν, καὶ προσάγειν ὡς οἶόντε ἐστὶν αὐτῇ διὰ φιλανθρωπίαν πάνθ' ὄντιν' ὑμένον, ἐντρεχῇ, ἀλλὰ καὶ ἀνόντον· πάλιν τ' αὖ οὐχὶ Ἑλλήνας μὲν ἔχει δὲ καὶ βαρβάρους, πάλυ δὲ τὸ ἡμέτερον ἐὰν τῆς ἀγροικοτάτης καὶ ἰδιώτας οἴστε τις γένηται ἐπιστρέφον, δηλὸν ἐστὶ ὅτι καὶ χαρὰ τῆς ἐν τῇ λέγων φροντισέον αὐτῷ κοινωφελὸς καὶ δυναμένη πᾶσαν ἐπαγαγέδαι ἀκοήν. ὅσα δὲ ποτὶ χαίρειν φράσαντες, ὡς ἀνδραπέδοις τοῖς ἰδιώταις καὶ μὴ οἰοῖστε κατακούειν τῆς ἐν φράσει λόγων καὶ τάξεα ἀπαγγελιομένων ἀκομβίας, μόνον ἐφρόντισαν τῶν ἀνατραφέντων ἐν λόγοις καὶ μαθήμασιν, οὗτοι τὸ κοινωνικὸν ἢς κομιδῇ σενὸν καὶ βαρὺ συνή-

συνήγαγον . ταῦτα δέ μοι λέλεκται ἀπολογουμένων περὶ τῆς
κατηγορημένης ὑπὸ Κέλσου καὶ ἑτέρων ἐν λέξεσι εὐτελέας
ἧς γραφῶν ἀμαυροῦναι δοκᾷ ὑπὸ τῶν συνθέτων λέξεων
λαμψρόντων, ἐπεὶ οἱ καὶ ἡμᾶς ἀποφῆται Ἰησοῦς τε καὶ οἱ
Ἀπόστολοι αὐτὸ ἐν ἡδονῇ ἰσχυρῇ ἀπαγγέλλειν, ὅτι τὰ ἀληθινὰ
μόνον περιεχούσης, ἀλλὰ καὶ δυναμένης, ἐπαγγέλλεται τὸς πολ-
λούς, ἕως ἀποξαιπέντες καὶ ἠταχθέντες ἕκαστος κατὰ δύνα-
μιν ἀναβῶσιν ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς δοκῶσαις εὐτελέσιν εἶναι λέ-
ξεσιν ἀπορρήτως ἠρημένα Sic igitur statuimus, quibus
omnibus veritatis interpretibus id propositum sit, ut,
quamplurimos possunt, pro communi iure humanitatis
invent, & ad ipsam quantum facere possunt, addu-
cant quemlibet non acutum modo & solertem, sed flo-
lidum. Nec Græcos aut Barbaros, quod vero nostri
est instituti, si agrestissimos, & omnium rudes queat,
ad veritatem convertat: eam dicendi formam teneat
oportet, quæ in commune prosit, & omnium auditu
percipi possit, & omnium aures devinciat. Qui vero
imperitis, veluti mancipiis, qui ad politæ & elegan-
tis orationis contextum & seriem aures non adiiciunt,
longum valere iussis & repudiatis, eorum tantum, qui
eloquentia, & disciplinis instructi erant, rationem ba-
buerunt, ii sane communitatem rerum in maximas
angustias coëgerunt. Hæc a me idcirco dicta sunt ut
dictionis Scripturæ tenuitatem, quæ compositæ ora-
tionis splendore præstringi videtur, a Celsi & aliorum
reprehensione vindicarem, quoniam Prophetæ nostri, Ie-
sus, & Apostoli eius, unam sequuti sunt prædicandæ
rationem, quæ non modo vera continet, sed & addu-
cere plurimis potest, quoad persuasi & adducti sin-
guli pro viribus mente ascenderint ad arcana simplici,
ut videtur, dictione contenta. Et Lib. VII. eiusdem
operis ita infit: Οὕτως ἡ ἀποικουμένη θεία φύσις, ὅτι ἡ
πεποαιεῦθαι νομιζομένων μόνον τὰ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἡ
λοιπῶν Ἑλλήνων, συγκατέβη τῇ ἰδιωτείᾳ τὰ πλῆθος ἡ
ἀκρω.

ἀκρωμένων, ἵνα ταῖς συνήθετιν χρηταμένη λέξει προκαλέσῃται ἐπὶ ἀκρόατιν τὸ ὅς ἰδιώτων πλῆθος. *Ita divina natura non iis tantum, qui Graecorum sapientia instituti credebantur, sed Graecis etiam reliquis consuevens, multitudinis audientium simplicitati & ignorantiae condescendit, ut consuetis dictionibus usque, idiotarum multitudinem ad audiendum provocaret. Ce' est sur ce principe, inquit opportune Simonius Par. I. Histor. Critic. N. T. Cap. XXVI. qu'on doit former l' idee du stile des Apotres, & des Evangelistes, & non sur les prejuges de quelques Protestans, qui croient relever l' autorité de l' ecriture, en ne mettant rien de trop simple dans la bouche des Apotres. Aliter quidem, quam zelotae huiusmodi, nimis inepti & stulte anxii, ac recte & sapienter Ioannes Chrysostomus censuit, & non tantum a nobis concedi debere ait Apostolos rudi incultoque sermone esse usos, sed huius simplicitatis & tenuitatis dictionis atque ignorantiae, a nobis magis accusandos esse, quam Ethnici Graecique facere consueverint. Homilia enim III. in Epistol. I. ad Corinth. cap. I. ita scribit: Ὅταν ὁν Ἑλλήνες καταγρητῶσι ὅς μαθητὸς ὡς ἰδιώτης, πλεον ἡμῖς ἐκείνων καταγορεῖ μὲν αὐτοῦ. Quum Graeci igitur Discipulos (Iesu) tamquam idiotas accusaverint; nos magis quam illi ipsos accusamus. Gregorius autem Nyssenus Oratione in Gregorium Thaumaturgum vocat sacras Scripturas ἡ ἐσῶτα λόγον τῆς πίστεως, ἡ οὐδεμίαν λογικὴν τινὴ περιεργίαν καὶ τεχνικαῖς πλοκαῖς κραυνομένον, ἀλλὰ δι' ἀπλότητος ἐνημάτων ὁμοτίμως πάσιν ἀπαγγελθόμενον ὡς ἐν αὐτῷ τὸ ὑπὲρ τὴν πίσιν ἄναι, τὸ πιστὸν ἔχει. Stabilem & firmum fidei sermonem; qui non exquisita quadam & redundante verborum curiositate, & artificiosis nexibus argumentorum confirmatur, sed per simplicitatem verborum omnibus ex aequo*

ad-

adnunciatur; qui in hoc ipso, quod supra fidem est, vim fidei faciendae habet. Hinc Agobardus Lib. Advers. Fredegisum, qui cum calumniatus fuerat, quia exacte & castigate loqui Apostolos, quod Grammaticae canones attinet, prudenter negaverat, numquam adduci potest ut fateatur Apostolos, eorumque interpretes, eleganter scripsisse, & abstinuisse soloecismis & barbarismis; sed tantum dicit, neque imperitia, neque malitia id fecisse, sed ratione condescensionis, ut manifestiorem sensum legentibus praeberent; & potuisse eos si voluissent, omnia secundum disciplinam Grammaticam proferre, sed ut nobis condescenderent, & simplicitatem veritatis non desererent, non esse veritos aliqua contra eandem disciplinam loqui. Qui tamen ita tergiversari non debuit, quum melius facturus fuisset, si cum antiquioribus Patribus stili simplicitatem, & incultam dictionem, in Apostolis aperte ac simpliciter praedicasset. Nec mirum profecto, si adeo simplici ac rudi stilo usi sunt Apostoli; non enim solum ob tam multa, quae de iis huc facientia mature differuimus, id contigisse credendum est; sed etiam, quia Iesum Christum, divinum suum praecceptorem, in omnibus imitaturi erant. Ille enim συγκαταβάτω quadam usus, ut omnium captui sese accommodet, non ubique sequitur genus dicendi accuratum & exactum ad normam philosophorum & oratorum; sed utitur ut plurimum & fere semper iis loquendi formulis, quae populo erant in ore; quae verba sunt Io. Cameronis ad Caput VIII. Matib. v. 17. Labet vero tandem ut iis, qui contraria sentiunt, recte sapienterque respondeatur, ipsa R. Simonii τὰ κερτικώτατα verba ex Par. I. Hist. Critic. N. T. cap. XXVI. heic exscribere, quae quidem ita habent: Ce n'est pas au reste qu'on ne puisse monst

la plus part des mots dont S. Paul, & les autres Ecrivains du Nouveau Testament, se sont servis ne soient véritablement Grecs : mais le tour de leurs phrases & leurs manières de parler ne sont pas toujours Grecques. Ce qui n'est point extraordinaire. Car chaque nation a de certaines façons d'exprimer ses pensées qui lui sont propres : & quoiqu'elles les expriment en des termes purement Grecs ou Latins, on s'apperçoit bientôt que le tour n'est pas tout-à-fait Grec ni Latin. Haec autem de stilo tantum Novi Testamenti disputare lubuit ; si enim rerum, quae in Novo Testamento docentur, examen instituissemus, nihil tunc sublimius, nihil secretius, nihil perfectius atque divinius, excogitari posse nossemus, & cum Hieronymo Epistola ad Marcellam *ἡρωικῶς* quoad aliquos diceremus : *Diligentiam, qua arum silvas, & concharum gurgites norunt, in Scripturis legendis abiciant, sintque in hac re tantum simplices, & Christi verba existiment rusticana, in quibus per tanta iam saecula, tantorum ingenia sudaverunt, ut rationem verbi uniuscuiusque magis opinati sint, quam expresserint.* Claudat autem hoc caput suis egregiis verbis S. Agobardus Lugdunensis Libro *Adversus Fredegisum* : Ex quibus patet nobilitatem sacrae Scripturae non secundum Philosophos in disertitudine esse verborum, in quo nulla est sapientia, sed in potentia & astutia sensuum, atque virtute sententiarum. Et mox : *Ecce quia laus divinae sapientiae in sacris mysteriis & in doctrina spiritus invenitur, non in adinventionibus verborum.* Nunc illud tantum e re nata mihi dicendum superesse video, me eorum viam & rationem Graecas litteras adolescentibus tradendi non satis probare, qui horum Graecanicam institutionem a librorum Novi Federis lectione auspican-

tur.

tur. Quum enim Scriptores Graecos puerorum captui sua facilitate & perspicuitate maxime adcommodatos, simulque fontes eloquio purissimo fluentes habeamus, Isocratem, Lucianum, Herodianum; cur rudes mollesque eorum animos barbarica potius lectione, cuius vitia iis impressa difficile deinde deleantur, inconsulte fingamus; quam nitidae puraeque eloquutionis adfuetudine studioque formemus?

*De cuiuslibet Scriptoris divini N. T. stilo
& eruditione.*

C A P V T X.

HActenus generatim, quid de Novi Testamenti stilo, ratione ipsa duce, Ecclesiae Patribus doctissimis, aliisque Scriptoribus eminentissimis, praeceuntibus, disceptatum est, & quid de eo sentiendum sit, satis probabiliter stabilitum; sed quum diversum inter se ac dissimilem divinorum Scriptorum stilum & orationem esse non semel enunciaverimus, & legenti cuilibet pateat; singulorum sermonem, & eloquentiam, & eruditionem, examinare fert animus, & quid de ea iudicandum sit, eandem viam incuntes, inquirere.

MATTHAEVM Apostolum Evangelium suum Ebraica, seu Syriaca, quae tunc apud Iudaeos in usu erat, lingua scripsisse, *Papias*, *Irenaeus*, *Origenes*, testes locupletissimi sunt, & hanc sententiam antiquitas tota suffulcit; quare frustra eam evertere conati sunt *Erasmus*, *Caletanus*, *Flacius Illyricus*, *Chamierus*, *Wolzogenius*, *Lignfootius*, alii-
que

que, ut Viri doctissimi demonstraverunt, & inter alios R. *Simonius ὁ κριτικώτατος* Part. I. *Hist. Critic. Novi Testam. Cap. V. Calmetius Prolegom. in Matthaeum; Tillemontius Tom. I. Memorab. Eccles. in S. Matthaeo Not. IV.* licet illorum sententiae probabilitatem adstruat *Fabricius in Apocryphis N. T. Notit. Evangel. Apocryphorum, numer. XXXV.* Sed quum Matthaei Evangelium αὐθεντικὸν lingua ea, qua exaratum fuerat, aetatem non tulerit, satius fuerit inquirere quis Evangelium istud in Graecum sermonem converterit. Verum & hoc in sententiis est: nam *Auctor Synopses*, seu potius Additamentum, quoddam illius *Synopses*, quae vulgo *Athanasio* tribuitur, ut *Tillemontius* animadvertit, Iacobum, primum Ierosolymorum Episcopum, Matthaei commentarios ad Graecas aures transfuisse videtur innuere, nisi vox ἡγεμενὸν de explicatione & enarratione quaedam potius intelligenda est, quod iure laudato *Tillemontio* probatur. *Papias* vero apud *Euseb. lib. III. Hist. Eccles. cap. XXXIX.* illud perhibet a quoque in proprium usum, pro sua eruditione, Graece conversum fuisse; ὡς ἡδύναται ἑκαστος. Alii autem Ioanni Apostolo, alii Barnabae, Paulo alii, aut Lucae; aut Apostolo Matthaeo ipsi, huiusmodi translationem adseruerunt, quod animadvertebat etiam *Is. Casaubonus Exercit. XV. ad Annal. Baronii*, qui id saltem demonstrare ait, ipsis Apostolorum temporibus ab uno illorum, aut illorum auspiciis, vel potius Spiritus Sancti, cuius ipsi erant organa, Graecum textum ex Ebraico esse confectum; super quo tamen ei litem movet, & iure quidem, *Simonius* laudatus *Par. I. citata cap. IX.* Quum igitur Evangelium Matthaei in Graecam linguam vel ab Apostolo aliquo, vel ab alio Christiano primitivo, translatum fuerit, nil mi-

rum, si in illo eadem stili simplicitas, atque in aliis, deprehenditur, & si Ebraïsmis frequentibus scatet; quum de his omnibus interpretibus idem iudicium ferendum sit, ac generatim superius pronunciamus. Quod ordinem, quo sua Matthaeus digessit, attinet, ita de eo *Aug. Calmetius Prolegom. in Matthaeum* scribit: Si Evangelium istud cum ceteris conferatur, rerum gestarum seriem aliter ab illo, atque ab aliis, digeri statim adparebit; quod mire torquet Chronologos & interpretes. Alii temporum ordinem sequutum Scriptorem; alii vero neglectum ab illo autumant Sunt qui meditato consilio id adfectasse sanctum Scriptorem credant, ut plures veluti sub uno conspectu historias argumento servientes proponeret, quo Iudaeos incredulos magis atque magis revinceret. Malunt tamen alii, hanc ordinis inversionem fortuito casui, ex tumultuaria sebedarum sacri Scriptoris collectione, tribuere, &c. Est hoc Matthaei Evangelium perpetua Ecclesiae traditione receptum, & tamquam genuinus divini Apostoli foetus, admissum; quod aliis supposititiis & adulterinis libris, eiusdem Apostoli nomine inscriptis, minime contigit; & merito quidem. Nam eidem Scriptori falso tributus est liber, cui titulus *Infantia Iesu Christi*, seu *De Ortu S. Mariae*, qui inter Opera B. Hieronymi habetur, & quem *Gelasius Pontifex* improbens, ἀπώρυγον declaravit; *Baronius* autem ad annum XLIV. eo Valentinianos abusos autumat in iis, quae de Christo referebant apud *Irenaeum Lib. I. cap. XVII.* De hoc autem fabuloso opusculo consulendus in primis Io. *Albertus Fabricius in Apocryphis N. T.* qui aliorum omnium de eo censuras colligit, atque ipsum volumen quoque exhibet: & adeundus etiam *Beausobrius P. II. Hist. Crit.*

Ma-

Manich. Lib. II. Cap. II. Sunt qui Liturgiam quamdam Aethiopicam Matthaeo vendicent, quae tamen apocrypha esse cognoscitur, ut apud *Bonam lib. I. Rer. liturg. cap. VIII. Tillemontium in Matthaeo, Caveum De Scriptor. Eccles. & Fabricium P. III. Apocryphorum N. T.* apud quem exstat, videre est. Nihil dixerim de Ebionitis, qui Matthaei Evangelium interpolarent, atque corruperant, quaedamque ipsi supposuerant, *Epiphonio Haeres. XXX. cap. XXIII.* teste locupletissimo; super quo consulantur *Simonius Par. I. Hist. Crit. N. T. cap. VIII. & Calmetius Prolegomen. in Matthaeum, & Tillemontius in Matthaeo, & Caveus, & Fabricius in Apocryphis*, qui observat contra *Simonium*, aliosque, Evangelium, quo Nazaraei utebantur, & Matthaei esse adfirmabant, non fuisse Matthaei Ebraicum & genuinum Evangelium, sed diversum: illudque *Evangelium secundum Ebraeos* dictum fuisse, cuius fere tota antiquitas meminit. Hoc, etiam *Evangelium secundum Syros*, vocabatur.

Nunc ad MARCVM transeamus, quem post Matthaeum Evangelium primum scripsisse constans veterum traditio est, quam videas apud *Simonium Par. I. Hist. Critic. N. T. cap. X.* & ipse Evangeliorum ordo declarat, qui fere in omnibus exemplaribus est, qualis vulgo habetur, si antiquissimum exemplar Cantabrigense Graecum & Latinum excipias, in quo Ioannes Matthaeum statim subsequitur, omniumque postremus Marcus est, ut testatur *Simonius* loco laudato omnino consulendus. Quamquam in Bibliotheca quoque Riccardiana Codex MS. saeculi X. ut videtur, exstat, in quo Evangelia duo habentur, Matthaei scilicet, & Ioannis; hoc posteriore statim consequente, nec ullo adparente vesti-

gio, ex quo alia Evangelia interposita fuisse facile subspicemur. Quin Codex est in eadem Bibliotheca MS. alius, in quo Italicis rhythmis cum Veteris, tum Novi, Testamenti librorum canon ab *Antonio Guidonis* Florentino tali ordine exhibetur, ut Evangelium Ioannis primum, Marci ultimum, ponatur; quem quoad Novi Federis libros heic exscribere lubet, nam non abs re nostra esse profecto videatur. Titulus autem ita habet: *Queste istanze di là iscritte fe Messer Antonio, cioè Messer Antonio di Guido Cittadino Fiorentino, e contengon tutta la Scrittura del Vecchio e Nuovo Testamento, cioè la Scrittura Santa. Felle a preghiera d' un Sorvigiale di Santa Maria Nuova; essendo lui ammorbato guarì e soddisfecce a preghi del detto Sorvigiale, ch' era stato a governarlo nella sua malattia.* Pars canonis est quae sequitur:

Ora seguita il nuovo Testamento:

Prim' è il Vangel dell' aquilin Giovanni,

Po' è Matteo del duodeno reggimento,

Po' Luca, e Marco ne' secondi scanni.

Po' Persegunte Pagol tutto attento

A procurar di Stefano, e' su' affanni,

Il qual Iddio percossè, e in terra il misse,

E Pagol surse, e le Pistole scrisse.

Pistole di San Iacopo troviamo,

E di San Pier, che fu primo Pastore,

Di San Giovanni Pistole leggiamo.

Di sottil senso, e di molto sapore;

Iuda anche scrisse, e quel Mattia chiamiamo,

Pistola ardente in carità e amore,

E gli Atti degli Apostol Luca iscrisse,

E Giovanni in Pamòs d' Apocalisse.

Marcus igitur quum interpreter & sectator Petri esset, Irenaeo lib. III. Advers. Haeres. cap. XI. au-

store

flore, iuxta quod Petrum referentem audierat, ro-
 gatus Romae a fratribus, breve scripsit Evangelium,
 quae sunt verba Hieronymi de Viris illustribus scri-
 bentis. Id quidem ex Clemente Alexandrino apud
 Eusebium Lib. VI. Histor. Eccles. cap. XIV. hausit
 Hieronymus, & ex ipso Eusebio Lib. II. eiusdem
 Historiae cap. XV. ex quo etiam Auctor Synopses A-
 thanasio adscriptae desumisse videatur; quibus qui-
 dem omnibus praeivisse potuit Apostolorum disci-
 pulus Papias, ita apud laudatum Eusebium Lib. III.
 Histor. Ecclesiast. cap. XXXIX. scribens: Μάρκῳ μὲν
 ἑρμηνευτῆς Πέτρου γενόμενον, ἵσα ἐμνημονεύουσιν, ἀκριβῶς
 ἔγραψεν· ὃ μὲν τοι ταῖς, τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα
 ἢ παρὰ αὐτὸν, ὅτε ᾤκνεσε τῷ κυρίῳ, ὅτε παρεκώλυθη-
 σεν αὐτῷ. ὕστερον δὲ, ὡς ἔφην, Πέτρου, ὃς πρὸς τοὺς χηρὰς
 ἐποιῶν διδασκαλίας· ἀλλ' ὅχι ὡς περὶ σύνταξιν ἢ κυριακῶν
 ποιούμενον λόγων. ὥς τε ὁδὸν ἡμάρτε Μάρκῳ, ὅτως ἐνία
 γράψας ὡς ἀπομνημονεύουσιν. ἐνὸς ᾧ ἐποιήσατο ἀνόνοιαν ᾧ
 μηδὲν ὧν ἠκνεσε παραλιπὼν, ἢ ψεύσασθαι τι ἐν αὐτοῖς.
 Marcus, quum Petri interpret esset, quaecumque me-
 moriter retinuerat, diligenter litteris tradidit, ordi-
 nem tamen eorum, quae Christus dixerat aut fecerat,
 minime servans. Ipse enim Dominum non audive-
 rat, neque eum sequutus fuerat; sed postea, ut dixi,
 Petrum sectatus est, qui, prout opus erat, utili-
 ter sua praedicatione docebat, at non quasi in ordinem
 dominica verba digereret. Itaque nihil peccavit Mar-
 cus, quum ita quaelibet scripsit, quemadmodum menti
 ac memoriae occurrerunt. Curam enim eius unice ha-
 buit, ut nihil eorum, quae audierat, praeteriret, vel
 in iis referendis aliquatenus mentiretur. Augustino
 tamen Lib. I. De Consensu Evangel. cap. II. non tam
 Petri interpret Marcus, quam Matthaeum subsequu-
 tus, tamquam pedissequus & breviator eius videtur.
 Hinc H. Grotius Adnot. in Tit. Matth. ita scriptum

reliquit: Sicut autem Marcus usus est Matthaei Ebraeo ni fallor codice, ita Marci libro Graeco usus mihi videtur quisquis is fuit Matthaei Graecus interpres. Nam quae Marcus ex Matthaeo desumerat, idem hic iisdem prope verbis posuit, nisi quod quaedam a Marco, Ebraico aut Chaldaico loquendi genere, expressa, propius ad Graeci sermonis normam emolliuit. Sed digna sunt quae hic exscribantur Calmetii verba in Prolegomenis: Quantum ex collatione utriusque Evangelii SS. Matthaei & Marci intelligimus, postremum hoc summam esse illius subspicamur. Saepe enim easdem refert historias iisdem fere coloribus expressas; addit etiam nonnulla quibus lucis aliquid textui Sancti Matthaei adferatur. Refert tandem S. Marcus duo vel tria prodigia a S. Matthaeo omissa, ut Cap. I. II. V. IX. XVI. videre est. Quod autem animadvertendum in eius opere maxime, illud est, nimirum in reliquis omnibus S. Matthaeum sequutum, in ordine tamen narrationis a Cap. IV. 12. usque ad XIV. 13. illum deferere, ut S. Lucae & S. Ioanni adhaereat. Nec de generatione Iesu Christi saeculari, neque de eius crepundiis quidquam attingit, opus suum exorsus a praedicatione S. Ioannis Baptistae. Parabolas etiam plures omittit relatas apud S. Matthaeum Cap. XX. XXI. & XXV. sicut & sermones nonnullos ad discipulos & Phariseos, legendos in Cap. V. VI. VII. XVI. XXIII. S. Matthaei. Haec quidem de iis, quae Marcus scripserit; ceterum quo tempore, aut ubi scripserit, inquirere parum nostro proposito cohaeret; quare varias Patrum sententias, ut Eusebii & Hieronymi, qui Romae eum scripsisse perhibent; & Ioannis Chrysostomi, qui in Aegypto adfirmat; & eius Actorum a Bollandianis vulgatorum, quae Aquileiae litteris Evangelium mandavisse tradunt, recen-

censere. omitemus. Satius fuerit vestigare qua lingua *Marcus* Evangelium suum exaraverit; & quidem Graece cum scripsisse constans & uniformis antiquorum fere omnium traditio est, & consuli possunt *Simonius P. I. Hist. Crit. N. T. Cap. XI. Calmetius Prolegom. in Marcum, Lamius Adparat. ad Harmon. Evangel. Caveus De Scriptor. Eccles. Tillemontius in Marco, Bollandiani ad diem XXV. Aprilis.* Nihilo tamen minus non defuerunt, ut *Baronius, & Seldenus*, quibus *Syriacus, & Arabicus, & Persicus*; textus suffragantur, qui *Marcum* Latine scripsisse contenderent; hi tamen egregie confutantur a laudatis *Simonio, Calmetio, Tillemontio*, aliisque. Quum igitur Graece *Marcus* scripserit, subspiciatur *Grotius*, (sunt verba *Calmetii* in *Prolegom. in Marcum*) *S. Marcum Ebraeo S. Matthaei codice in versione sua adornanda usum, sicut vicissim interpretem Graecum S. Matthaei prae oculis habuisse textum Graecum Sancti Marci; recurrunt enim in S. Matthaeo, & Marco, similes loquendi phrasae; quasi scilicet postremus hic Scriptor, qui omnium sententia S. Matthaei summam dedit, non aequè potuisset phrasae Graeci interpretis S. Matthaei in suum opus transferre. Facile persuasum habuit Grotius, Evangelium Ebraeum Sancti Matthaei nondum Graecis, litteris traditum fuisse, quum S. Marcus ad scribendum se contulit. Addis in suis Prolegomenis ad Marcum, versionem Latinam eiusdem Evangelii remotissimae esse antiquitatis, nec semel textum Graecum ad versionem illam Latinam reformatum fuisse. Sed de stilo Marci Grotius laudatus eodem loco ita loquitur, ut magis Ebraicam & Chaldaicam phrasin hic redolere intelligatur, quam Graeca Matthaei Evangelii interpretatio. Io. Chrysostomus Homil. IV. in Matthaeum non longe ab initio, de-*

Marci stilo observat, ipsum Petri magistri sui vestigiis inhaerentem, dicendi brevitatem, parcitatemque verborum, ubique sectatum fuisse. Antiqua controversia est, an duodecim postremi versiculi ultimi Capitis Marci, ab eo scripta fuerint, vel ab alio suppleti, quae de egregie agunt *Grotius in Marcum*, *Simonius Histor. Crit. Nov. Test. Par. I. cap. XI.* *Calmetius Proleg. in Marcum*, *Tillemontius in Marco*, ut *Sixtum Senensem*, & *Baronium*, aliosque, silentio praeteream. Praeter Evangelium, etiam Liturgia quaedam circumfertur, quae vulgo *Marco* tribuitur; sed ea ἀπὸ ξυφῶ & spuria est, quidquid *Nicetas Paphlago* in contrarium senserit, ut recte *Balsamon*, & recentiores *Tillemontius*, & *Caveus*, arbitrantur; & tantummodo *Marci Liturgia* adpellata est, quod *Liturgia Ecclesiae Alexandrinae* a *Marco* institutae esset; id quod ostendit eruditissimus *Euseb. Renaudotius Dissert. De Liturg. Oriental. origine & auctoritate Cap. IV. & V.* apud quem ea exstat, quemadmodum apud *Fabricium lib. III. Apocryph. N. T.* Frustra quoque *Syri* pertendunt ipsum *Marcum* Evangelistam *Novi Federis* libros in *Syriacam* linguam convertisse, quod *Corn. a Lapide in Matthaeum*, & *Tillemontius in Marco*, observarunt. Quamquam eosdem libros primis statim illis temporibus *Syriace* conversos fuisse haud temere opinari videtur *Beausobrius* in sua *Histor. Critic. Manichaeismi Par. Cap.* Itaque siquid aliud canonicum authenticumque *Marco Evangelistae* competit, id ad summum *prima Petri Epistola* est, quam tamen uti interpret tantum, non uti auctor, exaraverit; de quo laudatus *Tillemontius* consulendus omnino est.

LVCAM, seu LVCANVM, ut Codices quidam MSS. habent, & recte, ut videtur (nam *Lucas* ex

Lu-

Lucani contractionem efformatum) Antiochenum, post Matthaeum, & Marcum, scripsisse veteres universi tradiderunt, ut apud *Simonium P. I. Hist. Crit. N. T. cap. XII. & Tillemontium in Luca*, videre est. Quemadmodum vero antiqui Patres Marcum ea, quae ex Petro audierat, litteris mandasse censuerunt; ita & Lucam, qui Pauli itinerum comes fuit, nonnisi Pauli praedicationem litterarum monumentis consignavisse. *Λυκάς δ' ἀκόλουθος Παύλου*, ait *Irenaeus* apud *Eusebium Lib. V. Hist. Eccles. cap. VIII. τὸ ὑπὲρ ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο. Lucas Pauli comes Evangelium ab illo praedicatum in libro deposuit.* Auctor vero *Synopses Sacrae Scripturae* ita scribit: *Τὸ κατὰ Λυκᾶν εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Παύλου τὸ Ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἡξεδύθη ὑπὸ Λυκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἰατροῦ. Evangelium secundum Lucam ab Apostolo quidem Paulo praedicatum est, a Luca vero beato Apostolo & Medico conscriptum atque praedicatum.* Ceterum ipse Lucas de se ipso ita testatur: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quae in nobis completae sunt, rerum: sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est mihi adsequuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Quare iam videatur non unum tantum, uniusque fidem, sed multorum, Lucas esse sequutus; & ea propter *Hieronymus* in *Catalogo* generaliter tradidit, *Lucam non solum ab Apostolo Paulo didicisse Evangelium, qui cum Domino in carne non fuerat, sed a ceteris Apostolis, quod ipse quoque in principio sui voluminis declarat: sicut tradiderunt nobis, qui a principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis.* Igitur *Evangelium*

gelium sicut audierat scripsit. Et Irenaeus Lib. III. *Advers. Haereses* cap. XIV. ait: *Lucas nemini invidens ea, quae ab Apostolis didicerat, tradidit nobis.* Cur autem, quum iam Matthaeus, & Marcus, Evangelium conscripssissent, Lucas etiam idem opus moliri adgressus sit, varie disputant Viri docti, & praeter ceteros adeundus *Simonius* loco paulo ante citato. Quo tempore, aut quo loco, scripserit, valde incertum, ut apud laudatum *Simonium*, & *Calmetium* in *Prolegomenis* & *Tillemontium* in *Luca* videre est; sed tamen Graece scripssisse extra omnem dubitationis aleam positum est. Si vetustis Scriptoribus credimus, *Lucas* hic Medicus erat, & de eo intelligenda illa *Epistolae ad Colossenses* cap. IV. 12. *Lucas medicus carissimus salutat vos;* & frustra ac temere quidem recentiorum aliqui contra omnium veterum fidem *Lucam Evangelistam* a Medico distinguere conantur, ut recte doctissimus *Tillemontius* observat. Et certe *Hieronymus* eum Medica facultate praestitisse *Comment. in Cap. VI. Esaiæ* prodit: *Evangelistam Lucam tradunt veteres Ecclesiae Tractatores Medicae artis fuisse scientissimum, & magis Graecas litteras scisse, quam Ebraicas. Vnde sermo eius tam in Evangelio, quam Actibus Apostolorum, comtior est, & saeculorum redolet eloquentiam.* In Catalogo autem eum *Graeci sermonis non ignarum* dicit, idque eius scripta indicare adfirmat; & *Epistola ad Damasum* scribit: *Lucas igitur, qui inter omnes Evangelistas Graeci sermonis eruditissimus fuit, quippe ut Medicus, & qui Evangelium Graecis scripserit, &c.* *Lucas* praeter Evangelium, *Acta etiam Apostolorum* composuit, quorum quidem oculatus testis fuerat: *Acta Apostolorum*, ait *Hieronymus*, sicut viderat ipse composuit. In his Pauli praecipue praeceptoris sui

res

res gestas narrat, quod *Chrysostomus* in *Acta* observabat; & quod mira simplicitate exsequi deprehenditur. Hunc librum a *Luca* post *Evangelium* scriptum fuisse perhibent, ut apud *Calmetium* in *Prolegomenis in Acta* videre est. Auctor *Synopses sacrae Scripturae* *Acta* haec a *Petro* dictata fuisse, tradit, sed nulla probabilitate, ut recte *Simonius*, & *Tillemontius*, *Calmetiusque*, arbitrantur; & aperte quidem *Hieronymus*, ut vidimus, contradicit. Iam aliquid de *Lucae* stilo dicendum; & quale de eo *Hieronymi* iudicium fuerit, eius verba superius prolata satis edocuerunt. Io. *Chrysostomus* *Homil. IV. in Matthaeum* dicendi copiam in *Luca* demiratur, cuius rationem reddit, *Paulinae* orationis ubertatem: *Pauli* enim ille discipulus & comes fuerat. *Ambrosius* in *Lucam* hunc *Evangelistam* stilum historiae consuetum magis sequi, quam alios, ait. Sed quid de eo recentiores censeant ex *Calmetio* videamus. Ad stilum quod attinet, inquit, redundare *Heltenismis* *Grotius* observat, quos forte simul cum *Iudaicae* religionis professione, & librorum *Ebraicorum* lectione, adquisiverat. *Medicinae* studebat, unde stili puritas & correctio maior, quam in aliis *N. T. Scriptoribus*. Occurrunt etiam aliquando tales loquendi phrasae, quae *Syriacam* & vernaculam *Scriptoris* originem produnt. Addit etiam nonnulla ad genium & saporem linguae *Latinae*. R. autem *Simonius* *P. I. Hist. Critic. N. T. cap. XXVI.* in eadem sententia est, & *Graecorum* *Scriptorum* auctoritate innititur. Je n'aurois, inquit, jamais fait, si je voulois rapporter ici en detail tous les temoignages des Ecrivains Grecs touchant le stile simple & bas des *Evangelistes*, & des *Apotres*. Ils n'en ont pas meme exempté *Saint Luc*, bien qu'on croie ordinairement qu'il a eu une connoissance plus

exacte de la langue Grecque, que les autres Ecrivains du Nouveau Testament. Præter Evangelium & Acta Apostolorum, Clemens Alexandrinus apud Eusebium Lib. VI. Hist. Eccles. cap. XIV. & Hieronymus de Viris illustribus, & Theophylactus in Epistol. ad Ebraeos, scribunt, Lucam Epistolam Pauli ad Ebraeos in Graecam linguam convertisse. Origenes apud Eusebium eodem lib. cap. XXV. eiusdem Epistolae Lucam auctorem censet, ex verbis sententiarumque Pauli, quas memoriter retinuerat, coagmentatae: a qua opinione doctus Esius in Epist. ad Ebraeos non longe recedere videatur. Idem Alexandrinus Catechistes Clemens Iasonis & Papisci Altercationem, ut Hieronymus vocat, Lucae pariter tribuit: at nihilominus S. Maximus Abbas, qui saeculo VII. floruit, eam ab Aristone Pellaeo, qui anno circiter CXL. vivebat, scriptam fuisse perseverat: & certe eam a Luca exaratam non fuisse, modus, quo Origenes & Hieronymus de ea loquuntur, luculenter indicare quis censeat. Περὶ τοῦ Pauli & Theclae πρὸς Ἑβραίους nihil dicam, quum eorum Hieronymus in Luca quidem meminerit, sed eos Lucae foetum esse falso creditum fuisse, haud quaquam indicet; quod & Caveus prudenter animadvertit. Lucae Epistola ad Claudium Galenum ipsis temporum numeris falsa revincitur, & observat Phil. Labbeus Biblioth. Nov. MSS. Verum Lucas ille sive Lucius, Tarsensis fuerit, praeceptor Galeni, qui eius vice plus simplici meminit. Ferunt quoque Liturgiam XII. Apostolorum a Luca Evangelista ordinatam fuisse, & eam ex Syriaco vertit eruditissimus Euseb. Renaudotius, existatque etiam apud Fabricium P. III. Apocryphor. N. T. Non eadem tamen est, ac Liturgia quaedam Apostolorum dicta a Nestorianis, qui ita vocant Adacum seu Thadacum,

daeum, & Marin, quos etiam *Doctores Orientis* appellant, ut apud laudatum *Renaudotium Tom. II. Liturg. Orient. Dissert. De Nestorian. Liturgiis* reperiatur.

Iam de IOANNE agendum esset; sed quum peculiarem ei locum in alia huius Commentationis parte assignaverim, eumque tamquam primarium illius scopum proposuerim, eius criticam historiam in praesens tempus omitto.

PAVLVS, qui & SAVLVVS, Tarsensis, *συννομοιός*, ut tradit *Lucas* in *Actis*, seu *συννοτόμος*, ut vocat *Theodoretus*, quod supra pag. 30. videre est, Apostolus gentium plane admirandus, iuxta vulgatum sacrorum librorum Novi Federis ordinem, Evangelistis succedit, cuius Epistolae XIV. in Ecclesiae Canone nobis suscipiendae ac venerandae proponuntur. De eorum ordine ac tempore, quo quaeque scriptae sunt, consulantur *Simonius Par. I. Hist. Crit. N. T. Tillemontius* in *Paulo*, *Calmetius* in *Prolegomenis*, aliique viri doctissimi, qui haec copiose ac luculenter tractaverunt. Ceterum hic observandum de Epistola ad Ebraeos multum disceptatum fuisse, & adhuc esse in sententiis, Pauli ne sit, an alicuius alterius Scriptoris, aequae tamen divini. Quamquam Ariani (*Beausobrius Par. II. Lib. I. Hist. Crit. Manich. cap. V. §. I.* a Manichaeis eam iam ante reiectam putat) contra perpetuam Ecclesiae Orientalis, quae hanc Epistolam Pauli vere esse agnoscebat, consuetudinem, eam, teste *Theodoro* in *Epistol. ad Ebraeos*, omnino reiciebant: similiter autem Occidentis Ecclesias reprobasse, auctor est *Eusebius*, quosdam Latinos Scriptores adlegans; quorum tamen auctoritas flocci facienda est, quum ipse *Eusebius*, Epistola Clementis Romani Episcopi ad Corinthios adducta, eam Paulo Apostolo vendicat. Adeundus est Scri-

ptor

ptor hic *Lib. III. Hist. Eccles. Cap. III. & Lib. VI. Cap. XX.* Sed *Hieronymus* quoque *Epist. ad Dardanum*, & *Lib. II. Comment. in Esaiam Cap. VI.* tradit Latinorum consuetudine Epistolam ad Ebraeos non recipi inter Scripturas canonicas, eo quod forte in Latinis Ecclesiis ea publice non legeretur; quamvis privati quidam Scriptores eam tamquam canonicam admitterent, ut *Hilarius*, *Optatus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, quod omne explicat & illustrat *Simonius Part. I. Histor. Criticae N. T. Cap. XVI.* Sed cuiusnam auctoris esse ferebatur illa Epistola? Nos iam in *Luca* superius vidimus *Origenem*, & prope *νοταριον Estium*, opinatos esse Lucam Pauli voces & sensa exprimentem fuisse huius Epistolae Scriptorem; & certe *Clemens Alexandrinus*, *H. Grotius*, *D. Erasmus* inter huius Epistolae, & Actorum Apostolorum, Evangeliique Lucae, phrasas admirabilem similitudinemprehendunt; adeo ut *Grotius* vere eam a Luca proprio Marte scriptam censeat; quo tamen progredi *Erasmus* ausus non est, sed Clementi potius vindicare non dubitavit. Mirum autem quod alii Critici, ut *Spanhemius*, & *Iac. Capellus* stili diversitatem maximam adlegent, ideoque eam Lucae ob hoc ipsum abiudicent. *Tertullianus* vero eam non nisi sub Barnabae nomine laudat, quam opinionem *Camero* lubenter amplexus est. Quare mirabiliter ineptire videantur, qui eius Epistolae *Tertullianum* auctorem esse adfirmare minime verentur. Fuerunt etiam qui Clementis Romanae postea Ecclesiae Episcopi opus esse, ut iam innuimus, censerent, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone, ut scribit *Hieronymus* ex *Origene* apud *Eusebium Lib. VI. Histor. Eccles. cap. XXV.* & quidem stili similitudinem inter Epistolam ad Ebraeos, & Epi-

Epistolam Clementis ad Corinthios, sibi deprehendere videbantur. At sequitur *Hieronymus*, vel certe quia *Paulus* scribebat ad *Ebraeos*, & propter invidiam sui apud eos nominis, titulum in principio salutationis amputaverat, scripserat ut *Ebraeus Ebraeis Ebraice*, idest suo eloquio disertissime, ut ea quae eloquenter scripta fuerant in *Ebraeo*, eloquentius vertentur in *Graecum*, & hanc causam esse quod a ceteris *Pauli* Epistolis discrepare videatur. Et profecto, ut ipse paulo ante dixerat, alterius quam *Pauli*, haec epistola credebatur propter stili sermonisque distantiam. *Hippolytus* Martyr, & *S. Irenaeus* apud *Photium*, *Paulum* Epistolae ad *Ebraeos* auctorem, alium a *Paulo* Apostolo esse censuerunt, sed nullo argumento & ratione, ut videtur. *Lutherus* & *Beza* *Apollo* eam tribuunt; sed temere quidem; quemadmodum ii faciunt, qui illam *Marco Evangelistae* adferere conati sunt. Aut *S. Lucae*, aut *Clementi*, ambigens *I. Calvinus* adiudicat; *Hellenistae* cuidam *Iosephus Scaliger*; in incerto vero relinquunt incerti ipsi ac dubitantes *Ludovicus Vives*, *Cardinalis Caietanus*, *Erasmus*, *Schmidius*, *Tanaquillus Faber*, *Cl. Salmasius*, alique. Sed de hisce controversiis omnibus consulendi sunt viri doctissimi, *R. Simonius* *P. I. Hist. Crit. N. T. Cap. XVI. Tillemontius in Paulo*, *Calmetius in Prolegomenis*. Ut autem aliquid de *Pauli* stilo & eruditione dicamus, advertemus iam eius Epistolas Graece omnes, praeter illam ad *Ebraeos*, si *Hieronymo*, aliisque veteribus credendum, (nam de hoc multi recentiorum, & non sine magna ratione aut dubitant, aut impugnant, ut apud *Calmetium* videre est) scriptas esse, ipsumque *Paulum* *Hellenistam* fuisse, utpote *Tarsensem* ex *Cilicia*; quapropter Graece ab infantia eum aliquatenus scivisse non est

est dubitandum; quamquam *Cbrysoſtomus* in II. *Ti-
motb. Homil. 4.* eum Graece ignorasse adfirmat &
unam linguam Ebraicam calluisse. Idem a parenti-
bus ob studia legis missus *Ierolymam*, ut *Hieronymus*
ait, a *Gamaliele viro doctissimo*, cuius *Lucas memi-
nit*, eruditus est; quod ipse *Paulus* apud *Lucam* in
Actis adseruit, seque etiam secta *Pharisaeum* fuisse
adseveravit. Praeter sacra volumina, Scriptores
quoque Graecos lectitavisse, argumento sunt versus
Poëtarum, *Arati*, *Epimenidis*, *Menandri*, ab ipso
laudati, ut *Act. cap. XVII. & Epist. ad Titum I. &
Epist. I. ad Corinth. XV.* videre est; super quo lega-
tur *Hieronymus* Magno Oratori ἐπιστήμων. Hic au-
tem opportune proferantur loca, quae ex profanis,
seu apocryphis, Scriptoribus a *Paulo Apostolo* repe-
rita adnotantur in Codice Graeco membranaceo scri-
pto saeculo XI. Bibliothecae Monasterii S. Basilii
Romae, prout exhibentur a doctissimo *B. Montefal-
conio Diarii Ital. Cap. XV.* Sunt autem quae sequun-
tur: *Locus qui ex Niae apocrypho libro usurpatus*
hic dicitur: ὁ οὐρανὸς οὐκ ᾔδει, καὶ οὐκ ἔκρινεν, καὶ
ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν. Quae oculus non vidit, nec auris au-
divit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit
Deus diligentibus se. I. Cor. II. 9. Λακονικὴ καὶ ἀρχαία
παραίμια· φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὐριοὶ καὶ ἀποδνήσχωμεν.
Laconicum & vetus Adagium: *Comedamus & biba-
mus*; cras enim moriemur. I. Cor. XV. 32. Μενάνδρου
γῆρυς, Ἐπιμενίδου μάντιος χρησμός. φθάνουσιν ἥδη χει-
ρὰ δαμάσκειν κακὰ. *Menandri sententia, & Epimenidis*
vatis oraculum; *Corrumpunt mores bonos, colloquia*
mala. I. Cor. XV. 33. *Locus iste dicitur ex apocrypho*
Moyſis usurpatus: οὐτὶς περιτομὴν τι ἔχων, ὅτε ἡ ἀρεβυσθία.
Neque circumciso aliquid valet, neque praepitium.

Ga.

Galat. V. 6. Ex apocrypho Hieremiae id desumptum est, ἔγεραι ὡ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τοῦ νεκρῶν καὶ ἐπιφάνησαι σοι ὁ χριστός. Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Ephes. V. 14. Ἐν τῇ πρὸς Τίτον μαρτυρία μία Ἐπιμενίδου Κρητῶ καὶ μάντεως χρησμὸς, καὶ Καλλιμάχου Κυρηναίου ποιητῶ ἡ αὐτὴ μία ᾠδή. In Epistola ad Titum testimonium adest unum, Epimenidis scilicet Cretensis, & vatis oraculum, quod ipsum est etiam Callimachi Cyrenaei Poëtae. Cap. I. Haec quidem apud citatum Montemfalconium, de quibus nonnulla generatim Cap. I. pag. 6. & 8. mature praelibaveramus. Quamquam vero Festus eum propter multas litteras insanire dixerit, auctore Luca Act. cap. XXVI. tamen, (si minus verum est nullis doctrinis eum instructum fuisse, quod vult Chrysostomus Homil. IV. in II. Timoth.) litteraturam perfecte novisse non est credendum, quod observat Hieronymus in Galat. IV. v. 24. Immo ipse Apostolus Epistol. ad Galatas cap. VI. vers. 11. profiteri videtur se recte scribere non novisse, deformesque litteras exarare, ut locum intelligit & enarrat disertissimus Ioannes Chrysostomus: Τὸ δὲ, τηλίκους, ἐμοὶ δοκᾷ εἶ τοῦ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τοῦ γραμμάτων ἐμφαίνων λέγων, μονονεχὶ λέγων· ὅτι ὅτε ἄριστα γράφον ὠδῶς, ὁμῶς ἠναγκάσθην δι' ἐμαυτῶν γράψαι &c. Quod autem dixit: qualibus: mihi videtur, non magnitudinem, sed deformitatem, litterarum significans hoc dicere. Nam propemodum illud dicit, quod, quum non nosset optime scribere, tamen compulsus sit perfectissimum scribere, &c. Hinc Hieronymus in Caput III. Epist. Ad Ephes. etiam soloecismos in eius scriptis deprehendit, atque ita inquit: Nos quotiescumque soloecismos, aut tale quid adnotamus, non Apostolum pulsamus, ut malevoli criminantur; sed magis Apostoli adsertores sumus, quod Ebraeus ex Ebraeis absque nitore ser-

monis, & verborum compositione, & eloquii venu-
 state, numquam ad fidem Christi totum mundum tra-
 ducere valuisset, nisi evangelizasset eum non in sa-
 pientia verbi, sed in virtute Dei. Iam quod de eo
 iudicium ferat Hieronymus vidimus; qui Epistola ad
 Algasiam Qu.¹X. ita insuper scribit: Illud quod cre-
 bro diximus: etsi imperitus sermone non tamen scien-
 tia, nequaquam Paulum de humilitate, sed conscien-
 tia veritate, dixisse, etiam nunc adprobamus. Pro-
 fundos enim & reconditos sensus lingua non explicat,
 & quum ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures
 puro non potest transferre sermone. Quem quum in ver-
 nacula lingua habeat disertissimum, quippe Ebraeus ex
 Ebraeis, & eruditus ad pedes Gamalielis, viri in le-
 ge doctissimi, seipsum interpretari cupiens involvitur
 Conabimur itaque παραφραστὴς sensus
 eius evolvere, & tricas implicati eloquii suo ordini
 reddere atque iuncturae; ut simplici flamine verborum
 fila decurrant; puroque subtemine, Apostolici sermo-
 nis textura suberescat. Multaque sunt
 verba, quibus iuxta morem urbis, & provinciae suae,
 familiarius Apostolus utitur: e quibus exempli gratia
 pauca ponenda sunt. Mibi autem parum est iudicari
 ab humana die, hoc est, ἀπ' ἀνθρώπων ἡμέρας. Et,
 Humanum dico, hoc est, ἀνθρώπινον λόγῳ. Et, ἡ κατ'
 ἀνθρώπου ὑμᾶς, hoc est, non graviavi vos: & quod
 mox dicitur, μηδὲς ὑμᾶς καταβιβεύειν, id est, nullus
 bravium accipiat adversum vos: quibus & aliis mul-
 tis verbis usque hodie utuntur Cilices. Nec hoc mi-
 remur in Apostolo, si utatur eius linguae consuetudi-
 ne, in qua natus est, & nutritus; quum Virgilius,
 alter Homerus apud nos, patriae suae sequens consue-
 tudinem, sceleratum frigus adpelles. Haecenus Hie-
 ronymus, qui nihil plus dicit, quam veteres Ec-
 cle.

clesiastici Scriptores, qui eum praecefferant, de Pauli doctrina & oratione iudicaverint. Ecce *Irenaeus Lib. III. cap. VII. Hyperbatic*, inquit, *frequentatur*, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum, qui in ipso est, spiritus. *Origenes cap. IV. Philocal.* non aliter de eo loquitur, ex quo quaedam superius *Cap. VIII. p. 122.* observavimus. Ἰκανῶτο γὰρ ὑπὸ θεοῦ διάκονος εἶναι ἡ καὶ πλεονέκτης διαθήκης χρώμενος ἀποδοῦναι πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ᾗ πιστευόντων συγκρατήτης μὴ ὅτι ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ. Reddebatur enim idoneus a Deo minister novi federis, utens demonstratione spiritus & virtutis, ut eorum, qui crediderunt, adfensio, non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sed haec omnia fusius explicat & confirmat doctissimus homo, & disertissimus vir, *Ioannes Chrysostomus* in suis Homiliis, & in III. praecipue in *Epist. I. ad Corinth. cap. I.* ubi eos ridet & exhibilat, qui Pauli Apostoli doctrinam, eruditionem, eloquentiam, mirantur & extollunt, & Platoni ipsi praeferre non dubitant. Archiepiscopi. sanctissimi verba, superius retulimus *Cap. IX. pag. 133.* omnino iterum consulenda. Quare *Guil. Cavei* temeritatem, qui *Hieronymi* in iudicando de Paulo audaciam sugillat, satis mirari non possum; quum verum proferre, numquam audacis hominis sit, sed sapientis ac moderati: quum insuper idem *Caveus* ita scribat: *Stilus Paulinus rudis plane, ac simplex, a veteribus iudicatur; gravitatem tamen spirat, quandoque etiam eloquentiam.* Sed nec in aliam sententiam abierunt Critici recentiores. Ecce *Dominicus Soto* in *Proleg. Comment. in Epist. ad Roman.* sermonem Pauli Ebraeograecum adpellat. *Io. Gagnaeus Argum. Epistol. ad Ebraeos* scribit: *Paulus Graecae linguae non admodum peritus. Et Epistola de-*

dicatoria Scholiorum in Epistolas Pauli universas ita infit: Salebrosas illas Pauli Epistolas plerumque lecttanti mihi tam longis hyperbatis biulcas, tot anapodotis inabsolutas, tanta sensuum profunditate inaccesas & invias, visum est non hic divinatore Apollinis pythone, sed divino Pauli spiritu, opus esse. Calmetius autem Prolegom. in Epistolam ad Romanos haec habet: Stilus neque puritatem, neque elegantiam illam refert, quae in Graecis eiusdem aetatis delectat; horret enim aliquando Ebraismis, vix Ebraco homini, & in lectionem sacrorum librorum enutrito, evitandis. Inspergitur etiam eius eloquium soloecismis, perverso interdum ordine, & longioribus parenthesisibus morosus est; quandoque e via pariter divergens, contextum sermonis & sensum abrumpit, quod difficultatem; & obscuritatem lectoribus non modicam ingerit. Cornel. a Lapide Canon. XX. ait: In hisce (Pauli) Epistolis voces parum Graecas quin & soloecismos, & plurimos Ebraismos, invenias. Post horum orthodoxorum criticorum Scriptorum iudicia, heterodoxi etiam adducere fert animus, Oecolampadii videlicet; nam ita de Pauli stilo loquitur, ut suorum ὁμοφύλων planam & apertae sacrae Scripturae facilitatem praedicantium opinionem parum curare, immo impugnare, videatur. Hic igitur Epistolam Pauli ad Romanos edisserens de ea ita scribit: Sunt alia, quae difficultatem videntur invehere, nempe Ebraismi, hyperbata anantapodota, personarum mutationes: verum illa omnia sunt superabilia studio & diligentia. Nihilominus minus Augustin. Lib. IV. De Doctrina Christiana cap. VII. quemadmodum in Apostolis reliquis, ita, & praecipue quidem, in Paulo Apostolo eloquentiae flores & ornamenta invenire se putat. Hinc per eius Epistolas late discurret, & quae-

quaecumque diserte dicta, & eleganter disposita, & enunciata suaviter, in illis occurrunt, colligit, & ut sententiam suam firmet, ante legentis oculos collocat. Sed hisce omnibus in antecessum *Cap. IX.* fecimus satis, & ipse *Augustinus* satis superque se explicat, ubi ait: *Sicut ergo Apostolum praecepta eloquentiae sequutum fuisse non dicimus; ita quod eius sapientiam sequuta sit eloquentia non negamus.* Isthuc quidem animadvertisse videtur etiam *Philippus Melancthon*, haereticus quidem, sed eruditus, dum *Dispos. Orat. in Epistol. ad Roman.* haec litteris mandavit. *Res loquitur ipsa non sine certa ratione disputasse Apostolum. Nam ut fuerit illitteratus, tamen omnes sani, & ingeniosi homines, in dicendo rationem aliquam adhibent, ut auditorem ordine de re doceant, & ne quid temere admisceant alienum a causa; concedant saltem communem sensum Paulo, si qui trivialem doctrinam adimunt. Nam ut maxime defuerit ei illa pars artis, quae continet eloquentiam, tamen inventionem & dispositionem, quae non tam doctrinae, quam mediocris prudentiae, sunt, concedi ei necesse est.* Quare ipse Paulus adflatam sapientiam doctis verbis haud loqui ad Corinthios primum scribens ingenue testatus est, & alibi se oratione minus pollere professus illis verbis: *Etsi inferior sermone, sed non scientia.* Quod si *Listri* in *Lycaonia* *Mercurius* ipse praefens ob eloquentiam existimatus fuit, ut scribit *Lucas Act. cap. XIV.* id evenisse videtur, quod, ut *Lucas* laudatus ait, ἀρχηγὸς λόγου, Barnaba alia curante, cognosceretur. Et certe, quidquid sit, Paulo ipsi magis credendum; cuius rei evidentia in ipsis eius Epistolis exstat. Atque ista quidem de eruditione & eloquio Apostoli Pauli dicenda fuerunt. Ceterum de sensibus & sapientia eiusdem quisnam recte

& pro merito pronunciare potest? Sed & ea, quaecumque est, copia, quam praefert, ceteros facile Apostolos antecelluit, ut sentit *Eusebius lib. III. Hist. Eccles. cap. XXIV.* & in eius obscura, & dedita opera occultata oratione, profundissimos sensus subspicit *Epiphanius Haeres. LXIV. n. 29.* ut nihil amplius de *Augustino* libro laudato dicam. Nimis ultra tantum processisse aio haereticos quosdam, qui solum Paulum veritatem adgnovisse, & ei soli Evangelii mysteria revelata fuisse, adserere non erubuerunt, quos iure merito confutat *Irenaeus lib. III. advers. haeres. cap. XIII.* Videamus iam si quae alia opera sunt, praeter Epistolas memoratas, quae ei tribuantur. Et primum occurrit *Epistola ad Laodicenses*, cuius fragmentum *Iacobus Faber, Sixtus Senensis, Io. Albertus Fabricius*, aliique, typis excudendum curarunt, & quod *νοδιας* arguitur. Eam, sed certe supposititiam, Ecclesiae quaedam antiquitus, *Hieronymo* in *Catalogo* teste, sub nomine Pauli legerunt, & in Codice Latino Bibliorum MS. Bibliothecae D. Marci Florentiae, eadem inter Epistolas Paulinas occurrit; sed, ut ille ait, *ab omnibus exploditur*; fictamque adfirmant *Chrysostomus, Epiphanius, & Theodoretus*; quorum sententiam *Baronius* amplectitur, contra Latinorum quosdam, qui vere genuinam Pauli ad Laodicenses Epistolam exstitisse, sed iam temporis iniuria intercidiisse, crediderunt. Qui eam Epistolam Paulo supposuerunt, ex *Epistola ad Colossenses cap. IV. vers. 16.* occasionem adripuerunt; sed *Ioannes Chrysostomus* recte observat, non ibi Epistolam quamdam ad Laodicenos ab Apostolo scriptam iudicari, at litteras potius ab ipsis Laodicensibus datas. Marcionitas tamen Epistolam Pauli ad Ephesos sub titulo Epistolae ad Laodicenos legisse, exstat

stat ex *Epiphânio Haeres. XLII.* & tradiderat *Tertulianus lib. V. advers. Marcionem cap. V.* Sed & *tertiam Epistolam ad Corinthios, tertiamque ad Thessalonicenses, & secundam ad Ephesios* quidam confinxerunt; ut apud *Simonium P. L. Hist. Critic. N. T. cap. XV.* & *Calmetium Proleg. in I. ad Corinthios* videre est; & latius apud *Fabricium in Apocryphis N. T.* qui opiniones omnes adducit, & loca indicat Epistolarum Pauli universa, ex quibus alias Apostoli Epistolas quidam commenti sunt. *Vscanus* Archiepiscopus Armenus *Io. Bapt. Cotelerio* adfirmavit, apud suos Epistolam Corinthiorum ad S. Paulum circumferri, quam tamen apocrypham existimant, quemadmodum & tertiam Pauli ad Corinthios, ut tradit idem *Cotelerius Not. ad Constitution. Apostolicas.* Epistola vero Ephesiorum ad Paulum exhibetur a laudato *Fabricio in Apocryphis* praedictis. Nam impostores Pauli *σύγχρονοι* falsas sub eius nomine litteras circumferebant, quibus sua prava dogmata confirmarent; id quod Apostolum compulit ad nomen suum in fine Epistolarum certa nota consignandum, quod ipse in fine Epistolae ad Thessalonicenses secundae testatur. *Apocalypsis* etiam quaedam ab Encratitis haereticis Paulo adiecta est, quo de opere tamquam fabulis inserto, & nullam in Ecclesia auctoritatem obtinente, agit *Augustinus in Ioannem Tract. XCVIII. n. VIII.* *Acta* pariter quaedam Pauli circumferebantur, de quibus tamquam apocryphis agit *Eusebius lib. III. Histor. Eccles. cap. III.* & meminerat *Origenes lib. I. περί ἀρχών Cap. II.* & *Tom. XXI. in Ioannem*; cuiusmodi *Acta* etiam *Leucius Charinus* Manichaeus confinxit, ut apud *Photium. Cod. CXIV.* videre est. Sed ea, quum Pauli opus minime dicerentur, parum ad nos pertinere intelli-

mus; quare neque *Actorum Pauli & Theclae* rationem habebimus, de quibus superius in *Luca* egimus. *Ἀναβατικὸν* quoque, sive *Ascensio*, occasione eius ἐκείνης, procusa est a Gaianis haereticis, & pluris habita fuit a Gnosticis, de quo consulatur *Epiphanius haeresi XXXVIII*. Haec etiam a *Michaële Glyca* laudatur ut in Catalogo Scriptorum ab eo citatorum *Par. I. eius Epistolarum* inter *Delicias Eruditorum* adnotavimus. *Evangelii* sui plus vice simplici mentionem facit *Apostolus*, ut *Roman. II. 16. Galat. I. 8. & II. Timoth. II. 9.* sed ex his locis a Paulo *Evangelium* scriptum fuisse colligere non est, quum nihil tale veteres tradant; & *Hieronymus* in Catalogo ex *Irenaei Lib. III. cap. I.* scribat: *Quotiescunque in Epistolis suis dicit Paulus iuxta Evangelium meum, de Lucae significat volumine.* Nam *Lucas Pauli* sectator *Evangelium* a Pauló praedicatum litteris mandavit; seu *Evangelium* Paulus suam doctrinam adpellavit, quod observabat *Beausobrius in sua Histor. Critic. Manichaeismi P. I. lib. I. cap. IV. §. V. Epistolae sex Pauli ad Senecam, una cum octo Senecae ad Paulum, circumferuntur, exstantque apud Sixtum Senensem Lib. II. Bibliothecae Sanctae, & apud Fabricium in Apocryphis N. Test. apud quem vide de his ea quae oportet; ubi reperies etiam memoratam ex Lambecio, manu exaratam, & in Caesarea Bibliotheca exstantem, εὐχὴν τῷ ἁγίῳ Παύλῳ εἰς τὸ δακνόντα ὄφιν. Orationem Sancti Pauli in anguem mordentem.* Hic tamen opportune monuerim *Epistolas Pauli ad Senecam, & Senecae ad Paulum, haberi MSS. in codice membranaceo Bibliothecae Riccardianae Plut. K. ordine III. n. XXIII.* ibique hoc *Senecae Epitaphium, aequè supposititium, legere quoque est.*

Cura,

*Cura, labor, meritum, sumti pro munere honores,
Ite, alias posthac sollicitate animas.*

*Me procul a vobis Deus evocat ilicet, actis
Rebus terrenis, hospita terra, vale.*

*Corpus avara tenens sollennibus accipe saxis,
Namque animam caelo reddimus, ossa tibi.*

Hae eadem Epistolae Italice conversae existant in codice MS. Bibliothecae privatae Gab. Riccardii, de quo inferius mentionem opportune faciemus. In codice chartaceo eiusdem Plutei numer. VII. legitur huiusmodi inscriptio: *Vna Epistola di San Paolo, come per ragione mostra, che in questa vita non si truovi mai riposo.* Sed ex ipsa Epistolae lectione constat, id per librarii fortasse errorem scriptum fuisse, quum potius scribere debuisset, ex Epistola quadam D. Pauli id deduci: ex illis videlicet verbis: *Non habemus hęc civitatem permanentem, sed futuram inquirimus.* At nugae illae & quiskilliae sunt. Ceterum Pauli quaedam, quae in Epistolis eius non existant, citat Clemens Alexandrinus in *Stromatis*.

IACOBVS ille, cuius canonica seu catholica circumfertur Epistola, quis nam fuerit, diu a viris doctissimis disceptatum est; alii enim Iacobum Maiorem Zebedaei filium, Ioannis fratrem; alii Iacobum Alphaei filium, cognomento Minorem, & fratrem Domini; alii denique Iacobum, cognomine Iustum, Ierosolymorum Episcopum, de quo Clemens Alexandrinus, Hegesippus, & Eusebius agunt, eius auctorem arbitrantur; quibus autem quilibet argumentis, apud Calmetium, Simonium, & Tillemontium, videri potest. Ceterum verius est Iacobi Minoris hanc Epistolam esse foetum: Graeceque eam scriptam fuisse non est dubitandum. *Eius stilus, inquit*

quit Calmetius laudatus, brevis & sententiis creber est, cui neque certos rei agenda praescribit fines, neque sententias invicem innectit, quemadmodum in Proverbiis Salomon, & in praesentia etiam Orientales, nempe per sententias seiunctas, non ratiocinando, morum regulas docent; suam porro doctrinam Scripturis fulcit, & exemplis, sacrisque adlusionibus ornatur. Quaedam denique loca adlegat, quae iisdem verbis in Scriptura non referuntur. At Novi Testamenti Scriptores, praesertim quum Ebraeos Scripturarum peritos, & adlusiones intelligentes, adloquerentur, verbis serviliter non inhaerebant, sensus & sacrorum Scriptorum mentem referre contenti. Fuere alias qui Iacobo quaedam tribuerint, quae numquam Canonica auctoritatem obtinuerunt. Evangelium S. Iacobi Alphaei Filii, Gelasius reiecit, & vulgo Πρωτο-Ευαγγέλιον inscribitur, deque eo praecipue consulendus Fabricius in Apocryphis N. T. & Beausobrius P. II. lib. II. cap. II. Sed & Evangelium Infantiae Salvatoris Iacobo interdum adseritur, ut apud laudatos Fabricium & Beausobrium videre est. Exstat in Bibliotheca Caesarea, auctore Dan. Nesselio in Epitome Lambeciana, alia apocrypha narratio sub Iacobi nomine (etsi Ioannes in ipsa sic loquens inducitur, ut ille potius, quam Iacobus, auctor fingatur) De obitu & adsumptione Mariae Deiparae: Κοίμησις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου Μαρίας, συγγραφὴς ὑπὸ Ἰακώβου τῷ Ἀδελφοδίου. Origenes in Matthaeum de quodam Iacobi opusculo meminit, quem falso Sancti Petri Evangelio iungit. Ebionitae, Epiphonio teste Haeres. XXX. cap. XXIII. eius nomine plura vulgarunt. Ebraicum S. Matthaei Evangelium Graece ab eo redditum fuisse apud Pseudo-Athanasium in Synopsi perhibetur. Quaedam ei adscribitur Liturgia, quae

quae in *Bibliotheca Patrum* & apud *Fabricium P. III. Apocryph.* exstat, & cuius mentio fit in *Oratione* quadam *Proclo* Patriarchae CP. attributa, & in XXX. Canone Concilii Quinisexti in Trullo. Sed de hac Liturgia idem sentiendum ac de Liturgia D. Marci, de qua tempestive superius egimus, & super hoc consulendi praecipue *Io. Bona De rebus Liturgicis*, & *Euf. Renaudotius in Liturgiis Orientalibus*.

PETRVS, Apostolorum Princeps ex piscatore Bethsaidae, quem Graece nescisse perperam opinatur *Salmasius*, duas scripsit Epistolas, quarum prima, *Origene* & *Eusebio*, aliisque veteribus, a quibus adlegatur, testibus, canonicam semper auctoritatem obtinuit. Hanc primam Epistolam Ebraice a Sancto Petro scriptam, Graece vero a S. Marco conversam, *Baronius* existimat; sed probabiliter fallitur, ut apud *Calmetium* videre est. Varias in ea Epistola similitudines, & phrasas, occurrunt, quae ad eas, quas Paulus adfert, prorsus accedunt, quod laudatus *Calmetius* observat. Epistolae autem huius ipsam compositionem inquit *Ioach. Camerarius Comm. in Act. Apost. cap. III. vers. 21.* eiusmodi esse, quae, ut in neglectione huius studii praeclara videri possit, ut diligenter & accurate istam Epistolam perscriptam esse appareat. Eam & gravitate, & eloquentia, & fidei ardore pollentem, & Apostolorum principe dignam, *H. Grotius* iudicat, *Erasmus* vero & *Estius* plenam auctoritatis & maiestatis Apostolicae, verborum parcam, sententiis refertam, dicunt. Secunda vero Petri Epistola non semper in Ecclesia pro canonica habita est. Quidam falsam, *Didymus* vitiatam, *Origenes* incertam, adpellavere. *Eusebius* unicam tantummodo Epistolam a Petro, certo scriptam, & a veteribus adlegatam, testatur. *S. Amphiloebius*, an Petri fuerit, sua

sua aetate dubitatum fuisse refert, id quod etiam ab *Hieronymo* adseritur. *Gregorius Magnus Homil. XVIII. in Ezechiel.* scribit, quosdam hanc Epistolam Cephæ illius, a Paulo Antiochiæ increpati, quem diversum a Petro faciebant, foetum esse opinatos; & certe sententiam, quæ Petro eam abiudicat, *Grotius* amplectitur, & *Simonem Ierosolymorum Episcopum* eius auctorem fuisse arbitratur. Syrae quoque Ecclesiæ eam non recipiunt *Iosepho Assemanno Tom. III. Bibl. Oriental. P. I.* auctore doctissimo & luculentissimo. At hisce omnibus non obstantibus & Petri Apostoli esse longe probabilissimum, & canonica auctoritate pollere minime dubitandum, ex innumerorum veterum Patrum consensu, quos *Calmetius* recenset. Stili quidem varietatem, quam Critici quidam recentiores vix sentiunt, in ea *Hieronymus* deprehendit; cuius tamen causam idem in varios interpretes refert; modo enim Petrus Glau-
ciam, modo Marcum, adhibuit. Alia quoque scripta sed apocrypha Petro tributa fuere, & antiquitus profecto. Talia erant, *κρηρυγία* sive *Praedicatio*, quæ a veteribus multis, & *Clemente Alexandrino* in primis, citatur, adhucque exstat in Oriente, & a Nestorianis legitur, auctore *Assemanno Tom. III. Bibl. Orient. P. I.* *Evangelium* inter Petri apocrypha enumerat *Hieronymus* in *Catalogo*, eiusque etiam *Origenes* meminit Leuciique opus fuisse censet *Io. Ern. Græbius Tom. I. Spicilegii*; nec refragari videtur *Beausobrius P. II. lib. II. cap. III. Actus Petri*, quorum meminit *Origenes*, & *Eusebius*. Sed *Acta* sub Petri nomine etiam Leucius Charinus confinxit, de quibus agit *Photius Cod. CXIV.* & de quibus consulendus laudatus *Beausobrius cap. V. §. II.* qui *Grabium* impugnât geminâ *Acta S. Petri* inducentem, prima quidem le-
giti-

gitima, altera supposititia: ostenditque insuper *Recognitiones* quoque interdum, *Acta Petri* nuncupari. *Apocalypsis*, quam suo etiam tempore in quibusdam Palaestinae Ecclesiis legi solitam refert *Sozomenus lib. VII. cap. XIX. Iudicium Petri* memorat *Rufinus in Expositione Symboli*; eundem tamen libellum cum Herma, sive Pastore, facit: horumque omnium meminit etiam *Hieronymus*. Circumfertur quoque *Petri Apostoli Epistola ad Iacobum*, quam apud *Fabricium in Apocryphis N. T.*, & *Cotelerium* videre est. Sed & *Evangelium Infantiae Salvatoris* sub Petri pariter nomine editum est, ut *Fabricius* testatur. Et sunt viri eruditi, ut *Colomesius* & *Grotius*, qui censeant, sed perperam, deperditae cuiusdam Epistolae suae Petrum mentionem facere *I. Epist. V. 12. Epistola Petri ad Clementem* lingua Aethiopica memoratur in conspectu operum *Io. Mich. Vanslebbii Ordinis Praedicatorum Monachi*. Exstat etiam *Missa D. Petri* nomine inscripta Graece ac Latine in *Bibliothecae Patrum Auctario*, verum aevi recentioris opus esse liquido constat. Consulendi tamen de hisce omnibus *Tillemontius*, *Simonius*, *Caveus* & *Fabricius P. III. Apocr. N. T.* apud quem quoque exstat haec, quam memoravimus, *Missa*.

IVDAS cognomento THADAEVS, sive LABAEVS, & ZELOTES, brevem scripsit Epistolam, quae ad Apostolorum principis phrasin quammaxime accedit, & non semper inter canonicas Scripturas recepta fuit, *Eusebio*, *Hieronymo*, & *Amphilochio*, auctoribus. Idcirco autem a pluribus improbatam scimus, quod Iudas in ea libri Enoch, cui nunc, ut apocrypho, nulla fides, veluti cuiusdam Prophetiae meminerit; quodque etiam de cadavere Moysis quiddam referat, cuius in canonicis Veteris Testamenti libris nulla mentio sit;

qua-

quare ex Apocrypho quodam opere, quod *Moyſis adſumtio* inſcribcbatur, petittum opinabantur. Sed facilis eſt huic obiectioni reſponſio, quam videas apud *Calmetium* in huius Epistolae *Prolegomenis*; ſicuti etiam rationes, cur illa in auctoritatem legitimam venerit. Ceterum frustra *H. Grotius* eam Iudae alteri, quintodecimo Ierololymorum Episcopo, adſerere conatus eſt. Attamen Syrae Eccleſiae ne hodie quidem hanc Epistolam tamquam canonicam admittunt, ut videre eſt apud *Aſſemannum Biblioth. Oriental. Tom. III. P. I.* id quod a *Cosma Inditopleuſte* ſaeculi VI. ſcriptore *Topographiae Chriſtianae* confirmatur, quamquam de ſua aetate agit; idemque habet de ſecunda Petri, & ſecunda & tertia Ioannis. Verum de hiſce omnibus praeter *Calmetium* conſulantur *Simonius*, & *Tillemontius*.

At quum de Apoſtolorum ſcriptis eorumque eruditione agamus, & ea, quae notatu digna ſunt, in iis ſedulo & diligenter obſervemus, & illud a nobis indictum relinqui haud conſentaneum videatur, quod in hiſce divinis Scriptoris verſus quidam, non adſectati proſecto, legentibus interdum occurrunt, ac diverſi generis quidem; quum difficillimum ſit in ſcribendo ita aliquando voces & loquutiones fortuita diſpoſitione & concuſu minime aptari & coaleſcere, ut modulati verſus inde non conſtent; quod & profanis Scriptoris, licet elegantibus, & induſtriis, ſaepe contigiſſe ſcimus, & inter Graecos Iſocrati, quem ideo *Hieronymus* Peripateticus iniuria reprehendit, & ad triginta in eo verſus adſcendere notavit *Iac. Gaddius De Scriptor. non Eccleſiaſt. Tom. I.* Inter Latinos autem Cornelio Tacito, cuius omnes fortuitos verſus animadvertit, collegit, atque edidit, *Io. Bambanius* in ſuis variis e

Ta.

Tacito Centonibus, e quibus desumfit *Io. Alb. Fabricius Biblioth. Latinae lib. II. cap. XXI.* In sacris vero nostris Scriptoribus notati sunt, Hexametri, *Matth. XIV. 14. Luc. X. 24. 25. XI. 18. Ioann. VI. 63. XIII. 5. XVI. 28. XVIII. 36. XIX. 39. Tit. III. 2. & 3. Iacob. I. 17. IV. 4. Ebr. XII. 13.* Pentametri, *Luc. XIV. 30. Rom. IV. 13. I. Timoth. VI. 16.* Iambici bini quaternarii, *Matth. VII. 7.* Scazon senarius, *Matth. XIII. 13.* Anacreonticus, *Luc. XVIII. 41.* Sane quum metra versuum infinita excogitari possint, & quae excogitata sunt, ab libero ingenio & electione hominum unice dependeant, non hoc opus fuit sacris Scriptoribus, nec haec cura sollicitare illos debuit, ut omnes versus ubique effugerent, neque divinus qui scribentes moderatus est Spiritus, dignum hoc existimavit, a quo eos, velut a re vitiosa, revocaret, quae sunt verba *Fabricii* loco citato; quum insuper nec eidem Spiritui curae fuerit quo stilo & phrasi illi scriberent, sed naturalem illis scribendi genium simplicitatemque reliquerit; id quod tam multis hactenus adstruximus, & demonstravimus. Ceterum consulenda sunt ea quae hanc in rem plura disserit *Frider. Sim. Loefflerus Epistola ad Georgium Serpilium De Versibus qui in soluta Novi Federis oratione habentur.*

Alia vero quaedam, profecto non contemnenda, quae ad criticae Novi Testamenti historiae absolutionem & ornatum conferre possunt, proxime sequentibus capitibus observabuntur, & *Capite XIII.* in primis.

•••••

*De Libris, ceteris Apostolis, Virisque Apostolicis,
falso tributis, & apocryphis.*

C A P V T XI.

HActenus de Apostolis, Virisque Apostolicis, disseruimus, quorum opera quaedam genuina ad nos pervenere; iam non omittendum etiam alia scripta aliis attributa commemorare, quae certe supposititia & apocrypha sunt, & quorum quaedam iam opportunè recensuimus. Porro fere omnia hæc ex Collectione Librorum apocryphorum N. T. a Clariss. V. Io. Alb. Fabricio adornata transferemus, & eo lubentius, quo rarius in urbe & Etruria nostra hoc opusculum est; quum Auctor eruditissimus omnia in eo congererit, quaecumque ex sexcentis aliis auctoribus repetere necesse erat, & vix spicilegium aliquod mihi faciendum reliquerit: quod quidem semel dictum, sit ne toties Auctorem hunc laudare opus habeamus. Itaque eundem etiam ordinem servantes invenimus primum (omissis tamen iis, de quibus iam superius egimus)

EVANGELIUM THOMAE, seu LIBRUM DE INFANTIA SALVATORIS, sub *Thomae* nomine editum, qui varius fertur etiam sub aliis, ut diximus, nominibus SS. *Matthaei*, vel *Petri*, vel *Iacobi*. Illud Marcionis haereticis auctoribus tribuere videtur *Irenaeus lib. I. Adversus Haereses cap. XVII.* *Cyrillus Ierosolymitanus Cateches. VI. Evangelium, quoddam secundum Thomam* memorat, quod non ab Apo-

Apostolo, sed a Manetis discipulo scriptum adfirmat; & Manichaeos eo uti solitos fuisse testatur etiam *Gelasius*, & *Timotheus* Presbyter CP. in *Libello De iis, qui ad Ecclesiam accedunt*, edito ab *Io. Meursio*, & qui MS. in Bibliotheca Laurentiana ad-servatur; item *Petrus Siculus* in *Historia Manichaeorum*, & *Leontius De Sectis*. Sed hisce omnibus fide-m abrogare conatur *Beausobrius* P. II. *Hist. Critic. Manichaeism. Lib. II. Cap. I. §. VII. & Cap. III. §. I.* ubi late de hoc libro Apocrypho agit.

EVANGELIVM S. ANDREAE a *Gelasio* inter apocrypha reicitur; & apocrypha quaedam sub Andree nomine reprobatur etiam *Innocentius I. Epistola III. ad Exsuperium*, & a *Nexocharide* & *Leone Philosophis* conficta ait (quae tamen nomina ex *Leucio Cbarino* corrupta censent *Beausobrius* & *Fabricius*) reprobaturque *Augustinus lib. I. contra Advers. Legis & Prophet. cap. XX.* sub generali Apocryphorum nomine etiam *Actus Sancti Andreae* intelligi possunt.

EVANGELIVM S. BARTHOLOMAEI memoratur *Hieronymo Prooemio in Commentarios super Matthaeum*; item *Gelasio* in suo *Decreto*, & *Bedae* initio sui in *Lucam Commentarii*.

EVANGELIVM S. IACOBI MAIORIS, & eius liber inscriptus *De Missa Apostolorum*, anno MDXCV. in monte Ilipulatano Granatensi reperta perhibetur a *Fr. Bivarrio* in *Notis ad Commentitium Lucii Dextri Chronicon*. Aereis seu plumbeis tabulis ea exarata tradit (cuiusmodi plumbeis tabulis libellum Chemiae scriptum vidi apud *Americum Martium Medicum* V. C. Florentiae) sed anno MDCCXXXII. omnia illa ab *Innocentio XI. Pont. Max.* reiecta & damnata fuere. Consule *Tom. VII. Actor. Sanct. Maii pag. 285. & 393.*

EVANGELIVM IVDAE THADDAEI in quibusdam Gelasiani Decreti editionibus memoratur, sed pro *Thaddaei*, legendum esse *Matthiae*, *Fabricius* subspicatur; nisi potius Thaddaeo uni ex LXX. discipulis, quem Thomas Edessam ad Abgarum regem misisse fertur,tribuendum est; sicut huic tribuitur Liturgia quaedam Nestorianorum, quae in antiqua Collectione Canonum, diversarumque Constitutionum Syriaca MS. Bibliothecae Palatinae Mediceae inscribitur: *Doctrina Adaei Apostoli, qui docuit & catechisavit Edessenos, & omnes Mesopotemnos*, ut apud *Euf. Renaudotium Tom. II. Liturg. Oriental. Dissert., De Nestorianorum Liturgiis* videre est.

EVANGELIVM IVDAE ISCHARIOTAE commemorat *Irenaeus lib. I. cap. XXXV.* a Cainianis haereticis confictum, quod *Theodoretus lib. I. Haeretic. Fabul. cap. XV.* tradit. De eo loquitur etiam *Epiphanius haeres. XXVIII. n. I.*

EVANGELII S. MATTHIAE meminerunt *Origenes Homil. I. in Lucam, Eusebius lib. III. Histor. Eccles. cap. XXV.* *Hieronymus Prooemio in Comment. super Matthaeum; Ambrosius Prooemio Comment. in S. Lucam, Gelasius in Decreto, Beda Initio Commentarii in Lucam.* Traditionum S. Matthiae meminit *Clemens Alexandrinus*, de quibus Consule *Tillemontium in Matthiae*, & *Fabricium in Apocryphis*, & de his quoque verba faciemus inferius.

EVANGELIVM S. PHILIPPI, Gnostici circumtulerunt, quo de agit *Epiphanius Haeres. XXVI. n. 13.* *Timotheus Presbyter*, & *Leontius*, Manichaeos τὸ κατὰ φιλίππον Εὐαγγέλιον sibi finxisse auctores sunt. Sed eos huius culpaе absolvere conatur *Beausobrius P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. I. §. VIII.*

EVAN.

EVANGELIUM DVODECIM APOSTOLORVM citatur ab *Ambrosio Prooem. Comment. in Lucam*, & a *Theophylasto ad idem S. Lucae Prooemium*. *Hieronymus* quoque *Lib. III. adv. Pelagianos* illud memorat, & idem cum Evangelio Nazaraeorum Ebraico facit.

Et haec quidem de Evangeliiis, quae sub Apostolorum nomine circumferebantur, commentati sumus; iam progredi lubet, & quos alios libros vel sub eorum pariter nominibus, vel ἀνώνυμος, sed ad eos, Christumque, pertinentes, impostores ediderint, recensere.

ACTA S. ANDREAE commemorat *Eusebius lib. III. Hist. Eccles. cap. XXV. Epiphanius De Haeresibus LXI. LXII. LXIII. Philastrius Haeres. LXXXVII. Innocentius I. Epist. III. ad Exsuperium, Turibius Episcopus Asturicensis Epistola ad Idacium, & Ceponium*; & de his etiam superius in *Andrae Evangelio* loquuti sumus. Huiusmodi Acta confinxit etiam *Leucius Manichaeus*, quem tamen *Manichaeum* fuisse, probabilibus rationibus inficiatur *Beausobrius Part. II. Histor. Crit. Manichaeis. lib. II. cap. II.*, qui *cap. V. Christoph. Sandii* vestigiis insistens, haec Acta idem opus cum *Passione S. Andrae* a presbyteris Achaiae descripta esse censet.

ACTA THOMAE confinxit *Leucius Charinus*, ut apud *Fabricium in Apocryphis N. T. & Beausobrium* laudatum *cap. V.* videre est, traditque etiam praeter alios antiquos, *Photius Codice CXIV.* Sed & *Periodi*, seu *Itinerarium Thomae Apostoli*, MS. in Regia Bibliotheca Parisiis exstat, cuius quaedam protulit *R. Simonius*, & ex eo *Fabricius*.

ACTA S. PHILIPPI APOSTOLI improbat *Decretum Gelasianum*, & ex iis fragmentum adducit

Anastasius Sinaita De tribus Quadragesimis, editus a Cotelerio Tom. III. Monument. Eccles. Graecae. & de eo consulendus etiam *Beausobrius P. II. lib. II. cap. I. Hist. Manichaeis*.

Quamquam vero, etsi ita Acta haec recensita, inscriberentur, non statim manifestum esse dicemus, ea Apostolis illis, tamquam auctoribus, tributa fuisse, sed tantum res gestas inscriptorum Apostolorum fuisse complexa; tamen e re nostra esse illa commemorare censuimus, quod forte aetate Apostolorum scripta dicerentur; id quod aliam Commentationis nostrae partem illustrat, qua scilicet de primitivorum Christianorum eruditione disputamus: licet ex huiusmodi apocryphis voluminibus nihil inferre valeamus. Id quidem in causa est, cur postquam alia quaedam, quae Apostolis scriptoribus falso adseruntur, recensuerim, & de universis Evangeliiis, Actis, aliisque id genus commentariis, agere velim, & eorum breviter aliquam notitiam adferre. Sed prioris illius generis alia, de quibus in praesens agendum sit, non occurrunt nisi,

APOCALYPSIS S. THOMAE, quae in Decreto Gelasiano reiicitur. Scribit tamen *Epiphanius Haeref. XXX*. Ebionitas libros quosdam sub Iacobi, Matthaei, aliorumque Apostolorum, nomine confinxisse, quos quidem inter tot apocrypha discernere difficillimum est.

TRADITIONES S. MATTHIAE, quorum meminerunt *Clemens Alexandrinus lib. II. Stromat.* *Eusebius lib. III. Hist. Eccles. cap. XXIX.* *Niceph. lib. III. Hist. Eccles. cap. XV.*

EVANGELIUM NICODEMI, quod idem habetur, ac

ACTA

ACTA PILATI, ut apud *Fabricium in Apocryphis N. T. & Beausobrium Par. II. Histor. Crit. Manich. lib. II. cap. III. §. II.* videre est. Evangelii huius Italice versi Codex MS. exstat in Bibliotheca Riccardiana, quamquam paraphrasis potius videtur, quam fida interpretatio. Dicitur etiam *Evangelium Nicodemi*, & *Iosephi ab Arimathea*, quod apud *Tillemontium Tom. II. Memor.* occurrit.

EVANGELIVM SECVNDVM AEGYPTIOS, cuius aliquid apud *Clementem Romanum Ep. II. & Clementem Alexandrinum lib. III. Stromat.* memorant etiam *Origenes Homil. I. in Lucam*, *Titus Bostrensis*, & *Theophylactus* initio suorum in *Lucam Commentariorum*; *Hieronymus Prooemio in Comment. super Matthaeum*, & *Epiphanius Haeref. LXII.*

EVANGELIVM AETERNVM, & quidem duplex, utpote opus recentius, indicasse suffecerit; de quo qui plura desiderat, *Fabricium* eruditissimum adeat.

EVANGELIVM APELLIS, sive ipse totum & singularem conscripserit, seu genuina Evangelia, corrumpendo & interpolando composuerit, memoratur a *Beda* in limine *Commentarii in Lucam*, & ante *Bedam* ab *Hieronymo Prooem. Commentar. in Matthaeum*.

EVANGELIVM S. BARNABAE, a *Gelasio*, & in veteri *Stichometria* indicatum, memoratur *Origeni Prooemio in Lucam*, & ex eo *Ambrosio* & *Hieronymo*. Meminit etiam ex *Irenaeo Eusebius lib. IV. Hist. Eccles. cap. VII.*

EVANGELII GERINTHI meminit *Epiphanius Haeref. LI. num. VII.* Consule inferius *Evangelium Muhammedanorum*.

EVANGELIVM SIMONITARVM commemoratur in *Præfatione Arabica ad Concilium Nicaenum*, quod

in quatuor tomos secantes, librum quatuor angulorum, & cardinum mundi, adpellarunt.

EVANGELIVM quoddam apud Muhammedanos exstare & circumferri, *Io. Tolandus* in suo *Nazaraeno* auctor est, quod ex Nazaraeorum Evangelio, aliisque apocryphorum laciniis, coagmentatum existimat. Sed de hoc consulendus *Fabricius* quoque *Part. III. Apocryph. N. T.* ubi *Evangelium Barnabae* etiam adpellari dicitur.

DESPOSYNORVM DE GENERE CHRISTI NARRATIONEM indicat *Iulius Africanus* apud *Eusebium lib. I. Hist. Eccles. cap. VII.* Sed huic narrationi parum tribuunt *Casaubonus Exercit. I. ad Baron & Valesius ad hunc locum Eusebii, & Henr. Dodovellus Dissert. I. ad Irenaeum.* Desposyni autem adpellati sunt ob propinquitatem generis, qua Servatori nostro iuncti erant, ut laudatus *Africanus* memoriae prodidit.

LIBER ORIGINIS CHRISTI a Matthaeo in limine Evangelii sui adlegatus videtur *Io. Clerico*, ex quo primos versus sexdecim primi capitis expresserit. Sed verba Βίβλῃ γενέσθως Ἰησοῦ Χριστοῦ non magis sunt adlegantis scriptum alienum, quam apud *Marcum, Ἀρχὴ τῶ Εὐαγγελίου*, & in libro Tobiae, Βίβλῃ λόγων Τωβίτ.

EVANGELIVM EBIONITARVM, est secundum quosdam Matthaei Evangelium Ebraeum, sed mutilum & interpolatum, de quo *Epiphanius Haeres. XXX.* & inter recentiores praeter *Fabricium, Rich. Simonius P. I. Histor. Critic. N. Testam. cap. VIII.* Consulatur superius *cap. X. pag. 147.*

EVANGELIVM ENCRATITARVM, SEV TATIANI, quod *Epiphanius Haeres. XLVI.* ex quatuor Evangeliiis contextum fuisse tradit.

EVAN.

EVANGELIVM EVAE, sicuti & *Evangelia* alia, Gnosticos supposuisse auctor est laudatus *Epiphanius Haeresi XXVI.*

EVANGELIA QVAE FALSAVIT HESYCHIVS memorantur in Decreto Gelasiano, sed contra historicam fidem, ut videtur; nam *Lucianus*, & *Hesychius* Aegyptius, non falsarunt, sed emendarunt, sacros libros, ut scribit *Hieronymus Praefat. in Evangel. ad Damasum* & late ostendit *Vsserius Syntagma- te De LXX. Interpret. cap. VII.* Idem dicendum de

EVANGELIIS, QVAE FALSAVIT LVCIANVS, & quae in Gelasiano Decreto pariter memorantur.

EVANGELIVM TEREBINTHI, seu SCYTHIANI, seu MANICHAEI, (nam huic postremo libros, quos veteres Terebintho vel Scythiano tribuerunt, vendicat *Beausobrius P. I. lib. I. Hist. Crit. Manich. cap. IV. §. III.*) tertius erat librorum istorum, quem ita Manes adpellaverat, quod suam doctrinam & placita contineret, ut censet laudatus *Beausobrius §. V.* Photii auctoritatem reiiciens, falsam Iesu Christi historiam illud arbitrans; quare hoc opus non multum ad rem facere fortasse videatur. Nec aliud continuasse crediderim illud opus, quod *Manes*

EVANGELIVM VIVENS, τὸ ζῶν Εὐαγγέλιον, inscripsit; nam falsas illius revelationes comprehendebat; de quo & inferius loquemur.

EVANGELIVM LEVCII, quod MS. Oxoniae in Bibliotheca Corporis Christi adservari testatur *I. E. Grabius ad Irenaeum lib. I. cap. XVII.* ex fragmento, quod hic profert, intelligitur haud fortasse diversum esse ab Infantiae Evangelio, de quo in *Matthaeo* loquuti sumus capite antecedente pag. 146.

EVANGELIVM MARCIONIS, non aliud erat, quam Lucae Evangelium, quod solum ille recipie-

bat, sed interpolatum, & decurtatum, testibus *Irenaeo lib. III. cap. XII. Tertulliano lib. IV. contra Marcion. cap. III. Epiphanio Haeref. XLII.* Sed Marcionis interpolationes, prout eas narrat *Epiphanius*, expendit & ad examen revocat *R. Simonius P. I. Hist. Crit. N. T. cap. XII.* & eas potius lectiones varias ut plurimum, quam interpolationes, esse ostendit.

LIBER DE SANCTA MARIA ET OBSTETRICE memoratur in Decreto Gelasiano, & ad illam respicere videtur *Hieronymus* contra Helvidium scribens.

MARIAE INTERROGATIONES MAIORES ET MINORES, liber duplex apocryphus a Gnosticis iactatus, teste *Epiphanio Haeref. XXVI.* qui ex illis nonnulla adfert, sed tam turpia, obscena, & plena blasphemiae, ut illa describere merito quis abhorreat.

NARRATIO SVB IVSTINIANO IMPERATORE REPERTA DE GENERE CHRISTI, quae apud *Suidam* in Ἰννοῦς exstat, & ex officinis haereticorum Manichaeorum vel Gnosticorum prodiiſſe videtur *Montacutius Adpar. ad Origines Ecclef.*

EVANGELIVM PERFECTIONIS, a Gnosticis conditum, de quo *Epiphanius Haeref. XXVI.*

EVANGELIVM SIMONIANORVM, cuius mentio in *Praefatione Arabica ad Concilium Nicaenum Tom. II. Edit. Labbeanae.*

EVANGELIVM SECVNDVM SYROS, cuius meminit *Eusebius lib. IV. Histor. Ecclef. cap. XXII.* & *Hieronymus lib. III. Advers. Pelag. cap. I.* Sed idem fuisse cum Evangelio Ebraicis litteris scripto, quo usi sunt Nazaraei, videtur *Fabricio* eruditissimo, & iure quidem. *Adi superius Caput X. pag. 147.*

EVAN-

EVANGELIVM TATIANI, quod διατεταγμενον dicitur, & cuius mentio luculenta apud *Theodoretum lib. I. Haeretic. Fabul. cap. XX.* Consule superius *Evangelium Encratitarum.*

EVANGELIVM VALENTINI quoddam videatur fuisse ex *Tertulliano De Praescriptionibus*, siue illius Appendicis auctore alio: eius enim sunt verba: *Evangelium habet etiam suum praeter haec nostra.* Sed quum ex *Tertulliani cap. XXXVIII.* recte colligatur nullum Evangelium a Valentino scriptum fuisse, ut observant *I. E. Gravius Tom. II. Spicileg. Patrum,* & *Io. Franciscus Buddeus De Haeresi Valentiniana,* Auctor appendicis sine dubio respexerit ad

EVANGELIVM VERITATIS, quo Valentiniani usi sunt, & de quo *Irenaeus lib. III. Advers. haereses cap. XI.*

EVANGELIVM VIVVM, Manichaeorum erat, & eius meminit *Timotheus Presbyter CP., Photius MS. lib. I. contra Manichaeos* & in *Biblioth. Cod. LXXXV.* Immo ab ipso Manichaeo compositum fuit, & de eo non semel agit *Beausobrius* & praecipue *P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. VII.* Consule superius *Evangelium Vivens pag. 183.*

ACTA APOSTOLORVM APOCRYPHA, SIVE HISTORIA CERTAMINIS APOSTOLORVM ADSCRIPTA ABDIAE, PRIMO, VT FERUNT, BABYLONIS EPISCOPO, quae etiamnum exstat in decem libros distributa, de qua iudicia & censuras vide apud *Fabricium in Apocryphis N. T. & Beausobrium in P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. VI.*

EPISTOLA ACHAEAE PRESBYTERORVM ET DIACONORVM DE PASSIONE S. ANDREAE, de cuius γνωστότης a multis ambigitur, & inter alios ab *Elia Dupinio*, & *Tillemontio* ad *S. Andreae vitam.*

tam. Ea a Simeone Metaphraste descripta ab *Allatio De Simeonibus* profertur.

ACTA APOSTOLORVM, quibus usi sunt *Apostolici* siue *Apostolici*, hoc est *Andree & Thomae Acta*, de quibus alibi diximus.

CLEMENTIS ROMANI ACTA PETRI, quae Latine adhuc exstant, & sub *Recognitionum* titulo circumferuntur. De his videndi I. B. Cotelierius in praestantissimo *Patrum Apostolicorum* opere, *Nic. Nourrius Adpar. ad Biblioth. Patrum Diff. XI. I. E. Grabe Tom. I. Spicilegii, Thom. Ittigius Dissert. De Patribus Apostolicis*.

CRATONIS LIBRI X. DE GESTIS ET PASSIONIBVS APOSTOLORVM, qui eorum discipulus dicitur a *Pseudo-Abdia Babylonio lib. VI.* & eos libros composuisse traditur.

ACTA APOSTOLORVM, QVIBVS VSI SVNT EBIONITAE, & de quibus agit *Epiphanius Haeres. XXX.*

ACTA APOSTOLORVM, QVIBVS VSI SVNT ENGRATITAE, quorum meminit laudatus *Epiphanius*; quum horum socii *Apostolici*, seu *Apostolici* fuerint.

LINVS DE PASSIONE PETRI ET PAVLI, exstat adhuc Latine.

MARCELLVS DE CONFLICTV PETRI ET SIMONIS MAGI, exstat apud *Florentinium*, ad *Martyrolog. Hieronymianum*. Haec eadem historia *Pseudo-Marcelli* exstat Italice conversa in Bibliotheca Riccardiana, qua de agemus inferius *Cap. XIII.* huius nostri commentarii.

ANONYMI HISTORIA S. MARCI EVANGELISTAE, Graece & Latine edita a *Gosfrido Hoenschenio ad XXV. Aprilis*, quarto vel quinto potius,

tius, quam primo saeculo, scripta *Tillemontio* videtur.

IOANNES MARCVS DE PASSIONE S. BARNABAE vulgo circumfertur.

ACTA BARNABAE sub Alexandri Cyprii nomine edita a *Surio ad XI. Iunii*, quae ex Ebraeo versa dicuntur.

ACTA S. MATTHIAE ex Ebraeo conversa, de quibus *Fabricius & Tillemontius* pluribus agunt, ac merito reprobant.

MELLITVS LAODICENSIS EPISCOPVS DE PASSIONE IOANNIS EVANGELISTAE, editus est Latine a *Florentinio ad Martyrologium Vetus*.

MEMORIA APOSTOLORVM, qui liber blasphemissimus vocatur & proscribitur a *Turibio Asturicensi*, & idem forte est ac

LAVS APOSTOLORVM, si vera haec lectio est in *Decreto Gelasiano*; vel idem ac

PASSIONES APOSTOLORVM, quae in quibusdam eiusdem Decreti codicibus reiciuntur.

PHILALETHES EVSEBIANVS De *Passionibus Apostolorum* editus a *Frid. Nausea* Coloniae anno MDXXXI.

PROPHETIA, qua utebantur Nicolaitae, & cuius meminit *Clemens III. 59. μ.*, & de qua *Tillemontius* in *Nicolaitis Tom. II.*

PRAEDICATIONES, sive DOCTRINA APOSTOLORVM, quo nomine intelligo quidquid sub titulo κηρύγματ^{ος}, διδασχ^{ης}, παραδόσεως, διδασκαλίας, unius ex Apostolis, vel Apostolorum, Apostolicorumque virorum, aut memoratur, aut circumfertur. Huiusmodi fuerit

DIDASCALIA, quae Apostolis tribuitur apud Coptos, & Canonibus XXXVIII. continetur, quorum

rum

rum argumenta vulgavit *Iob. Ludolfus Comment. ad Hist. Aethiopic.*

CONSTITVTIONES APOSTOLICAE, quae vulgo circumferuntur.

CANONES APOSTOLICI, qui exstant; & διδαχὴ Apostolicarum meminit etiam *Pseud - Athanasius in Synopsi*, & vetus *Stichometria*. De Canonibus autem Apostolicis consulatur in primis *Guil. Beveregius in suis Can: Apost. Vindicatis* apud *Io. B. Cotelierium Tom. II. Patrum Apostolic.*

CANONES Synodi Antiochenae ab Apostolis celebratae, quos edidit *Fr. Turrianus*, & qui exstant etiam apud *Fabricium P. III. Apocryph. N. T.*

POLYCRATES DE VITA S. TIMOTHEI, ex qua excerpta refert *Photius Cod. CCLIV.*, & quae integra quidem exstat.

ACTA APOSTOLORVM, quibus usi sunt Quartadecimani, quorumque mentio apud *Theodoretum lib. III. Hæretic. Fabularum cap. IV.*

ACTA APOSTOLORVM, quibus usi sunt Origeniani, & memorat *Epiphanius Hæres. LXIII.*

SORTES APOSTOLORVM, reiciuntur in *Gelasii decreto*. Inter Miscellanea postuma Ecclesiastica *Petri Pitboei* editus est libellus superstitiosus hac inscriptione: *Incipiunt sortes Apostolorum, quas numquam fallentur, aut mentientur.*

SYMBOLVM Apostolorum inter apocrypha recenseo, quod Novi Federis canonicam partem non efficiat, & de eo consulendi *Nat. Alexander Tom. III. Hist. Eccles. Vossius De tribus Symbolis, Vsserius De Symbolo Apostol. Du - Pinus Biblioth. Eccles. Tom.... Fabricius P. III. Apocryphor. N. T.*

ZENAS LEGISPERITVS DE VITA ET ACTIS TITI, cuius mentio in *Menæis die XXV. Augusti.*
EPI-

EPISTOLA S. MARIAE DEIPARAE AD IGNATIVM MARTYREM, de qua Consule *Vsserium Dissert. ad Epist. S. Ignatii cap. XIX. & Ioan. Dallacum lib. II. De scriptis Ignatii cap. III. & Cotelierum in Patribus Apostolicis, & Fabricium in Apocryphis N. T.* Haec iam edita fuit, & servatur quoque MS. in Bibliotheca Riccardiana, sed Italice conversa.

DE PARTV MARIAE LIBER, a Gnosticis suppositus, de quo *Epiphanius Haeres. XXVI. cap. XII. & Tillemontius Tom. II. memor.* Nescio an sit idem atque Evangelium infantiae.

EPISTOLA S. MARIAE AD MESSANENSES, cuius falsitas notior est, quam ut demonstrare oporteat, & de ea agunt iuxta Critices canones *Naudaeana, Io. Mabillonius De re diplomatica, Aug. Varenius Rationar. Scriptor. Eccles. saecul. I. Thom. Ittigius in Heptade Dissertat. Fabricius in Apocryphis N. T.* Quare mirum tantam in quibusdam *ἀποκρίταις* reperiri, ut in hac eruditionis luce nihil videant, & huius ridiculae Epistolae τὸ γνήσιον defendere non vereantur, inter quos *Orlendus* in suo *Orbe Sacro & Profano*, quem honoris gratia nomino.

EPISTOLA S. MARIAE AD FLORENTINOS adeo fabulosa est, & recens supposita, ut quum plures cuiusque ordinis viros de ea heic Florentiae interrogaverim, omnes interrogationem meam mirati sint, & ne fando quidem umquam se accepisse testati fuerint, ullam Sanctissimae Deiparae Epistolam Florentiae adservari, vel umquam ab ea ad Florentinos missam fuisse. Quare ipse satis mirari non possum *Ioannis Carthagenae tom. III. lib. IV. Homil. I.* credulitatem, ne quid gravius dicam, qui hanc vocat antiquissimam, immemorabilem, celeberrimamque, Florentinae urbis traditionem. Quod si *Hadria-*

drianus Lyraeus narrat Hieronym. Savonarolam, Ferrariensem Florentiae die XXV. Octobris anno MCCCCXCV. illam, velut Mariae genuinam Epistolam, pro concione interpretatum fuisse, & hunc sermonem adhuc inter eius opera exstare; ipse quidem ei facile adfentiar, nec obstupescam, quod Monachus ille etiam hanc rem adserere non dubitaverit. Huius Epistolae meminit etiam *Antonius Macedo* in *Diis tutelaribus Orbis Christiani*, & eam simul improbat, quod & doctissimus *Tillemontius* facit. Et quidem Florentinos secundo vel tertio tandem saeculo tantum fidem Christianam ex parte amplexos fuisse crediderim: quum nullis certis fundamentis nitatur traditio, quae vult Romulum quemdam, & Paulinum, & Frontinum, Petri discipulos, a Petro misos, Evangelium iis annuntiavisse: quare ad eos, tamquam Christianos, B. Virginem scribere potuisse, numquam ipsi sibi persuaserint. Sed ne mirum videatur si Monachus ille hanc Mariae supposuit Epistolam, exploratae fidei esse animadvertendum est, ab eiusdem ordinis Monacho Epistolam pariter Virgini Deiparae adscriptam fuisse, a *F. Antonino* scilicet *de Villa Baslica*; quam Epistolam in opinionis meae confirmationem heic adducere lubet, quum praecipue hoc commentum desit in *Apoeryphis* diligentissimi *Fabricii*, inter multa tamen huiusmodi, quae adfert & recenset, & quorum mentionem consulto omisimus, utpote non omnium id genus deliramentorum curiosi & captatores. Ex MS. igitur Codice Bibliothecae Riccardianae ridiculam hanc & fabulosam Epistolam proferimus, atque responsum est ad Epistolam, quae per Angelum Custodem a *F. Antonino* missa fingitur ad Deiparam, atque ita habet:

Fratri

*Fratri Antonino praedilecto misericordiae mater
opem salutarem .*

QUod a me precibus exposulasti , dulcissime fili ,
neque valeo denegare , neque penitus indulgere
velim . Abnuere quidem nequeo , quae toto terrarum
orbe misericordiae mater adpellor ; prorsus autem illud
tibi , tuisque condiscipulis , quod adhuc pluribus &
effraenis animi motibus praecoccupata tanto muneri cor-
da recluditis , elargiri nolo . Mentis igitur vestras a
vanis terrenorum curis , ac voluntates ab illicitis ad-
fectibus expurgate . Tum divini numinis opem pro
voto percipietis . Ego enim sum illa pietatis regina ,
quae pro differenda severi iudicis ira , dum tribus olim
telis mundum deperdere statuisse videretur , Praedicatorum
ordinem per amicum meum Dominicum institui .
Quem deinceps peculiari amore prosequuta , & quam
plurimis inclitum feci praerogativis , habitu perpulcro
insignivi , singulos eius Fratres in filios cooperavi , &
sub amplissimo meo pallio suscepi . Vnum praeterea , fi-
li , te admoneam , ut puerilibus nugis , quibus admo-
dum profunderis , abiectis , te maturius , ac religiosius ,
habeas , & postergatis mundi insaniis , in ardentissimo
Christi latere te recipias . Tu demum angelico , quo
maxime delector , eulogio mihi saepius & ferventius
inservire studeas in dilecto meo coenobio Saxensi , san-
ctis illis , quorum devotione mirum in modum adficeris ,
gratiosius exhibens . Iam utroque nomine te valere
iubeo .

Ex Coelo Empyreo in Die Aeternitatis .

APOCALYPSIS S. STEPHANI PROTOMARTY-
RIS memoratur in Gelasiano Decreto , & Mani-
chaeis in pretio erat , ut ex Serapionis opere adver-
sus

fus Manichaeos tradit *Sixtus Senensis lib. II. Bibliothec. Sanctae.*

EPISTOLAE quoque HAEMORRHOSAE AD HERODEM, quam apud *Fabricium P. III. Apocryphorum N. T.* videre est, mentionem faciam, quum ad huiusmodi Apocryphorum censum pertinere videatur.

Et haec quidem de libris Apostolorum, Apostolicorumque virorum, apocryphis leviter delibata, & breviter dicta, sufficiant; quaedam vero, quae hactenus omissa videantur, & Ioannem Evangelistam attinent, percurramus inferius, ubi de eodem Evangelista peculiari dissertatione agemus.

Mirabuntur heic aliqui fortasse me nihil de scriptis Iesu Christo Deo nostro tributis hic dixisse; sed sciendum propositum meum fuisse de eruditione Apostolorum, aliorumque Discipulorum, librisque ab eis scriptis, vel eis suppositis, disserere; non autem de libris Iesu Christo falso adsertis, quum nil aliud certo sciamus a Christo scriptum fuisse, quam id, quod coram adultera & Iudaeis eam deferentibus in terra scripsisse, *Ioannes* Evangelista memoriae prodidit. Quicumque tamen horum historiam cognoscere desiderat, eruditissimum *Fabricium* adeat in *Apocryphis N. T.*, ubi quisque suam sitim facile expleri poterit. Non inutile etiam fuerit consulere criticum *Beaufobrium P. II. Histor. Critic. Manichaeor. lib. II. cap. I.* apud quem criticam quamdam & utilissimam dissertationem offendere erit, qua hanc librorum apocryphorum copiam canonicorum librorum veritati minime obficere, erudite ac luculente demonstrat; immo orthodoxae religionis dogmatis mirabiliter suffragari eos evincit. Dissertatio haec habetur *P. II. lib. II. Histor. Critic. Manichaeor. cap. VII.*

in

in fine ; ex quo excerpere quaedam heic lubet , quae
 historiam Apocryphorum voluminum illustrare quam-
 maxime possunt ; quamquam similia nonnulla spar-
 sim adnotare non omiserimus. Ita igitur §. XI.
 scribit : „ Je ne sai quel zele mal entendu a fait
 „ multiplier le nombre des faux Evangiles , aussi
 „ bien que celui des Hérésies ; mais il est certain
 „ qu'il y en a eu beaucoup moins qu' on ne dit ,
 „ & le docte M. *Fabricius* , qui en a fait un am-
 „ ple Catalogue , & qui en compte jusqu' à cin-
 „ quante , convient néanmoins , qu' il y en a plu-
 „ sieurs qui ne diffèrent que par le trite. En effet
 „ on parle d' un *Evangile de Cérinthe* , & d' un au-
 „ tre de *Carpocrate* : c' étoit l' *Evangile Hébreu* de
 „ S. *Matthieu* , qu' on dit qu' ils avoient altéré.
 „ On parle d' un *Evangile des XII. des Evangiles*
 „ *selon les Hébreux , selon les Nazaréens , selon les*
 „ *Syriens , selon les Ebionites*. Tout cela n' étoit au
 „ fond que l' *Evangile des Hébreux* , attribué a
 „ S. *Matthieu* ; quoiqu' il y eût quelques différen-
 „ ces dans les Exemplaires. On parle d' un *Evan-*
 „ *gile selon S. Barnabé* . C' est encore l' *Evangile de*
 „ *S. Matthieu* , qu' on dit avoir été trouvé dans l' Isle
 „ de Chypre , sous l' Empire de *Zénon* , avec le corps
 „ de S. *Barnabé* , & sur sa poitrine. On parle d' un
 „ *Evangile selon S. Barthelemi* , qui n' est encore que
 „ l' *Evangile selon S. Matthieu* . On parle de deux
 „ *Evangiles de S. Pierre* , dont l' un n' est autre
 „ chose que celui de S. *Marc* , qui , au rapport de
 „ quelques Anciens , fut dicté par S. *Pierre* , &
 „ écrit par S. *Marc* son Disciple & son Interprète .
 „ L' autre ne fut écrit que vers le milieu du II.
 „ Siècle , comme nous le verrons tout à l' heure .
 „ On parle d' un *Evangile de S. Paul* . Ou c' est une

„ imagination de quelques Anciens, fondée sur ce
 „ que S. Paul parle de son *Evangile*, c'est-à-dire,
 „ de la Doctrine qu'il prêchoit, ou il faut enten-
 „ dre par là ses Epîtres, que quelques Pères ont
 „ appellées l'*Evangile de S. Paul*. On a aussi nom-
 „ mé de la sorte l'*Evangile selon S. Luc*, parce-
 „ qu'on a crû que S. Luc le tenoit de S. Paul. On
 „ parle d'un *Evangile de S. André*, qui n'exista
 „ jamais, & que l'on a confondu avec les *Actes* ou
 „ les *Voyages* de cet Apôtre. On parle d'un *Evan-*
 „ *gile des Encratites*. C'est l'Harmonie que Tatien
 „ avoit composée des quatre *Evangiles*, qu'il avoit
 „ réduits dans un seul corps. On parle des *faux*
 „ *Evangiles d'Hésychius* & de *Lucien*, quoique ces
 „ deux savans hommes n'eussent fait que conferer
 „ les Exemplaires Grecs des *Evangiles*, & les cor-
 „ riger sur les meilleurs manuscrits. Ils avoient
 „ travaillé de même à corriger les Exemplaires de
 „ la Version des LXX. On parle des *Evangiles de*
 „ *Marcion* & d'*Apelles*, qui n'étoient que l'*Evan-*
 „ *gile selon S. Luc*, qu'on les accuse d'avoir fal-
 „ sifié en quelques endroits. On parle d'un *Evan-*
 „ *gile de Baslide*; c'étoit un Commentaire sur les
 „ *Evangiles*, tout au plus un Exemplaire de ces
 „ Livres sacrez, qui n'étoit pas tout-à-fait confor-
 „ me avec celui des Catholiques. On parle d'un
 „ *Evangile de Valentin*, ou des *Valentiniens*. Ce
 „ n'étoit pas une Histoire de J. Christ, mais le
 „ Systême de leur Doctrine, auquel ils avoient
 „ donné le titre d'*Evangile de Vérité*. Il en étoit
 „ de même, de l'*Evangile de Perfection*, composé par
 „ les *Gnostiques*, & qui contenoit la fausse science
 „ de ces gens-là. Il en est de même encore de
 „ l'*Evangile de Simon* & des *Simonien*s, dont parle
 „ l'Au-

„ l'Auteur de la Préface, qui est à la tête de la
 „ Collection Arabe des Canons du Concile de Ni-
 „ cée. Cet Auteur temoigne, que les *Simonien*
 „ s'étoient forgez un *Evangile* qu' ils avoient par-
 „ tagé en quatre Tomes, & qu' ils nommoient le
 „ *Livre des quatre Coins du Monde, ou des quatre*
 „ *Gonds, des quatre Pivots, sur lesquels roule la*
 „ *machine de l'Univers*. Je ne sai dans quelle Claf-
 „ se mettre un *Evangile de Judas*, que *S. Epiphane*
 „ attribue a une Secte, qu' il appelle les *Cainites* ;
 „ mais on voit bien par ce qu' il en rapporte que
 „ ce n'étoit rien moins qu'une fausse Histoire de
 „ J. Christ, & qu' il agissoit de certains *Mystères*
 „ que ces gens-là disoient avoir été révélez à Ju-
 „ das. Il faut porter le même jugement d'un *E-*
 „ *vangile de Philippe*, que *S. Epiphane* attribue aux
 „ *Gnostiques*. Le fragment, qu' il en a tiré, mon-
 „ tre que c'étoit un Recueil de la Doctrine, qu'
 „ ils prétendoient avoir été annoncée par Sant
 „ *Philippe*.

„ On a de même multiplié mal à propos d'au-
 „ tres Apocryphes, qui portoient le nom des Apô-
 „ tres. Il y a une *Doctrine de Pierre*, *Διδαχὴ* : une
 „ *Prédication de Pierre*, *κήρυγμα* : un *Jugement de*
 „ *Pierre*, *κρίμα*. Tout cela n'est apparemment qu'
 „ un seul & même Livre. On fait mention d'une
 „ *Apocalypse de Cérinthe*, supposée sous le nom de
 „ *S. Jean*, & l'on se figure deux *Apocalypses*, l'une
 „ & l'autre attribuées à cet Apôtre. On se fonde
 „ sur un passage de *Caius*, Prêtre de Rome, allé-
 „ gué par *Eusébe*. Mais on peut s'assurer, que *Caius*
 „ parle de l'*Apocalypse de S. Jean*, qu' il a crû
 „ être de *Cérinthe*, comme feu *M. Grabe* l'a remar-
 „ qué. Retranchons donc une grande partie des

„ Apocryphes, mais particulièrement des Evangii-
 „ les, qui étoient les principaux. „ Atque ita
 quidem ille .

*De Apostolorum Amanuensibus, aliisque Christianis
 eiusdem aetatis Interpretibus .*

CAP V T . XII.

Interpretum, eorumque in Ecclesia muneris, meminit Paulus 1. ad Corinthios cap. XII. v. 28. Et quosdam quidem, inquit, posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, INTERPRETATIONES SERMONVM. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetae? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Numquid omnes INTERPRETANTVR? Recte id quidem observabat Rich. Simonius P. I. Hist. Criticae N. T. cap. X. & XVII., & Ecclesiastica traditio, veterisque historiae monumenta, confirmant; ex quibus exploratae fidei est quosdam olim fuisse, qui apud Apostolos, aliosque Apostolicos viros, amanuensis & interpretis munere fungerentur; quique Apostolica scripta, seu conciones, & documenta, in varias linguas converterent, atque interpretarentur. Itaque hic breviter de huiusmodi Interpretibus, & Amanuensibus etiam, & Exceptoribus, agemus, nullo tamen ordine servato,

vato, & prout quisque sese obfert, antiquorum. Scriptorum testimonia auctoritatemque sequuti.

BARNABAM Apostolum, Matthaei Evangelium ex Ebraico Graece convertisse, sunt nonnulli qui perhibent, si fidem habemus *Is. Casaubono Exercit. XV. in Baron. cap. XII.* nam quo vetere auctore hoc adfirmet nescire se testatur *Ittigius Dissert. De Haeresiarchis saecul. Apostol.* Videtur autem *Casaubono*, aliisque hoc adfirmantibus, in mente fuisse, quod apud *Theodorum Lectorem, Cedrenum, Ioelem in Chronographia, Nicephorum, Sigbertum*, itemque alios, legas, sub Zenonis imperio in Insula Cypro reperi- tum S. Barnabae corpus, & super pectore eius Evan- gelium S. Matthaei, ἰδιόγραφον ἢ Βαρναβᾶ ἰψὺς Βαρ- nabae manibus scriptum. Quidquid de hac Historia *Rich. Simonius P. 1. Hist. Crit. N. T. cap. IV.* cen- seat, certe illud admodum probabile est, si vere Evangelium hoc inventum est, non alia lingua scri- ptum fuisse, quam Graeca; quum *Alexander Mona- chus* apud *Lipomannum & Surium* narret ex Evan- gelio cum Barnabae reliquiis invento, & in Impe- ratoris Palatio posito, quotannis aliquid recitatum fuisse in Palatii Oratorio feria quinta Paschatos; id quod expendebant *Simonius Ittigiusque* laudati.

LVCAS Evangelista interpretis munere functus est iuxta *Anastassium Sinaitam Sermon. VIII. in Genes.* & Matthaei Evangelium in Graecum sermonem. convertit. Nescio autem an ad eum, tamquam in- terpretem, illa opinio pertineat, quae vult *Lu- cam* sententias Pauli proprio ordinasse, & orna- se sermone, & Epistolam, quae ad Ebraeos dicitur, conscripsisse, ut refert *Hieronymus De Viris Illustri- bus*, & de quo nos superius tempestive egimus. *Cap. X. pag. 156.* ubi & sententiam eorum retuli.

mus, qui eandem ad Ebraeos Epistolam ex lingua Ebraica in Graecam a Luca translatam fuisse arbitrati sunt. Consule etiam pag. 158.

PAVLVS Apostolus Evangelium Matthaei ad Graecas aures ex Ebraeo transtulisse perhibetur ab *Anastasio Sinaita Serm. VIII. in Genesim.*

IOANNES Evangelista Evangelii Matthaei interpret traditur apud *Theophylactum Praefat. in Matthaeum.*

IACOBVS Ierosolymorum Episcopus Evangelium Matthaei Graece reddidisse traditur in *Additione ad Synopsin Pseudo-Athanasii.* Huius tamen verba significare etiam possunt, Iacobum Evangelium illud fidelibus explicasse.

MATTHAEVS ipse Apostolus & Evangelista, sui interpret quibusdam videtur, & opus suum Ebraicis Graecisque litteris consignasse, ut apud *Calmetium Prolegom. in Matthaeum* videre est. Ceterum *Papias* apud *Eusebium lib. III. Histor. Eccles. cap. XXIX.* prodit plures fuisse qui Matthaei Evangelium pro modulo suo Graece vertendum susceperint. *ἡκούσαντες δὲ αὐτὰ ὡς ἠδύνατο ἑκάς.* At quemadmodum incertum est quis ex Ebraico Matthaei Evangelium Graecum fecerit; ita incertum quoque est, quis Latinae interpretationis eiusdem Evangelii, ab ipso Ecclesiae exordio ex Graeco adornatae, auctor exstiterit, quod laudatus *Calmetius* observat. Consule superius *Cap. X. pag. 145.*

PROCHORVS Diaconus, cuius mentio *Actor. cap. VI.* in antiqua pictura pervetusti Codicis Novi Testamenti repraesentatur excipiens ex Ioannis Evangelistae dictantis ore, & Evangelium conscribens, utriusque nominibus adscriptis, ut apud *P. Lambecium lib. II. comment. cap. VII.* videre est. Similis quo-

quoque pictura est in Codice Bibliothecae S. Mariae Florentinae, & in Codice Bibliothecae Laurentianae, de quibus *Cap. XIII.* inferius agemus.

THADDAEVS Iesu Christi Discipulus, quum ad Abgarum Edessae regem missus fuisset, Novi Testamenti libros Syriace interpretatus est, si Syris haec tradentibus credere dignum est. Syrorum tamen nonnulli autumant, Marcum post scriptum Latine Evangelium suum, Ebraice illud, vel Syriace, quae vernacula erat tunc temporis Ebraeorum lingua, convertisse: idemque postea circa alios Novi Testamenti libros ab eodem Auctore praestitum, ut memoriae prodidit *Guill. Postellus* apud *Guib. Fabrum Boderianum Praefat. Tomi V. Polyglot. Antuerp.* Hac tamen discussione omissa *Waltonius* Syriacam versionem ad Apostolorum aetatem pertinere arbitratur, sed coniecturis, ut videtur, non satis firmis; a qua sententia nec *Beausobrius Histlor. Critic. Manichaeismi, Par. . . . lib. . . .* recessisse videatur; quum eam tamen reiiciat etiam *Tillemontius* in *Marco Tom. II.*

MARCVS Evangelista iam sui, & aliorum Novi Testamenti librorum, Syriacus interpres a Syris creditus est, ut statim vidimus. *Baronius* ad annum XLV. tradit Latine scriptum a S. Marco Evangelium in Vrbe Roma, deinde quum Aquileiam ab Apostolo Petro missus venisset, Graecis litteris ab ipso traditum: quod tamen omne nullo certo auctore adseritur. *Cornelius a Lapide*, & *Iansenius* in *Marcum*, quoque utraque lingua, Graeca scilicet & Latina, a Marco scriptum Evangelium, vel saltem ex Graeco in Latinum deinde conversum, arbitrantur, sed similibus ac *Baronius* fundamentis: quamquam Latinam Marci interpretationem remotissimae esse antiquitatis *Gro-*

tius adfirmat. *Papias* apud *Eusebium* lib. II. *Histor. Eccles.* cap. XIV. *Irenaeus* lib. III. cap. I. & ex iis *Hieronymus* in *Catalogo*, & *Epist.* CL. ad *Edibiam* Q. XI. *Marcum* Petri discipulum, & interpretem, adpellant, ut iam *Cap. X. pag. 148.* adnotavimus; id quod etiam aliorum antiquorum testimoniis confirmatur, ut *Tertulliani* lib. IV. *contra Marcionem*; *Epiphani* *Haeres.* LI. *Chrysostomi* *Homil.* LIX. in *Matthaeum*, *Theophylacti*, *Pseudo-Athanasii* in *Synopsi*, & aliorum. Porro interpretem in eo agebat Vir sanctus, Graece sive Latine explicans, quae alterutro sermone idem Apostolus loquebatur; vel saltem distantis Petri Epistolas cultiori phrasi, stiloque, excipiebat, quae sunt verba *Calmetii* *Prolegomenis in Marci Evangelium*.

GLAVCIAS alter Petri interpretis fuit, ut tradit *Clemens Alexandrinus* lib. VII. *Stromatum*; quare quum plures haberet interpretes, non mirum si in eius Epistolis stili differentia deprehendatur, ut observabat *Hieronymus* in *Catalogo*, & *Epist.* ad *Edibiam* Qu. XI. cuius verba sunt: *Duae Epistolae, quae feruntur Petri, stilo inter se & charactere discrepant, structuraque verborum; ex quo intelligimus pro necessitate rerum diversis eum usum interpretibus.*

CAIVS, S. Pauli olim discipulus, Ioanni Evangelistae, tamquam amanuensis, operam praestitisse traditur a *Pseudo-Athanasio* in *Synopsi*, *Dorotheo*, & *Codice MS. Seld.* Nec facile alter erat Caius iste ab illo, ad quem tertia S. Ioannis Epistola data est, ut quidem *Calmetius* censet.

TERTIVS, Pauli Apostoli amanuensis fuit, & ad Romanos Epistolam scripsit, ut ipse testatur *Cap. ult. vers. 22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino,*

TITVS, alius Pauli interpres, de quo ita Hieronymus ad Edibian scribit: *Quum venissem, ait (Apostolus) Troadem, propter Evangelium Christi: & ostium mihi apertum esset in Domino; non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; sed valesaciens eis profectus sum in Macedoniam Quae autem fuit tanta consolatio, & quae requies spiritui in praesentia Titì, quem quia non invenit, valesaciens eis profectus est in Macedoniam? Aliquoties diximus, Apostolum Paulum virum fuisse doctissimum, & eruditum ad pedes Gamalielis Quumque haberet scientiam sanctarum Scripturarum, & sermonis diversarumque linguarum gratiam possideret, inde ipse gloriatur in Domino & dicit: Gratias ago Deo, quod omnium vestrum linguis magis loquor: divinarum sensuum maiestatem digno non poterat Graeci eloqui explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem Ergo & Paulus Apostolus contristatur, quia praedicationis suae in praesentiarum fistulam, organumque, per quod Christo caneret, non invenerat. Haec ille.*

CLEMENS, Romanus Episcopus, sententias Pauli proprio ordinasse, & ornasse sermone, & Epistolam ad Ebraeos exaravisse, creditus est nonnullis apud Hieronymum *De Vir. Illustr.* Consule superius Cap. X. pag. 158.

INTERPRETES, qui Novi Federis libros in Latinam linguam converterunt, & plures fuere, & incerti omnino sunt aut ignoti; sed quum versio haec Apostolorum aetatem attingat, ut bene Calmetius adfirmat, eorum hic meminisse debuimus, de quibus *Augustinus lib. II. De Doctrin. Christ. cap. XI.* ita scriptum reliquit: *Qui scripturas ex Hebraica lingua*

in Graecam transfulerunt, numerari possunt; Latini autem inrerpretes nullo modo; ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit Codex Graecus, ausus est interpretari.

Sed eos ne memorabimus, saltem generatim, INTERPRETES, quos perperam & nulla historiae fide Cl. *Salmasius De lingua Hellenistica* inducit, quosque vult, quum falso omnes Apostolos Syriaca lingua scripsisse iudicet, statim in Graecum sermonem eorum commentarios transtulisse? En eius ipsissima verba: *Scribebant igitur Apostoli idiomate suo & lingua sibi familiari & vernacula, quae protinus a Syris ἐκτινίστοι, vel Graecis ipsis ad fidem conversis, quos secum habebant, Evangelii praedicandi adiutores & ministros, in Graecum transferebantur.*

INTERPRES LATINVS Libri Hermæ, seu Pastoris, Apostolicum aevum attingere videtur, si eruditissimis viris Io. Baptistæ Costelerio, & Seb. Tillemontio, fidem habemus. *Hermas* scripsisse videtur circa annum XCII. paulo ante quam Domitiani persecutio in Christianos excitaretur.

Si vera autem opinatur doctissimus Cardinalis *Baronius* ad annum Christi XLV. alios quoque in Ecclesia INTERPRETES constituere necesse est. Nam ea, quae superius de Interpretibus ex *Epistola I. ad Corinthios cap. XIV.* produximus, ita interpretatur, ut velit, quum prima illa Christiani nominis aetate ex variis gentibus ad Christi sapientiam converterentur, adeoque saepe diversae linguae homines ad sacros coetus synaxesque convenirent, opus fuisse ut quidam interpretes adessent, qui eorum sermone explicarent illis, quaecumque loci illius dialecto Apostoli, aliive, loquuti fuissent. Et profecto Ecclesia Corinthi multis Iudaeis constabat, qui Chaldaice, aut Sy-
ria-

riace, loquebantur: quod iis, quae Paulus de prophetia, & linguarum dono habet, occasionem prae-
buisse, videtur. Apostolus neminem coetibus exclu-
sit; permisitque pariter ut hi, qui vernaculam
linguam nescirent, suae gentis oratione loqueren-
tur, etsi alii eos nequaquam intelligerent. Tantum
vero iussit, ut tunc Interpres adhiberetur, iuxta
synagogarum illius temporis morem. Θείω δὲ πάντας
ὕμᾱς λαλῶν γλώσσας, μάλλον δ' ἵνα προφητεύετε· μὲν-
τὸν δ' ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσας, ἐκτὸς αἱ μὴ διερ-
μηνεύει ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομῇ λάβῃ. Quamquam ve-
ro haec subsistunt, nemo tamen inficias ierit, & alios
interpretes, quales superius descripsimus, eo capi-
te ab Apostolo indicari; hosque ipsos interpretum
nomine fuisse adpellatos ab omnibus antiquis Patri-
bus; qui non alio sensu de Marco, Luca, aliisque
huiusmodi Apostolorum interpretibus, loquuti sunt,
quam de iis, qui ex ore dictantium Apostolorum
verba exciperent, & exararent, vel in aliam lin-
guam converterent, quod prudenter ac recte R. Si-
monius P. I. *Hist. Crit. Novi Testam. cap. X.* animad-
vertebat. Pro huius autem Capituli coronide verba
Eusebii lib. III. *Demonstr. Evang.* excribantur: Κε-
κήρυκτο τὸ Εὐαγγέλιον ἐν βράχει χρόνῳ ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ
ὡς μαρτύριον τοῖς ἔθνεσι. Καὶ Βάρβαροι καὶ Ἕλληνες τὰς
περὶ τὰ ἱστοῦ γραφὰς πατέροις χαρακτηρῶσιν καὶ πατέρι
φωνῇ μεταλάμβανον. Praedicatum est in exiguo tempo-
ris spatio in toto orbe Evangelium in testimonium cun-
ctis gentibus; & Barbari & Graeci, quae de Iesu
scripta erant, patriis litteris, patriaque lingua, ex-
ceperunt.

Codicum MSS. Novi Testamenti, qui in Florentinis Bibliothecis adservantur, historia.

C A P V T XIII.

D I G R E S S I O A L T E R A.

S E C T I O I.

§. I.

QUum de Apostolorum, Apostolicorumque virorum, eruditione, & litteris, a nobis agatur; & eorum iam libros, seu veros ac γνήσιος, seu supposititios & ἀποκρύφους, haud incuriose recensuerimus; ἔκ ἀποσδείνουσιν profecto videatur, si brevem Codicum MSS. quibus ii continentur, quique in Florentinis Bibliothecis adservantur, historiam sedulo adcurateque concinnemus. Inter alias enim laudes, ac decora, quibus innumeris urbs clarissima Florentia praececlit, illa quidem laus & gloria non ultima est, quod cultissimi illius cives, & bonarum artium litterarumque amantissimi, inclita scientiae, & liberalium disciplinarum, monumenta ac praesidia undequaque collegerint; & Codices cuiusvis generis manu exaratos inter pretiosa cimelia quisque semper habuerint. Nam quod in aliis Europae urbibus, uno aut altero loco congestum, & publicae utilitati & admirationi dedicatum, subspicimus; id in florentissima & eruditissima Civitate, in privatis etiam prope omnium aedibus reperire est, ac demirari; quum
nulla

nulla fere fit civis honestioris domus, quae veteres
 membranas, & MSS. Codices, & alias huiusmodi
 antiquae eruditionis reliquias, minime complectatur.
 Nam ut Bibliothecas, *Laurentianam*, *Riccardianam*,
Stroctianam, & *Coenobiorum*, *Sanctae Mariae*, *Sancti*
Marci, ac *Sanctae Crucis*, silentio praeteream; qua-
 rum quidem alias, ut decuit, mentionem feci, &
 praestantissimorum Virorum, *Mabillonii*, *Montfau-*
conii, *Bollandianorum*, & id genus aliorum, praeco-
 niis celebratissimae sunt; quem Florentiae versan-
 tem lateat, insignia huiusmodi ex tempore edaci
 oblivioneque tropaea, alibi etiam sparsim existere,
 & solícite custodiri, non tantum in Coenobiis Mo-
 nachorum *Fesulano*, *Vallumbrosano*, *Sanctae Trini-*
tatis, *Sanctae Mariae Angelorum*, *Passinianensi*, *Septi-*
mano, *Virginis Adnunciatae*, & in Odeo, quod *della*
Crusca vulgo adpellatur; sed in *Martiorum Medi-*
eum etiam, *Nicolinorum*, *Guadagniorum*, *Pandulfinio-*
rum, *Salviatorum*, *Capponiorum*, *Giraldiorum*, *Nico-*
litorum olim, *Gaddiorum*, *Bargiacchiorum*, aliorumque
 bene multorum, privatis aedibus eruditam & copiosam
 huiusmodi supellectilem ostentari? *Doniorum* etiam,
Salviniorum, *Quarratesiorum*, *Davanzatorumque* me-
 minissem, nisi *Gab. Riccardius*, vir princeps, & Cano-
 nicus Florentinae Ecclesiae Sacerdos, pro sua in egre-
 gia studia, & ingenuas doctrinas, artesque liberales,
 proclivitate ac favore, Codices eorum MSS. universos
 munifice comparasset, & privatam suam Bibliotheca-
 m, locupletem iam & magnificam, iis laudabili-
 ter auxisset. Nobilem maiorum suorum indolem
 Vir amplissimus imitatur, & *Rich. Riccardii* in pri-
 mis, qui Graece Latineque doctus, & Petri Victo-
 rii praeceptoris maximum decus, non tam eximios
 Codices cuiuscumque doctrinae ac linguae MSS. plus
 mille

mille coemit, atque collegit; quam antiqua numismata, & gemmas celatas innumeras, summo studio ac diligentia conquiritas, posteris suis perpetua laudis hereditate transmissit. Quamquam nescio quid grandius atque magnificentius hic animo versat, & scientiam ac litteras nescio qua maiori veneratione prosequitur, dum pretiosa illa eruditae antiquitatis λαψαα, non tantum congerit & adservat; verum etiam neglecta aut incompta iacere non patitur, & aureis purpureisque tegumentis involvit, & picturatis pelibus, umbilicisque sumtuosis, ornat ac decorat. Sic Heros ille maximus, pacis studiis, & bellica virtute, celeberrimus, Alexander Macedo, assiduam expeditionum suarum comitem Homerum, theca facto auro aspera, gemmisque bacchata, victi Persarum Regis spolio inaeestimabili, inclusum custodire & honorare iuxta voluit, ut *Plutarchus* auctor est. Sic in Regio Mediceae gentis Gazophylacio Synaxaria Graeca & aureis litteris exarata, & tegumentis purpura, auro intexto, margaritis, Phrygioque opere, superbis cooperta subspexi. Sic in Catalogo librorum Cardinalis Bessarionis, qui MSS. in Bibliotheca Riccardiana exstat, volumina purpureis tegminibus non tam inclusa, quam exornata, indicari non semel animadverti. Quid autem de iis dixerim qui MSS. Codices picturis, & imaginibus, aureisque litteris, ingenti sumtu variandos decorandosque curaverunt, quales quidem plures habent *Laurentiana*, & *Santaë Mariae*, & *Riccardiana*, Bibliothecae; in quarum postrema Virgilii Operum Codex saeculo XV. scriptus adservatur, in quo picturis graphice & elegantissime elaboratis, & singulis paginis Aeneidos adpositis, quid a Poëta canteatur, obiecta legentium oculis rerum imagine de-

cla-

claratur? Codices autem eiusmodi plures *Petrus Lambecius* etiam in suis *Commentariis de Bibliotheca Caesarea*, & *Bern. Monsfalconius* in *Bibliotheca Constantiniana*, & *Palaeographia Graeca*, eruditissimis voluminibus, exhibent. Tanta fuit semper Virorum sapientissimorum erga divina veterum Scriptorum monumenta veneratio; quam uni stolidi, ac rudes, & lividi, bonarum artium osores, ridendi ipsi, derident & aspernantur. At numquam Florentinis, viris acri ingenio praeditis, & aequis litterarum aestimatoribus, plani eiusmodi, & maleferiati nebulones, imponant: quum illi eo studii & observationis erga scientiam doctrinasque devenerint, ut ampla illa debellatorum hostium spolia, antiquissimos omnium scilicet Iuris Civilis Pandectas, accensis funalibus olim eos videndi cupidis ostentare confueverint, quod & *Guil. Budaeus* in *Adnotationibus ad Pandectas* memoriae prodidit. Quare iam non domestica tantum suae familiae exempla Vir adprimum eruditus aemulatur; sed nobilium etiam conterraneorum, quorum plures supra commemoravimus, vestigiis insistit, & Mediceae Augustae gentis imprimis, quae & Laurentianam Bibliothecam egregiis omnium linguarum doctrinarumque Codicibus MSS. locupletissimam, adeoque doctissimo *Montefalconio* iudice, primariis Europae Bibliothecis accensendam, publicae utilitati dedicavit; & Bibliothecam suam Palatinam quampluribus Codicibus MSS. Orientalibus, quorum Catalogum *Euf. Renaudotius* contexuit, magnificentissime auxit; & Fesulani Coenobii Bibliothecam MSS. pariter voluminibus liberaliter instruxit; & in Bibliothecam D. Marci plurimos transfudit. Immo *Laurentius*, re & cognomento *Magnificus*, privatam huiusmodi Bibliothecam habuit, quod
in

in *Miscellaneis Ang. Politianus* testatur. Iure igitur de hac Augusta gente Poëta elegantissimus *Hieronymus Vida Lib. I. Poëtic.* cecinit:

*Iampridem tamen Ausonios invisere rursus
Coeperunt Medicum revocatae munere Musae,
Tuscorum Medicum, quos tandem protulit aetas
Europae in tantis solamen dulce ruinis.*

*Illi etiam Graiae miserati incommoda gentis,
Ne Danaum penitus caderet cum nomine virtus,
In Latium adveffor iuvenes, iuvenumque magistros,
Argolicas artes quibus esset cura tueri,
Securos Musas iussere, atque ocia amare.*

*Illi etiam captas late misere per urbes,
Qui doctas tabulas, veterum monumenta virorum,
Mercati pretio adveherent, quae barbarus igni
Tradebat Danaum regnis, opibusque, potitus.*

Sed quando nescio qua dulcedine captum patriae amor, & tantarum laudum admiratio, me ducit, & a proposito longius orationem evagari iubet, cur non & alia Florentinorum studia laudabilia celeri commemoratione percurram? Et ecce illico sese obfert rei antiquariae scientia, quae merito primum verae litteraturae praesidium a prudentibus omnibus reputatur; & Florentiae potissimum exordia, & incrementum maximum, debet. Nam si eos recensere lubet, qui Musea antiquis nummis, gemmis, signis, instrumentis, epitaphiis, epigrammatibus, marmoribus, copiose aucta constituerunt, nonne *Franc. Petrarca* haud exiguum veterum numismatum numerum a se quaesitum *Carolo IV. Imperatori* donavit, ut ipse *Epist. III. lib. X.* tradit? Nonne *Mediceae domus Proceres* eam ex id genus cimeliis gazam compararunt, ut iure optimo Europae totius miraculum habeatur? Oratio me deficiat, si

Ric-

Riccardios, Nicolinos, Victorios, Gherardescas, De Riccio, Andreinos, Martios Medices, Gaddios, aliosque Cives Florentinos commemorare voluero, qui eiusmodi Musea magno nostrae aetatis bono, & litterarum incremento, non sine coelesti quadam prudentia & liberalitate composuerunt. Quid quod Florentinus est, & immortale Florentiae decus, qui per amplum, & magnificentissimum Romae, Cimeterium, ex omnibus eruditae antiquitatis reliquiis, summa cum laude & adprobatione recens posuit & exstruxit, CLEMENS scilicet XII. Pont. Max. quem Patronum munificentissimum, immo Numen salutare, litterae semper, & bonae artes, expertae sunt? Hinc non mirum si docta & laboriosa volumina, quibus res antiquaria praeclare tractaretur, a solertibus & eruditis Florentinis elucubrata fuerunt, primum quidem a *Bern. Oricellario*, & a *Gabriele Simonio*, deinde a *Phil. Bonarotio*, & *Ioseph. Nicolino*, & *Ant. Mar. Lupio*; & tandem a V. Cl. *Ant. Franc. Gorio*, cuius nomen ac laus celebrior est, quam ut pluribus oporteat a me diduci ac praedicari. Istis iam adnumerandus quoque est Praeful eruditissimus, *Io. Bottarius*, qui laudati CLEMENTIS XII. Pont. Max. iussu anaglypha Romanorum coemeteriorum ab *Ant. Bosio*, & *Aringbio* iam edita, doctissimis observationibus illustrat atque explicat; cuius operis primum volumen, selecta eruditione, & exactissima doctrina, refertum, cupide evolvi nuper, facileque & iure subspexi. At si me ad Geometriam, Philosophiam, Philologiamque convertero, & *Marf. Ficinus*, & *Gal. Galilaeus*, & *Vinc. Vivianius*, & *Hor. Oricellarius*, & *Laur. Magalottius*, & *Bened. Brescianus*, & *Ang. Politianus*, & *Barth. Cavalcantius*, & *P. Crinitus*, & *Pet. Victorius*, aliique innumeri, ani-

mae egregiae omnes, & illustres, occurrent, obtutusque admirabundos detinebunt; dum & ex hisce studiis immensam laudum & decorum messem Florentiam reportasse considero. Sed quum illi iam parata suis laboribus gloria fruantur, & plerique sint ab aetate aenea paulo remotiores, satius fuerit ut *Ant. Mar. Salvinium*, praeceptorem meum longe eruditissimum, opportuna commemoratione nunc praedicem, virumque eum dicam & supra invidiam doctum, & supra omnem obreftationem gloriosum; cui nullum parem in Graeca eruditione Florentia peperit prius, nec secundum (dicto absit invidia) posterius habitura est. Eius tamen vestigiis insistit *Alex. Politus*, humaniorum litterarum in Pisano Athenaeo Professor, qui elegantem & operosam Eustathii in Homerum Expositionum e Graeca lingua in Latinam translationem concinnavit, & ex parte publici iuris iam fecit. At cur mentionem non faciam *Eduar. Corfinii*, eiusdem familiae Sacerdotis, & in eodem Lyceo Philosophiae Professoris, qui lacinosas Scholasticorum tricas, & viles & inutiles Pseudo-Peripateticorum quisquilias, merito perosus & aversatus, Florentinos adolescentes tutiorem & ampliorem philosophandi viam inire docuit, qua ad probabilem naturalium causarum scientiam, certamque ac divinam morum regulam, recta atque expedite pervenirent; ut eius opera in publicam lucem edita luculenter evincunt? Porro quo me fessum facultas Theologica, & historia Ecclesiastica, rapit? Longum profecto, & immensi operis esset, Florentinos omnes Theologos enumerare doctissimos; quare modum in tanta copia quaerens, & orationem limite certo coercens, ex universis duos tantum seligam, unum *Ger. Capassum*, ex Virginis Deiparae Ser-

vorum familia monachum, qui universam & absolutam Ecclesiasticam doctrinam animo capaci complexus, & Theologicas tractationes ad Criticæ normam fere primus exegit; & falsas narrationes ac fabulas docte & intrepide arguit; & libris egregiis, & tanto ingenio dignis, amplam sui Coenobii Bibliothecam locupletavit: Alterum autem *Ioseph. Augst. Vrsium*, Dominicanum, & in Romano Bibliothecæ Casanatensis Collegio Theologiæ Professore, qui incredibilem rerum Ecclesiasticarum, & omnigenæ eruditionis, cognitionem adeptus, oppugnatam veritatem adversus Sophistas quosdam & nugaces mendacii patronos, vindex clarissimus strenue tutatus est; & aliis eruditissimis Commentariis conscriptis, Ecclesiæ gloriam, patriæ decus, & proprium nomen, auxit, & illustravit. Poëtas iam & Oratores, quibus Florentia se iactat, producendi tempus iam esset: sed quum famigerati sint, & omnium per ora iam volitent, eos hic recensere supervacaneum existimo: quum præcipue tres sint celebres Florentiæ eruditorum hominum coetus, quos vulgo Academiæ adpellant, quosque fecunda clarorum Poëtarum, & Oratorum, seminaria merito nuncupaveris, in quarum Odeis tales orationes, & poëmata, assidue prope recitantur, ut nec beatam dicendi copiam, nec splendidum verborum delectum, nec sententias gravissimas, nec elegantiam & Venereꝝ, ullus umquam in iis desideraverit. In his magna sæpe voluptate perfundor, ubi *Salv. Salvinium*, *And. Alamannium*, *Roscium Martinium*, *Leonard. de Riccio*, *Ant. Nicolinium*, *Rob. Gherardium*, *Ioseph. Bondelmontium*, aliosque eruditissimos viros, aut orationes & carmina recitantes, aut extempore de problematis cuiusvis generis

mira eruditionis adfluentia, & facili verborum volubilitate, differentes audio & admiror. Sed & *Dom. Mar. Mannius* exacta Etruscarum litterarum cognitione censendus; & *Ios. Clem. Binius* impetu semina sacrae mentis excitante exsultans & fervidus, oratoria simul facultate, & poetica, praestat; & *Ios. Maria Meccattius* ob elegantes versiculos, & operum ineditorum congestum, & historicam scriptionem, merito commendatur. Quod quidem in mentem revocat, nullam prope aliam esse urbem, quae tot historiae Scriptoribus, & quidem nobilissimis, gloriatur, ut Florentiam: & isthuc ipsum, quod historiae Florentinorum iam editae loculenter ostendunt, ineditae multae, quae in Bibliothecarum pluteis latitant, praeclare confirmant: quas tamen inde eruere animum iam induxi meum, & in vulgus prodere, dum seriem mearum *Eruditorum Deliciarum* continuo, & repub. litterariam pro virili portione iuvare non desino. Et eo magis illi omnes plurimi faciendi sunt, quo certius exploratiusque est, eos fere universos amplissimam cognitionem non brevibus illis singularum facultatum finibus continuisse, sed per reliquarum doctrinarum & artium campos late spatiantes, suam scientiam numeris omnibus absolvisse, viros profecto πολυμαθες εἶναι. Nam nec turpius quidquam, aut absurdius, aut nocentius, proponi potest iuvenibus, quam ut in unam tantum doctrinam incumbant, reliquas autem negligant & abiiciant; quum liberales disciplinae, catenarum ritu, inter se connexae, iunctaeque, conserantur, & una sine alia bene ac perfecte consistere non possit, atque opus sit tandem ut v. g. purus putus Grammaticus, merus Medicus, simplex Iurisconsultus, doctis cultisque hominibus persaepe ludibrium debeat, quod innumeris

meris & festivis, iisdemque recentissimis, exemplis adstruere & illustrare possem. Et certe virum, nullum ob doctrinam & scientiam celeberrimum, & qui laudem omnium adprobationemque meruerit, invenire est, nisi qui encyclopaediam prius comparaverit; & iudicium multis cognitionibus disciplinisque subegerit; & cogitationes suas, infinitis prope rebus inter se collatis, ad castigatissimam normam exegerit. Hinc Viri docti ac solertes, & emunctae naris Critici, & qui rectam literis studendi viam adolescentibus monstrare, non unam iis tantum disciplinam & artem tradendam esse docuerunt, & *M. Fabius Quintilianus* in primis, qui quum suarum *Oratoriarum Institutionum* lib. I. cap. X. scripsisset: *Nunc de ceteris artibus, quibus instituendos priusquam tradantur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinae, quam Graeci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant.* Nam iisdem fere annis aliarum quoque disciplinarum studia ingredienda sunt &c. Capite insuper ultimo omnia haec simul tradenda docet, atque ita scribit: *Quaeri solet, an etiam si discenda sint haec, eodem tempore tamen tradi omnia & percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus ac fatigetur tot disciplinis in diversum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse sufficiat: & si maxime patiatur haec aetas robustior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt quantum natura humani ingenii valeat: quae ita est agilis & volox, sic in omnem partem, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum: in plura vero, non eodem die modo, sed eodem temporis momento vim suam impendat. An vero citharoedi non simul & memoriae, & sono vocis,*

& pluribus flexibus serviunt, quum interim alios nervos dextra percutiunt, alios laeva trahunt, continent, probant, ne pes quidem ociosus, certam legem temporum servat, & haec pariter omnia? Quid? nos agendi subita necessitate deprehensi, non ne alia dicimus, alia providemus, quum pariter inventio rerum, electio verborum, compositio gestus, pronuntiatio, vultus, motusque desiderentur? Quae si velut sub uno conatu tam diversa parent simul, cur non pluribus horis diversa partiamur, quum praesertim reficiat animos ac reparet varietas ipsa, contraque sit aliquanto difficilius in labore uno perseverare? Ideoque & stilus lectione requiescit, & ipsius lectionis taedium vicibus levatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cuiuscunque artis unum magistrum ferat? Mutatione recreabitur: sicut in cibus, quorum diversitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quae sit alia ratio discendi? Si Grammatico soli deserviamus, deinde Geometrae tantum? omittamus interim quod didicimus, mox transeamus ad Musicum, excidant priora? & quum Latinis studebimus literis, non respiciamus ad Graecas? & ut semel finiam, nihil faciamus nisi novissimum? Cur non idem suademus agricolis, ne arva simul & vineta, & oleas & arbusum colant? ne pratis & pecoribus, & hortis & alvearibus, accommodent curam? Cur ipsi aliquid forensibus negotiis, aliquid desideriis amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curae corporis, nonnihil voluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quaelibet nihil intermittentes fatiget. Adeo facilius est multa facere, quam diu. Hunc sequutus Poëta proximioris aetatis clarissimus Hier. Vida lib. I. Poëtice,

ces,

ces, iubet ut adolescens, Poëta egregius evasurus,
*Hand tantum exploret Vatum monimenta, sed idem
 Consulat, atque alios auctores discat, ut acri
 Nulla sit ingenio, quam non libaverit artem.*

Sed nec ab horum sententia discessit Iesuita Tarquinus Gallutius, qui, qualiscumque ille sit, tamen id esse verum & maxime probandum deprehendere potuit, & non spernendam *De Encyclopaedia comparanda* orationem conscripsit. Multa quoque praeclara ac memoranda de Iureconsultis, & Medicis Florentinis, praedicare esset,

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,

Et iam tempus equum fumantia solvere colla.

Quare redeat, unde huc defluxit oratio, & ad Codicum Novi Testamenti manuscriptorum catalogum, quem proposui, contexendum revertatur; quum id maximum praesidium esse cognoscatur, quo historia Apostolica litteraria illustrari & perfici possit. Quod quidem omne facile animo comprehendent, qui doctos atque omni Ecclesiastica eruditione refertos Vallae, Erasmi, Lucae Brugensis, Simonii, Tillemontii, Calmetii, Bezae, Curcellaei, Sauberti, Cavei, Fabricii, Oudini, Labbei, Marianae, Lacerdae, Io. Morini, aliorumque, commentarios evolverint, & Rob. Stephani utilissimam Novi Testamenti Graeci editionem in primis. Et certe verissima sunt, quae de cognitionis Codicum MSS. utilitate generatim praestantissimus Monsfalconius Praefation. Bibliothec. Coislinianae sequentibus verbis dissertat: *Inter ea, quae a Viris doctis ad rem litterariam ornandam in dies suscipiuntur officia, nulum utilius eo, quod expurgandis veterum libris tribuitur. Quum enim quidquid est eruditionis tum sacrae tum profanae ex antiquis Scriptoris bauria-*

tur, operae pretium faciunt quotquot illos litterarum fontes puros nitidosque ad nos manare curant. Nemo autem inficiat eas, nonnisi Manuscriptorum subsidio, posse hanc operam cumulate praestari. Dum enim coniecturis tantum res agitur, incertae plerumque pro vitiatis, immo non infrequenter pro incertis, lectiones substituuntur. Quamobrem ad veterum Codicum auctoritatem recurrat oportet, qui novam alicuius Scriptoris editionem parat. Id in confesso apud omnes est. Siquis enim aliquem emendare Scriptorem adgredia-
tur, manuscriptos Codices undique perquirat, certum habens non posse alia via rem feliciter peragi. Quae quidem eo lubentius protull, quo magis experientia ipsa edoctus sum, vappas audere quosdam, & v-
cordes egregiarum artium derisores mutire adhuc, & huiusmodi studia contemnere & vituperare; quum vespertilionum instar ad tantam eruditionis lucem oculos erigere non sustineant, adeoque miram illius iucunditatem, utilitatemque, intelligere nequeant. Ni-
si potius hebetibus asionibus comparandi sunt, qui quum roseum solis splendorem maxime refugiant, in obiectis pupis, & larvis, & phantasmatibus, ob-
tutus debiles stupidosque defigunt, & vanis um-
bris, & ludicris ac puerilibus studiis, unice delectan-
tur. Cur modo illa antiquae Satirae non usurpem?

*Dic mihi, Calliope, quid nam pater ille decorum
Cogitat? an terras, & patria saecula mutat?
Quasque dedit quondam, morientibus eripit artes?
Nosque iubet tacitos, & iam rationis egenos,
Non aliter primo quam quum surreximus aevae,
Glandibus, & purae rursus procumbere limphae?
An reliquas terras conservat amicus, & urbes:
Sed genus Ausonium, Remulique exturbat alumnos?*
At quum multi sint, qui plurium in diversis Bi-
lio-

bliothecis existentium MSS. Novi Federis Codicum, meminerint, eorumque notitiam quamdam ediderint, ut Viri praestantissimi *Lambecius*, *Mabillonius*, *Montefalconius*, alique Bibliothecarum, & Catalogorum Scriptores (ut nihil dicam de iis Codicibus, qui passim a Novi Testamenti Scholiastis, & Editoribus, atque Interpretibus eruditissimis, laudantur) non video tamen plenam hactenus & exactam Codicum huiusmodi Florentinorum historiam paruisse; quum certe necdum Bibliotheca Bibliothecarum a laudato *Montefalconio* laudabiliter concinnata in vulgus prodierit; & Catalogus Bibliothecae Mediceae Laurentianae locupletissimus, quem *Anton. Mar. Biscionius* diligentissime conficiebat, nescio quo fato, intermissus sit & abruptus; inque eiusdem Bibliothecae Catalogis ab *Langio*, *Ernstio*, *Holstenio*, aliisque compositis, pars certe maxima desideretur. Itaque huiusmodi historiae manus admoveo, exacte & diligenter, quatenus angustiae temporis patiuntur, eam elaboraturus, & talem praestiturus, qualem certe Catalogorum Scriptores vix, nisi *Lambecium*, & *Montefalconium*, imitentur, contexere velint; quibus curae magis est nomina & titulos cuiuslibet operis indicare, quam eorum, quae animadversione digna quolibet volumine continentur, narrationem quamdam, & criticas observationes, instituere.

CODICES GRAECI NOVI
TESTAMENTI.

§. II.

Codices totius Novi Testamenti.

I. **C**ODEX membranaceus pulcherrimus Bibliothecae D. Marci (haec Bibliotheca est Dominicanorum & Codices MSS. Graecos ad XXXXV. complectitur, aliis linguis ad) saeculo XIV. scriptus. Initio habetur δὴ λωσις διαλαμβάνουσα τὴν τῷ χρόνῳ Εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν, καὶ τὴν ὁρὰ Εὐαγγελιστῶν διαδοχὴν, πόθεν τε ἀρχονται καὶ ποῦ καταλήγονται. *Declaratio comprehendens temporis Evangeliorum lectionem, & Evangelistarum successionem, undeque incipiunt, & ubi desinunt: videlicet Synaxarium, quod deinde consequitur.*

Evangelium Matthaei distinguitur in LXVIII. capita. Praecedunt quatuor versus, & in fine εἰχοι βχ. *versus* MDC. diciturque scripsisse Evangelium, annis octo post Adscensionem Christi.

Evangelium Marci XLVIII. capitibus constat, & ei etiam versus praefiguntur. In fine εἰχοι αχ. *versus* MDC. & scribitur editum anno X. post Adscensionem

Evangelium Lucae LXXXIII. capitibus constat. In fine εἰχοι βδ. *versus* MMDC. & dicitur scriptum anno XV. post Adscensionem.

Evan-

Evangelium Ioannis constat capitibus XVIII. & ei versus praemittuntur. In fine *εἰχοι β'* versus MMCCC. diciturque scriptum anno XXXII. post Adscensionem

Evangeliiis succedunt Acta Apostolorum, quae excipiunt Epistolae Catholicae, & Epistolam Iacobi *ὑπόθεσις* praecedit, quemadmodum alias Catholicas Epistolas. In Epist. Ioannis I. Cap. V. deest *vers. VII.* Omnes etiam Epistolas Paulinas praecedunt *ὑπόθεσις*, & in fine Ad Rom. *εἰχοι π'.* DCCCCXX. I. Ad Corinth. *εἰχ. ωδ.* DCCCLXX. II. Ad Corinth. *εἰχ. φς'.* DVI. Ad Galat. *εἰχ. τςβ'.* CCCXCII. Ad Ephesios *εἰχ. τιβ'.* CCCXII. Ad Philippenses non habet stichometriam, neque Ad Colossenses. Ad Thessal. I. *εἰχ. ρςγ'.* CXCIII. II. *εἰχ. ρς'.* CXC. I. Ad Timoth. *εἰχ. σλ'.* CCXXX. II. *εἰχ. ροβ'.* CLXXII. Ad Tit. *εἰχ. ζζ'.* LXXXXVII. Ad Ebraeos *εἰχ. ψη'.* DCCVIII. Quae quidem stichometria non parum differt ab ea, quam Scaliger, & Pithoeus, & Simonius, ediderunt. In fine Epistolae ad Ebraeos scriptum est: *ἐτελειώθη μηνὶ ὀκτωβρίῳ ζ'. ἰνδικτιῶν ια'. ἔτος ςωξς'. Μεθοδίου χάρις τῷ θυτορακένδύτῳ.* Absolutus est mense Octobri, die VII. Indictione XI. anno 6866. (Christi MCCCLIIX.) Methodii manu Thytoracendytæ. Num legendum *πρωτορακένδύτῳ*, hoc est, *Protovesliarii*? In fine cuiuslibet Paulinae Epistolae, unde Epistola scripta sit adnotatum est. Tandem sequitur Apocalypsis, quae inscribitur *τὸ ἀγίον Ἰωάννης τῷ θεολόγῳ.* Versus qui praeponuntur Evangelio Matthaei:

Ματθαίῳ τόδε ἔργον ἀριστοπόνοιο τελῶν

Ὃς τόκον ἔφρασε θεῶν ἀπαρογαμίαο γυναικός

Ἡ τέκεν ἄσπορον υἱόν, ὃν αὐτὸς δέχετ' ἑρπὺς εὐρύς,

Χριστὸν αἰὶ ζῶντα θεόν, βρότον αὐτὸν ἔοντα.

Mat-

*Matthaei hoc opus optime laborantis publicani ,
 Qui foetum narravit divinum coniugii expertis
 mulieris ,
 Quae peperit non satum filium , quem non capit
 coelum latum ,
 Christum semper viventem Deum , & pariter mor-
 talem .*

Ante Evangelium Marci .

**Ὅσα περὶ Χριστοῦ θεωροῦν ἐθέλει Πίττ
 Κηρύσσειν ἐδίδαξεν ἀπὸ σομάτων ἐριτίμων
 *Ἐνθαυτῇ Μάρκος ἄγει καὶ ὡς σελίδεσσιν ἐθέλει
 Τοῦνικα καὶ μερόπεσσιν Εὐαγγελοῦ ἀπὸ ἐδάχθη .
 Quaecumque de Christo deiloquus gentes Petrus
 Praedicans docuit ore pretioso ,
 Heic Marcus collegit , & in paginis posuit ;
 Quapropter & mortalibus Evangelista alius osten-
 sus est .*

Ante Evangelium Ioannis .

*Βροντίας Θεόφωνος Ἰωάννης πανάρις
 Πρωτότοκον σοφίας ὑπεράρχιον εὗρετο ἀρχὴν
 Πρωτοφανὴ γενετῆρα Θεοῦ Θεὸν αὐτογένεθλον
 *Ἐνθεν ὁλεθροτόκων αἰρέσεων ἡμβλυε φρένα
 Tonans deiloquus Ioannes longe optimus
 Primoparens Sapientiae , quod est supra princi-
 pium , invenit principium ,
 Primum visum genitorem Dei Deum , per se &
 ex se ipso genitum ,
 Hinc exitialium sectarum praestrinxit mentem .*

Observandum est , in plerisque Evangeliorum Codi-
 cibus Graecis , in fine cuiusque Evangelii , adnotari
 tempus , quo scriptum fuit , atque insuper sticho-
 metriam adponi ; & hanc quoque Epistolis atque aliis
 libris . Epistolis vero Pauli adscribi etiam ubi quae-
 que scripta sit , prout in hoc Codice habetur : quod
 semel

semel monuisse sufficiet; nos enim id semper non adnotabimus, iniquis spatiis exclusi.

II. CODEX Chartaceus bombycinus in folio Bibliothecae S. Mariae, scriptus saeculo XIV. continens totum Novum Foedus Graece. Praecedit ἑρμηνεία ἢ τεσσάρων Εὐαγγελίων, interpretatio quatuor Evangeliorum; & Evangelium quodlibet hypothesis, ac capitum series; & quatuor versus in IV. Evangelistas ante Evangelium Matthaei existant.

Στίχοι ὡς τὰς τεσσάρων Εὐαγγελίστας

Ἡ τεβὰς ὡς ἡ μαθήτων τῷ λογῷ

Ἐχθα τὸ εἶνμα ἡ ἀφ' ἑνὸς λόγων

Τοῖνον ὁ διψῶν μὴ κατόκη τῷ πίναν

Ψυχὴν κατάρδων, καὶ ποτίζων τὰς φρένας.

Versus in quatuor Evangelistas.

Quaternitas heic discipulorum Sermonis.

Effundit fluentum perenniter fluentium sermonum;

Proinde sitiens ne pigrescis bibere

Animam rigans, & potans mentem.

Argumenta & canones Evangeliorum adnotantur passim, ut in aliis Codicibus, in margine. In fine cuiusque Evangelii indicatur tempus, quo scriptum fuit. Sed non hypothesis tantum, verum & ὑπομνήματα, Commentaria quaedam, quibusdam Evangelistis praefiguntur, ut Lucae & Ioannis. Evangelia excipiunt Actus Apostolorum, quos praecedunt ὑπόθεσις & ἀποδημίαι Pauli, & capita. Actis succedunt Epistolae Paulinae; & Epistolae ad Romanos, praeter argumentum & capitum seriem, quae cunctis Epistolis praeponuntur, praefiguntur versus quidam in D. Paulum.

Στίχοι ὡς ὁ ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον.

Ὁ μὴ φοβῶν καὶ γένος ἀναιρέτης

Ὁ ὃ Διὸς φεῦ ὃ φόπον ὑπέρτης

Νέφρων ὁ δυνὸς καὶ κατεβδελυγμένῳ

Ὁμῆς

Ὀμῆς Ἀεαίνης σκύμνῳ ἠγρίωμένῳ
 Κτάνας σύνευνον, αἶτα Χρῖστου ποιμένα,
 (Νῦν ἐστὶ βρώμα τῷ κυνὸς τῷ κερβέρε·
 Παῦλῳ ἔσθῃ ἔσθῃς δὲ τὸ ζωνφόρον
 Φῶς ἔτίττον ἀπλὸν ὡς ὀρῶν θραυχίας
 Ἐπαθλὸν εὐρὼν τὴν ἀνω σκηπτειχίαν
 Ψυχὴ Νέρωνῳ ἢ τυραννικωτάτῃ,
 Κἄται νεκρὰ δύσινῳ ἠτιμωμένη
 Δέσμιοις ἀφύκτοις ὡς αἰεὶ πεδωμένη
 Αἰωνία μάστιγι συντηρημένη.
 Παῦλῳ δὲ καὶ ζῇ, καὶ λαλᾷ, καθ' ἡμέραν
 Τὸ τοῦ Θεοῦ προσῶπον ἐμφανῶς βλέπων
 Καὶ τὴν ἀγίαν καὶ μακαρίαν ὄντως
 Συναγελαζὼν ἀπολαύει χορείας.

Versus in Sanctum Apostolum Paulum.

Ille non praeses (forte legendum *αρωράτης*, seu
 αρωτοςάτης) & generis interfector

Ille Iovis, o mores! minister

Nero crudelis, & execrabilis

Saevae Leaeenae catulus agrestis,

Quum occiderit coniugem, & deinde Christi pa-
storem;

Nunc est esca canis Cerberi;

Paulus vero deliciatur deliciis vitam ferentibus,

Ut ille qui contemplatur trinam lucem simplicem
divini principatus

Praemium quum invenerit supernum regnum.

Anima Neronis crudelissima

Iacet mortua; infelix, inhonora,

Vinculis inevitabilibus aeternum impedita
Aeterna flagello servatur.

Paulus autem & vivit & loquitur, quotidie
Dei faciem perspicue intuens

Et senectutis experte, & vere beata

Congregis fruitur chorea.

Con-

Consequuntur Epistolae Catholicae, & Epistolae I. Ioannis titulus est: *βροντῆς υἱὸς Ἰωάννης τὰς χριστιανούσιν*. *Tonitruī filius Ioannes haec Christianis*. Sic Epistolae Iacobi praefigitur: *γαίμα ἀπὸς ἐβραῖος Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ*. *Littera ad Ebraeos Iacobi Dei fratris*. In Epistola Ioannis I. Cap. V. deest vers. 7. In fine Epistolae Iudae leguntur hi versus librarii:

Ὡς τίμιόν τι χρῆμα τὰς γραφάς γραφῶ

Ἑμῶν ἀδελφοί καὶ μαθητὰ κυρίου

Σὺν τῇ γραφῇ δέλω δὲ καὶ φράτταν ἅμα.

*Tamquam pretiosam rem aliquam scripturas scribo
Vestras, Fratres, & Discipuli Domini,*

Cum scribam, volo autem & agere simul.

Deinde subditur interpretatio in quemdam Iudae Epistolae locum.

Tandem Apocalypsis sequitur sine argumento & Ioannis Theologi inscribitur.

Postea subsequuntur *μακαρίσμοι* quidam satis prolixi, & canon eorum canendorum per quamlibet hebdomadem; inde est Synaxarium & Menologium. *Monsfalconius Diar. Ital. cap. XXV.* de hoc Codice loquens ita scriptum in fine esse ait: *κατὰ ἀμαρτωλῶν καὶ ἐλαχίστου Μάρκου, ἐν ἑτασώμ. μηνὶ δεκεμβρίῳ καὶ, ἡμέρᾳ β'.* *Manu peccatoris & minimi Marci, anno 6840. (Christi 1332.) mēsis Decembris XXII. feria secunda.* Sed non *κατὰ*, at *κατὰ* legitur; licet forte contracte. In fronte huius Codicis, *Volumen hoc, in quo continetur Testamentum novum, est Monasterii Abbatiae de Florentia, quem tribus aureis emimus, anno salutis nostrae 1482. scriptum est.*

III. CODEX membranaceus parvus, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. N. 27.* continens integrum novum Testamentum: nisi quod mutilum est in fine Ioannis Evangelium, & deest Apocalypsis, scriptus
excun-

exeunte saeculo XI. vel XII. incipiente. Quum male compactus fuerit, divisa sunt Evangelia, & inter Evangelia Marci & Lucae, interserta sunt Actus Apostolorum, & Epistolae Catholicae & Paulinae. Evangelis praecedunt series *πρὸς τὸν λαόν*, quae leguntur, seu Synaxaria, quemadmodum Actis & Epistolis. Initio pariter habetur Menologium, seu Calendarium. Evangelio Matthaei praefiguntur quatuor consueti versiculi; *Μαρθαίον τόδε ἔργον* &c. Iacobus Epistolae scriptor dicitur *Ἀποστόλος*, quemadmodum & Iudas. Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers. 7.*

Codices Evangeliorum, Actuum, & Epistolarum.

§. III.

IV. **C**ODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plur. VI. num. 13.* scriptus saeculo XIII. continet IV. Evangelia, & Actus Apostolorum, & Epistolas cum Paulinas, tum Catholicas, In Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers. 7.* Evangelio Ioannis praemittuntur quatuor versiculi consueti, hoc est, *Βροττίας δαίμων* &c. Consule superius §. II. *num. I. pag. 220.* & *num. III.*

Codices quatuor Evangeliorum ,

§. IV.

V. **C**ODEX membranaceus in folio , Bibliothecae Laurentianae , *Plut. VI. num. 18.* scriptus saeculo X. continet quatuor Evangelia : Praemittuntur ἀρχοτελῶαι quatuor Evangeliorum iuxta sectiones, quae leguntur in Ecclesia ; & canones concordiae & harmoniae Evangelistarum. Cuilibet Evangelio breve argumentum , & index capitum , praeponitur. Recentiori autem manu scripta singulis Evangeliiis praefigitur Evangelistae , qui scripsit , notitia ; quae quoad Ioannem ita habet : Τὸ πνεῦμα & δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελευτᾷται , καθὰ γέγραπται καὶ πιστεύομεν . ἐν ἀσθενείᾳ δὲ ὃ σῶμα & , ἀλλὰ δὴ καὶ λόγου καὶ σοφίας ἐν γλώττῃ καμένης . Καὶ τὸτο δῆλον ἐκ πολλῶν μὲν , καὶ ἄλλων , μάλιστα δὲ ἐκ ἧς περὶ τῆς μέγαν θεολόγον καὶ ἀδελφὸν χριστοῦ ἐν χάριτι ὀρωμένε . Οὗτος γὰρ ἀλιέως μὲν πατὴρ υἱὸς ἦν . τὴν αὐτὴν δὲ τέχνην τῷ πατρὶ μεταχαριζόμενος ὃ μόνον ἀμαθὴς ἦν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ Ἰουδαϊκῇ παιδείᾳ , ἀλλὰ καὶ πάντα ἀγράμματος , καθὰ δὴ καὶ ὁ λυκάς ἐν ταῖς ἀράξεσιν ἰσορῶι περὶ αὐτοῦ . καὶ γὰρ δὴ καὶ ἡ πατὴρ αὐτοῦ εὐτέλεσεν καὶ ἀσημῶς , ὡς χερίον εἶναι ὃ λογικῆς , ἀλλὰ ἀλιευτικῆς τέχνης &c. *Spiritus virtus in infirmitate perficitur , sicuti scriptum est , & credimus : in infirmitate autem , non corporis , sed profecto etiam sermonis & sapientiae , quae linguae inest . Et hoc manifestum ex multis quidem & aliis , maxime vero ex magno theologo & fratre Christi , qui in gratia videtur . Hic enim piscatoris quidem patris filius erat ; eandem vero artem cum patre exercens non solum im-*

peritus erat Graecae & Iudaicae eruditionis, sed etiam litterarum omnino expertus, sicuti certe Lucas quoque in Actis de ipso memoriae prodidit. Etenim pariter patria eius vilissima & obscura, ita ut esset non rationalis, sed piscatoriae, artis vicus &c. Hic idem Prologus habetur etiam in aliis Codicibus MSS. eiusdem Bibliothecae, ut patebit inferius, & typis excusus est in Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi in IV. Evangelia Commentariis, de quorum Codicibus MSS. agimus hoc eodem §. Num. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. Quatuor Evangelia amplis scholiis edisseruntur; & in fine duodecim versus Iambi adscripti sunt:

Εἰς τὰς δ' εὐαγγελιστάς .

Εὐαγγελιστῶν τὰς θεοπνεύστους λόγους
 Τομοῖς διαρεδέντας εὐεπιμόλοις ,
 Καὶ τῇδε βίβλῳ τεχνικῶς ἡρμωμένους ,
 Ἄπας ἀκούων καὶ τρυφῶν καθ' ἡμέραν
 Ἐξῴσιν ὅσι τὰς ὑπερφωνημένους
 Λεόντιον θαύμαζε τ' εὐθυτίαν
 Σπεύδασμα πολλοῖς δ' ἁπὲν ἐσπεύδασμένον ,
 Καὶ σπεύδασαντα συντόνοις προθυμίας ,
 Καὶ καλλιγραφήσαντα κόσμοις ποικίλοις
 Τοῖς μὲν ξενίζαν τὰς ὁρώντας ὡς ἔχοι ,
 Τοῖς δ' ἑὸν δὲ ῥήμῳσι ψυχοξόφοις
 Εὐεργετῶν ἅπαντας ἀκρωμένους .

In quatuor Evangelistas .

Evangelistarum divinitus inspiratos sermones
 Sectionibus divisos facile accessibilibus
 Et huic libro artificiose aptatos ,
 Omnis qui audis , & frueris quotidie
 Stantibus qui celebrantur ,
 Leontium mirare , tranquillitatis
 Opusculum multis antea non adparatum
 Qui & adparavit continua alacritate ,

Et

*Et pulcre exscripsit variis ornamentis,
 Ut habeat quibus adliat spectantes,
 Dei autem verbis animam alentibus
 Beneficiat omnibus audientibus.*

Huius *Leontii* Calligraphi non meminit praestantissimus *Bern. Monsfalconius Palaeograph. Graeca* in *Catalogo Calligraphorum*. In fine Codicis numerus est ٧٥. LVI., quem credo adpositum ad Codicis distinctionem.

VI. CODEX membranaceus parvus eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 29.* continens quatuor Evangelia, quorum cuilibet praemittitur argumentum: & Evangelio Ioannis in fine adsuitur historia scriptionis eius Evangelii. Saeculo XII. scriptus est.

VII. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. numer. 30.* scriptus saeculo XII. continens quatuor Evangelia, quorum singulis praemittuntur, breve argumentum, & series capitum.

VIII. CODEX membranaceus in octavo, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 32.* scriptus saeculo XI. & picturis ornatus, continet quatuor Evangelia, quibus praemittuntur Eusebii canones, & Epistola ad Carpianum.

IX. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, continens quatuor Evangelia, *Plut. VI. n. 28.* scriptus anno Christi MCCLXXXV. & elegantibus Evangelistarum picturis ornatus. Singulis Evangelii argumentum, & series capitum praemittuntur. In fine ita legitur: *ἄλφει τέλος ἡ τὰδε ἱερὰ μνηκὴ. ινδ. ιγ'. ἐν ἱερῷ 5457'. Finem accepit hic liber mense Iulio, die XXVIII. Indict. XIII. anno 6793. Christi 1285.* Meminit huius Codicis *Monsfalconius Palaeograph. lib. 1. cap. VII. pag. 66.*

X. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 24*, scriptus saeculo XIV. continens quatuor Evangelia.

XI. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 23*. scriptus saeculo XI. admodum eleganter, & ornatè, nam picturis passim textui insertis instruitur, & initio cuiusque Evangelii, imago Evangelistae affabre delineata est; continet quatuor Evangelia. In eo Ioannes Evangelista depictus ita exhibetur, ut distantis instar sit, & amanuensis quidam iunior verba excipiat & scribat. Imagines Evangelistarum huius Codicis, & quorundam superiorum memoratorum, non multum distant ab imaginibus huiusmodi, quae exstant in Codice Coisliniano XX. apud *Montemfalconium*, qui & Ioannis imaginem exhibet, *Bibliothecae Coislin. Par. I. pag. 64*. Similes quoque imagines sunt in Codice Theologico XXVIII. *Biblioth. Caesareae lib. III. Comment. P. Lambecii*, quarum specimen dat *Lib. II. cap. VII.* & in primis Ioannem Evangelistam distantem, & Prochorum iuniorem scribentem exhibens, nominibus adscriptis; quare eundem Prochorum esse nostri Codicis amanuensem crediderim, licet nomina adscripta non sint. Quod confirmari potest ex imaginibus Evangelistarum, quae exstant in Codice membranaceo X. saeculi continente Evangelia, Bibliothecae S. Mariae, cuius meminit *Montemfalconius Diar. Italic. cap. XXV.* Ibi enim cernitur Ioannes dictans Evangelium suum Prochoro discipulo, adposito ad utramque figuram nomine proprio, Ἰωάννης, Πρόχορος. Consule superius *Cap. XII. pag. 198.* & hoc *Capite sect. I. §. hoc num. XIX.*

XII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 15*. scriptus saeculo XIII. con.

Continet hic Codex quatuor Evangelia, cum suis Prologis.

XIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 16.* scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia; quae praeceduntur singula ab indice capitum. In fine Evangelii Ioannis leguntur hi versus consueti:

Στίχοι ὡς ὁ ἅγιον Ἰωάννην ὁ Θεολόγος.

Βροντήης Θεοφάνης. Ἰωάννης πανάρις κτλ.

quos alibi etiam attulimus. Deinde Synaxarium sequitur in Epitome, & in fine legitur: πόνος Βασιλείου, καὶ Θεοῦ λόγου λόγοι. *Basilii labor, & Dei Verbi sermones.* In fine cuiusque Evangelii habetur numerus versuum.

XIV. CODEX membranaceus in 8. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. numer. 14.* continens IV. Evangelia, eleganter scriptus, & picturis ornatus, saeculo XII. Praecedunt Canones Eusebii. In fine sunt ἀρχοτελείαι, & Menologium, scripta diversa manu, in cuius calce legitur: τέλος σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῷ μενολογίου. ἀμήν, σὺν ἡμῖν. Σεπτέμβριος. *Finis cum Deo Sancto Menologii. Amen. 6418. Septembri.* Christi videlicet DCCCCX.

XV. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 25.* scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia, quae praecedit Synaxarium.

XVI. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 11.* scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia.

XVII. CODEX membranaceus in 8., Bibliothecae B. Mariae, continens quatuor Evangelia, scriptus saeculo X. Evangeliiis praefiguntur canones. Evangelio Matthaei praemittitur index capitum numero LXVIII. & ὑπόθεσις. In fine adnotatur annus, & locus, quo scri-

ptum fuit, hoc est VIII. post Adscensionem anno, & Ierosolymis; & numerus versuum ωχ'. MMDC., nam legendum est βχ'. Item scholia & expositiones in quaedam loca Matthaei adponuntur, & Iambi quidam in Matthaeum. Alia Evangelia eodem modo habent, nisi quod versus Iambi praecedunt, sicuti expositiones illae, quarum quaedam ex *Ioanne Chrysostomo*, & *Severiano*, & *Isidoro*, desumptae sunt. Lucae tamen Evangelium aliae quaedam expositiones subsequuntur. In Evangelio Ioannis Iambi in fine scripti sunt. Praecedit index Capitum XIX. Decimum caput omissum fuerat, & extra ordinem in fronte recensitum est περι μοιχαλίδος, *De Adultera*, cuius historia in ipso evangelio exstat. Scriptio est saeculi XII. Iambi autem memorati sunt qui sequuntur:

Στίχοι εἰς τὴν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον.
 Σελασφόροις λάμψουσι τὸ παρακλήτου
 Τὸν νῦν ἐλαμψάς, ὡς ματθαῖε θεόπτα,
 Τὴν τ' λόγῳ σάρκωσιν ἀφρόσφ' ἔσφην
 Κατήγγαλας ἄριστα τῇ χθονὶ πάση.

Στίχοι εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Μάρκον.
 Πέβρου μιμητὴς μάρκ' ὁφθαλμοῖς τοῖς τρόποις
 Δίκαιον εἶκ' ἐκρίνε μὴ καὶ τοῖς λόγοις
 Εἶναι μιμητὴν αὐτόν, ὡς καὶ τῷ τρόπῳ
 Διὸ βραχὺν θῶς τῷ μακρῷ λόγῳ λόγον.
 Μικρὰ μὲν εἴπε φήματ' εὐλογισίας:
 Ἐνὸς δὲ μὴ δέοντα ἥδ' λοιπῶν δρου.

Στίχοι εἰς Εὐαγγελιστὴν Λουκάν.
 Τὸν συνάναρχον τῷ πατρὶ θεὸν λόγον
 Ἐβροντήσας ἄριστα σαρκαρώμενον
 Κρυψάς αὐτῷ τὴν ὦ γῇ παρυσίαν
 Ὡς λυκά μάκαρ, ἐκ θεήπαιδ' ὁφθαλμοῖς.

Στίχοι εἰς Εὐαγγελιστὴν Θεολόγον τ' ἄγιον Ἰωάννην.
 Αἰγλή τριφεγγῶς τ' νῦν λελαμψωμέν' ὁφθαλμοῖς
 Ἡξερῶσας κόσμῳ, βροντήσας ἀειδήλως

Τρά-

Τράνων τε τὴν σάρκασιν τῷ Θεῷ λόγου

Ὡ Θεολόγε, γενεβροτῆς ὠθείας.

Versus in Evangelistam Matthaeum.

Luciferis radiis Paracleti

Mentem illustratus, o Matthaei Dei contemplator,

Verbi incarnationem ineffabili modo

Adnunciasti optime terrae universae.

Versus in Evangelistam Marcum

Petri imitator Marcus visus moribus

Iustum non indicavit haud etiam verbis

Esse imitatore ipsam, ut etiam morum.

Propterea quum posuisset longi sermonis rationem

Parva quidem dixit verba rationis bene compositae,

Vnius autem non indigentia reliquorum termini.

Versus in Evangelistam Lucam

Principio carens iuxta ac Pater Deum Verbum

Intonuisti optime incarnatum

Quum praedicasses eius in terra praesentiam,

O Luca beate, ex Deifilia puella.

Versus in Evangelistam Theologum S. Ioannem.

Splendida tergemina luce mentem illustratus

Adfulsisti mundo, quum intonuisses manifeste

Declarans incarnationem divini Verbi,

O Theologe, fili tonitrui, adflatu divino.

XVIII. CODEX membranaceus Graecus, Bibliothecae Divi Marci, continens IV. Evangelia, scriptus saecul. XI. Evangelii Matthaei Capita ξ'. LXVIII. recensentur. Marci constat Capit. μί. XLV. In fine σ'χοι, αχ'. MDC. Lucae Evangelii Capita πγ'. LXXXIII. in fine σ'χοι, Βω'. MMCCC. Ioannis Cap. ΙΗ'. XVIII. in fine σ'χοι, ΒΤ'. MMCCC. In fine vero Evangelii Marci & Lucae adnotatum est tempus quo illi Evangelistae scripserunt. Nullus Prologus, nullum argumentum.

XIX. CODEX membranaceus in 4. Graecus elegantissime scriptus saeculo X. Bibliothecae B. Mariae, continens 4. Evangelia, & imaginibus Evangelistarum ornatus, de quibus loquitur *Monsfalconius Diar. Ital. cap. XXV.* & nos *Cap. XII. pag. 198.* & hoc §. IV. n. IX. & XI. mentionem fecimus. Praecedunt Epistola Eusebii ad Carpianum, & eius Evangeliorum Canones. Deinde series Capitum Matthaei ξ'. LXVIII. Habet praeter argumenta margini adscripta, & lectiones cuiuslibet diei, etiam scholia quaedam in ora libri, & quidem cinnabari exarata. Capita Marci sunt μ'. XLVIII. Lucae πγ'. LXXXIII. Ioannis ιη'. XVIII. In fine Evangelii Ioannis adponitur excerptum ex Oratione *Gregorii Theologi adversus Arianos*, ubi is rationem reddit cur non plura quatuor neque minora sint Evangelia: cuius loci similes plures concessit *Fabricius In Apocryphis N. T. Par. I. in fine.* Subditur etiam interpretatio genealogiae Christi, ac deinde sequitur index Evangeliorum, quae per annum leguntur, seu Synaxarium.

XX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. n. 33.* continens IV. Evangelia cum commentariis, scriptus saeculo XI. In fine Evangelii Lucae adnotantur versus βώ. 2800. & exstat Ioannis Evangelistae scribentis imago.

XXI. CODEX Chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo K. ordine I. n. XI. ἀκέφαλος καὶ ἀτελής*, scriptus saeculo XIV. continens quatuor Evangelia cum Commentariis *Theophylacti*. Argumenta capitum in superiore ora libri adscripta sunt: in margine pariter adnotantur numeri versuum, & περιχωαί, quae in Ecclesia leguntur. Evangelio Marci haec praemittuntur. Ἀρχὴ τῷ Εὐαγγελίῳ 7 κατὰ

Μάρ-

Μάρκον. Ἑρμηνεία τῷ αὐτῷ. Initium: Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον μετὰ δέκα ἔτη τῷ Χριστῷ ἀναλήψεως συνετάφη ἐν ῥώμῃ κτλ. *Evangelium secundum Marcum post decem annos ab assumptione Christi Romae conscriptum fuit &c.*

Evangelium Lucae haec anteverunt:

Εἰς τὴν σύλληψιν τῷ Προδρόμῳ. ΛΟΓΙΚΑ ΕΤΑΓΓΕΛΙΟΝ.

Τὸ αὐτῷ συντομὴ διαφόρων ἐξηγητῶν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον μετὰ καὶ τινῶν ἰδίων ἐπιτάσεων.

Λουκᾶς ὁ θεῷ, ἀντιοχεύς μὲν ἦν, ἰατρός δὲ καὶ τὴν ἐξω σοφίαν πολὺς· ὁ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐραϊκὴν παιδείαν ἐξ-ηκολούθησεν κτλ.

In comprehensionem Prodomi. LUCAE EVANGELIUM.

Eiusdem compendium diversorum Expositorum in Evangelium secundum Lucam; cum quibusdam etiam propriis additionibus.

Lucas divinus, Antiochenus quidem erat; medicus vero, & profana sapientia admodum instructus: nec ea sola, sed Ebraica etiam eruditione exercitatus fuerat, &c.

Ante Ioannis Evangelium haec habentur: Τὸ αὐτῷ συντομὴ καὶ τῷ Χρυσόστομῳ ἐξηγητικῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν. ἡν ἅγιον Εὐαγγέλιον.

Ἡ τῷ πνεύματι δυνάμις, ἐν αἰωνίοις τελευτᾷ κατὰ γέγραπται καὶ πιστεύομεν.

Eiusdem compendium enarrationum Chrysostomi in Sanctum Evangelium secundum Ioannem.

Spiritus virtus in infirmitate perficitur, sicuti scriptum est, & credimus, &c. ut superius numer. V. pag. 225. videre quoque est.

Initium commentariorum ita habet: Ὅτις καὶ ἐν προομίῳ ἀπὸν πάλιν καὶ τὸ ἐρῶ &c. Quod etiam in prooemiis dixi, iterum quoque hoc dico, &c.

Ini.

Initium commentariorum in Lucam tale est :
 τινές ἦσαν οἱ πολλοὶ ὅτοι οἱ ἐπιχαίσαντες, &c. *Qui nam
 erant hi multi, qui adgressi sunt? &c.*

Initium enarrationum in Marcum ita scribitur :
 Ἰωάννην τὸ τελευταῖον τῶν προφητῶν. *Ioannem Prophetarum
 ultimum.*

XXII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae
 Laurentianae, *Plut. VI. num. 26.* scriptus saeculo
 XIV. continens IV. Evangelia cum commentariis
 Theophylacti hoc titulo : Τὸ μακαρίῳ Θεοφυλάκτῳ ἀρ-
 χιεπισκόπῳ βουλγαρίας ἐξηγήσεις εἰς τὸ θῆον καὶ ἅγιον εὐαγ-
 γέλιον. *Beati Theophylacti Archiepiscopi Bulgariae enar-
 ratio in divinum & sanctum Evangelium.* In fi-
 ne commentariorum in Evangelium Ioannis scri-
 ptum est :

Νέαν ἐδὲμ νύμιζε τήνδε τὴν βίβλον
 Μεισιμὸν εἰς τέσσαρας ἀρχὰς λαμβάνων
 Εὐαγγελιστῶν τὸς Θεοπνεύστους λόγους,
 Ἐξ ἧς πῶτα μὲν γινώσκεις εἰς ἐκρέων
 Τὸ πνεύματος γὰρ εἰς ἓν ἡ χάρις μία.
*Novam Edem puta hunc librum
 Partitionem in quatuor principia accipere
 Evangelistarum divinitus inspiratos sermones
 Ex quo flumen scientiae effluens
 Spiritus est gratia una.*

Deinde sequitur sermo quidam : πρὸς τοὺς ἐρομένους ὁ
 λόγος, τί εἰς τὸ ἐν τοῖς ἀναβαθμοῖς γεγραμμένον ἀγίῳ
 πνεύματι ; In eo agitur de Psalmis XV. gradualibus.

XXIII. CODEX membranaceus in folio Biblio-
 thecae eiusdem, *Plut. XI. num. 6.* scriptus saeculo
 XII. continens Commentarios Theophylacti in IV.
 Evangelia. Series Capitum praeponitur seu postpo-
 nitur, excepto Evangelio Matthaei. Ante Evange-
 lium Lucae sunt versus, Τρίτος δὲ λευκᾶς &c. quos
 alibi attulimus.

XXIV.

XXIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num. 8.* eadem continens, scriptus saeculo XIII.

XXV. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae eodem *Plut. n. 18.* continens pariter Theophylasti Commentarios in Evangelia, scriptus saeculo XIV. Quaedam in ora libri Latine adnotantur.

XXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num. 12.* scriptus saeculo XI. continet catenam ex SS. Patribus in IV. Evangelia. Initio ita Latine scriptum est: *Expositio Ioannis Chrysostomi atque aliorum doctorum super quatuor Evangelistas, Matthaeum .s., Marcum, Lucam, & Iohannem.*

Super Matthaeum quidem incipit in carta 9.

Super Marcum in carta 181.

Super Lucam in carta 210.

Super Iohannem in carta 274.

Habet autem hic liber cartas CCCLXIX. videlicet 369. quas signavi & numeravi die 15. Iunii 1472.

Prioribus paginis in est quoddam Evangelii ἀποσπασμάτων diversa manu scriptum: deinde sequuntur series capitum quatuor Evangeliorum: atque rationes cur quatuor sint Evangelia, cinnabari scripta; quo quidem etiam τὸ καίμενον Evangeliorum scriptum est. Ante quodlibet Evangelium imago Evangelistae scribentis est, nisi quod Ioannes non scribit, sed distat amanuensi scribenti. Ante Evangelium Matthaei sunt versus qui sequuntur:

Πολλὸν πόνον ἔρανον ἡκριβώμενον

Οὐδὲν περίττον, ἢδὲν λῆπον ἔνθαδε

Τὰ πάντα δὲ ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐτραπεμμένα

Καί τι πλείον φέροντα τολμήσας λέγω.

Χάρις δὲ πᾶσα τῇ σοφῇ χρυσοσέμῃ

Mul.

*Multorum laborum collectionem exactam,
Nihil superfluum, neque deficiens hic,
Omnia, ut oportet, & probe considerata,
Et aliquid plus ferentia, confidens dico.
Gratia vero omnis sapienti Chrysoſtomo.*

*Εὐαγγελισαὶ μὲν συγγραφῆς τέσσαρες, Εὐαγγέλια δὲ
Ἐστὶ οἱ τέσσαρά γε τ' Ἰησοῦ χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως,
καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ θαύματα
Συνεγράψαντο, καὶ σύμπαντος δὲ οἱ ἐν πέλαι
Στόμα μίαν πίσιν εὐαγγελίσαντος, λέγονται δὲ
Καταχρησικῶς, καὶ τέσσαρα Εὐαγγέλια
Τὰ τῶν τεσσάρων συγγράμματα διὰ
Τὸ ἰδιόκληρον ἑκάστη συγγράμματος.*

*Evangelistae quidem scriptores quatuor, Evange-
lia vero*

Sunt quatuor Iesu Christi incarnationis,

Et doctrinam, & miracula

Conscripserunt; cuiusque vero unum est

Os unam fidem adnunciantis; dicuntur autem

Abusively etiam quatuor Evangelia

Quatuor horum Commentarii, propter

Proprietatem cuiuslibet Commentarii.

In fine quaedam adnotata sunt quae sacros ordines respiciunt; sed breviter admodum.

XXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI n. 34.* scriptus saeculo XI., continens quatuor Evangelia, cum commentariis, quorum initium βίβλος τῆς γενέσεως ἐστὶ τ' ἡγεομένου· ἐκ πνεύματος δαβὶδ κατὰ σάρκα &c. Ante Evangelium Matthaei aliquid deesse videtur, quod ante alia Evangelia habetur, ὑπόθεσις scilicet, & index capitum. Evangelio Marci praecedit Εὐσεβίου ὑπόθεσις cuius initium: κατὰ Μάρκον τὸ Εὐαγγέλιον &c. & versus quatuor consueti, quos superius n. XVII. pag. 230. attulimus. Evangelio quoque Lucae praefigitur ὑπό-

θεσις

Θεσις Eusebii, & index capitum, & quae sequuntur Epigrammata.

Ἐπίγραμμα ὡς ἃ ἔχιον Λυκάδιν.

Τρίτῃ δὲ Λυκάς ῥητορεύει μαζόνως
Τὸ μεχρὶν ἡμῶν μετριωθέντος λόγου
Τὴν παιδικὴν αὐξήτιν, ὅτα καὶ μέσσην,
Καὶ τὴν τελείαν τῇ Θεώσεως χάριν·
Παῦλον γὰρ ἔχεν, τεχνικὸν παιδοφίβην.

Ἡρωελεγία

Λυκάς ἡπιότουμῳ ἀκροομένης ἐπιτίμη
Ἀθανάτῃ χριστοῖο γένῳ καὶ θέσκελα ἔργα
Ἀτρέκως κατέλειξε, καὶ ὡς θάνεν ἄμμι σαώσας
Καὶ πάλιν ἐκ τύμβοιο θορῶν, μερόπεσιν ἐδάχθη
Ἐνθὺν ἑρανίην ὑπὲρ ἀντὺγα πατρὶ φαίνθη.

Epigramma in Sanctum Lucam.

Tertius autem Lucas eloquitur grandius
Contracti in nostram mensuram Verbi
Puerile augmentum, & deinde mediam,
Et perfectam Deificationis gratiam:
Paulum enim habuit artificiosum praeceptorem.

Heroëlegia

Lucas mansuetus medicæ artis peritus
Immortalis Christi genus, & divina opera
Vere descripsit, & ut mortuus est, quum nos servasset;

Atque iterum ex sepulcro exsiliens, mortalibus monstratus est;

Hinc super coeleste culmen Patri adparuit.

Evangelium quoque Ioannis praecedit ὑπὲρ Θεσις Eusebii, non autem series capitum. In huius fine haec leguntur: Πολλαί εἰσιν αἰτίαι ἃ ταπεινά φθίγγεσθαι περὶ ἑαυτοῦ ἢ Χριστόν. Τὸ μὴ ἀγίννητον αὐτὸν νομιθεῖναι. τὸ μὴ ἀντὶ Θεοῦ τὸ σῶμα περιβεβληθῆαι. τὸ ἀδυνεὺς εἶναι ἀκρόντων· τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριάξαι. καὶ μηδὲν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μέγα. τὰ δὲ ὑψήλα φθίγγεσθαι, μίαν αὖ εὐροι
τις

τις αἰτίαν, τὸ μέγαθον ἡ θείας αὐτῆ φύσεως. *Multae causae sunt cur humilia de seipso Christus sonet: ne ingenuus ipse putaretur, nec tamquam Deus carne circumamiciri: audientium imbecillitas: ut homines moderatos esse doceret, & nihil de seipsis magnum dicere: alta autem loquendi, unam tantum inveniatur quis causam, divinae ipsius naturae magnitudinem.* Sequitur deinde Synaxarium & Menologium. In fine diversa manu & atramento. τελευτήσῃ ὡς
 (deletum est) τὸ παρὸν τετραεγγέλιον.
 (deletum est) τῇ μνημείᾳ τῇ ἡ' ἰνδ. χάριν μνήμης ἧς αὐτῆ συγγενῶν· ὧν καὶ τὰ ὀνόματά ὡσιν ταῦτα· μνήμῃσι κύριε τὴν ψυχὴν ἦ δόξα σοι νικῆτα καὶ μαζῶν
 καὶ ἀναπαύσεως αὐτῆς. *Recenti manu Latine. Liber Monasterii S. Salvatoris de Septimo Ord. Cisterciens. Consule 9. sequentem num. ultimo.*

Codices alicuius Evangelii.

§. V.

XXVIII. **C**ODEX Chartaceus, saeculi XV. Graecus, Bibliothecae privatae *Gabrielis Riccardii*, continet Evangelium, Apocalypsin, & tres Epistolas B. Ioannis, in quarum prima Cap. V. deest *vers. septimus*. His succedit Epistola Platonis ad Dionysium, & Epinomis. Forte quia in his Platonis Operibus περὶ λόγου. & περὶ τριάδος δημιουργικῆς, agitur. In fronte scriptum est: Κόσμος ἡ Ὀρεικελλαρὶς καὶ ἧς φίλων. *Cosmae Oricellarii & amicorum.*

XXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Mariae, scriptus XI. saeculo, continens
 Ca-

Catenam in Matthæi Evangelium. Textus Evangelii cinnabari scriptus est. Codex est initio mutilus; & in ora scriptae interdum sunt adnotationes quaedam, sed recentiori manu.

XXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Mariae, scriptus, iudice *Montefalconio*, saeculo XIII. continet Catenam in Evangelium Lucae, contextam ex dictis Chrysostomi, Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nysseni, Isidori, Theodoretii, Maximi, Niceatae, Basilii, Cyrilli Alexandrini, & Ierosolymitani, Athanasii, Photii, Titi, Origenis, Eusebii, Nili, Metrophanis, Simeonis, Epiphani, Apollinarii, Severi, Asterii, Victoris, Damasceni, Climaci, Clementis Stromataei, Evagrii, Macarii, Macri Monachi, Methodii, Theodori Mopsuesteni, & Anonymi. Textus cinnabari scriptus est.

XXXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. num. 5.* continens Ioannis Chrysostomi Commentarios in Matthaeum, Lucam, & Ioannem; & catenam in Epistolas Catholicas. Scriptus saeculo XIII.

XXXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VII. num. 10.* scriptus saeculo XI., continens Gregorii Nazianzeni carmina, & Nonni Panopolitani Paraphrasin Evangelii Ioannis, quae quidem in fine mutila est.

XXXIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num. 4.* continens expositionem Ioannis Chrysostomi in Evangelium secundum Ioannem. Scriptus est saeculo XI.

XXXIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VIII. num. 5.* scriptus saeculo X. continens XLV. homilias Ioannis Chrysostomi in Evangelium secundum Matthaeum.

XXXV.

XXXV. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae eiusdem, *Pluteo* eodem, *num.* 24. continens Expositionem Ioannis Chrysostomi in Evangelium Ioannis. In margine quaedam Scholia adscripta sunt cinnabari, & quidem proluxa. Scriptus est saeculo XIV.

XXXVI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num.* 29. scriptus saeculo X. continens Expositionem brevem ἐξηγῆσιν σύντομον Ioannis Chrysostomi in Evangelium Matthaei.

XXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.* IX. *num.* 5. scriptus saeculo XII. continet Expositionem Ioannis Chrysostomi in Evangelium Matthaei.

XXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.* IX. *num.* 25. scriptus saeculo XII. continet homilias Io. Chrysostomi in Ioannem, iudice *Langio*; sed videtur secunda pars homiliarum, nam prima huius Codicis homilia, est XLVI.

XXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.* IX. *num.* 34. scriptus saeculo XII. Continet Expositionem Ioannis Chrysostomi in Matthaeum.

§. VI.

Codices Synaxariorum Evangelicorum.

XXXX. **C**ODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. numer. 2.* scriptus saeculo XI. (quamquam, quum mutilus esset, recentiori manu suppletus est) a Georgio Longo sacerdote videlicet, ut intelligitur ex verbis quae in fine scripta sunt: *ὦ ταῖς εὐχαῖς σου μέμνησόν μοι πάτερ, ἡ εὐτελὺς ἱερείᾳ γεωργία ἡ μακρὰ, καὶ ἀμαρτωλῶν.* In *Orationibus tuis memento mei, Pater, vilis sacerdotis Georgii Longi, & peccatoris.* Hunc Georgium recenset *Monsfalconius Palaeog. Lib. I. cap. VIII.* inter alios Calligraphos, hoc Codice laudato. Manus haec est saeculi XV. circiter. Praefiguntur huic volumini carmina recenti pariter manu exarata, eaque inscripta sunt ab Arsenio Monembasiae Archiepiscopo Clementi VII. Pontif. Max. quorum initium:

Ἄλλῃ μὲν ἄλλα τοῖς φίλοις φέρῃ δῶρα
 Οἷον λίθων ἑκλαμψιν, αὐγὴν μαργαρίτων,
 Χρυσὸν καθαρόν κτλ.

E regione autem Latina interpretatio adscripta est:
*Alius quidem alia amicis dona fert,
 Videlicet lapidum nitorem, fulgorem margaritarum,
 Aurum purum &c.*

Deinde ait se adferre Clementi Dei sermones, hunc librum obferendo.

Ἐγὼ δὲ φάνας τῷ Θεῷ προσκομίζω
 Κλήμεντι ῥώμης τῷ παναγιωτάτῳ

Q

Οἶκ.

Οἰκουμενικῇ πατρὶ καὶ διδασκαλίῳ.

Ego vero Dei voces adporto

Clementi Romae sanctissimo,

Terrarum orbis parenti, & magistro.

In fine tandem hi quatuor versiculi adduntur

Τὰ αὐτὰ εἰς τὸ αὐτόν.

Πάνω πρόεδρε, καὶ φαίην ἱταῖς θέλων

Πρὸς τῷ ἀμολγῇ καὶ χρυσῆς θηλῆς βλέπω.

Εἰ δ' ἄργυρον δῆπεθεν ἕξοίσης γάλα

Θρέψα με δὴ καὶ τῆτο· μὴ μέλλῃς πλείον.

Eiusdem ad eundem.

Esurio Praeful, & comedere fortasse volens,

Ad mulctram aureae papillae respicio.

Quod si & argenteum utique lac emiseris,

Nutriet me id quoque: ne ultra cunctare.

XXXXI. Codex membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 31.* eleganter & uncialibus litteris saeculo XI. scriptus.

XLII. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 21.* eleganter & uncialibus litteris saeculo IX. scriptus. In tribus hisce Codicibus, initio Evangelio Ioannis legitur: καὶ χωρὶς αὐτῶ ἐγένετο ὃ δὲ ἐν ὁ γέγονε.

XLIII. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. num. 7.* continens Lectiones Evangeliorum per annum, scriptus eleganter saeculo IX. desinente, ut videtur. Hunc *Langius* Codicem pulcerrimum vocat.

XLIV. EVANGELISTARIVM Graecum, seu Synaxarium, membranaceum, saeculi XI. Bibliothecae D. Marci.

XLV. CODEX membranaceus in folio, in Gazophylacio Serenissimi Magni Etruriae Ducis exsistens inter sacra Lararii Veteris Palatii cimelia,

au-

aureis litteris saeculo IX. vel X. exaratus, continens Synaxarium.

XLVI. CODEX membranaceus in folio eiusdem Gazophylacii, eadem aetate scriptus, idem complectitur. Horum meminimus superius §. I. pag. 206.

*Codices Aetnium, & Epistolarum,
& Apocalypseos.*

§. VII.

XLVII. **C**ODEX membranaceus parvus Bibliothecae Mediceae Laurentianae, *Pluteo IV. num. 32.* continet ea, quae sequuntur. Sunt autem,

Iambi morales iuxta elementorum ordinem.

Ἀρχοτελείαι ἢ *Ἀποσόλυ κεφαλαίων κυριακῶν*. Et sunt initia & fines cuiuscumque capitis Epistolarum Divi Pauli.

Dorothei Episcopi Tyri De LXX. Discipulis, & De XII. Apostolis liber.

Ἑρμηνεία ἢ *ἡ τὴ κακίας λόγων*. Interpretatio VIII. malitiae sermonum.

Ἐπόθεσις τῆς βίβλου ἢ *ἀράξων*. Argumentum libri Aetnium.

Ἐκθεσις κεφαλαίων ἢ *ἀράξων* ἢ *ἀποσόλων*. *Expositio capitum Aetnium Apostolorum*. In fine autem huius expositionis habetur: *Τὰ ὅλα μὲν, τὰ δὲ τούτοις ἐπόμενα μὲν, αὐτὰ τὰς σημασίας ἔχουσιν διὰ κινναβάρους. Univerſa XL. ; quae autem consequuntur XLV. quae habent adnotationes cinnabari scriptas.*

Textus ita in capitum subdivisiones distributus est, ut quaelibet, littera prima cinnabari scripta, distinguatur, quae quidem littera in oram libri excurret, & altius incipit. Capita vero non sunt divisa; sed cuiuslibet capitis argumentum in ora libri superiore cinnabari scriptum est. In fronte Actuum ita scriptum habetur: Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ κυριακῇ τῷ πάσχα, καὶ ὡς ἀγίαν ἀνάστασιν. Πράξεις τοῦ ἀγίου Ἀποστόλων. Ἀνάγνωσμα ἀ. Sancta & magna Dominica Paschatis, & in sanctam Resurrectionem. Actus sanctorum Apostolorum. Lectio I. Ceterae vero lectiones, quae per annum in Ecclesia habentur, notantur in margine, ut passim fit in huiusmodi Codicibus MSS.

Actus Apostolorum excipiunt Epistolae Catholicae solito ordine dispositae; quarum cuilibet ὑπόθεσις & index capitum praemittuntur. In fine cuiuslibet Epistolae versuum numerus adscribitur, & Epistolae quidem Iacobi εἰχοὶ σμβ'. vers. CCXXXII. In fine expositionis capitum Epistolae I. Ioannis ita legitur: βίβλ. Ἰωάννου ἀ καὶ πρεσβυτέρους 7 ἀσκηρ. τῆς 7 ἐπονομαζομένης τζούτζυνα. Liber Ioannis.... & Presbyteri, a secretis, cognomento Tzutzunae. Epistola autem inscribitur: Εὐαγγελικὴ θεολογία χριστοῦ. Evangelica Christi Theologia. In fine eiusdem primae Epistolae haec scripta sunt: Ἰωάννης Ἐυαγγελίστας ἐπιστολὴ ἀ. γραφὴσα ἀπὸ ἐφέσου. εἰχοὶ σοδ'. Ioannis Evangelistae Epistola I. scripta Epheso. Versus CCLXXIV. In fine vero recensitorum capitum Epistolae II. Ioannis haec habentur: Ἰωάννης ἀ καὶ πρεσβυτέρους τοῦ τζούτζυνα, καὶ καλῆς ἀ τ μητρὸς αὐτοῦ, γάμβρος δὲ 7 κυρὸ μαγνηλ 7 μαρονδίας. Οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν θείαν βίβλ. ταύτην εὐχεσθαι ὑπὲρ ἡμετέρων τοῦ εὐαγγελιστῆ καὶ εὐτολῶν τοῦ ἐκ πόδε πολλῶ κτησαμένων. ἡμέρα δεκέμβριος. 13. 116.

ινδ. α. έτους ςχα'. *Ioannis*.... & *Presbyteri Tzutzu-nae*, & *Pulerae*..... *matris eius*, *generi vero Domini Manuelis Marondiae*. *Legentes divinum hunc librum orate pro nobis minimis & abiectis*, qui multo desiderio eum possedimus. *Die XII. Decembris Indictione I. Anno MMMMMDCI.* Hoc est anno Christi MXCIII. Erravit ille, qui in eo Codice scripsit: *Anno ab O. C. 6061.* debuisset: 6601. Epistola autem II. *Ioannis* inscribitur: προς πατρες. *Ad Patres*. In fine Epistolae: ςίχοι λ'. *Versus XXX.* In fine autem tertiae Epistolae: ςίχοι λβ'. *Versus XXXII.* Epistolae vero I. *Cap. V.* deest versiculus VII. Epistola *Iudae* inscribitur: Ἰούδα ἀποστόλου κ.τλ. & in fine ςίχοι ξη'. *Versus LXVIII.*

Haec Epistolas subsequuntur Epistolae Pauli, quibus singulis argumentum praeponitur, & capitulum series; & in fine singularum adnotantur loca, ex quibus scriptae fuerunt, & numeri versuum. In fine Apocalypseos est Lexicon Alphabeticum. τ' Ἀποστόλων *Apostoli*, ut inscribitur, & Lexicon Cyrilli. In fine Epistolae ad Romanos adnotatur hunc librum scriptum fuisse opera Ἰωάννου &c. ut supra τ' ἀσκητήτις, γάμβρον δὲ τ' κυρίου Μανουήλ, δέματος τ' αἰγέας πελάγους, βάνδου τ' λάκκου τὰ μιτάπια. καὶ καλῆς τ' μητρὸς αὐτῶ κτλ. ut supra, μηνὸς δεκεμβρίου ιβ'. *ινδ. α. έτους ςχα'. βασιλεύοντος Ἀλεξίου τ' Κομνηνῆς, καὶ κυρῶ Νικολάου Πατριάρχου παμφορέπης Κωνσταντίνου πόλεως.* *Ioannis &c.* uti supra, *Soceri Domini Manuelis, Themat. Aegei maris, Bandae lacus Mitata; & Pulerae matris eius &c.* ut supra, *Menfis Decembris die XII. Indictione I. anno 6601. (Christi MXCIII.) imperante Alexio Comneno, & Domino Nicolao Patriarcha magnificae urbis Constantinii.* Hic Codex illustrari potest iis, quae tradit Lambecius *Lib. III. tom. III. comment.*

pag. 49. de Codice XXXIV. Theologico continente libros omnes Novi Testamenti, exceptis Evangeliiis.

XLVIII. CODEX membranaceus, forma quarti, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. n. 30.* eleganter saeculo XI. scriptus, continens Acta Apostolorum, Epistolas Catholicas, D. Pauli, & Apocalypsin. Epistolis singulis argumentum & series capitum praemittuntur. Epistolae I. Ioannis Cap. V. deest vers. 7.

Codices Actuum, & Epistolarum.

§. VIII.

XLIX. **C**ODEX membranaceus in folio Bibliotheca S. Mariae Benedictinorum, continens Actus Apostolorum, & Epistolas; scriptus saeculo X.

Actus praecedit Prologus, & post Prologum numerus versuum, quibus prologus constat. *σίχοι ρμ'.* CXL. Deinde: *ἀνακεφαλαίωσις ἧς ἀναγνώσεων καὶ ὧν ἔχουσιν κεφαλαίων καὶ θείων μαρτυρίων καὶ ἕσον ἐκάστη τῶν σίχων τύγχαναι.* *Recensio lectionum, & capitum, quae habent, & divinorum testimoniorum, & quot versibus harum quaelibet constat.* Nam in fine cuiusvis capituli est numerus versuum. Anacephalaeosis autem incipit: *ἐν τῇ βίβλῳ ἧς ἀρᾶξεν ἡς Ἀποστόλων ἀναγνώσεως ὧσιν ις'. κεφαλαῖα μ'. μαρτυρίαι λ'. σίχοι βω'* *In Libro Actuum Apostolorum lectiones sunt XVI. capita XL. testimonia XXX. versus MMDCCC.* Argumenta capitum scribuntur in margine inferiori ut plurimum litteris maiusculis.

Actis

Actis Apostolorum succedunt Epistolae Catholicae, quarum singulas Prologus antevertit. In Epistola I. Ioannis *Cap. V. deest vers. septimus*. Singulas Epistolas praecedunt ἀνακεφαλαιώσεις capitum, & versuum numeri &c.

Deinde sequuntur Epistolae Paulinae XIV. cum Prologo generali prolixo in quo Martyrii Pauli historia, & temporis passionis eius, & anacephalaeos capitum, numero versuum, lectionum per annum, & testimoniorum divinatorum, prout in aliis libris superioribus. Mox Prologus Epistolae ad Romanos, quem sequitur alius Prologus cuius titulus: περί τῷ ἁγίῳ παύλῳ. *Prologus de S. Paulo*. Postea ἀποδημίαι παύλου ἡ Ἀποστολή. *Itinera Pauli Apostoli*. Tandem argumentum Epistolae ad Romanos. Epistolae Pauli scriptae videntur alia manu ac superiores libri, & alicubi vocantur βιβλος παύλου. *Liber Pauli*. Item omnes scholiis illustratae sunt, & quidem utilibus, & omnibus hypothesis praefigitur; atque in fine, unde quaelibet scripta sit, & per quem missa, adnotatur. Epistolam ad Ebraeos tres hypotheses praecedunt, quarum tertia *Theodoreti* inscribitur. In fine cuiuslibet Epistolae numeri quoque versuum adponuntur ut ex. g. ad Ebraeos σίχοι ψν, *versus DCCL*. In fine autem Codicis ita scriptum est: ἐγγράφι αὐτῇ ἡ δέλτος ἰνθ. ιβ'. ἔτας 555β'. διὰ Θεοφυλάκτου πρεσβυτέρου καὶ νόμου διδασκάλου. *Scriptus est hic liber Indict. XII. anno 6492. (Christi DCCCCLXXXIV.) per Theophylactum Presbyterum & legis doctorem*. Huius Codicis meminit praestantissimus *Monisfalconius Palaeograph. Graec. lib. I. cap. VI. & VIII. & lib. IV. cap. IV. & Diar. Italic. cap. XXV.*

L. CODEX membranaceus, forma quarti, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. numer. 29.* scriptus

saeculo X., continens Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, & D. Pauli. Singulis Epistolis praemittuntur argumentum, & series capitum. In Epistolae primae Ioannis *Cap. V.* deest *versiculus VII.* Scholia quaedam eadem manu adnotata sunt in margine; quaedam etiam diversa manu. Insuper Interpretatio quaedam Latina recenti manu inter lineas inserta est. Codex elegans admodum.

LI. CODEX membranaceus, forma octavi, eiusdem Bibliothecae, & eodem *Pluteo numer. 31.* scriptus saeculo XI. continens Actus Apostolorum & Epistolas Catholicas, & Pauli Apostoli: sed Epistolae ad Titum finis deest. Epistolis argumentum & series capitum quibusdam praefiguntur. Petri secunda incipit: *Σύμμεν Πέτρος* &c. Primae Ioannis, *Capite V.* deest *vers. 7.*

LII. CODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IV. num. 1.* continens Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, & Divi Pauli, scriptus sub exitum seculi X. Epistolae habent argumentum singulae, seriem capitum, & in fine numerum versuum. Actus Apostolorum scholiis illustrantur S. Ioannis Chrysostomi. Epistolae Pauli scholiis Nicetae Heracleensis exponuntur; Epistolae autem Catholicae scholiis antiquis enarrantur. Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers. 7.*

LIII. CODEX membranaceus in folio minori, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num. 19.* scriptus saeculo XII. continet Expositiones Ioannis Chrysostomi in Acta Apostolorum, & Epistolas Paulinas. Sed quum Codex in fine mutilus sit; in Epistola ad Philemonem definit.

LIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num. 6.* scriptus saeculo

culo X. continet Homilias LV. Ioannis Chrysostomi in Acta Apostolorum; male initio Codicis adnotatum est LVI. In homilia I. desunt quarta, & quinta pagina. In homilia XXXIV. desunt sexta & penultima. In fine est Opusculum hoc titulo: *πραξαις τῶν ἁγίων ἀποστόλων πέτρου καὶ παύλου. Actus Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli.* In cuius margine haec adscripta sunt, manu recentissima: *Haec Homilia habetur etiam in Codice MSS. Monasterii Graecorum S. Salvatoris in urbe Messana inter Opera S. Ioannis Chrysostomi. Item fuit reperta in Calabria in Monasterio S. Mariae dicto a Trapezomate, & in Latinum versa a Domino Constantino Lasconi, viro eruditissimo; quae omnia magnam fidem faciunt, quod sit S. Chrysostomi.* Initium est: *Ἐγένετο μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τὸ ἅγιον παῦλον ἀπογαυδομελέτης τῆ νῆως κτλ.*

LV. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IV. num. 5.* scriptus circa finem XIII. saeculi continet commentarios Theophylacti in Acta Apostolorum & Epistolas D. Pauli.

Codices Epistolarum Pauli Apostoli.

§. IX.

LVI. **C**ODEX Chartaceus Graecus saeculi XV. Bibliothecae privatae *Gabr. Riccardii*, continens Epistolas D. Pauli, quae habent inscriptum idemtidem, in medio textu, cinnabari vel ἀρχῇ, vel τέλος. nescio an ad divisionem capitum, vel alia de causa. In fine sunt argumenta Epistolarum Latine. In calce: *Marsilii Ficini Florentini.*

LVII.

LVII. CODEX chartaceus in quarto, Bibliothecae Sanctae Mariae, scriptus saeculo XV. continens Epistolam D. Pauli ad Romanos a Theophylacto Bulgarorum Archiepiscopo expositam. Titulus tamen ita habet: Ἐξηγήσεις εἰς τὰς 7 θεσπετίαις παύλου ἐπιστολάς, ἐρηνειδῆσα ἀπὸ τοῦ ἁγίου χρυσοστομικοῦ καὶ ἑτέρων διὰφόρων ἁγίων καὶ ἐκτεθέτα ἀπὸ φωνῆς θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου βουλγαρίας. *Enarratio in Epistolas D. Pauli, ex dictis Chrysostomi, aliorumque diversorum Sanctorum collecta, & exposita ex ore Theophylacti Archiepiscopi Bulgariae.*

LVIII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num. 2.* scriptus saeculo X. continens Ioannis Chrysostomi Expositiones in duas Epistolas S. Pauli, ad Ebraeos, quae habet homilias XXXIV. & ad Ephesios, quae habet homilias XXIV.

LIX. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VIII. num. 9.* scriptus saeculo XIV. continens XXXIV. Ioannis Chrysostomi homilias in Epistolam ad Ebraeos. Titulus ita habet: Τὸ ἐν ἁγίοις πατρὶς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου 7 χρυσοστόμου ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς ἑβραίους πρώτην ἐπιστολήν. Κύριε εὐλόγησον. *Sancti Patris nostri Archiepiscopi Constantinopolis Ioannis Chrysostomi in Epistolam primam ad Ebraeos enarratio. Domine Benedicito. Textus Epistolae scriptus est cinnabari.*

LX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VIII. num. 11.* continens Expositionem Ioannis Chrysostomi in Epistolam ad Ebraeos. τὸ χάμενον scriptum est cinnabari. Scriptio est saeculi XI.

LXI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Pluteo VIII. num. 6.* scriptus saeculo XII.

XII. complectitur Expositionem Ioannis Chrysostomi in Epistolas ad Thessalonicenses, ad Timotheum, ad Ebracos. Textus scriptus est cinnabari.

LXII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num. 10.* scriptus saeculo XIII. continet Expositiones Nicetae Metropolitae Heracleae in Epistolas D. Pauli. Titulus: Ἐξήγησις τῶν μακαριωτάτων μητροπολίτου Νικήτα Ἡρακλείας εἰς τὰς ἐπιστολάς τῶν ἁγίων παύλου. τῶν ἀποστόλων. *Enarratio beatissimi Metropolitae Nicetae Heracleae in Epistolas Sancti Pauli Apostoli.* At illud Νικήτα diversa & recentiori manu scriptum est, & quidem supra lineam inter μητροπολίτην & Ἡρακλείας.

LXIII. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 9.* scriptus saeculo XIII. continet expositiones Theophylacti in Epistolas Pauli. Titulus: Ἐξήγησις σύντομος ἐν ἑξὶ παραφραστικῇ εἰς τὰς ἐπιστολάς τῶν ἁγίων ἀποστόλων συντεθέντα παρὰ Θεοφυλάκτου τῆς ἱερωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς βουλγαρίας. Ὑπόθεσις τῶν ἁγίων ἐπιστολῶν κτλ. Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θείων γραφῶν κτλ. *Brevis enarratio in formā paraphrastica in Epistolas S. Pauli composita a Theophylacto sacratissimo Archiepiscopo Bulgariae. Argumentum Epistolae ad Romanos &c. Continua lectio divinarum scripturarum &c.*

LXIV. CODEX chartaceus in folio minori, Bibliothecae eiusdem, *Plut. XI. num. 7.* scriptus saeculo XIII. complectitur Expositiones Theophylacti in Epistolas Pauli. Initio mutilus est.

LXV. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 4.* scriptus saeculo X. continet Epistolas Pauli cum Expositionibus. In fine. *Iste liber est Monasterii S. Salvatoris de septimo Cisterciensium, Florentinae Dioeceseos.*

LXVI.

LXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 6.* scriptus saeculo X. continet Epistolas D. Pauli cum scholiis. In fronte recentiori manu scriptum est: ἐκ τῶ ἀγγέλου. Praecedunt Vita Pauli incipiens Παῦλος ἀπόστολος ἐβραῖος μὲν κτλ. Itinera Pauli ἀποδημία παύλου, quorum initium: ἀπὸ δαμάσκου ἤρξατο κτλ. Martyrium Pauli, cuius exordium: ἐπὶ Νέκωνος κτλ. Deinde sequuntur ὑποθήσεις omnium Epistolarum, in quorum singularum fine numerus capitum, & testimoniorum scripturarum, exempli gratia, in fine argumenti ad Romanos: ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς ῥωμαίους ἐπιστολῇ κεφαλῶν καθολικῶν ἰδ'. ἔχοντα. ἐν τισὶ καὶ μερικαῖς ὑποδιαίρεσιν. ἔτι δὲ κεφαλῶν μαρτυρίων γραφικῶν μὴ. In hac ad Romanos Epistola Capita generalia XIX. habentia in aliquibus & particulares subdivisiones. Insuper vero capitula testimoniorum scripturarum XLVIII. His succedit catalogus Epistolarum cum adnotatione loci unde scriptae sunt. Singulas Epistolas praecedit capitum series; & in fine singularum stichometria est.

LXVII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 7.* scriptus saeculo XI. continet Epistolas Pauli cum scholiis. Praecedit Lectionarium, & vita Pauli mutila, & martyrium eiusdem. Scholia tam huius quam superioris Codicis, sunt catenae ex SS. Patribus.

LXVIII. CODEX membranaceus in folio minori, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 17.* continens Epistolas D. Pauli cum scholiis, seu catena. Praecedit Synaxarium & Menologium; & alterum Menologium est in fine. In fine Epistolarum ita scriptum est. Ἐως ζωῆς. ἰνδ. α. Τιμόθεος θύτης π καὶ Ναξίρεος δ παραδυσίς. Anno 6826. *Indist. I. Timotheus sacrificulus & Naxireos Paradisi F. Christi* vide.

videlicet anno MCCCXVIII. Huius Calligraphi nullam mentionem facit *Monsfalconius* in sua *Palaeographia*. Forte tamen pro Ναξίρεος legendum ἀνάξιος ἱερεὺς.

LXIX. CODEX chartaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. num. 8.* scriptus saeculo XIV. continet inter alia, commentarios Theophylacti in Epistolas Pauli. In fine sunt quaedam notatu digna circa quorundam populorum magistratus.

Codices Epistolarum Catholicarum.

§. X.

LXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. numer. 5.* scriptus saeculo XI. continens Ioannem Chrysostomum in Matthaeum, & collectionem expositionum in Lucam, catenamque in septem Epistolas Catholicas.

Codices Apocalypseos.

§. XI.

LXXI. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VII. num. 9.* scriptus saeculo XIV. continens Apocalypsin Ioannis Theologi cum commentariis Anonymi. Textus rubrica scriptus est, commentariorum autem initium: Ἐντεῦθεν ἀρχεται ἡ ἀποκάλυψις οὕτω προσηνευσμένη κτλ.

Codi-

*Codices Lectionum totius anni, sive
Synaxariorum.*

§. XII.

LXXII. **I**N LECTIONARIO Graeco membra-
naceo Actuum, & Epistolarum, Bi-
bliothecae Divi Marci, in Epistola I.
Ioannis Cap. V. deest vers. VII. scri-
ptum est saeculo XI.

Appendix ad §. IV.

§. XIII.

LXXIII. **C**ODEX membranaceus, Bibliothecae
S. Marci, scriptus saeculo X. continet
Expositiones S. Ioannis Chryso-
stomi in Evangelia. In fine legitur :
Ἐγράφη τὰ θῆα καὶ ζωοποιὰ ἀποκείμενα Εὐαγγέλια, ἥτοι αἱ
περὶ τέτων καὶ ὅς αὐτὰ ἐρμηνεύει θῆαι Ἰωάννης τὸ παμμα-
καρὶν ἀρχιερέως τῷ Κωνσταντινουπόλεως τῷ Χρυσόμῳ, ἐξ
ἐπιμελείας μὲν Γεωργίου τοῦ Θεοφιλεστάτου ἀρχιερέως καὶ πρω-
τοπρεσβυτέρου Εὐρίπου· διὰ χάριτος δὲ Σισινίου τῷ ταπεινῷ καὶ
δευτερεύοντος καθολικῆς ἐκκλησίας, μνησθέντι Ἀπριλίῳ μὲν. ἰνδ. α.
ἵτους συνά. *Descripta sunt haec sacra & vivifica Evan-
gelia, sive divinae expositiones in illa, beatissimi Ar-
chiepiscopi Constantinopolitani Ioannis Chrysostomi; eu-
ra quidem Georgii religiosissimi Pontificis & Protepi-
scopi*

*scopi Euripi; manu autem Sisinnii humilis Presbyteri
& secundarii Catholicae Ecclesiae, mensis Aprilis XV.,
Indictione I. anno 6451. scilicet Christi 943. Memi-
nit huius Codicis Monsfalconius lib. I. Palaeograph.
Graec. cap. VI.*

CODICES LATINI NOVI TESTAMENTI.

S E C T I O . I I .

§. I.

Codices totius Novi Testamenti.

LXXIV. **C**ODEX membranaceus Bibliothecae
Divi Marci, *Pluteo XIII. n...* con-
tinens Novum Testamentum. Prae-
mittuntur capita cuiusque Evange-
lii. Matthaei capita LXXIV. Marci, XLVII. Lu-
cae, LXXXVIII. Ioannis, XXXV. Deinde sequitur
Epistola Hieronymi ad Damasum in Evangelia. E-
vangelio Matthaei praefiguntur duo Prologi sub eiuf-
dem Hieronymi nomine, quorum primus incipit:
*Plures fuisse qui Evangelia scripserunt, Lucas Evan-
gelista testatur dicens &c.* secundi autem exordium:
*Matthaeus ex Iudaea sicut in ordine primus ponitur,
&c.* In fine Evangelii Matthaei scriptum est: *Ha-
bet versus MMDCC.* Evangelio Marci praemittun-
tur item duo Prologi sub Hieronymi nomine. In
fine notatur habere versus MDCC. Evangelio Lucae
duo

duo Prologi praefixi sunt sine Auctoris nomine ; sed in fine numerus versuum adnotatus non habetur . Evangelium Ioannis ab argumento praeceditur , sed in fine alia manu , sicut & cetera Evangelia , scriptum exhibet ; *Habet versus MDCCC.*

Matthaeus habet testimonia Prophetarum XXIII. Canones CCCLV.

Marcus habet testimonia Prophetarum XVII. Canones CCXXXVIII.

Lucas habet testimonia Prophetarum XVII. Canones CCCXLIII.

Ioannes habet testimonia Prophetarum XIV. Canones CCXXXII.

Canones autem adscripti sunt in ora cuiusque Evangelii.

Actus Apostolorum praecedit Praefatio Hieronymo tributa ; sed deinde capita recensentur LXXV. In fine Actorum scriptum est : *Hoc autem factum est anno IV. Neronis , & rursus profectus est ad praedicationis officium , rursusque reversus Romae passionem consummavit , anno XIV. supradicti Imperatoris cum Apostolo Petro , uno die , XXVI. post passionem Domini , secundi Neronis.* Actibus succedunt Epistolae Canonicae Iacobi , Petri , Ioannis , Iudae. Epistolam Iacobi praecedit argumentum Hieronymi , & Prologus VII. Epistolarum canonicarum sine nomine auctoris. Epistolae autem Iacobi capita XV. recensentur. Epistolae I. Petri praemittitur breve argumentum , quemadmodum & secundae ; & ceteris aliorum. Canonicis Epistolis succedit Apocalypsis cum brevi argumento Hieronymo adserto. Tandem habentur Epistolae Pauli , quibus & Praefatio Hieronymo tributa praemittitur , & duo Prologi anonymi ; deinde sequuntur tria argumenta in Epistolam

Iam ad Romanos; & argumenta etiam ceteris Epistolis praemittuntur. Epistola ad Romanos in fine scribitur habere versus DCCCCXI. In fine Epistolae II. ad Corinthios dicitur fuisse scripta *de Macedonia*. In fine Epistolae ad Galatas: *Scripta ab urbe Roma*. In fine Epistolae ad Ephesios: *Missa a Roma de Carcere*. In fine Epistolae ad Philippenses: *Scripta de Roma*. In fine Epistolae ad Colossenses: *Scripta de Roma*. Deinde sequitur Epistola quae inscribitur: *Incipit Epistola ad Laudocenses*. *Paulus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum fratribus qui sunt Laodiceae gratia vobis & pax a Deo patre, & Domino Iesu Christo. Gratiarum ago Christo per omnem orationem meam, quod permanentes estis in eo &c.* Huic succedit Epistola I. ad Thessalonicenses in cuius fine: *Scripta ab Athenis*. In fine Epistolae I. ad Timotheum: *Scripta de Laodicea*. Idem scriptum est in fine secundae. In fine Epistolae ad Titum: *Scripta de Nicopoli*. In fine Epistolae ad Philemonem: *Scripta ab urbe Roma*. Epistola ad Ebracos incipit: *Multipharie multisque modis, &c.* in cuius fine: *Scripta de Italia*. Ceterum in toto hoc volumine non tam capita, quam versus seu subdivisiones capitum distinguuntur, initiali voce ex ora longius revocata; sed alia manu in margine numeri capitum, ut alibi habetur, adscripti sunt: sicuti posteriori manu interdum correctae est & interpolata. Scriptionem saeculi XIV. existimaverim.

LXXV. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, n. 35. continens vetus & novum instrumentum. Matthaei Evangelium uno tantum a Prologo praeceditur, qui quidem anonymus incipit: *Matthaeus in Iudaea sicut in ordine &c.* & XXVIII. capitibus

ribus constat, in quae dividitur. Marci Evangelium Prologum habet in fine unum, & in capita non est distinctum; sed numeri capitum in margine adnotati sunt, recentiori, ut videtur, manu. Evangelium Lucae nec in principio, nec in fine habet Prologum, & in capita XXIX. discinditur, sed posteriori manu. Prologum habet Ioannis Evangelium, quod in capita XXI. distinctum est. Statim post Evangelium Ioannis sequitur Apocalypsis, quam Prologus praecedat, & in capita plura, quam vulgo sint, dividitur. Apocalypsin excipiunt Actus Apostolorum, cuius capita plura sunt, ac disponuntur aliter, quam vulgo habentur. Idem dicendum de Epistolis Catholicis, inter quas primae Ioannis *Cap. V.* deest versiculus septimus; sextus autem versiculus ita finit: *Et spiritus est qui testificatur, quia Christus est veritas.* In margine vero diversa manu adscriptum est vers. 7. & 8. ita tamen ut 8., sit 7. & 7. 8. Nota enim incipit: *Quia tres sunt qui testimonium dant in terra &c.* Post Epistolas Catholicas sequuntur Epistolae Paulinae. Epistolis ad Philippenses, ad Colossenses, ac deinceps, argumenta brevia praefiguntur. Ceterum haec quoque omnia nec versiculis distinguuntur, & capitum numero a vulgatis differunt. Codex scriptus est saeculo XIII. ut videtur.

LXXVI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, continens partem Veteris Testamenti, & integrum Novum. Novo Testamento praefigitur Praefatio Sancti Hieronymi ad Damasum, & Prologus consuetus, *Plures &c.* Evangelio autem Matthaei praemittitur Prologus sine Auctoris nomine. Dividitur in capita, ut vulgatum; versiculi autem rubrica notantur in medio textu.

Eo.

Eodem modo habent cetera Evangelia. Evangeliiis succedunt Epistolae Paulinae, quarum singulas praecedunt Prologus, & Argumentum. Epistolas Pauli excipiunt Actus Apostolorum cum suo Prologo. Actis succedunt Epistolae Catholicae quas praecedit Praefatio generalis Hieronymo tributa. Epistolis Catholicis succedit Apocalypsis cum Prologo Hieronymi, ut scribitur. In fine ita adnotatum est: *Explicit liber Apocalypsis Iohannis Apostoli. Liber iste scriptus fuit sub anno Domini MCCLXXIII. Indict. I. & tempore Domini Gregorii Papae X. Romanae Ecclesiae Summi Pontificis.*

LXXVII. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae V. & N. T. in quo quatuor Evangelia, Epistolae Pauli, Actus Apostolorum, Epistolae Catholicae, Apocalypsis, hoc ordine, cum suis Prologis. Scriptio saeculi XIII.

LXXVIII. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, Latinus, scriptus saeculo XIII. continens IV. Evangelia, Epistolas Pauli, Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, Apocalypsin; hoc ordine.

LXXIX. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, Latinus, scriptus saeculo XIII. continet IV. Evang. Epistolas Paulinas, Actus Apostolorum, Apocalypsin, & Epistolas Catholicas; hoc ordine. In his duobus Codicibus capita ut in Vulgata; sed versus non distinguuntur.

LXXX. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, Latinus, V. & N. T. in quo IV. Evang. Epistolae Paulinae, Actus Apostolorum. Epistolae Catholicae, Apocalypsis; hoc ordine: cum Prologis aliquando Hieronymo tributis. Scriptus saeculo XIII.

LXXXI. CODEX membranaceus eiusdem, Bibliothecae, V. & N. T. eodem modo complectitur. Scriptus est saeculo XIV.

LXXXII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, scriptus saeculo XIII. continens Evangelia, Actus, Epistolas Catholicas, & Paulinas, hoc ordine. Deest Apocalypsis. In Epistola I. Ioannis *Cap. V. vers. 6. & 7.* videntur deleri incepti; sed quum alibi etiam occurrant similes liturae, non mirum. Titulus Epistolae Iacobi ita habet. *Incipit Epistola Iacobi Apostoli.*

LXXXIII. CODEX membranaceus Latinus, eiusdem Bibliothecae, continens universa Biblia, saeculi XIII. Novi Testamenti ordo est, primum Evangelia, deinde Epistolae Paulinae, quas excipiunt Actus, dein Epistolae Catholicae, & Apocalypsis. Evangeliiis Prologi praefiguntur.

LXXXIV. CODEX membranaceus Latinus eiusdem Bibliothecae continens Novum Testamentum, scriptum saeculo XII. Ordo librorum hic est. Quatuor Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolae Catholicae, Apocalypsis, Epistolae Pauli. Evangelium Matthaei a nullo prologo praeceditur, Marci a brevi argumento, Lucae a brevi Prologo, quemadmodum Ioannis; sed prologi diversi sunt a consuetis. Nullus Prologus praecedit Actus; Epistolas Catholicas praecedit Prologus, qui vulgo Hieronymo tribuitur, ubi queritur quod librarii versiculum septimum *Cap. V. Epist. I. Ioannis* omiserint. Brevia argumenta praefiguntur Epistolis Paulinis.

LXXXV. CODEX membranaceus maximae formae, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n. 1.* scriptus saeculo X. continens universa Biblia vulgatae editionis. Evangeliiis praemittitur Prologus
gene-

generalis, qui incipit: *Plures fuisse, qui Evangelia scripserunt &c.* quem tamen praecedit B. Hieronymi Praefatio ad Damasum. Praemittitur Evangelio Matthaei argumentum, & Synaxarium breve Evangeliorum, quae per annum leguntur: item index capitum, quae sunt LXXXVIII. Praefiguntur etiam Canones Eusebiani.

Marcum praecedit Prologus, qui incipit *Marcus Evangelista doctor electus &c.* & breviarium capitum quae sunt XIII. eademque praecedunt Evangelium secundum Lucam, cuius capita XXVI. recensentur; & secundum Ioannem, cuius sunt capita XIV. Textus N. Testamenti in subdivisiones tantum variae prolixitatis distinguitur, non autem in capita. Evangelia excipiunt Actus Apostolorum, quos praecedit Prologus, qui B. Hieronymo tribuitur, & incipit: *Lucas natione Syrus, cuius laus in Evangelio canitur &c.* Capita autem recensentur LXXII. Acta sequuntur Epistolae Catholicae, quibus praefigitur Prologus consuetus, sed cuius sit non dicitur. Titulus Epistolae Iacobi: *Incipit Epistola S. Iacobi Apostoli.* Iudae Epistola incipit: *Iudas Apostolus, servus: & frater autem Iacobi.* Singulas Epistolas argumentum, & series capitum, anteverunt. Epistolis Catholicis succedit Apocalypsis, quam praecedit Prologus sub Hieronymi nomine, qui incipit: *Ioannes Apostolus & Evangelista a Domino Christo electus atque dilectus &c.* & index Capitum XXV. cum argumento brevissimo. Post Apocalypsin sunt Paulinae Epistolae, quas praecedit praefatio sub Hieronymi nomine; & Prologus anonymus; & concordia Epistolarum B. Pauli; quae est veluti harmonia quaedam diversorum locorum in variis Epistolis existentium & ad certas sententias confirmandas lauda-

torum. Singulis Epistolis particulare argumentum praefigitur, & index capitum. In fine Codicis sunt alii Prologi super libros Vet. & Novi Testam. Item quaedam quae in libro Zachariae Prophetae deficiebant, & Liber III. Esdrae. Tandem habetur *Epistola Pauli ad Laodicenses*, quae non est in Canone, ut ibidem inscribitur. Sed post Epistolam ad Ebraeos haec scripta sunt eadem manu, quae Ecclesiasticam historiam illustrare possunt.

De custodiendo ieiunio in IV. tempore. De incerto autem ieiunio IV. temporum hanc certitudinem statuimus, ut si Kal. Martii in IV. Fer. sive antea evenierit, eadem ebdomada ieiunium celebretur. Sin autem Kal. Martii in V. aut VI. venerit, aut in Sabbato dicti tenduntur, in sequenti ebdomada ieiunium differatur. Simili quoque modo si Kal. Iunii in IV. fer. aut in antea evenierint, in subsequenti ebdomada celebraretur ieiunium. Et si in V. aut VI. feria aut in Sabbato contigerit ieiunium, in tertia ebdomada reservetur. Et hoc sciendum est, si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia Pentecostes secundum praedictam regulam evenierit, non ibi celebrandum erit, sed in ipsa ebdomada solemni Pentecostes, quia vigilia simul & ieiunium celebrare non convenit. Et tunc propter solemnitatem Spiritus Sancti Diacones Dalmaticis induantur, & Alleluia cantetur, & Flectamus genua non dicatur. Eodem modo Septembris ieiunio constitutum est, ut si Kal. Septembris in IV. fer. venerint, aut antea, ieiunium in III. ebdomada celebretur; & si in V. aut in VI. aut Sabbato contigerit, in IV. ebdomada ieiunandum erit. In Decembrio illud observandum erit ut proximo Sabbatho ante vigiliam Nat. Domini celebretur ieiunium. Quia si vigilia in Sabbatho evenierit, simul vigilia & ieiunium celebrare non convenit.

Sunt

Sunt autem Sacramentum Ecclesiae Baptismum, & Chrisma, & Corpus & Sanguis, quae a secretis virtutibus vel .sacris, Sacramenta dicuntur; quia sanctus in eis manens Spiritus eundem Sacramentorum ad salutem fidelium latenter operatur effectum. Quibus nec per bonorum meritum dispensatorum amplificantur, nec malorum haec dona attenuantur. Quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Octavo pronuntiandum est ut sciant tempora feriendi per annum. Item omnem Dominicam a mane usque ad vesperam, ne Iudaismo capiantur. Feriandi vero per annum isti sunt dies ut supra orsi sumus. Natalis Domini. Sancti Stephani. Sancti Iohannis Evangelistae. Innocentium. Octava Domini. Theophania. Purificatio Sanctae Mariae. Sanctum Pascha cum tota ebdomada.

In Prologo in Evangelium secundum Ioannem legitur: Tam Extraneus a dolore mortis quam a corruptione carnis invenitur alienus &c. In margine vero huiusmodi Prologi haec adnotantur. Qui etsi post omnes Evangelium scripsisse dicitur tamen dispositione canonis ordinate post Matthaeum ponitur. Quoniam quae in Deo novissimae sunt, non velut extrema & abiecta numero, sed plenitudinis opere perfecta sunt. Hoc Virgini debebatur &c.

LXXXVI. CODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. n. 10.* scriptus saeculo X. continens universa Biblia. Se habet non aliter ac Codex superior, nisi quod in Epistola ad Ebraeos absolvitur Codex hic. Praecedat Evangelium Matthaei monitus, quo quis docetur, qui libri sacri legantur certis anni diebus, & quem proferimus: Versus scripti sunt atramento & rubrica alternatim.

Incipiunt pronuntiationes librorum quomodo legitur per totum circulum anni. Dominice de Adventu ponitur Isaias usque ad nativitatem Domini. Ab Octava Epiphaniae legantur Epistolae Pauli usque in septuagesima. Dominice in sexagesima legatur Eptaticum, quod est, In principio creavit Deus, & cetera, & alii quinque liber Moyse & Iosuae, & Iudicum, usque in Sabbatho ante passionem Domini. In Passione ponitur Ieremias Propheta cum lamentationibus suis usque in Pascha. Ab octava Paschae usque diem canitur Istoria Dignus, & dominice legantur Libri Apocali. Iobannis Apostoli. Postea legatur VII. Epistolae Canonicae usque dum canitur historia Si oblitus. In die Adscensionis Domini legatur Actuum Apostolorum, usque VIII. Pentecosten. Ab octavo Pentecosten ponitur quatuor Libros Regum & Paralippemenon usque in Kal. Augusti quo cantatur historia Dominus omnium. Kal. Aug. ponitur Sapientia Salomonis usque ad Kal. Septembris, quo cantatur historia In principio. A Kal. Septemb. ponitur Lib. Iob usque ad medium mensem, dum canitur historia Si bona suscepimus. Ad medium mensem Septemb. ponitur Tobis, & Iudit, & Ester & canatur historia Peto Domine-. Deinde a Kal. Octobris usque ad Kal. Novembris legatur Liber Machabeorum. primi & secundi, & canitur historia Adaperiat Dominus. A Kal. Novembris usque dum canitur historia Vidit Dominum & etiam legatur Iezechiel & Daniel, & duodecim minores Prophetas & dum pervenitur ad adventum Domini. Amen.

Hic Codex Novi Testamenti correctus est pluribus in locis, & videtur interdum ad archetypum Graecum exactus. Quaedam omissa fuerant, quae alia manu addita sunt, ut ex. gr. in Matthaeo. Sed quid existis videre? prophetam, &c. Alia manu post videre, additum

ditum est in margine: *Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre &c.* Sunt prope infinitae variantes lectiones, & loca, quibus hic Codex a vulgata discrepat, & quicumque eum corrigere adgressus est, vel erasit priora verba, vel transversa linea notavit, & eorum loco verba & lectiones alias reposuit. Exempli gratia. *Et tu Capharnaum numquid usque in Caelum exaltaberis? usque in infernum descendes. Quia si in sdomis factae fuissent &c.* Correctiones ita habent: *usque in infernum descendens. Quia si in sidoniis &c.* In Epistolis haec obiter observavi. Epistolae Iacobi & Iudae ita incipiunt:

Incipit Epistola Sancti Iacobi

Iacobus Dei & Domini nostri Iesu Christi servus duodecim tribubus quae sunt in dispersione salutem &c.

Incipit Epistola Iudae Apostoli

Iudas Iesu Christi servus Frater autem Iacobi his qui in Deo Patre dilectis & in Christo Iesu conservatis & vocatis misericordia vobis & pax & caritas adimpleatur. Ad Epistolam I. S. Ioannis Apostoli sic legebatur: Quoniam tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, & tres unum sunt. Sicut tres sunt, qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & tres unum sunt. Quae verba sic emendata leguntur. Quoniam tres sunt qui testimonium dant, Spiritus, aqua, & sanguis, & tres unum sunt. Et tres testimonium perhibent de coelo, Pater, Verbum, & Spiritus, & tres unum sunt. Ad Cap. I. Epist. I. Pauli Ap. ad Cor. legitur: Gratias ago Deo meo quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Gaium nequis dicat quod in nomine PAULI baptizati estis. Vbi notandum est illud PAULI

LI lituris corrosum, eiusque loco MEO scriptum, posteriori manu legi.

LXXXVII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n. 8.* scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia. Novum Testamentum ita disponitur, ut Epistolae Paulinae Acta Apostolorum praecedant, deinde Epistolae Catholicae atque Apocalypsis consequantur. Epistola I. Ioannes *vers. 7.* habetur locus controversus.

LXXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n. 9.* scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia; & Novum Testamentum ita disponitur ut actus Apostolorum postponantur Epistolis Paulinis; Illos vero excipiant Epistolae Catholicae & Apocalypsis, & Ebraicorum nominum interpretatio. In fine Codicis recentiori manu scriptum est: *Iste liber est Monasterii S. Augustini de Reffano quod vulgariter dicitur, Nicofia de Calci novo.*

LXXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, scriptus saeculo XV. *Plut. XV. num. 11.* continens universa Biblia. Evangelia praecedunt Prologi, & Canones Eusebii. Ordo librorum idem est ac in superiore codice. Prologus in Epistolas Catholicas Hieronymo minime tribuitur. In fine Codicis scriptum est: *Liber Petri de Medicis Cos. Fil.*

XC. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. num. 7.* scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia. Praecedit omnia Synaxarium. Evangelio Matthaei praefiguntur duo Prologi; Marci, unus; Lucae, duo. Ioannis, unus. Sic aliis libris & Epistolis prologi praemittuntur. Post Evangelia succedunt Epistolae Paulinae, deinde

de Acta, postea Epistolae Catholicae, tandem Apocalypsis, quam excipit interpretatio nominum Ebraicorum. Evangelia in capita distincta sunt, quemadmodum & alii libri.

XCI. CODEX membranaceus in 8. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. num. 5.* continet universa Biblia scriptus saeculo XIV. Eadem modo complectitur, nisi quod initio Synaxarium deest.

XCII. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num. 3.* scriptus eodem saeculo, eadem continens, excepto Synaxario. In fine Apocalypsis scriptum est. *Explicit Bibliotheca.* In fine interpretationum Ebraicorum nominum legitur: *Haec Biblia est mei magistri Francisci de barbi Physici Pisani, quam emi Ianuae a Raphaële Montani tornario.*

XCIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. eodem, num. 6.* scriptus saeculo XII. vel initio XIII. continens eadem, nisi quod Evangelia praeceduntur a serie & argumentis capitum versibus expressis. Epistola Iacobi inscribitur Apostoli, quemadmodum & Iudae. Prologus Epistolae ad Romanos Graece versus est in margine.

XCIV. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num. 4.* scriptus saeculo XIV. eadem continet.

XCV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. I. num. 3.* scriptus saeculo XIV. satis eleganter, continet integrum Novum Fédus.

XCVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. III. num. 22.* scriptus saeculo XIV. comprehendit universa Biblia. In fine est interpretatio nominum Ebraicorum.

XCVII.

XCVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num. 34.* scriptus saeculo XIV. continet universa Biblia.

XCVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. VI. num. 36.* scriptus saeculo XIV. continet Novum Testamentum, quod praecedunt series capitum, & canones Eusebiani. Continet etiam libros nonnullos veteris Testamenti; & omnia cum scholiis. Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* prius ponitur testimonium datum in terra, quam testimonium datum in coelo.

XCIX. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num. 45.* scriptus saeculo XIV. continet totum Novum Testamentum hoc ordine. Evangelia, Actus, Epistolas Canonicas, Apocalypsin, Epistolas Pauli. Nulli sunt Prologi, nulla argumenta.

C. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. V. numer. 46.* scriptus saeculo XIV. continet universa Biblia, cum interpretatione vocabulorum Ebraicorum, & concordantiis Evangeliorum in fine.

CI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. VI. numer. 58.* scriptus saeculo XIV. continet universa Biblia.

CII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Michaëlis Teatinorum, scriptus saeculo XV. complectitur universa Biblia, eleganter scripta, & pulcris imaginibus, ac litteris, ornata.

CIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Fesulani, (quae quidem Bibliotheca ad CCXX. Codices MSS. Latinos continet) scriptus saeculo XV. complectitur universa Biblia. Novum Testamentum hoc ordine digeritur,

ritur, Evangelia, Epistolae Pauli, Actus Apostolorum, Epistolae Canonicae, Apocalypsis.

CIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, eadem omnino complectitur, & eodem pariter saeculo scriptus est. In Epistola I. Ioannis Cap. V. post illa: *Et tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis: deest: Et hi tres unum sunt.*

Codices IV. Evangeliorum.

§. II.

CV. **C**ODEX membranaceus in folio, privatae Bibliothecae Gab. Riccardii, continens IV. Evangelia, eleganter scripta saeculo XII. Praecedunt, Praefatio D. Hieronymi, & Prologus, qui incipit, *Plures fuisse qui Evangelia scripserunt, & Praefatio quae ita inscribitur: Incipit Praefatio Eusebii Caesariensis de IV. Evangelis. Eusebius Carpiano Fratri in Domino salutem. Ammonius quidam Alexandrinus, magno studio atque industria unum nobis pro IV. Evangelis dereliquit &c.* Quae quidem Epistola est de qua toties loquuti sumus. Deinde praefigitur Evangelio Matthaei argumentum sine Auctoris nomine: *Matthaeus sicut in ordine primus ponitur &c.* Post argumentum capita recensentur, quod & in aliis Evangelis fit. Ceterum haec Evangelia in capita divisa non sunt; sed in ὑποδιαιρέσεις quasdam Litteris initialibus maioribus distinguuntibus, & in margine ut plurimum exstantibus. Ceteris tribus Evangelis solitus Prologus

gus seu argumentum praemittitur, sine nomine Auctoris. In Evangelio Ioannis initio punctum est post nihil: *Et sine ipso factum est nihil.*

CVI. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae privatae Gab. Riccardii, olim *Ant. Mar. Salvinii*, scriptus saeculo XIII. continet Vetus, & Novum Testamentum versiculis Latinis expressum, Apocalypsi & Epistolis exceptis, Auctore Magistro Petro De Riga. Ita titulus habet: *Scire cupis, Lector, quis Codicis istius auctor? Petrus de Riga vocor, cui petra rigat cor. Prologus illius qui hunc librum correxit, & suppletiones de suo adposuit; videlicet ubi invenitur Oddus inter duos punctos per totum librum, ibi sunt dicta & versus illius.* Deinde sequitur brevis Prologus, quem excipiunt *Versus cuiusdam Domini Canonici de Sancto Mariano Antistiodorensi Praemonstratensis ordinis.*

Stringere parva libet bona carminis huius, & ipsum.

Laude vel exili magnificare librum &c.

Post hosce versus prologus soluta oratione continuatur, post quem sequentes versus scripti sunt:

Scire cupis, lector, quis codicis istius auctor,

Audi quid breviter dicat ad ista liber.

Petrus & Aegidius me conscripsere; sed ille

Auctor, corrector ultimus ille fuit.

Ille prior Remis, hic Parigiensis alumnus

Hic Levita gradu, Presbyter ille manens.

Simplex Clericus hic, sacri ordinis ille professor,

Ambo graves annis, hic vir, & ille senex.

Alter adinvenit operam, sed in ordine peccans

Omnia dimisit sensibus ire vagis.

Alter sed typica distinctis versibus unum

Consuit in corpus atque revinxit opus.

Alter

Alter abundantis studiis, sed acutior alter,

Quis proponendi debuit ordo geri.

Haec etiam luculentius exponuntur in Prologo, quem Novo Testamento Aegidius ipse praefixit, opus nuncupans Odoni Episcopo Parisiensi; ubi hunc librum *Bibliothecam* vocari ait. Historia Novi Testamenti ad usum harmoniae cuiusdam ex quatuor Evangeliiis contextitur, versusque sunt Elegiaci, ut exempli gratia ubi de vocatione Apostolorum agit:

Ecce quid hic sentis quicumque, Perite, superhis

Nosse apices multos, hincque praeesse cupis?

Namque Evangelicos idiotas esse magistros

Instituit Dominus, dissimilesque tui.

Nathanael iustus ut non sit Apostolus intus

Hoc perdit, quoniam lege peritus erat.

Sic & Nicodemus eo quod & ipse peritus

Doctrinam legis, notitiamque tulit.

Ne quid scire suo possint fecisse videri,

Et non contingat gloria tota Deo.

Actus tamen Apostolorum hexametris solis exprimuntur, & iis quidem rhythmicis, quorum quosdam hic proferam, ut ex iis non tam carmina modulandi rationem, quam multa falsa & apocrypha ab his Scriptoribus veris interferi, intelligamus.

Vir prudens Dionysius hic florebat Athenis,

Doctrina clarus, pius, & dulcedine lenis.

Cum Paulo de doctrinis dum differit iste,

Et Paulus reddit tanto responsa sophistae;

Caecus iter capiens oculis occurrit eorum,

Cui frons orba fuit oculorum luce duorum.

Vir praedictus ait Paulo, sub nomine Christi

Luminis adspectus sit caeco redditus isti.

Credam si magicum fugiant haec verba vigorem

Si caecus videat Christi virtute nitorem &c.

Hoc

Hoc opus etiam *Aurora* inscribitur, ut inferius patebit, & docet quoque *Cas. Oudinus De Scriptor. Eccles.*

CVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. Ord. III. num. II.* scriptus eodem saeculo, & eadem omnino complectens, nisi, quod initio mutilus est.

CVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. n. 102.* scriptus saeculo XIII. continet pariter Auroram Bibliae, seu opus Petri de Riga, quo versibus vetus & novum Testamentum exprimit. Scholiis quibusdam illustratur.

CIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo XV. n. 2.* scriptus saeculo XII. habens item libros divinos a Petro de Riga versibus expressos, & quatuor Evangelia in unum conflata; item Actus Apostolorum. Praecedunt operi duo Prologi quorum primus Petri de Riga; & versus memorati Canonici in laudem Libri.

CX. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, *Plut. XVII. num. 27.* scriptus saeculo X. continens IV. Evangelia; quae praeceduntur a Praefatione Hieronymi, & Prologo in IV. Evangelia. Evangelio Matthaei praefigitur argumentum consuetum; & series Capitulorum XXIX. Deinde sequitur Matthaei imberbis imago cum hoc carmine:

Hoc Matthaeus agens hominem generaliter implet.
Non tamen secundum ordinem & numerum praedictorum capitulorum dividitur, sed divisiones LXXXII. habentur. Canones in ora libri scripti sunt. In fine: *Explicuit liber Matthaei V. MMDCC.*

Eadem Evangelium Marci praecedunt, cum carmine:

Marcus ut alta fremit vox per deserta leonis.
Simili

Simili modo disponitur, & in fine habet: *Explicuit Evangelium secundum Marcum. Versus MDCC.* Sub imagine Lucae:

Iure sacerdotii Lucas tenet ora iuveni.

Mugit amore pio Lucas in carmine Christi.

In fine: *Vers. MMMDCCC.* Ioannis Evangelium tres praefationes praecedunt. Initio autem caret quod pagina abscissa fuerit; quamquam initium reiectum est in finem, ubi & alia sunt Evangeliorum apospasmata, quae in certis festis leguntur. In fine Evangelii: *Vers. MDCCC.* Ultimum est Evangelium legendum in festo S. Caeciliae, post quod hi versus habentur:

Accipito parvum munus Caecilia sanctum,

Quod tibi Ioannes devote presbyter offert

Et Bene qui dictus coelesti dogmate comptus.

CXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. numer. 26.* scriptus saeculo XIV. continet IV. Evangelia. Praecedunt Canones Eusebii, & Prologi, sicut quodlibet Evangelium praecedunt Prologus & series capitum. In fine: *Scriptis haec Evangelia IV. Hermannus pro duodecim Bisantios, & pro redemptione animae suae, & omnium fidelium defunctorum, ut Deus, & Dominus noster Iesus Christus, concedat eis requiem & vitam aeternam Amen. Pater noster.* Distinctio capitum, est in minora, & maiora, ut de quibusdam animadvertit *Simonius P. I. Hist. Critic. cap. XXXIII.* & ut passim contingit in his ipsis Codicibus, quos recensco, tam Graecis quam Latinis; & ipse saepe adnotavi.

CXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVI. num. 3.* scriptus saeculo XV. continet Expositiones D. Thomae Aquina.

natis in IV. Evangelia. In principio, & fine Codicis. leguntur hi versus:

*Anno milleno quater CCCC. ter. quoque deno
Partbveidi vocatus Panvolutus de Cambia natus,
Huius conventus pro tunc lector bene tentus.
Hunc librum struxit manu sua propria scripsit,
Et huic donavit conventui, rite legavit
Anniversario pro perpetuo facituro,
Ac pro florenis Senensium his quoque denis,
Ad Christi laudem animae suaeque salutem,
Et in solamen animabus omnibus. Amen.*

CXIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Riccardianae, Plut. L. Ord. IV. num. 29. scriptus saeculo XIV. continet C. Vetti Aquilii Iuveni heroico carmine de Vita Christi secundum Lucae Evangelium Libros quatuor; & Sedulii Poëtae sacrorum carminum libros IV. ut habet inscriptio. Iuvenus de Ioannis Baptistae veste loquens ait:

*Texta camelorum fuerant velamina setis,
Et zonae pellis medium cinxere prophetam.*

Post. librum IV. Sedulii sequitur paratherium carmen, idest, percussorium, ubi vetus Testamentum figurat novum, ut titulus habet. Initium autem tale est:

Cantemus, Socii, Domino cantemus honorem;

Dulcis amor Christi perfonet ore pio.

Primus ad ima ruit magna de luce superbus,

Sic homo contumuit, primus ad ima ruit &c.

CXIV. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae Laurentianae, Plut. XXVI. n. 20. scriptus saeculo XV. continet Iuveni Sacra Carmina. In fine: *Versus tria millia septingenti.*

CXV. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae Riccardianae, Plut. K. Ord. IV. num. 34. scriptus fac-

saeculo XV. continens Monoteffaron Evangelicum. Incipit a prooemio B. Lucae, divisumque est in capita CL., & brevia quaedam scholia diverso charactere idemtidem interferuntur. Titulus autem primi capitis ita habet: *Capitulum primum unius Evangelii ex quatuor*. In fine ita scriptum est: *Finis unum ex quatuor Magistri Iohannis Gersonis, exceptis dumtaxat, quod ubi Evangelistae videntur in sensu eadem dicere (maxime iuxta litteram) aliqua tacuimus; quae Magister praenominatus non tacet, & quod in singulis verbis non posuimus nomen Evangelistae loquentis*. Deinde sequuntur rubricae omnium capitum CL. cum indicio Evangelistarum quae singula capita conficiunt, & est veluti IV. Evangeliorum *συνοδος* harmonia. In calce Codicis legitur: *Ad usum fratris Timothei Bergomensis.*

CXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. num. 19.* scriptus saeculo XIV. complectitur IV. Evangelia cum glossis interlinearibus & scholiis.

CXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. III. n. . .* scriptus saeculo XIII. vel XIV. continet IV. Evangelia cum scholiis. Sed Evangelium Matthaei scriptum est diversa manu, & ut videtur, antiquiori. In fine Evangelii Ioannis desunt versus quidam ab illis verbis: *Quid ad te, tu me sequere*, usque in finem.

CXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num. 40.* scriptus saeculo X. satis eleganter, continet IV. Evangelia cum suis Prologis. Praecedit Praefatio Hieronymi, & Canones Eusebiani; qui & in margine suis locis adscripti sunt. Praemittitur etiam cuilibet Evangelio series capitum. In fine est Evangelistarum to-

tius anni. Post Evangelium Marci est imago Christi de Cruce pendentis, qui & quatuor clavis confixus est, & suppedaneum habet, in quo pedes quiescunt. Hinc inde, Mariae, & Ioannis imagines.

CXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num. 94.* scriptus saeculo XIV. continet IV. Evangelia cum scholiis, hoc ordine: Matthaeum, Marcum, Iohannem, & Lucam. Consule superius pag. 147.

CXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num. 107.* scriptus saeculo XIV. continet concordantiam, seu harmoniam IV. Evangeliorum, cuius titulus ita habet: *Incipit prologus in concordantiam Evangeliorum compilata a Fratre P.* Recentiori autem manu in fronte paginae scriptum est: *Istam historiam IV. Evangeliorum in unum ordinem compilavit quidam frater Ordinis Minorum nomine frater Philippus Vulturvensis, qui fuit maximae scientiae, lector excellens physicus, legalis, in pluribus studiis generalibus multis annis.*

Codices alicuius ex Evangeliiis.

§. III.

CXXI. **C**ODEX membranaceus, privatae Bibliothecae *Gab. Riccardii*, scriptus saeculo X. continet Evangelium S. Lucae, cum glossis interlinearibus, & scholiis. Distinctio capitum est a vulgatis diversa. Nullus Prologus praecedit.

CXXII.

CXXII. CODEX membranaceus, Bibliothecae Divi Marci, continens Evang. Ioannis cum scholiis. Scriptus saeculo XI.

CXXIII. CODEX membranaceus, Bibliothecae eiusdem, Evang. Matthaei, scriptus saeculo XII. cum scholiis, & distinctione capitum.

CXXIV. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, continens Evangelium Ioannis, cum scholiis & glossis interlinearibus, saeculo XII. scriptus in quo etiam habetur: *Et sine ipso factum est nihil. cum puncto.*

CXXV. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. Ord. III. n. . . .* continens duo Evangelia Latina vulgatae editionis Matthaei videlicet, & Ioannis, undecimo, ut videtur, saeculo scriptus, lineis inter se lato spatio distantibus, & ora undequaque ampla relicta, ad Glossas interlineares, ut vocant, inscribendas, & scholia adscribenda; quod & factum est, excepto B. Ioannis Evangelio, quod glossam & scholia in duabus primis tantum paginis habet. Matthaei Evangelio praemittitur Prologus consuetus, cuius auctor non indicatur, & incipit: *Matthaeus ex Iudaea sicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Iudaea primus scripsit &c.* Scholia ita incipiunt: *Quum multi scripsisse Evangelia legantur, soli quatuor Evangelistae Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes, apud maiores nostros pondus auctoritatis comprobati sunt obtinere &c.* Ita autem scholia Praefationis desinunt: *Sciendum est quidem etiam distantiam locorum & temporum inter Evangelistas fuisse; quia nec uno loco, nec uno tempore Evangelium describere. Matthaeus enim scripsit in Iudaea sub tempore Gaii Galliculae. Marcus Romae sub tempore Neronis. Lucas vero Aethiae Boco-*

tiaeque partibus rogatus a Theophilo. Et Iohannes Ephesi in Asia minori sub tempore Nervae principis. Qui etiam nec una lingua scripserunt. Matthaeus Ebraicè scripsit Evangelium, sed ceteri Graeco. Et seign-
dum est quia omnis canon, & omnis series Novi Testamenti Graeco sermone edita est, excepta Epistola P. A. & Evangelio B. Matthaei. Dignum enim erat, ut ea lingua ederetur sacra scriptura, ad quam currebant omnes quasi ad fontem omnis doctrinae. Ceterum Evangeliorum contextus in capita non est distributus, sed continuo ductu conscriptus est per com-
mata, & cola, quae solis punctis distinguuntur. Apud Matthaeum in fine orationis Dominicae recentiori manu additum est Amen. Ioannis Evangelio nulla Praefatio praefigitur.

CXXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num. 19.* scriptus saeculo XII. complectitur Evangelium secundum Ioannem, cum glossis interlinearibus & scholiis. Praecedit Prologus: *Hic est Ioannes Evangelista &c.* Legitur cum interpunctione: *Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est &c.*

CXXVII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num. 21.* continet Evangelium Ioannis cum glossis interlinearibus, & scholiis. Scriptus saeculo XII.

CXXVIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num. 20.* continens Evangelium Ioannis cum glossis interlinearibus, & scholiis. Prologus in fine scriptus est. Scriptio saeculi XI.

CXXIX. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num. 18.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium secundum Ioannem, cum

cum prologo, glossis interlinearibus, & scholiis; & insuper Apocalypsin.

CXXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num. 22.* scriptus saeculo XI. continet commentarium satis prolixum in Evangelium secundum Matthaeum. Textus scribitur litteris maiusculis. Titulus: *In nomine Sanctae Trinitatis incipit expositio Evangelii secundum Mattheum.* Initium: *Admonendi sumus ut spiritale opus spirituali intentione adgrediamur.* Finis: *Quos servos producet per formam servi, ut liberi contemplantur formam Domini.* In fine exstat Epistola Cleri & populi Florentini ad Alexandrum Papam de miraculo S. Petri Ignei, hoc titulo: *Incipit textus miraculi, quod Dominus ad destructionem simoniacae heresis operari dignatus est in Episcopatu Florentino anno ab incarnatione sua millesimo LXVIII. Idus Februario, feria IV. primae ebdomadae in quadragesima in Monasterio de Septimo.*

CXXXI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num. 35.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium Lucae cum glossis interlinearibus, & scholiis, & Prologo. In fine scriptum est diversa manu: *Liber Laurentii, & Ioannis Petri Francisci de Medicis. N. LXXII.*

CXXXII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae *Plut. XXI. num. 34.* scriptus saeculo XIII. continet Evangelium Lucae cum Prologo, glossis interlinearibus, & scholiis. Initio haec leguntur: *Lectorem obsecro studiose paginas recensentem libri huius, ea quae in causae contra eas stili percurrentes designata vestigio sunt, non meo coniungat errori. Sed peto meae ignoscere ignorantiae. Et quia obstinatio legentis ampliata virtus excitat, ad*

purum dociles mentis suis favoribus meique memor benigne.

CXXXIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num. 37.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium Marci cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XXI. n. 33.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium Matthaei cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXV. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae; eodem *Pluteo num. 36.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium Marci cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n. 38.* scriptus saeculo XIII. comprehendit Evangelium secundum Matthaeum cum scholiis. In fine: *Liber S. Crucis, quem habebat frater Bartholomaeus.*

CXXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n. 37.* scriptus saeculo XIII. continet Evangelium Matthaei cum scholiis.

CXXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n. 39.* scriptus saeculo XII. continet Evangelium Matthaei una pagina initio mutilum, rubrica scriptum, cum perpetuis commentariis. In fine sunt excerpta quaedam ex libris moralium Aristotelis ad Nicomachum; & deinde Evangelistarium secundum Matthaeum.

CXXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Commentarios B. Hieronymi in Evangelia Matthaei & Marci, & in Epistolas Pauli ad Galatas, ad Ephesios, ad Titum, & ad Philemonem. Initio
haec

haec scripta habentur: *Cosma Medicus summus ac praestantissimus vir, & divini cultus observantissimus; posteaquam pro sua singulari virtute maximis sumptibus hoc monasterium condidit, ac Canonicis regularibus ea omnia paravit, quae ad bene vivendum necessaria erant, ne optimorum librorum copia deesset, hoc Hieronymi volumen monasterio dono dedit. Pro cuius singulari pietate Deus, qui omnium meritorum est retributor, digna ei praemia persolvere velit.*

CXL. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XV. cum Mediceae gentis insignibus, continet varia S. Ambrosii opera, & inter alia eius commentarium in Evangelium Lucae. Initio Codicis scriptum est: *Quanta sit observantia divini cultus & in hos religiosos viros Canonicos regulares beneficentia Clarissimi Viri Cosmae de Medicis, tum hae sacrae aedes ab eo magnificentissime conditae, tum haec librorum copia & alia permulta, quae ad horum religiosorum vitam necessario pertinent; documento esse possunt. Quare multis precibus Deum rogamus ut pro tantis tamque egregiis meritis illud Prophetiae sibi adesse velit: Longitudine dierum replebo eum & ostendam illi salutare meum.* Similia elogia & grati animi monumenta, passim & in aliis Codicibus habentur.

CXLI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Evangelia Marci & Ioannis cum catena Patrum a D. Thoma Aquinate concinnata. Textus scriptus est maioribus litteris. Insignia Mediceae gentis insunt.

CXLII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Sancti Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Evangelium Lucae cum catena
Tho.

Thomae Aquinatis. Textus maioribus litteris scribitur.

CXLIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Evangelium Matthaei cum Catena Thomae Aquinatis, eodem modo ac superiores. In fine: *Expliciu[n]t Evangelia super Matthaeum ordinata a Frat[re] Thoma de Aquino.*

Codices Evangelistariorum.

§. IV.

CXLIV. **C**ODEX membranaceus, in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. num. 18.* scriptus saeculo XIV. eleganter, continet Evangelistarium cum hoc titulo: *Incipit Evangelistarium secundum consuetudinem Romanae Curiae.* Prima littera picturata & variis figuris insignis, complectitur etiam insigne Columnensium, cui galerus rubeus Cardinalitius superpositus est.

CXLV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Biblioth. *Plut. XVIII. num. 20.*, scriptus initio saeculi X. continet Evangelistarium eleganter exaratum. In Evangelio Ioannis: *Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est. In ipso vita erat,* ita interpungitur.

CXLVI. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, & *Plutei, num. 19.* scriptus saeculo XII. continens Evangelistarium. In fine legitur, *Liber Petri de Medicis Cos. F.*

CXLVII.

CXLVII. CODEX membranaceus in folio eiusdem Biblioth. & *Plut.* num. 2. scriptus saeculo XV. satis eleganter & ornate, continens Epistolare, & Evangelistarium, ad usum Romanae Curiae, & orationes, ac missas, quae in Festis dicuntur, aliisque diebus.

CXLVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.* XVII. n. 21. continet Evangelistarium, & scriptus est saeculo XIII. In fine. *Liber Iuliani de Medicis Petri Fil.*

CXLIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Epistolare, & Evangelistarium, in fine mutilum. Insignibus Mediceae gentis exornatur.

*Codices Actuum Apostolorum, Epistolarum,
& Apocalypscos.*

§. V.

CL. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.* XIX. num. 8. scriptus saeculo XV. continet Epistolas Pauli, Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, Apocalypsin, Parabolas Salomonis, Ecclesiasten, Sapientiam, Ecclesiasticum, & Cantica Canticorum. Initio praecedunt Prologi, & series capitum omnium Epistolarum Pauli. Aliis libris Novi Federis singulis Prologus & index capitum praemittitur. In fine est Epistola cum hoc titulo: *Narrat & Didimus Bragmanorum didasta, vel in Epistola quam magno illi Alexandro rescripsit,*
hic

hic dicens: Nos Bragmini nullas, magne Rex, turpes cogitationes habemus &c. Haec Epistola etiam in Bibliotheca Riccardiana adservatur MSS. In prima huius Codicis pagina legitur: *Prefatio che Messer Bernabò de Bisconti da Milano fece cantare a tutti i suoi Preti sotoposti, mentre che egli ebbe guerra colla Chiesà. E dice così.* Deus qui oppressorum & iuste precantium pias voces exaudis, concede quaesumus per tuam sanctam passionem, qua sanctos patres a limbo miserabiliter liberaisti, pastores Ecclesiae Sanctae tuae, qui opprimunt & regunt tyrannica pravitae, tuo iusto iudicio conterere. Haec ex aegritudine & perturbatione agitati animi, non ex recto iudicio, Principis processisse quis non videat?

CLI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num. 38.* scriptus saeculo X. continet. Actus Apostolorum, Apocalypsin, & Epistolas Catholicas: Libros insuper Salomonis, & Sapientiam, atque Ecclesiasticum Iesu Siracidae. Adscriptas habet in margine interdum variantes lectiones, & plura correctae in textu reperiuntur. In Epistola I. Ioannis *Cap. V. deest vers. 7.* qui deinde in ora libri superiori scriptus fuit, & textus posteriori manu interpolatus est. Textus primigenius ita habebat: *Quia tres sunt qui testimonium dant in terra, aqua & sanguis & caro &c.* In fine Epistolae Iudae quaedam adnotantur ex Augustino & Ambrosio. Canticum canticorum ita scriptum est, ut Dialogus esse intelligatur. Tractum enim personae, quae interloquuntur, cinnabari in medio textu adnotantur. Post Canticum Canticorum habentur quaedam super certis Ecclesiae ritibus observata, & super ieiunio quadragesimali, & ea non contemnenda. Deinde subsequuntur XV. signa quae
diem

diem Iudicii praecedere debent, quaeque ex Hieronymi Annalibus Ebraeorum excerpta dicuntur. Initio diversa manu scriptum est: *Iste liber est Monasterii S. Bartholomaei de Bono Solatio . . . &c.*

CLII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. num. 21.* scriptus saeculo XIV. continet Actus Apostolorum Epistolas Catholicas & Apocalypsim; cum glossis interlineariis, & scholiis.

CLIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num. 41.* scriptus saeculo XIV. continet Apocalypsin, Epistolas Canonicas, & Actus Apostolorum cum scholiis. In fine codicis additus est diversa manu Prologus in Epistolas Canonicas, qui ibi Hieronymo tribuitur.

CLIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num. 95.* scriptus saeculo IX. vel X. continet Actus Apostolorum, Epistolas canonicas, Apocalypsin, & Epistolas Pauli. Praecedunt singula Prologus, & series capitum. Iacobus, & Iudas in titulis Epistolarum dicuntur Apostoli. Ioannis Epistolae I. *Cap. V. vers. 7.* ita interpolatus est, & erasus, ut facile adpareat posteriori manu multa esse addita & confusa, quare ita nunc habet: *Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in celo, spiritus, aqua, & sanguis. Et tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, & Filius, & Spiritus* (supra *filius* recentiori manu scriptum fuit, *Verbum*; & *Sanctus* additus voci *Spiritus*) & *hi tres unum sunt.* Hic additur recentiori manu: *Et tres sunt qui testimonium dant in terra spiritus, aqua & sanguis.* Mox antiqua scriptura erasa est, sed e vestigiis adhuc legitur: *Et hi tres in vobis unum sunt.* In fine,

exstat historia adparationis S. Michaëlis Archangelī
hoc titulo: *In Natalitiis S. Michaëlis*. Incipit: *Me-*
moriā Beati Michaëlis Arcangeli toto orbe veneran-
dam &c. Adparet esse lectiones Officii Divini.

Codices Actuum Apostolorum.

§. VI.

CLV. **C**ODEX membranaceus Bibliothecae
D. Marci, Actus habet Apostolorum
cum scholiis, scriptus saeculo XII. In
fine post *sine prohibitione* haec legun-
tur: *Quia hic Iesus Christus filius Dei, per quem in-*
cipiet totus mundus iudicari.

Codices Epistolarum Pauli.

§. VII.

CLVI. **C**ODEX membranaceus Bibliothecae
D. Marci, continens Epistolas Pauli
cum Glossis, scriptus est saeculo XII.
Habent omnes argumenta.

CLVII. CODEX memb. Bibliothecae D. Marci,
continet Epist. Pauli cum glossis, saec. XII. scriptus.

CLVIII. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae
S. Mariae, continens Epistolas Paulinas, saeculo XVI.
scriptus. Adscripta sunt scholia quaedam, & argu-
menta brevia. Omnes praecedat Epistola Interpre-
tis

tis ad Pontificem Maximum, qui vulgatam interpretationem, & Fabri, & Erasmi etiam, irridet atque elevat, quasi barbaras & incultas; & ipse Latiniores fecisse sibi videtur atque ornatiores. Nuncupatoriam Epistolam, & eius translationis specimen, hic edo.

Paulus Christi Apostolus adit Te, Beatissime Pater, Principem Christianorum suis scriptis, ut cum per negocia licuerit videat Sanctitas Tua, candidiora ne illa sint & facilia nunc Latinitate mea donata, quam umquam fuerint ante hac. Auctoritas ipsa viri satis per se commendatur apud Sanctitatem Tuam, atque ita suas partes tueri potest, ut nemini mirum videri debeat si Paulus Apostolus cum Pontifice Romano Latine loquatur. Verum haec quae scripta sunt, dicat Sanctitas Tua, Epistolas ne illas, quae passim leguntur in Ecclesiis, a tot tantisque viris retractatas? Has inquam, Pater Beatissime, quas nimirum Faber Latinitate donare voluit. Sed quia Licinia & Mutia lege impediretur haud longius ab antiqua sede dimovit. Erasmus autem parum fortasse memor tales nos in alteros esse debere, quales nobis illos exoptamus, Paulum in eam Latinitatem restituit, quam ne Moria quidem sua admisset. Peream si quis in re Latina quantumvis institutus ita in legendis istis interpretationibus non offendant, ut vix in una sententia stare possit: imo suo hoc illi more interpretati ita studiosos Religionis doctos homines deterruerunt, ut Paulum ipsum, qui secundum Evangelia Christianos omnium optime instruit atque corroboret, in manus sumere non audeant. At qui non orationis requiro, neque de elegantiâ disputo. Illud enim ε' περιόχων si qua utuntur illi ratione interpretandi καταυτίλεξιν verbum reddere verbo curiosius consuetantes, facilius vera sententia erua-

tur.

tur. Omitto barbariam ineptiasque, quas in singulis verbis eiusmodi interpretes reponunt, qui contra auctoritatem Senecae faciem adplicationis, non vim exprimunt verborum, qualia sunt: Acceptabile, Salvator, Genimina, Passio, Vnanimitas, Vivificatio, atque alia id genus infinita, nimis iam patienter inter latina verba recepta. Iam quod tenebras certe obducant, atque ita aliud saepe occurrat quam senserit auctor, quilibet legendo experitur. Quis enim vel totius latinitatis peritus, sit alter Varro, si iustificationes (Verbi causa) legis, idest, τὰ δικαιώματα νόμου, exaudiat, sanctiones illas intelligat, & quod continetur in lege? Aut cuiusmodi illud est Argyropuli in 3. Ethicorum, ut faciunt qui extremis manibus lucrantur, ἀπὸ τῶν ἐκτελευτῶντων, de praeludiis intelligatur. Sed haec in complexione orationis absurda magis exeunt. Nam quum unumquodque idioma ac dialectus suas habeat dicendi figuras, si ea lege transferantur omnia ad verbum, fiet, ut quamquam redundet oratio, ut in negationibus patet, quanquam manca sit, ut saepe in comparatione, plerumque nihil certi eliciatur. Poteritne Latinus homo illud aquis auribus accipere: Ita gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam supra nonaginta novem? At hic loquendi modus bene habetur apud Graecos, Βῆλομ' ἐγὼ λαὸν σὸν ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι. Quid illud? In virga venio ad vos, an in caritate! ita ut non gloriatur omnis caro. Apud Marcum etiam legimus: Amen dico vobis si dabitis generationi isti signum. Quae cum aliis quam plurimis Latinitas abhorret, neque ex iis firmam certamque sententiam excudere potest. Isti tamen nescio qua superstitione devincti in dictionum numero diligentiores, sententias negligunt, quasi vero mysteria in verbis magis quam in sententiis versentur. Contra
ma-

maiores nostri; omnis eorum in transferendo labor in-
sententias tantum incumberebat. Verbis modo paucioribus,
modo pro re nata pluribus. Quod multa quae adhuc su-
persunt carmina Ennii, Pacuvii, Ciceronis, declarant.
Elegantia vero orationis non video quam ob causam
in genere aliquo philosophiae damnari possit. In qua
re longiores ad refellendam quorundam hominum ru-
sticitatem, ne dicam barbariam, essemus, nisi huius
causae pluribus in locis Cicero patrocinium suscepisset.
Sed & Basilii ille Magnus dum apud Libanium in-
conditam suam orationem defendit, quoniam discipulus
piscatoris, ita tamen interea loquitur, ut praeceptor
ille suus vim & ornatum orationis ita admiretur,
ut obstupe scat. Nec me vero praeterit nonnullas esse
voces, quae quum per se mysticae sint commutari aut
praeteriri sine piaculo non possint. Sed has facile vi-
debit fidus interpret, diligenterque servabit, ut sine
sacrorum iactura, suorum civium auribus linguas ac-
comodet externorum. Quod nos Tibi in Paulo si non
effecimus, conati certe sumus. Hoc igitur nostrum in-
terpretandi genus si probabitur abs te, maiorem mihi
ex ea re fructum cepisse videbor, quam putaram:
nam cum satis haberem, si hac veluti occasione me
quam deditissimum Tuae Sanctitati declararem
est, quam ob rem alii rhetores extimescant quaecum-
que fuerint eius iudicio comprobata.

Vt autem huius interpretationis specimen prae-
beam, ἀποστολικῶν ex Epistola I. ad Corinthios
huc transferam, quod ita habet:

Grates ago Deo meo, quod vestrum abluerim ne-
minem, Crispo, Caioque exceptis, ne quis me functum
hoc munere sub meo nomine dicat. Stephanæ quoque
domum baptismo initiavi; praeterea, quem sciam,
neminem. Non enim eius rei causa delegavit me-

T

Chri-

Christus, sed ut Evangelium praedicarem; neque id quidem cum verborum sapientia, ne Christi crux evanescat. Nam qui sermo de cruce habetur, percontibus quidem stultitia, nobis vero qui salvamur, vis est Dei. Scriptum est enim sapientiam perdam sapientum, & prudentum deprimam prudentiam. Vbi nunc sapiens, ubi Litterator? Vbi disputator huius saeculi? Nonne Deus sapientiam orbis huiusce stultam reddidit? Quum enim per sapientiam Dei, non adgnosceret mundus sua sapientia Deum, decrevit Deus stultitia praeconii servare credentes. Quoniam quidem Iudaei miracula efflagitant; Graeci vero sapientiam requirunt; nos vero Christum crucifixum praedicamus; Iudaeis quidem offensionem; Graecis vero stultitiam; iis autem qui vocati sunt & Iudaei, & Graeci, Christum potentiam, sapientiam Dei; nam quod stultum est apud Deum (crux enim salutem orbi conciliavit, sapientes autem circa orbis quaestiones versantur) sapiens est magis omnibus hominibus; & quaecumque Dei infirmitas firmior est toto humano genere (nam crucem nulla adhuc vis humana demoliri potuit) Considerate siquidem fratres evocationem vestram, quoniam non multi sunt inter vos sapientia humana praediti, quia pauci potentes, quia pauci nobiles. Sed, quod in mundi stultitia censetur, selegit Deus, ut validiora deturbaret; ignobilia orbis terrarum & exposita Deus adlegit, quaeque enim nulla sunt, ut quod aliquid esse videatur, destrueret, ne quid humanum apud illud gloriari possit. Ex eo nempe manatis vos per Christum Iesum, qui sapientia nobis est a Deo, iustitiaeque, & sanctimoniae, & recuperatio nostra, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur in Domino gloriatur. Maius est hoc quam si diceret, quod sapientia & sanctitate nos adfecit.

C A P. I I.

Nec minus & ego Fratres delatus ad vos, non orationis, sapientiaeve, excellentia instructus testimonium vobis Dei adnunciavi. Nihil enim magis apud vos novisse curavi quam Iesum Christum & ipsum quidem crucifixum. Ego quoque parum firmus, meticulosusque, & in maximo pavore vobis versatus sum; oratio autem praeconiumque meum non suasoria verba humanae sapientiae, sed spiritum potentiamque prae se tulit, ut fides vestra non ex humana sapientia pendeat, sed ex potentia Dei. Quamquam apud eos qui perfecti sunt sapientiam loquimur, eam sane quae non est huius saeculi, neque principum terrenorum, qui diffinguntur. Sed sapientiam Dei tractamus in mysterio delitescentem, quam Deus ante secula destinavit in gloriam nostram, quam nullus huius orbis princeps cognovit; nam si cognitam habuissent, nequaquam gloriae Dominum cruci adfixissent &c.

CLIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. ord. II. n. 4.* eiusdem librarii, & eiusdem antiquitatis ac Codex Evangeliorum Matthaei & Iohannis, de quo superius §. 3. n. 125. loquuti sumus, complectens Epistolas Paulinas XIV., Latinas, vulgatae editionis. Eodem modo ac Evangelia illa scripta sunt, ora lata vacua relicta, latoque interstitio lineis distantibus, ut glossae interferi possint, & scholia adnotari, id quod fere fit in plerisque Novi Testamenti Codicibus MSS. Latinis paulo antiquioribus. In nulla capita distinctae sunt, sed Epistola ad Romanos crebras habet litteras initiales rubras, quae initium capitis, aut subdivisionis, denotare videntur; sed quae certe ca-

pita vulgatae divisioni minime respondent, frequentiora sunt: quare alia manu rubrica opportune in textu, & ora libri, adnotatum fuit, unde capita quaelibet iuxta consuetam seriem inchoarentur. Id quod de Epistola ad Romanos dictum est, de aliis quoque Epistolis intelligendum; nisi quod in quibusdam initia illa rubrica notata tam frequentia non sunt. Quamquam deprehendi rubrica illa usum eum, qui unciales & picturatas litteras cuiusque Epistolae exordiis adposuit, & primas voces descripsit, quae deerant, ut in Evangelio Ioannis observare est. Ille igitur, inquam, & ubi in contextu spatium hiabat, & initialis littera deerat, rubrica litteram exaravit. Hic autem rudioribus saeculis vixisse videtur, & quidem post XI., quum Gotthica scriptura utatur: quin primam Epistolae ad Ebraeos vocem ita scripsit: *Multifario*, quum alias *Multifarikh* habeamus. Ceterum scholia & glossae eiusdem methodi sunt, ac illae Evangeliorum Matthaei & Iohannis: quamquam haec interdum ex *Augustino* & *Ambrosio*, eorum nomine adscripto, desumuntur. Scholiastes hic ad Epistolam ad Ebraeos haec scribit inter alia: *Scripsit autem hanc Epistolam Ebraica lingua, cuius sensum & ordinem Lucas retinens, post excessum eius Graeco sermone composuit.*

CLX. CODEX membranaceus, in 4. Bibliothecae Mediceae Palatinae, Epistolas D. Pauli, Catholicasque, complectitur.

CLXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num. 23.* scriptus saeculo XII. continet Epistolas Pauli hoc ordine, ad Romanos, ad Ebraeos, ad Titum, ad Philemonem, ad Galatas, ad Ephesios, ad Colossenses, ad Thesalo-

salonicenses, ad Timotheum II. ad Corinthios II. cum perpetuis commentariis, quorum initium: *Haec tria videntur esse considerata in unaquaque harum Epistolarum, &c.* Textus rubrica scriptus est, commentarii, ex Ambrosio praecipue repetuntur, hoc est Ambrosiastro, seu Hilario Diacono, ut puto. Epist. I. ad Corinthios Cap. I. ad illud. *Videte enim vocationem vestram &c.* ait: *Vere per stultitiam praedicationis fecit Deus salvos credentes. Nam vos fecit salvos per idiotas Apostolos &c.* Hic Codex constat paginis CCCLX.

CLXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXIII. num. 5.* scriptus saeculo XIII. continet Epistolas D. Pauli cum glossis interlinearibus & scholiis.

CLXIII. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XXIII. num. 13.* scriptus saeculo XII. continet Epistolas D. Pauli cum glossis interlinearibus & scholiis eodem modo. In fine codicis sic legitur. *Mitìa fata mibi. Francisci Saffetti Thomae filii civis Florentini.*

CLXIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, eodem *Plut. num. 9.* scriptus saeculo XV. continet Epistolas Pauli cum perpetuis & prolixis commentariis. Textus maioribus litteris distinguitur.

CLXV. CODEX membranaceus in 8. eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num. 96.* scriptus saeculo XV. continet Epistolas Pauli elegantissime scriptas, & frequentibus picturis Pauli vitam & res gestas exhibentibus ornatas, picturisque aliis cuiuslibet capitis initio decoratas.

CLXVI. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, & eodem *Pluteo num. 11.* scriptus saeculo

culo XII. continet Epistolas Pauli cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CLXVII. CODEX membranaceus in 4. eodem *Plut. num. 10.* scriptus saeculo XIII. eadem continet.

CLXVIII. CODEX membranaceus in folio minori. *num. 7.* eadem continet. Scriptus est saeculo XIII.

CLXIX. CODEX membranaceus in folio, *n. 12.* eadem continet. Scriptus saeculo XIII.

CLXX. CODEX membranaceus in folio, *num. 8.* eadem continet. In fine: *Liber Petri de Medicis Cos. Fil.* Scriptus est saeculo XIII.

CLXXI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae; *Pluteo XXIV. num. 2.* scriptus saeculo XIII. continet Epistolas D. Pauli excepta Epistola ad Ebraeos, cum expositionibus Beati Remigii. Initium. *Incipit Prologus Beati Remigii in Epistolam ad Romanos. Achaiae regionis Graecorum scripsit Apostolus Paulus Romanis hanc Epistolam &c.* Textus rubrica scriptus est.

CLXXII. CODEX membranaceus in folio, eodem *Pluteo num. 3.* eadem continens, sed elegantissime saeculo XVI. scriptus iussu, ut videtur, vel Leonis X. vel Clementis VII. nam Medicum insignia insunt cum tiara Pontificia superposita. Titulus est. *Incipit S. Remigii Archiepiscopi & Confessoris super Epistolas Pauli enarratio.* Textus cinnabari scriptus est.

CLXXIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. n. 20.* scriptus saeculo XIV. complectitur Epistolas omnes Divi Pauli cum commentariis contextis ex SS. Patribus, quorum singula nomina citantur in margine, catenarum ritu.

CLXXV.

CLXXV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num. 42.* scriptus saeculo XII. continet Epistolas Pauli cum scholiis.

CLXXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n. 43.* scriptus saeculo XIII. continet Epistolas Pauli cum commentariis. In tegumento Codicis scriptum est: *Magister sententiarum super Epistolas Pauli.*

CLXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n. 44.* scriptus saeculo XIII. continet Epistolas Pauli cum scholiis.

CLXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. XIII. n. 148.* scriptus saeculo XI. continet Expositiones S. Ambrosii in Epistolam ad Romanos; S. Remigii, in reliquas Epistolas Pauli; & in Epistolas ad Titum, & Philemonem, exstat Commentarius B. Hieronymi.

CLXXIX. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XIV. numer. 160.* scriptus saeculo XIII. continet Commentarios Hieronymi in Epistolas Pauli. Forte Expositiones Pelagii sunt. Incipit: *Epistolae ad Romanos causa haec est.*

CLXXX. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XIV. num. 155.* scriptus saeculo X. continet Commentarios, Ambrosii, Hieronymi, & Remigii, in Epistolas Pauli.

CLXXXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XIV. continet Epistolas Pauli cum commentariis. Initio indicatur hunc codicem ex hereditate Ioannis Cosmae Medicis Filii provenisse.

*Codices Epistolarum Catholicarum ,
& Apocalypsis .*

§. VIII.

CLXXXII. **C**ODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, continens Epistolas Catholicas, & Apocalypsin Evangelistae Ioannis cum glossis, scriptus saeculo XII.

CLXXXIII. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, comprehendit Actus Apostolorum. Epist. Cath. & Apocalypsin, cum glossis, scriptus saeculo XIV.

Codices Epistolarum Catholicarum .

§. IX.

CLXXXIV. **C**ODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, continens Epistolas Catholicas, scriptus saeculo XI. cum glossis; & nullis capitibus distinguitur .

CLXXXV. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, Epistolas Catholicas cum glossis comprehendit. Saeculo XII. scriptus est.

CLXXXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. n. 17.* scriptus saeculo

culo XI. continet Epistolas Catholicas, cum scholiis. In fine. *Liber Petri de Medicis Cos. F.*

CLXXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. n. 22.* scriptus saeculo XIII. continet Apocalypsin cum glossa interlineari, & scholiis. Divisa est in capita cum subdivisionibus.

CLXXXVIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. n. 23.* scriptus saeculo XI. continet Apocalypsin cum scholiis, & glossis interlinearibus. Praecedit series capitum; textus autem nullam habet divisionem. In fine: *Liber Petri de Medicis Cos. Fil.*

CLXXXIX. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num. 24.* continens Epistolas Catholicas, cum glossis interlinearibus, & scholiis. Iacobus, & Iudas, in titulis dicuntur Apostoli. Scriptus saeculo XII.

CXC. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num. 49.* scriptus saeculo XIII. continet Epistolas Catholicas cum glossis interlinearibus, & scholiis. Eodem Codice habentur quoque Synonyma Isidori Hispalensis, Ecclesiastes Salomonis, Liber Iobi mutilus in fine, & Acta quaedam Concilii Lateranensis sub Innocentio III. celebrati.

Codices Apocalypseos.

§. X.

- CXCI. **C**ODEX membranaceus Latinus Bibliothecae D. Marci, continens Apocalypsin cum Glossis, scriptus saeculo XII.

Codices Epistolarium & Lectionariorum.

§. XI.

- CXCII. **C**ODICES duo membranacei in folio, Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, scripti saeculo XIV. satis eleganter, complectuntur Lectionarium ad usum Fratrum Minorum, in quo Lectiones quaedam ex Novo Testamento, in Officio divino recitati consuevae.

CXCIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Fesulani, scriptus saeculo XV. & Mediceae gentis insignibus depictus, Lectionarium complectitur.

CXCIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XIV., continet Missale. Initio & fine caret.

Adi superius §. IV. N. CXLVII.

CODICES NOVI TESTAMENTI ORIENTALES.

S E C T I O I I I .

§. I.

Codices quatuor Evangeliorum .

CXCIII. **C**ODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, Pluteo I. num. 40. continet quatuor Evangelia Syriace; de quo Codice ita commentatus est Vir Cl. & doctissimus *Petrus Ambarachi* seu *De Benedictis*, Maronita, & nunc Societatis Iesu Presbyter: *Codex Evangeliorum Syriacus uncialibus litteris exaratus, & optime conservatus. Editio recentior, quam Thomae Heracleensi tribuunt quidam recentiores, Gregorii Bar-Ebraei auctoritatem sequuti, qui in Praefatione sui Thesauri sic scribit: Novum Testamentum ex Geaeco in Syriacum iterum conversum est in urbe Mabug in diebus Philoxeni a Thoma de Charkel. At Charkel non est Heraclea, quae semper per . . . effertur & scribitur, sed pagus in Mesopotamia. Et Gregorii testimonio testimonium ipsius Thomae praeferendum est, qui versionem sub Philoxeno adornatam tantum emendasse se scribit, numquam vero suae versionis meminit. Eiusdem confessionem hic subiicio, quam ex Codice ipsius Thomae manu exarato descriptam ad me misit*

*mist de hac re consultus doctissimus idemque amicissimus Dominus Faustus Naironus. Collatus est autem Codex iste cum duobus Codicibus authenticis. Conversus est autem liber iste quatuor Sanctorum Evangelistarum ex lingua Graeca in Syriacam perexacte & magno cum labore; primum quidem in urbe Mabug in diebus Domini mei Philoxeni Episcopi eiusdem Urbis. Collatus est posthaec magna cum diligentia a me Thoma paupere cum tribus Codicibus Graecis probatis & authenticis in Anton Alexandriae magnae Civitatis, Sancti Monasterii Antonii, ubi etiam illum scripsi mihi ad utilitatem animae meae peccatricis, & plurimorum eorum, qui diligunt & quaerunt sinceritatem & *auderant* illam utilem divinorum librorum scire & servare. Scriptus est autem & collatus in praedicto loco anno nongentesimo vigesimo septimo Alexandri. (hoc est, Christi DCXVII.)*

Amanuensis nota in fine Codicis: Explicit Codex iste Evangeliorum in civitate Orphae, quae est in Mesopotamia in templo Apostolorum Sanctorum in eadem civitate Orphae, mense Decembri, anni millesimi sexagesimi octavi Alexandri, Indictione duodecima. Est autem sanctissimi & Dei amantis atque venerabilis Domini mei B. Abrahami, qui praestitit sancto coetui Monasterii S. Iacobi, quod est in oppido Karmuk, quod est in regione Orphae. Quem Codicem sibi adornavit ipse, veluti in spiritualem utilitatem suam, & eorum omnium qui illum legerint. Deducta igitur Alexandri Epochæ ad nostrum computum, scriptus fuit hic Codex anno Christi DCCLIX. in quem incidit indictio XII. ab Amanuensi notata.

Cano-

Canones Eusebianos, & lectionum tabulam sub initium exhibet. Sed haec adiecta videntur recentiori manu, nec character, licet & ipse perantiquus, aetatem Codicis aequat.

Haecenus Vir Clarissimus, ex cuius verbis corrigi debet Catalogus Wilb. Langii, qui in anno Codicis adnotando a veritate longius aberrat. Hic ipse Codex collatus fuisse videtur cum Graeco exemplari, nam in ora paginarum voces quaedam Graecae identidem adscribuntur, uncialibus litteris, ut exempli gratia in Evangelio secundum Matthaeum. HN PAMA. APXEΛAOΣ. AKPHΔEE. Atque ita passim in hoc, & in aliis Evangeliiis. In Evangelio Ioannis adnotatur: ΠΡΟΒΑΤΗΚΗ Sed quum exploratum sit exemplar Thomae cum tribus Codicibus Graecis collatum fuisse, num hae Graecae adnotationes ex illo exemplari desumptae fuerint? Certe eae recentiori manu, licet antiqua, scriptae esse videntur; sed quum utrumque esse possit, rem in medium relinquimus.

CXCVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, Pluteo I. num. 56. quatuor Evangelia Syriaca complectitur. De hoc Codice statim laudatus Vir Clarissimus haec commentatur: Numero 56. sacrosancta quatuor Evangelia Syriaca, Chaldaico Strangbelo characterē descripta capitalibus litteris in pergamento, cum harmonia Ammonii, & Eusebii Epistola. Additae sunt recentiori manu tabulae lectionum ad usum Ecclesiae Maronitarum, quibus respondent ad marginem notae nova manu adpositae. Aliae sunt, & ab his diversae, in corpore eiusdem cum ipso Codice antiquitatis, quae lectionum tempus, & ordinem designant, & cum illis, quae in Polyglottis exhibentur, non semper conveniunt.

Nota

Nota Amanuensis: Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto, nunc, & semper, & in saeculum saeculorum, qui adiuvit servum suum peccatorem miserabilem & imperfectum Rabulim librarium, & scripsit. Finem habuit iste codex die 6. mensis Februarii Indictione IV. anno octingentesimo nonagesimo septimo Alexandri. Domine da pacem Ecclesiae tuae in omnibus locis. Scriptus & completus est hic in Coenobio sancto domus Domini mei Sancti Ioannis in Zagba in diebus Dei amantis Sergii Presbyteri & Abbatis &c. *& paucis interiectis:* Quicumque autem legerit in isto Codice, oret pro sanctis, & Dei amantibus, & bona memoria dignis, Ioanne Presbytero Monasterii de Larbio, & Isahac Diacono de Stainata, qui migravit de hoc saeculo ad Dominum, quoniam labore eorum & eorum opera initium habuerunt hi Codices, & pro excellenti Christophoro Lugente, & Martyrio presbytero eiusdem Monasterii, & nobili Domino meo Damiano Legisperito de domo Protogenis, qui stetit, & curavit, & perfecit post eos, & in ordinem redegit, & coniunxit, contulit, & posuit eosdem Codices in eodem Monasterio Domus Domini mei Sancti Iohannis in Zagba.

Inferius recentiori manu: Post obitum Romani presbyteri & visitoris Antiochiae, datus fuit hic Codex Evangeliorum Ecclesiae S. Georgii, ut sit bona memoria his presbyteris Romano, & Constantino, & sociis eorum. Et si aedificabitur alia Ecclesia in urbe, hic liber Ecclesiae, quae aedificabitur, esto.

Ad initium & finem Codicis notantur varia legata pia, & donationes factae Monasterio S. Mariae de Kannubin, in quo resident hoc tempore Patriarchae

Ma-

Maronitarum, aliaque monumenta ad eosdem spectantia. Insigne prae ceteris est sequens, quod quum Ecclesiasticae historiae fragmentum sit, ne periret hoc transcribendum putavimus.

Anno millesimo quadringentesimo & nonagesimo Seleucidarum (Christi 1179.) die nona mensis Februarii, veni ego humilis Ieremias de oppido benedicto de Damalsa ad Monasterium Sanctae Dominae nostrae Mariae de Maiphux in Valle de Ailig Provinciae Botoron ad Dominum meum Petrum Patriarcham Maronitarum, & proclamatus fui ab eius sanctis manibus Metropolita super Monasterium sanctum de Cheptun, quod aedificatur ad ripam fluminis (Adonius) & permansi ibi quatuor annos, in diebus Monachorum habitantium in Monasterio, & sunt, Monachus Stezechiel & socius eius Isahias, & c. & elapso quadriennio postulavit me Regulus Bybli, cum Episcopis & Ecclesiarum Rectoribus & presbyteris καὶ ἑδωκαν κλήρος, καὶ ἔπεισεν ὁ κληρος ἐπ' ἐμὲ, & crearunt me Patriarcham in Sancto Monasterio de Chalat; & deinde miserunt me ad Civitatem magnam Romae, & reliqui fratrem nostrum Episcopum Theodorum, qui gregem regeret & moneret. Iste Ieremias interfuit Concilio Lateranensi sub Innocentio III. Eius effigies adhuc visitur in templo S. Petri in Vaticano; & eiusdem Innocentii ad eundem exstat diploma. Nota interim ex hoc testimonio auctoritatis ineluctabilis invincibiliter refelli fabulosa cuiusdam fratris Gryphonis acta, quae in Chronicis Fratrum Minorum circumferuntur, in quibus ab eodem Maronitas Christiana primum sacra suscepisse cum summa Catholicae ab immemorabili aetate nationis iniuria vulgatum est. Haec forsitan παρὰ τὸ ἰδῆν. Sed ἐπεὶ τις ἀλήθεια, καὶ οὕτως καὶ τὸ νῦν ἔχον.

Lectionum tituli antiqui variant aliquando a descriptis in tabulis, quas ad initium Codicis adiectas diximus supra, & utrique ab editis in Polyglottis. In his omnibus tamen cultus Sanctorum, defunctorum memoria, sacrorum hominum *χαρορία*, ieiuniorum observantia, alique Ecclesiastici ritus, laudantur. Hinc praeter Ecclesiasticae traditionis *μνῆσιν* colligitur etiam Syriaci ritus antiquitas, ad cuius canones ordo lectionum in hoc Codice exigitur; nec proinde sacras Syrorum ordinationes adeo esse recentes, ut saeculo sexto, quo hic liber descriptus legitur, antiquiores non sint, sicut a nonnullis perperam existimatum est.

Ad haec historiam adulterae non habet. Verba Christi *Il Il Lamasabaktani*, in textu S. Matthaei non interpretatur, sed solum in Marco, & Luca. Deest pericope ex primo capite S. Matthaei, usque ad versum vigesimum tertium. Antiquitas Codicis raro aliam parem inveniet, quum superet millesimum. Annus in subscriptione notatus a Librario fuit Christi quingentesimus octogesimus sextus, in quem ferme incidit indictio quarta ab eodem designata sub Pelagio Secundo Summo Pontifice, & Imperatore Mauritio.

Monuimus supra Evangelici textus distinctionem aliam placuisse Syris, & quidem a Graecis & Latinis diversam. Haec autem duplex est altera per lectiones altera per oracula seu sententias Prima notatur in corpore textus, secunda ad calcem cuiuscumque Evangelistae explicatur adiecta epigraphe, quam in editis praetermissam hic reddo.

Finem habuit descriptio Evangelii Matthaei, qui loquutus est Ebraice in Palaestina; in eo autem sunt oracula bis mille quingenta & viginti duo.

Marci: Finem habuit descriptio Evangelii praedicationis Marci Apostoli, qui loquutus est & praedicavit

cavit & scripsit Romane in Vrbe Romae. In eo sunt oracula mille sexcenta & septuaginta quinque.

Lucae: Finem habuit descriptio Evangelii praedicationis Lucae, qui Ionice seu Graece loquutus est in magna Alexandria. Sunt autem in eo tria millia & octoginta tria oracula.

Iohannis: Finem habuit descriptio Evangelii Iohannis, qui loquutus est & scripsit Ionice in Ephe-so. In eo autem sunt mille nongenta & triginta octo oracula. Omnium oraculorum seu sententiarum, quae sunt in quatuor Evangeliiis, summa novem millia ducenta viginti quatuor.

Quod Graecis est ΣΤΙΧΟΣ, & nobis Versus, Syris est . . . Phetgoma, nempe sententia, oraculum, sermo, vox Syriacae αὐτόχθων etsi primo aspectu videatur & ἡ ἀντιῶν λόγων & ἀπὸ τῶν ἐξέρεται deducta. Nam Danielis tempore, cui vox haec frequens est, nondum Hellenismus aliarum linguarum fines invaserat.

Consulto haec Epigraphes integras fideliter ex Syriaco retuli, ut vel hinc discant Censores quidam τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὸ τυραννικὸν deponere, sciantque non adeo novam esse Romanorum sententiam, quod Matthaeus Ebraice scripserit, & Marcus Latinis hominibus Latinum dederit Evangelii textum, ut iactare possint, quod nulum extat huius rei apud veteres vestigium praeterquam apud Damasum in vita Petri. Habent hic in nostro codice antiquam traditionem, cui etiam consonant alia Syriaca exemplaria quamplurima, atque bis Arabica, a quibus praeter illud quod Nirssenius laudat antiquissimum in vitiis Evangelistarum, alia duo ex Vaticano & Coptorum editione Arabica, quae penes nos, dictis consentiunt. Hic Codex elegantissimus ornatur picturis variis, & imaginibus res gestas, quae in novo Testamento narrantur, repraesentantibus;

tibus; ex quibus, utpote perantiquis, historia Ecclesiastica, & opiniones veterum lucem non modicam mutuare possunt. Ipse quidem hic eas delineatas exhibere non possum iniquis spatiis exclusus; sed *Ant. Pr. Gorius V. Cl.*, cui eas indicavi, acri incidendas se curaturum recepit, & in opere Christianorum monumentorum, quod molitur, publici iuris facturum. *Langius* iis res gestas etiam Veteris Testamenti exhiberi ait, sed fallitur.

CXCVII. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. I. num. 58.* qui continet, ut laudatus Vir Clarissimus ait, *Sanctum I. C. Evangelium editionis eiusdem cum superiore, Syro sermone, & charactere, descriptum, cum Canonibus Eusebii & eiusdem Epistola ad Carpianum* (corrigendus interpret, qui ad marginem *Lacrasinum* pro *Carpiano* reposuit.) *Litterarum maiestas, scripturae vetustas, operis forma, superioris Codicis aetatem aequare videntur, de qua quominus certi aliquid decernamus abstulit idem, qui ultimas paginas disravit ab illis verbis Christi Regnum meum non est de hoc mundo. Ne tamen illa periret omnino fecit usus Orientalium omnia familiae monumenta gravioris momenti in sacris codicibus describendi. In hoc codice sicut in aliis supra recensitis quamplurima huius generis exhibentur. Vnum do ad rem nostram.*

In nomine Causae omnium. Anno millesimo quingentesimo octavo filii Archipresbyteri Clementis diviserunt inter se menses, quibus ministrare deberent Ecclesiis suis *S. Basilii, & S. Lucii, & fuit pars Barsumae December, Ianuarius, Iunius, & Iulius, quatuor menses; & Salomonis & Philippi alii octo menses. Hinc apparet huius Codicis aetatem quadringentis annis maior cum Alexandri Epocha hoc anno millesimo sex-*

sexcentesimo nonagesimo octavo numeret annum a secundo millesimo, nonum. Sed multo vetustiore esse Codicem ostendit quae sequitur nota.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Accidit terraemotus die . . . Aprilis exeunte Feria sexta maiori, & incunte Sabbato maiori . . . & continuuit, & deposuit maria, & aedes evertit, anno trecentesimo primo sub imperio Alhasiae . . . sub Praefide Damasci Saif. . . Ego Simon Bar Habaisc. auctor huius notulae Arabs. Arabum epocha utitur, quae deducta ad nostrum computum, huius Codicis aetatem ostingentorum annorum dabis.

A praefati Archipresbyteri heredibus ad Monachos S. Mariae de Kannubin translatus ad usum Patriarcharum Maronitarum fuit. Liquet ex Epigraphe Arabica adiecta.

Censuram horum trium Codicum ex Langio desumptam habes in Prolegomenis Bibliorum Londinensium & in Biblioth. Orientali Horingeri. Sed utrobique error in supputatione aetatis, primum Codicis irrepsit & pro anno Alexandri millesimo trigesimo octavo, annus millesimus sexagesimus octavus suppositus.

§. II.

CXCVIII. **C**ODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, Plut. I. numer. 11., quem Evangelia litteris & lingua Armena exarata continere falso adserit Langius, Missale eadem lingua complectitur. Hasce autem notitias omnes, quae Codices Orientales attinent, mecum perhumaniter

communicavit Vir eruditissimus *Ant. Mar. Biscionius*, schedis Petri Ambarachi laudati mihi liberaliter commodatis; ex quibus & ipse hausit ea, quae suo generali Bibliothecae Laurentianae Catalogo de his ipsis Codicibus inferuit.

CODICES ITALICI NOVI TESTAMENTI.

SECTIO IV.

§. I.

Codices totius Novi Testamenti.

CXCIX. **C**ODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. Cod. I.* continet integrum Novum Testamentum Italice conversum.

Praefigitur ei index Evangeliorum, quae per annum leguntur. Deinde titulus ita habet: *Al Nome di Dio Amen. Qui si cominciano i Santi Vangeli, e del nostro Signore & Salvatore Iesu Christo, figliuolo di Dio; fatti per quattro Santi Evangelisti. Et prima il Vangelo di S. Matteo bordinato per XXVIII. capitoli, come per inanzi si vedrà. Prologo di S. Girolamo Dottore sopra il Vangelo di S. Matteo.*

Matteo siccome nell'ordine primo si pone, così il Vangelo prima in Iudaea si scriffe. La cui vocazione &c. Et hic Prologus idem est atque is, qui Evangelio Matthaei vulgo in MSS. Codicibus praefigitur,

tur, ut superius quidem indicavimus, non tamen integer, sed mutilus in medio, & in fine. In fine autem Evangelii Matthaei scriptum est: *Compiuto il Vangelio di Santo Matteo, comincia il Prologo del Vangelio di S. Marco fatto da S. Girolamo.*

Marco Evangelista eletto di Dio, e nel battesimo figliuolo di Pietro, e nel divino sermone discepolo &c. In fine: *Compiuto il Vangelio di S. Marco, comincia il Prologo di Santo Girolamo sopra il Vangelio di Santo Luca.*

Luca Siro, per nazione Antiocciano, nell' arte Medico, discepolo degli Apostoli, &c. Et assoluto Prologo: *Prologo di Santo Luca a Teofilo.* Et mox: *Compiuto il Prologo di Santo Luca a Teofilo, cominciassi il suo Santo Evangelio.* In Evangelii fine: *Compiuto il Prologo del Vangelio di Santo Luca in nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen.* Incominciassi il Prologo di Santo Girolamo sopra il Vangelio di San Giovanni.

Questo è Giovanni Evangelista uno de' Discepoli di Dio, lo quale vergine eletto da Dio, e il quale dalle nozze, voliendo ammogliare, chiamò Iddio alla verginità &c. Observandum autem est cum R. Simonio P. II. Hist. Crit. N. Test. Cap.... hosce omnes Prologos Evangeliiis praefixos esse apocryphos atque supposititios, & Hieronymi nomen mentiri. Animadversione ergo dignum est initium Evangelii Ioannis, quod ita Italice convertitur. *Nel principio era lo figliuolo di Dio, e 'l figliuolo di Dio era apo Dio, e era Iddio il figliuolo di Dio.* Absolutis Evangeliiis eo, quo diximus, ordine, Epistolae Pauli succedunt, quarum, quae ad Galatas est, hunc titulum praefert: *Qui comincia la Pistola di Santo Paolo mandata a quegli di Galatia, i quali erano Greci.* Id au-

tem forte dictum videatur, quod Galli etiam Graecis Γαλάται dicuntur; quare ad distinctionem additum est, *i quali erano Greci*. Epistola autem ad Colossensens ita praenotatur: *Qui comincia la pistola di Santo Paulo mandata in Laudocia a coloro di Colossensi*. Cur id dicatur intelligi potest ex iis, quae tempestive adnotavi superius Capite X. pag. 166. Epistola Iacobi ita incipit: *Iacopo Apostolo servo di Dio, e del nostro Signore Iesu Christo &c.* In fine autem ita scriptum est: *Compiuta la Pistola di S. Iacopo Apostolo*. Post Epistolas Canonicas sequuntur Actus Apostolorum, atque ita inscribuntur: *Qui comincia il Prologo degli Atti degli Apostoli, che fe Frate Domenico da Pisa dell'Ordine de' Frati Predicatori, recbò in volgare*.

Volendo a petizione e per divozione di certe devote persone recare a comune e chiaro volgare lo divoto libro degli Atti degli Apostoli, lo quale Santo Luca Evangelista, poiche ebbe scritto lo suo Evangelio, compilò e ordinò, cominciando massimamente a parlare di quelle cose, che seguitarono dopo l'Ascensione di Cristo, infino alla quale ordinò e terminò lo suo Evangelio, secondo ch'egli medesimo mostra nel principio di questa opera degli Atti degli Apostoli, la quale scrisse, e mandò e intitolò a uno suo amico ch'ebbe nome Teopilo; da intendere che per le parole scritte in Grammatica, non si possono arrovesciare a modo di panni, e recarle volgare per la profondità delle sentenzie loro, e per la multiplce significazione e intenzione della santa scrittura. Muto in cierti, ma in pochi, luoghi l'ordine delle parole per più chiaramente esprimere in volgare la sentenza e l'intendimento di Santo Luca, e delle parole del detto libro, alcuna parola pongo da me per meglio esprimere alcuna parola del det-

to libro &c. Hic Actus Apostolorum in XXXII. capita distribuuntur: cui libro succedit Historia Passionis Apostolorum Petri & Pauli, hoc titulo: *Incomincia il Mattirio degli Apostoli di Santo Piero, e Santo Paolo*; quae ea est, quae Marcello vulgo tribuitur, & de qua egimus superius Cap. XI. pag. 186. Hanc statim sequitur Apocalypsis Sancti Ioannis Evangelistae, quae in XXII. capita dividitur, & in cuius fine scriptum habetur: *Compiuta l' Apocalis di Santo Giovanni evangelista, la quale è di tanta profondità, o di tanta sottigliezza, che ogni parola contiene in se molte sentenze*. Scriptio huius Codicis est XV. saeculi. Hic opportune quaerendum esset an hic *Dominicus a Pisis* Ordinis Praedicatorum, idem sit ac *Dominicus Cavalea*, qui pariter Pisanus aliquando dicitur; & ipse putarem adfirmandum, quum Codices Actuum Apostolorum, saeculo XIV. scripti reperiantur, ut inferius adnotabimus, in quibus pariter nomen *Dominici a Pisis* positum est, & medio circiter XIV. saeculo alium *Dominicum a Pisis* Dominicanum, qui libris Latinis in Italicam linguam vertendis operam daret, floruisse non invenimus. *Dominicum* autem *Cavaleam* varia in Italicum sermonem e Latino transfulisse, testatur Chronicon MS. Coenobii S. Catharinae Pisani, ut videre est in crudita Praefatione Libri *Dominici Cavaleae*, qui inscribitur *Specchio di Croce*, quam composuit doctissimus Praeful. Io. Bottarius, & suae memorati Operis elegantiori editioni praemisit; omnia enim *Dominici Cavaleae* opuscula iterum typis excudenda curat, sed ad MS. Codices prius exacta, & quae viri est diligentia, correctissima.

CC. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Bargiacchianae, scriptus saeculo XIV. continet

net partem antiqui Testamenti, ab Ecclesiastico scilicet usque in finem; & integrum Novum, Italiane conversum. Nulli Prologi Evangelii praecedunt, quae ita disponuntur; Evangelium Matthaei, Lucae, Marci, Iohannis. Evangelium tamen Matthaei finit in iis verbis: *Chiunque e' dispregia me, dispregia quelli che mandò me.* Et statim sequitur Evangelium Lucae, ita tamen ut a capite XV. incipiat. Nam haec Evangelia in capita distinguuntur, sed divisione a vulgata dissimili. Desinit igitur Evangelium Matthaei in XXXV. Capite, Vulgatae Versionis XXIII. Lucae autem XXX. capita recensentur; Marci XV. Iohannis XXV. Evangelia excipiuntur ab Epistolis Canonicis, quarum prima incipit. *Iacopo Apostolo servo di Dio, e del nostro Signore Iesu Cristo, alle dodici schiatte &c.* Iudae autem Epistola incipit: *Iuda Apostolo di Iesu Cristo, e fratello di Iacopo &c.* Deinde succedunt Epistolae Paulinae, quarum nonnullis brevissimi Prologi praefiguntur, rubrica scripti: & has excipiunt Actus Apostolorum, posteaque exstat Apocalypsis. Interpretatio nec fida, nec exacta est, ut ex initio etiam Evangelii Iohannis constare potest: *Nel cominciamento era il figliuolo di Dio, e il figliuolo di Dio era appo Dio, e Iddio era il figliuolo di Dio &c.* Quanquam paulo inferius: *E la parola si è fatta carne.* In margine huius Codicis frequentes sunt *Ant. Mar. Salvinii*, viri doctissimi, adnotationes, & in prima pagina scriptum est: *Questo libro è d' Vbertino di Rossello degli Strozzi proprio.*

Codices IV. Evangeliorum.

§. II.

CCI. **C**ODEX membranaceus in quarto, Bibliothecae Riccardianae, Pluteo P. Ordine I. numer. II. complectens quatuor Evangelia Italice conversa, exaratus saeculo XV. Horum Interpres hunc Prologum praemittit. *Priego ogni uomo, che questo libro de' Vangeli volgarizzati vorrà trascrivere, che guardi di conservare il parlare a littera, secondo che truova iscritto, e non lo vada mutando, perche piccola sillaba, e piccolo articolo, come sono, lo, la, lo profeta, la scrittura, e così fatte dizioni, e parole, e sillabe, anno molto a variare la sentenza, più che altri non crede, ponendovele, o levandovele. E non basta la sola Grammatica a volgarizzare, ma si richiede la Teologia, e spofizione de' Santi Dottori. Però addunque vi diciamo tutto questo, acciò che la fatica non sia perduta. Anche perche la Scrittura in molti luoghi parla mozzo, e mancandovi parole, che vi si debbono intendere, e supplire per aiutare l' idioti. E perche altri non si maravigli, e non creda che sia mutata la sostanza del testo, quando suppliremo, o dichiareremo alcuna parola che sarà necessaria, e che vi s' intende, vergolerò di sotto a quella cotale parola, o paraula, acciò che si conosca quella che sta nel testo, e quella che no &c.* Ita igitur vertit, ut interdum paraphrasis potius, quam interpretatio videatur: immo ea, quae intermiscet, ita aliquando proluxa sunt,

ut scholia ipsa, quae melius in ora libri adnotavisset, textui ipsi interferuerit. Exemplum adferam ex initio Evangelii Ioannis, quod tamen promissis lincis non distinxit; ipse eas autem adponam, quemadmodum alibi sunt. Nel principio, cioè eternamente innanzi a tutte le cose, Era, non fu, perocche sempre fu, ed è, e sarà, e sempre fu, e sarà generato, sempre si genera, lo Verbo, cioè il figliuolo di Dio generato e prodotto nella mente eterna e divina, e concepito per modo di sapienza, e notizia amorosa, sicche è sussantifico e substanziale &c. Evangelium Matthaei in XXVIII. capita dividitur. Evangelio Marci, quod in capita XVI. distribuitur, Prologus, qui sequitur praemissus est. *Pero che San Marco è uno abbreviatore del Vangelo di San Matteo, e non dica altro quasi, o molto poco, che dice Matteo; posto che dica altrimenti, cioè più mozzo, e più rozzo. Perche lo Spirito Santo volle porgere le sue parole così in semplicità, come in sottilità di parlare. Pero che non abbiamo curato nel volgarizzare di diebiararlo troppo, nè di cavarlo fuori del modo suo, giugnendovi, o sponendovi parole necessarie, perche paia la diversità sua da quella di Matteo. Chi intende Matteo, che è il disleso, intende Marco, che è l'abbreviato. Evangelium Lucae in Capita XXIV. scinditur, & eius Prologus ita παραρρηταί: Comincia il Prologo, che fece Santo Luca al suo Vangelo.*

Però che molti si sono sforzati, cioè di loro capo senza ispirazione di Dio, d'ordinare, e di comporre la spiegazione delle cose, cioè Evangeliche, le quali sono compiute in noi, cioè Cristiani. Come ci anno porto quelli, che vidono dal principio, cioè, della predicatione per li Apostoli, o dal principio della concezione per la Vergine, dalla quale Luca im-
pre-

prese molte cose che scrisse, essi stessi, e sono stati ministri del sermone, cioè della dottrina Evangelica; e' mi è paruto anche a me assecuto dal principio ogni cosa, cioè pienamente informatone, di scriversi diligentemente per ordine tutte le cose, cioè che lo Spirito Santo mi fa scrivere, acciò che tu, o Teofilo ottimo, fu uno Santo Vescovo d' Antiochia a cui scrive, conosca più certamente e più pienamente tu e tutti gli altri la verità delle parole, delle quali tu se' ammaestrato. Ex his elucet, etsi exacta historiae notitia Interpres anonymus destituatur, utpote qui ad Theophilum Antiochenum Evangelium Lucae scriptum adserit, quum Theophilus ille Antoninorum aetate vixerit; tamen iudicio semper non carere, & antiquorum lectione aliquatenus profecisse. Evangelium Ioannis, XXI. capitibus constat.

CCII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. num. II.* continens quatuor Evangelia Italice conversa cum Commentariis Simonis a Cassia, de quo alibi loquuti sumus. In fine: *Scritto per mano di Buono del popolo di S. Niccolò del quartiere di S. Spirito del Gonfalone della Scala di Firenze. Compiuto a dì X. di Novembre anno 1410. amen.*

CCIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae della Crusca, continens expositiones Evangeliorum Simonis a Cassia. Titulus est: *Incomincia il Prolaigo di Frate Giudaſal, de libro intescritto &c.* Scriptus saeculo XIV.

CCIV. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae della Crusca, scriptus saeculo XIV. continens harmoniam quamdam Evangeliorum, uti etiam indicat inscriptio: *In nome del Padre, e del Figliuolo, e dello Spirito Santo Amen. Questo è il Santo Vangelo*

gelo di Gesù Christo, compilato e ordinatamente trattato da tutti quattro i Vangeli.

CCV. EVANGELIA Italice conversa apud Franciscum Marinoctium Florentinum, indicantur in Fascicul. VIII. scripturarum eiusdem Bibliothecae.

CCVI. EVANGELIA Italice conversa, quibus usus Petrus Franciscus Cambius memorantur in eodem Fascicul. VIII.

CCVII. CODEX chartaceus, forma folii, Bibliothecae privatae *Gab. Riccardi*, Viri amplissimi, scriptus saeculo XIV. continens quatuor Evangelia, ita in Italicam linguam conversa, ut harmonia quaedam quatuor Evangelistarum facta videatur: nam quod uni deest ex alio suppletur in eiusdem facti narratione. Insuper non adeo verbis inhaeret, ut fides interpres videatur, sed nonnulla de suo addit. Ecce Matthaei Cap. IX. illa; *Et adscendens in naviculam transfretavit, & venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto &c.* ita vertit: *Salendo Iddio nella navicella, passò e venesene nella Città sua. Ecco quattro uomini che portavano uno, il quale era parletico, &c.* Illud Iddio addidit; illud vero, *Ecco quattro uomini, &c.* ex Marco Cap. II. vers. 3. supplevit. In Evangelio Ioannis ita interpretatur haec: *Tutte le cose son fatte per lui, e nulla cosa è fatta senza lui. questo che è fatto in lui era vita &c.* Eodem Codice alia quaedam habentur, & inter alia Epistolae Pauli ad Senecam, & Senecae ad Paulum, Italice.

CCVIII. CODEX chartaceus, forma folii, Bibliothecae eiusdem, scriptus saeculo XIV. continens Evangelia, cum Commentariis Italicis *F. Simonis Fidati a Cassia* qui anno MCCCXLVIII. naturae concessit, ut apud *Caveum* videre est. Interpres Ita-

Italicus horum. Commentariorum, qui est Fr. Aegidius quidam, ut se in Prologi titulo nominat, haec inter cetera in eodem Prologo scribit: *Vedendo alcune persone figliuole in Christo del mio venerabile Padre Fratere Simone da Chascia, il quale non sono d'engnio di chiamare Padre, perciocche non lo assomiglio, come legittimo figliuolo, affamate disiose di leggere e d' avere, continuamente alcune parole del Vangeliolo, secondo che egli le predicò e lasciò a me iscritte per lettera: fui costretto a mutare proponimento, e a volgarizzare alcune sue sposizioni con alcune aggiunzioni de' desti de' santi, secondo il mio piccolo intelletto, sennando le sue parole così: Fra Simone. Sono alcune persone, alle quali forse non pare ben fatto che io abia fatto questo, e spezialmente a pitizione di femmine. A' quali si potrebbe rispondere per molti modi chi volesse disputare e contendere e leticare. Ma queste cotali persone non pare che sappiano, o vero non pensano, che in alcune contrade è volgarizzata tutta la Bibbia &c.* Hic Codex fuit olim Ant. Mar. Salvini V. C. qui scholia crebra in ora libri adscript, & tanto quidem Viro digna. In fine Codicis recentiori manu scriptum est: *Questi libro è de' poveri yhesuati abitanti a Firenze a San Giusto alla Porta a Pinti.*

CCIX. CODEX chartaceus in folio eiusdem Bibliothecae continens praeter alia, Evangelia; sed ea initio carent; atque ita Italice conversa sunt, ut potius harmonia quaedam quatuor Evangelistarum videantur, uti etiam de superioribus Codicibus adnotavi. Codex scriptus est saeculo XIV.

CCX. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, Plut. XXVII. num. 12. scriptus saeculo XV. continet harmoniam quamdam IV. E-
van-

vangeliorum Italice conversam. In fine: *Qui finisce il S. Evangelio di Iesu Christo concordato insieme, mente in uno, quello che scriffero tutti e quattro i Santi Evangelisti. Deo gratias.*

CCXI. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, Plut. XXVII. num. 14. scriptus saeculo XIV. idem continet. In fine: *Finito il libro de' Vangieli aprovati per la Chiesa di Roma, tratti e recitati di gramatica in volgare Fiorentino. Deo gratias. Scritto per Andrea di Neri Vittori.* Eodem Codice Vitae quaedam Sanctorum comprehenduntur.

Codices alicuius Evangelii.

§. III.

CCXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, in quo inter alia exstat Evangelium Matthaei Italice conversum, & picturis ornatum. Scriptio est saeculi XIV. Exstant insuper in eodem Codice, Italice pariter reddita, Apocalypsis Ioannis, & Epistola Iacobi, quae incipit: *Iacopo Apostolo servo de Dio &c.* & duae Petri Epistolae.

CCXIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, Plutro P. Ord. I. num. XXVI. continens Expositionem brevem Ioannis Chrysostomi in Evangelium Matthaei, Italice expressam. Ita autem inscribitur: *Breve Esposizione di Giovan Crisostomo Arcivescovo di Constantinopoli nello Evangelio di San Matteo, dalla lingua Greca nella Latina da Cristofa-*

no Serarrighi da Foriano : e da quella in questa nuovamente tradotta da Guglielmo Perlano da Bibbiena. Deinde haec scripta habentur : P. Franc. Riccius Praepositus Pratenf. Cos. Med. electi a Deo Floren. Senarum ac totius fere Etruriae regni Ducis alumnus, innumerabilia & inusitata mala perpeffus, ab invidis, ambitiosissimis civibus extorribus, potentioribus, Regibus, Ducibus, Regulis, Antistitibus, Magnis, aliisque diversi generis hominibus, insidiis circumventus, & de falso crimine accusatus; tandem post X. annos Dei Opt. Max. iustitia & benignitate, aliquantisper renascens, hoc memorabile ponendum curavit, anno Domini MDLXIII. Initium saeculi aurei per M. ANN. duraturi, ut testantur sacrae litterae Prophetarum Iesu Christi, & testimonio Apocalypsis Ioann. Evangel. Scriptio est saeculi XVI. Textus Matthaei rubrica scriptus est. Hic Cap. XIV. illud: Non est Propheta in honore, nisi in patria sua: vertitur: Non è profeta senza onore se non in casa sua. Et quoniam Christophori Serarrighii mentio incidit, hic etiam adnotabo ab eodem tres eiusdem Chrysostomi libros *De Providentia* è Graeco in Tuscanicum idioma conversos fuisse, eosque manu exaratos exstare in memorata Riccardiana Bibliotheca, & Cosmo I. Etruriae Magno Duci esse inscriptos, nuncupatoria Epistola praemissa, qua Mediceae gentis praeconia, & non supra meritum quidem, celebrantur, idque in primis ob favorem & praesidia, quibus litteras, bonas artes, doctosque homines, laudabiliter magnificenterque iuverunt,

Codices Evangelistariorum.

§. IV.

CCXIV. **C**ODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, continens Evangeliorum sectiones, quae Quadragesimae tempore leguntur, versibus Italicis περιεργασίας expositas; cuius rei specimen sunt ex Evangelio Feriae V. Hebdomadae Passionis, quae sequuntur:

*Iesu rimase in tonicha succinto,
Le maniche s' alzò fino al brodone,
Dinanzi si fasciò d' un bianco linto,
E fe venir dell' acqua in un conchone.
E a Sampiero lo pone
A' piedi, acciò che si debba schalzare
Per volerli lavare
E' piedi, & per mondarlo di peccato.*

Scriptus est Codex saeculo XIV.

CCXV. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. III. numer. XIX.*, continens Evangelia quae leguntur a Dominica Palmatum, ad Dominicam Resurrectionis, cum expositionibus *F. Simonis a Cassa*.

CCXVI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Pluto. O. Ord. III. num. XV.* continens Evangelia, quae per annum leguntur, Italicis versibus expressa, forte ab *Antonio Puccio Florentino*, saltem ex parte. In eodem exstat Passio Iesu Christi versibus pariter Italice reddita a *Dulcibene*.

CCXVII.

CCXVII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. n. IV.* scriptus saeculo XIV. continet Evangelia, quae per annum leguntur, Italice conversa, & picturis monochromaticis ornata.

CCXVIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, eodem *Pluteo n. III.* continens Evangelia, Epistolas, & alias lectiones, quae per annum leguntur, Italice conversas. Scriptus est saeculo XV.

CCXIX. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. num. II.* continens Evangelia, quae per annum leguntur, Italice conversa. Initium Evangelii Ioannis ita transfertur: *Nel cominciamento era il figliuolo di Dio, e il figliuolo di Dio era appo Dio, ed era Iddio il figliuolo di Dio. Questi era nel cominciamento appò Dio. Tutte le cose sono fatte per lui. e neuna cosa è fatta senza lui. Questo che è fatto in lui era vita.* In fine Codicis cinnabari nomen librarii, & annus, quo Codex scriptus est, ita adnotatur. *Ego Paynus quondam Bartolome dni Payni de Carmignano Notarius Spinæ Gianis de Spinis de Florentia Potestatis magnifici Communis Florentini hunc librum scripsi MCCCCLXXI. Indict. X. die X. Febr. VI. die Carnisprvii.*

CCXX. CODEX chartaceus, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. num. III* continet Evangelia, Epistolas, & Lectiones; quae per annum in Ecclesia leguntur, Italice conversas, exaratus anno MCCCCLXIII.

CCXXI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Odei della Crusca, scriptus saeculo XIV. continet Evangelia & Lectiones, quae per annum leguntur.

CCXXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num. 8.* scriptus saeculo XV., continet Evangelia quae per annum leguntur, Italice, sed mutilus est.

CCXXIII. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num. 11.* scriptus saeculo XV. continet Evangelistarium, & Lectionarium, Italice conversa. In fine: *Io Piero di Gieri del Testa Girolami coll' aiuto di Dio ho fatto questo libro di mia propria mano, il quale ho finito di scrivere questo dì XX. di Dicembre dell' anno MCCCCLXXV.*

Codices Aetnum Apostolorum.

§. V.

CCXXIV. **C**ODEX membranaceus, forma quartæ, Bibliothecae privatae D. *Gab. Riccardii* Marchionis & Canonici Florentini, ἀκρίβως, in quo desunt tria prima Aetorum capita, scriptus saeculo XIV. Aetia Apostolorum in XXXII. capita dividuntur, nullaque habetur versuum distinctio. Est potius paraphrasis, quam fida conversio, cuius specimen erit initium capitis IV. iuxta vulgatam, quintæ, iuxta hanc translationem. *E dicendo Elli queste parole al populo, sopravvennero li Sacerdoti, e li Maestri del Templo, e li Sadducei, li quali erano una setta, che nega la resurrezione de' morti, volendosi che li Apostoli ammaestrassero lo populo, e pretroussono la resurrezione di Cristo.* In qua interpretatione quaedam inserta sunt, quae in archetypo

po non habentur, & minus vere quaedam vertuntur, ut *la resurrezione di Cristo*, pro *resurrectionem ex mortuis*. Post Actus Apostolorum historia quaedam existat enarrans ea, quae egit Paulus postquam Romam pervenit, usque ad martyrium, atque insuper S. Petri passionem: historia videlicet *Marcelli*, qua de superius pag. 311. & paulo infra agimus. Hic Codex olim fuerat *Ant. Mar. Salvinii V. C.*

CCXXV. CODEX chartaceus, forma quarti, eiusdem Bibliothecae, scriptus sub exitum saeculi XIV. &, ut videtur, ex superiori translatione exscriptus, eadem Acta pariter complectitur. Desunt in fine pauci quidam versus, & paulo negligentius ac minus integre exaratus est.

CCXXVI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, scriptus saeculo XIV. *Pluteo Q. Ord. I. numer. VIII.* continet Actus Apostolorum Italice conversos. Actus excipit historia martyrii Petri & Pauli a Marcello scripta; in fine enim legitur: *Io Marcello discepolo dell' Apostolo S. Piero, queste cose vidi, e ho scritte*. Est interpretatio *F. Dominici a Pisis*, de quo superius pag. 310. & seq. egimus.

CCXXVII. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Pluteo eodem, num. VII.* eodem saeculo scriptus, eadem continet. Praecedit Prologus Interpretis, hoc est, *Fr. Dominici a Pisis* Ordinis Praedicatorum, ut exprimitur in aliis Codicibus eiusdem Bibliothecae, quos recensuimus sub *num. CIC.* & antecedenti.

CCXXVIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num. 6.* scriptus saeculo XIV. continet Actus Apostolorum, & Martyrium Petri & Pauli Marcello tributum, Italice conversa. Interpres *Fr. Dominicus a Pisis* Dominicanus

canus hic esse cognoscitur, licet nomen Interpretis inscriptum non sit.

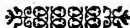
CCXXIX. CODEX chartaceus, Bibliothecae Io. Vinc. Capponi, Marchionis, & *aidetipmōtōs* Ecclesiae Florentinae Canonici Sacerdotis, scriptus saeculo XIV., anno circiter MCCCLX., complectitur praeter alia Actus Apostolorum Italice versos a Fr. Dominico a Pisis.

CCXXX. IN BIBLIOTHECA della Crusca, Fascic. VIII. exstat memoria Actuum Apostolorum a Fr. Dominico a Pisis Italice converforum, qui fuerant apud Petrum Franciscum Cambium.

Codices Epistolarum.

§. VI.

CCXXXI. **C**ODEX chartaceus, Bibliothecae Riccardianae, Pluteo Q. Ordine I. numer. IV. complectens Epistolas Catholicas Iacobi, Petri, Ioannis, & Iudae, atque insuper Pauli Epistolas, licet non integras; nam deest pars Epistolae secundae ad Timotheum, & cetera quae sequi deberent. Omnia Italice conversa. Scriptus videtur saec. XV.

Codices Epistolarum D. Pauli.

§. VII.

CGXXXII. **C**ODEX membranaceus, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. I. Ordine I. num. V.* in quo Epistolae Paulinae Italice conversae existant. Scriptio saeculi XV.

CCXXXIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. N. Ord. IV. Num. XXX.* complectens Epistolas Pauli in Italicam linguam versas; quarum unumquodque caput Epistola inscribitur, insolita quidem ratione, ita ut quaelibet Epistola tot Epistolae dicatur, quot capita habet. Verbi gratia Epistolae ad Romanos caput nonum inscribitur: *Nona Pistola di S. Pagolo mandata a' Romani.* Et sic de ceteris. Scriptus est saeculo XIV.

Codices quarundam Epistolarum Pauli.

§. VIII.

CCXXXIII. **C**ODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. S. Ordine III. n. XLIII.*, scriptus saeculo XV. continet Epistolam Pauli ad Philemonem Italice conversam. Philemon perperam redditur *Filomene.*

Codices Apocalypseos.

§. IX.

CCXXXIV. **C**ODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. N. VI.* Apocalypsin Beati Ioannis Italice conversam continens.

CCXXXV. APVD Silvanum Razium Apocalypsis Ioannis Italice conversa exstabat, ut ex *Fascicul. VIII.* scripturarum de la Crusca liquet.

Codices Epistolarum.

§. X.

CCXXXVI. **C**ODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ordine I. num. XXVII.* scriptus saeculo XV. continet inter alia *magis* quasdam Epistolarum SS. Apostolorum Petri & Pauli, & Ioannis, quae leguntur in Ecclesia, Italice conversas, sed Veneta dialecto. *Paulus* vertitur constanter *Polo*, aut *Pollo*; *Ioannes*, *Zoane*; *filius*, *sio*.

Adpen-

Adpendix ad §. II. Sectionis huius.

§. XI.

CCXXXVII. **C**ODEX chartaceus, Bibliothecae Guadagnianae, Expositiones Evangeliorum a Simone a Cassia concinnatas, & a F. Aegidio Italice conversas, continet.

CCXXXVIII. CODEX chartaceus, Bibliothecae Guadagnianae, solutam Evangeliorum Harmoniam Italice complectitur.

Adpendix ad Sectionem II. §. I.

§. XII.

CCXXXIX. **C**ODEX membranaceus in 4. Bibliothecae privatae Gab. Riccardii, scriptus saeculo XV. universa Biblia complectitur.

CCXL. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, Pluteo III. scriptus saeculo XV. universa Biblia continet, & e Sina adlatus perhibetur.

Et haec quidem ipse habui, quae de Codicibus Florentinis Novi Federis MSS. adnotarem, plures quidem etiam descripturus, si vel temporis angustiae, vel negotiorum copia, vel possessorum huma-

328 DE ERVDITIOÑE

nitās, passa fuissent. Bibliothecas, quibus usus sum, hic ordine commemorare fert animus.

Bibliotheca Laurentiana, quae habet Codices MSS. N. T. Graecos LVI. Latinos L. Orientales IV. Italicos VII.

Gazophylacium Mediceum Graecos II.

Bibliotheca Palatina Latinum I.

Bibliotheca Riccardiana Graecos III. Latinos X. Italicos XXVII.

Bibliotheca S. Mariae Benedictinorum Graecos VII. Latinos I.

Bibliotheca S. Marci Dominicanorum Graecos V. Latinos XXII.

Bibliotheca Sanctae Crucis Franciscanorum Latinos XXVI.

Bibliotheca Sancti Bartholomaei Fesulani Latinos XI.

Bibliotheca S. Michaëlis Teatinorum Latinum I.

Bibliotheca Odei de la Crusca Italicos VI.

Capponiana Italicum I.

Guadagniana Italicos II.

Bargiacchiana Italicum I.

Omnes Codices manuscripti, quos recensui, sunt CCXL. = Graeci LXXIII. = Latini CXXI. = Orientales IV. = Italici XXXXII.

*Incarnationis oeconomiam, & rationes Divinae
Providentiae admirabiles, in Apostolis suis
ignorantiam & humilitatem sapientissime
poposcisse.*

C A P V T X I V.

AT non mirum si Deus optimus maximus humiles, imperitos, & illitteratos, humanae redemptionis praecones Apostolos elegit; quum mirabilis sit *in adinventionibus suis; mirabilis in consiliis super filios hominum*, ut Oracula coelestia eloquuntur, & *vocet ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt, filios Israël ex lapidibus suscitans*. Nam si umquam vere Deo exsuperantissimo dictum fuit, *in adinventionibus tuis non est qui similis sit tibi*, tunc certe apte & congruentissime diceretur, quum de plane admiranda, & inaudita, generis humani redemptione loqueremur, in qua vias omnes, omnes rationes mundanae sapientiae desepxit atque confudit, & potentiam suam infinitam, incomprehensibilemque virtutem, eo potissimum ostendere voluit, quo, modo omnino *παράδοξον*, & omni humanae prudentiae contrario, homines universos a peccati servitute redemit, & castis Evangelii sui legibus subiugavit. Quum enim oculos, animosque, hominum facile trahant, potestatis ostentatio, divitiarum affluentia, dignitatis & magnificentiae splendor & amplitudo; & unusquisque & Dominum, & Principem, & Regem, imo Deum ipsum, huiusmodi hominem, promte & lubenter ad.

adgnosceus revereatur; ipse filium suum, quum *serui formam* accepisset nobis similis per omnia factus excepto peccato, inter nos versaturum misericorditer misit, pauperem, abiectum, inuentum, despectum, calumniis obnoxium, plerisque omnibus exosum, castigandum praeterea, illudendum, capite denique, in crucem actum, inique & crudeliter puniendum. Et tamen id omne evenit, quod & iustus, & sanctus, & Dominus, & Rex, & Deus, tandem ipse credi vellet, & coli, quod quidem mirabiliter consequutus est; & non divitiarum copia, splendore gloriae, dignitatis amplitudine, munificentiae & voluptatis illecebris sui sequax genus humanum attraxit; sed ignominia ipsa, infamia, humilitate, contemtione, inopia, pudenda atque infami morte postremum, quae omnia hominibus horrorem incutunt, eorumque animos in primis avertunt atque deterrent, gentes omnes ad sui cultum adlexit, populis se Deum esse persuasit, suis legibus puris & castis orbem terrarum universum parere coëgit. Contrariam igitur viam, rationem incredibilem, atque omni prudentiae repugnantem, Deus Opt. Max. Christus inivit, ut suae potentiae admirabilitatem patefaceret, & omnia suae voluntati obedire demonstraret, id enim *stultum est Deo, quod sapientius est hominibus*, in quo quidem Dei virtus ac sapientia maxime elucet atque eminet. Egrege quidem ac praeclariter conterraneus noster *Laur. Magalotti* hanc rem totam evoluit, & de mira in hoc divinae providentiae ratione dissertat, *Par. II. Epist. Famil. VI.* Quum itaque tam insolite & *παράδοξον* Deus humani generis redemptionem operatus sit, & legem Evangelicam stabiliverit, ut potentiam suam atque sapientiam ostenderet; consentaneum quoque fuit ut

ca-

eadem ratione & Evangelium suum gentibus manifestaret, & humanum genus ad suum cultum perduceret, ut inscrutabiles suae providentiae & sapientiae vias clare & perspicue manifestaret, & virtutem ineffabilem universis aperiret; adeoque per humiles, & rudes, indoctosque, homines Evangelicam praedicationem instituere debuit, & iis, veluti firmissimis fundamentis, Christianam religionem, & sui veri cultus aedificium, mirabiliter superstruere, ut homines pudore suffunderet, & virtutem suam exereret, idque omne opus tantum divinum esse manifestissime revinceret. Non me quidem latet *Arnobium lib. I. Advers. Gentes* id propterea a Deo institutum fuisse adfirmare, quod vana fere ac inutilis sit omnis elegantia sermonis, omnia Rhetorica artificia, & verborum strophae, ad persuadendum; quum veritas nuda ac simpliciter prolata magis placeat, & humanos animos attrahat. *Sed ab indoctis*, inquit, *hominibus & rudibus, scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione credenda. Vide ne magis haec fortior causa fiat, cur illa sint nullis coinquinata mendaciis, mente simplici prodita, & ignava levociniis ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Numquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est, circumduci se patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, entymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quaeritur adsertionis, subspicantes adiuvant, non veritatis linimenta demonstrant. Ceterum qui scit quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes; & ad consensum rei circumscriptionis necessitate traduci. Barbarismis, solecismis, obstitae sunt, inquit, res vestrae, & vitiorum defor-*

deformitate pollutae. Puerilis sane atque angusti pe-
 ctoris reprehensio: quam si admitteremus, ut vera sit,
 abiciamus ex usibus nostris quorundam fructuum ge-
 nera, quod cum spinis nascuntur, & purgamentis
 aliis, quae nec alere nos possunt, nec tamen impe-
 diunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, &
 saluberrimum nobis voluit esse natura. Quid enim of-
 ficat, o quaeso, aut quam praestat intellectui tardita-
 tem, utrumne quid grave, an hirsuta cum asperitate
 promatur? inspectatur, quod acui; an acuatur, quod
 oportebat inspecti? Aut qui minus id, quod dicitur,
 verum est, si in numero peccetur, aut casu, praeposi-
 tione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis,
 & oratio missa per regulas, concionibus, litibus, fo-
 ro, iudiciisque servetur, deturque illis imo, qui vo-
 luptatum dilinimenta quaerentes, omne suum studium
 verborum in lumina contulerunt. Quum de rebus agi-
 tur ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum
 est, non quali cum amoenitate dicatur: nec quid au-
 res commulceat, sed quas adferat audientibus utilita-
 tes; maxime quum sciamus etiam quosdam sapientiae
 deditos non tantum abieciisse sermonis cultum, verum
 etiam quum possent ornatus atque uberius eloqui, tri-
 vialem studio humilitatem sequutos ne corrumpere-
 nt scilicet gravitatis rigorem, & sobriifica se potius osten-
 tatione iactarent. Eadem disputat Minutius Felix,
 atque eandem sententiam exponit, ita Octavium
 loquentem inducens: Nihil itaque indignandum vel
 dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat,
 proferat; quum non disputantis auctoritas, sed dispu-
 tationis ipsius veritas requiratur: atque etiam quo
 imperitior sermo, hoc illustrior est: quoniam non frui-
 tur pompa facundiae & gratiae, sed, ut est, recti re-
 gula sublinetur. Sed licet isthuc quoque ipsum esse
 po-

potuerit, tamen praecipua causa in ostentatione divinae virtutis collocanda est, quod & alibi *Arnobius* ipse sapienter adstruit, ut inferius patebit, & quod nos late demonstraturi sumus. Adposite igitur *Paulus* ad Corinthios scribens in harum omnium rerum confirmationem sapientissime dicebat: *Scriptum est: Perdam sapientiam sapientium & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens? ubi scriba? ubi conquistor huius saeculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Quoniam & Iudaei signa petunt, & Graeci sapientiam quaerunt. Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam. QVOD STULTVM EST DEI, SAPIENTIVS EST HOMINIBVS, ET QVOD INFIRMVM EST DEI, FORTIVS EST HOMINIBVS. Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; SED QVAE STVLTA SVNT MVNDI ELEGIT DEVS, VT CONFVNDAT SAPIENTES, ET INFIRMA MVNDI ELEGIT DEVS VT CONFVNDAT FORTIA, ET IGNOBILIA MVNDI ET CONTEMPTIBILIA ELEGIT DEVS, ET EA QVAE NON SVNT, VT EA, QVAE SVNT DESTRVERET: VT NON GLORIETVR OMNIS CARO IN CONSPECTV EIVS. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia a Deo; & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: ut quemadmodum scriptum est: QVI GLORIATVR, IN DOMINO GLORIETVR. Et ego quum venissem ad vos, Fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiae, adnuntians vobis testimonium Christi: Non enim iudi.*

iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et egi in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos: & sermo meus, & praedicatio mea non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis: VT FIDES VESTRA NON SIT IN SAPIENTIA HOMINUM, SED IN VIRTUTE DEI. Hinc recte ac sapienter Origenes Tom. I. in Evangelium Iohannis litteris mandavit: Ἰσχυσε τὰ τ' ἀληθείας μυσηρία, καὶ ἡ δύναμις ἧς λεγομένην ἐκ ἐμποδιζομένη ὑπὸ τ' εὐτελεῶς φράσεως φθάσαι ἕως περάτων γῆς, καὶ ὑπαγαγὼν τῷ χρεῖς λόγῳ ὃ μόνον τὰ μυστὰ τῶ κόσμῳ, ἀλλ' ἐστὶν ἵτε καὶ τὰ σοφὰ αὐτῷ βλέπομεν ὅτι τὴν κλῆσιν, ὃ ὅτι ὁδὸς σοφός κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὅτι οἱ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα. ἀλλὰ καὶ ὁφελίτης ἐστὶ Παῦλος καταγγέλλων τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ μόνον βαρβάρους παραδιδόναι τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήσι καὶ ὁμόνοις ἀνθρώποις τοῖς εὐχερέστερον συγκατατιθεμένοις, ἀλλὰ καὶ σοφοῖς. Ἰκάνωτο ὅτι ὑπὸ Θεοῦ διάκονος εἶναι τὴν καὶ καὶ διαθήκης, χρωμένους ἀποδοῦναι πνεύματι καὶ δυνάμει, ἵνα οἱ ἧς πιστευόντων συγκαταθέσις, μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ἰσως ὅτι ὁ κάλλος καὶ περιβολὴν φράσεως ὡς τὰ παρ' Ἑλλήσι θαυμαζόμενα ἔχεν ἡ γραφή, ὑπερόντην ἂν τις ὁ τῷ ἀλήθειαν κεκρατηκέναι ἧς ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐμφανισμένην ἀκολουθίαν καὶ τὸ τ' φράσεως κάλλος ἐψυχαγωγῆναι τοὺς ἀκρωμένους, καὶ ἡπατηκός, αὐτὸς ἀποσπληνέναι. Potuerunt veritatis mysteria, & virtus eorum, quae dicebantur, nihil obstante tenuitate dictionis, ad fines terrae pervenire, & Christi doctrinae non fatua solum mundi, sed & sapientes interdum, subiungere. Videmus enim vocationem, non quod nullus sapiens secundum carnem, sed quod multi secundum carnem sapientes. Sed & debitor ac obligatus est Paulus praedicans Evangelium non solum Barbaris eius sermonem tradere, sed & Graecis; nec solum imperitis, qui protinus adfuerunt, sed & peritis: factus enim a Deo erat idoneus minister Novi Testamenti, VTENS DEMON-
STRA-

STRATIONE SPIRITVS ET POTENTIAE, VT CREDITIVM ADSENSIO NON SIT AB HVMANA SAPIENTIA, SED A POTESTATE DEI.

Si enim elegantiam & dictionis adparatum, ut scripta illa quae Graecis admirationi sunt, divinae litterae habuissent, existimasset aliquis non homines viciisse veritatem, sed adparentem consequutionem, & dictionis splendorem audientes prolecfasse, & illecebris delinitos circumvenisse. Haftenus ille, qui pariter Lib. I. contra Celsum in eandem sententiam ita scriptum reliquit: Τοῖς δυναμένοις φρονίμως καὶ εὐγνωμόνως ἱζητάζαν τὰ περὶ τῆς Ἀποστόλου τοῦ Ἰησοῦ, φαίνεται ὅτι δυνατόν θύει εἰδιδάσκον ἔτοι μὲν χρεισιανισμόν καὶ ἐπιτεύχωνον, ὑπάρχοντες τῆς ἀνθρώπου τῷ λόγῳ τῷ Θεῷ. οὐ γὰρ ἡ αἰς τὸ λέγων δύναμις καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς ἢ ῥητορικὰς τέχνας ἦν ἐν αὐτοῖς ὑπαγομένη τῆς αἰσχύνας. δοκᾷ δὲ μοι ὅτι σοφὸς μὲν τις· ὡς πρὸς τὴν ἡμῶν πολλῶν ὑπόληψιν, καὶ ἱκανὸς πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λέγειν ἀρίσκοντας πληθεσιν ἐπιλεξάμενος, καὶ χρησάμενος αὐτοῖς διακονοῖς τῆς διδασκαλίας ὁ Ἰησοῦς, εὐλογώτατα ἂν ὑπενοήθῃ ὁμοίᾳ φιλοσόφοις κτερεῖσθαι ἀγωγῇ αἰρίσεώς τινος φοιραμένοις. Καὶ ἔκ ἐτ' ἂν ἡ περὶ τῷ Θεῷ εἶναι τὸ λόγον ἐπαγγελία ἀνεραίνετο; ἅτε τὸ λόγου ὄντος καὶ τῷ κηρύγματι ἐν πείθει τὸ ἐν φράσει καὶ συνθέσει ἡμῶν λέξεων σοφίας. Καὶ ἦν ἂν ἡ πίσις ὁμοίως τῇ ἡμῶν τῷ κοσμῷ φιλοσόφων, περὶ τῇ ἡμῶν δογμάτων πίστις, ὡς σοφία ἀνθρώπων. καὶ ἔκ ἐτ' δυνατόν Θεῷ. νυνὶ δὲ τίς βλέπων ἀλιῶς καὶ τελῶνας μηδὲ τὰ πρῶτα γράμματα μεμαθηκότας, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγράψαι περὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ Κέλσος κατὰ ταῦτα πεπίστευκεν αὐτοῖς ἀληθεύουσι περὶ τὴν ἰδιότητάς αὐτοῦ, τεθαρρηνότως μόνον Ἰουδαίοις ὁμιλῶντας περὶ τὴν αἰς τῷ Ἰησοῦ πίστιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι κηρύσσοντας αὐτὸν καὶ ἀνυόοντας, ἔκ ἐτ' ζητῆσαι πόθεν ἐν αὐτοῖς δύναμις πιστικὴ. οὐ γὰρ ἡ νενομισμένη τοῖς πολλοῖς. Καὶ τίς ἔκ ἐτ' λέγοι ὅτι τὸ, δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιῶς ἀνθρώπων, δυνατόν τινὲς θύει ἐπλήσωσεν ἐν τοῖς Ἀποστόλοις αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.

οὐδὲς; ἢν τινα καὶ ὁ Παῦλος περιεῖλες ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ
 ἀρχῇ μέν φησι· Καὶ ὁ λόγος μὲν, καὶ τὸ κήρυγμα μὲν ἐκ
 ἐν παθεῖς σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ
 δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ'
 ἐν δυνάμει Θεοῦ. *Qui prudenter & candide possunt de
 Apostolis Iesu inquirere, his satis adparet illos divina
 virtute Christianam pietatem docuisse, & rem effectam
 dedisse, quum homines divino sermoni subiugarent.
 Non enim facultas dicendi & orationis compositio ad
 Dialecticam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta
 in ipsis erat, quae audientes quo vellet perduceret.
 Et mihi quidem videtur, si hominum opinione sapien-
 ter aliquos & ad intelligendum dicendumque idoneos
 & apud multitudinem gratiosos delegisset, iisque do-
 ctrinae suae administris usus esset Iesus, merito cer-
 te existimaretur eadem usus disciplina cum philosophis
 sectae alicuius principibus; neque promissum de divini-
 tate doctrinae repraesentatum esset; quasi sermo Dei &
 praedicatio eius esset in persuasionem loquutionis, & eru-
 dita elegantique structura dictionum: & fides ad morem
 illius, quam de suis dogmatis habent philosophi saeculi,
**ESSET IN SAPIENTIA HOMINVM, NON IN DEI
 VIRTUTE.** Nunc vero quis quum videat piscatores,
 & publicanos, qui nec elementa didicissent, ut de ipsis
 testatur Evangelium, & Celsus ob eam rem iis credidit
 de sua inscitia vere profitentibus, magna cum fiducia
 non solum ad Iudaeos de fide in Iesum sermonem ha-
 bere, sed & in reliquis gentibus ipsum praedicare &
 persuadere, non quaerendum putet unde illa in ipsis
 vis persuadendi; nec enim ea est, quam multi opi-
 nantur. Ecquis vero non dicat verba illa, Sequimini
 me, & faciam vos piscatores hominum, Christum Iesum
VIRTUTE DIVINA in Apostolis implevisse? quam Pau-
 lus Apostolus urgens, ut in superioribus diximus, ait:*

Et

Et sermo meus & praeconium meum non in persuasivis sapientiae verbis, sed in demonstratione spiritus & potentiae, ut fides vestra sit non in sermone hominum, sed in potentia Dei. Capite vero I. Philocaliae ita legitur: 'Αλλ' ὡςπερ ὁ χρησικοπῶνται ἡ φρένοια διὰ τὰ μὴ γνωσκόμενα παρὰ τοῖς γε ἀπαξ παραδεξαμένοις αὐτὴν καλῶς. ἔγω δὲ ἡ τ' γραφῆς θειότης διατάσσα ἕως πᾶσαν αὐτὴν, διὰ τὸ μὴ καθ' ἐκάστην λέξιν δύνανθαι τὴν ἀδέναν ἡμῶν παρίσταναι τῇ κεκρυμμένῃ λαμπρότητι ἧς δογμάτων ἐν εὐτελῇ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξῃ ἀποκαμένη. ἔχομεν γὰρ θηταυρόν ἐν ὀφθαλμοῖς σκεύετιν. ἵνα λάμψῃ ἡ ὑπερβολὴ τ' δυνάμεως τ' θεῶ, καὶ μὴ νομίσῃ ἓναι ἧς ἡμῶν ἧς ἀνθρώπων. ἢ γὰρ αἱ καθημαξυμένας ἧς ἀποδείξωσι ὁδοὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐναποκείμεναι τοῖς βιβλίοις κατίσχυσαν ἧς ἀνθρώπων, ἡ πίσις ἡμῶν εὐλόγως ἀν' ὑπελαμβάνετο ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων καὶ ἔκ ἐν δυνάμει θεῶ. νῦν δὲ τῷ ἐπαράντι τὸς ὀφθαλμῶς, σαφές ὅτι ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐ δεδύνηται ἐν παθοῖς σοφίᾳ λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξῃ πνεύματος καὶ δυνάμεως. Sed quemadmodum apud eos, qui semel providentiam probe perceperunt, non minuitur aut perit fides providentiae ob ea, quae non comprehenduntur; ita neque scripturae divinitati per eam totam diffusae quidquam detrahatur, ex eo quod ad singulas dictiones imbecillitas nostra non possit adesse arcano splendori doctrinae, qui in tenui & contempta locutione delitescit. Habemus enim thesaurum in fictilibus vasis: ut luceat exsuperatio & celsitas potestatis Dei, nec a nobis, qui homines sumus, esse existimetur. Si enim protritae & usitatae apud homines viae demonstrationum sanctis libris comprehensae valuissent ad vincendos homines, MERITO QVIS EXISTIMARET FIDEM NOSTRAM IN HUMANA SAPIENTIA, NON IN VIRTUTE DEI SITAM ESSE. Nunc vero cuilibet oculos attollenti perspicuum est, verbum Dei, & praeconium Evangelii apud populum non in-

valuisse suavioris sapientiae verbis, SED DEMONSTRATIONE SPIRITVS, ET POTESTATIS. At praetereunda non sunt quoque illa praefignia eiusdem Alexandrini Catechistae verba, quae Lib. III. contra memoratum Celsum ita habent: Πιστεύομεν δὲ καὶ ταῖς προαιρέτεσι καὶ γραψάντων τὰ Εὐαγγέλια, κατασχεζόμενοι ἡ εὐλαβίας αὐτῶν καὶ τῶ συνιδότος, ἐμφανομένων τοῖς γράμμασιν οὐδὲν νόσον καὶ κυβευτικόν, καὶ πεπλασμένον ἐχόντων. Καὶ ὅτι παρίσταται ἡμῖν ὅτι ἐκ ἂν ψυχῶν μὴ μαθῶσαι τοιαῦτα ὅποια διδάσκει ἡ παρ' Ἑλλήτων πανήργος σοφιστὴς πολλὴν ἔχουσα τὴν πιθανότητα, καὶ τὴν δέξυτητα, καὶ ἐν τοῖς δικασηείοις κυλινδουμένη ῥητορικὴ ὅτω πλάσαι οἰοί τε ἦσαν ἀράγματα ἀφ' ἑαυτῶν ἔχον τι πρὸς τίςιν καὶ ἡ ἀνάλογον τῇ πίστει ἀγωγόν. οἶμαι δὲ καὶ ἡ Ἰησοῦν, διὰ τὴν το βεβυλῶν διδασκαλίας τὴν δόγματος χρῆσασθαι τοιαύτοις, ἵνα μηδεμίαν ἔχη χάραν ὑπονοεῖα παθάνων σοφισμάτων. λαμπαρῶς δὲ τοῖς συνίεναι δυναμένοις ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ ἄδολον ἡ προαιρέσεως, καὶ γραψάντων ἐχούσης τὸ ἵνα ὅπως εἴπω ἀφελές. ἡξιώθη θωπότερας δυνάμεις πολλῶν μάλλον ἀνύστης, ἢ πρὸς ἀνύστην δύνασθαι δοκῇ περιβολὴ λόγων καὶ λείξων σύνθεσις, καὶ μετὰ διακρίσεων, καὶ Ἑλληνικῆς τεχνολογίας ἀκολουθία. Sed & eorum, qui Evangelia scripserunt, institutis credimus, ad eorum & religionem & conscientiam adspicientes, quae adpareret in scriptis, in quibus nihil spurium, nihil temere aut casu positum, nihil fictum est. Apertum enim planumque est, viuentes iis non informatas, quae docet Graecorum versuta & inanis sapientia, quae tantum habet probabilitatis & acuminis; tum & eorum ignaras, quae tradit illa in acie forensi versata Rhetorica, non sic potuisse fingere & excogitare res eiusmodi, quae ex se aliquid haberent ad fidem, & ad ea, quae fidei conveniunt, illecebrae ac persuasionis. Hinc arbitror Iesum propterea voluisse fidei doctoribus eiusmodi uti, ut in iis ne minimus esset suspitioni locus de vi & facultate persuadendi, sed

& evidenter adpareret intelligentibus ingenuum illud ac liberale scriptorum institutum, in quo tanta est ut ita dicam simplicitas, DIGNVM FVISSE HABITVM DIVINIORI VIRTUTE quae multo plus efficit, quam efficere posse videatur ambitus orationis, & verborum compositio, & cum partitione ac Graeco artificio series & contextus. Sed & Arnobius laudatus Lib. I. Adversus gentes, ea diserte disputat, quae Origenis sententiae mirifice adstipulentur; de Christo enim & Apostolis loquens ita inquit: Quum videret futuros vos esse gestarum a se rerum, divinique operis, abrogatores, ne qua subesset suspicio, magicis se artibus munera illa beneficiaque largitum, ex immensa illa populi multitudine, quae suam gratiam sectabatur admirans, piscatores, opifices, rusticanos, atque id genus elegit imperitorum, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent. Et quamquam ex intervallo de Evangelii scriptoribus agens, quod superius etiam produximus, Sed ab indoctis, dicat, hominibus, & rudibus scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione credenda. Vide ne magis haec fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendaciis, mente simplici prodita, & ignara leuociniis ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Numquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est circumduci se patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quaeritur adsertionis, suspicientes adjuvant, non veritatis linamenta demonstrant. Ceterum qui scit quid sit illud, quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes, & ad consensum rei, circumscriptionis necessitate traduci &c.

quasi his, ut iam animadvertebamus, naturalem magis quamdam rationem adferat, cur Apostoli ineruditi fuerint, quam divinam atque sublimiorem, quod & *Minutium* fecisse vidimus; tamen *Lib. II.* eiusdem Operis ita ad rem nostram adposite disputat: *Personarum contemptio non est eloquentiae viribus, sed gestorum operum virtute, pendenda. Ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonem candidule promittit; sed qui quod pollicetur divinorum operum, prosequitur sponsione. Argumenta vos nobis, & subspicionum argutias, profertis, quibus ipse si Christus, cum pace hoc eius & cum venia dixerim, populorum in conventibus uteretur, quis adquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret operae aliquid indicare? aut quis cassa & nuda iactantem, quamvis esset imprudens & facilitatis stolidae, sequeretur? Virtutes sub oculis positae, & inaudita illa vis rerum, vel quae ab ipso fiebat palam; vel ab eius praeconibus celebrabatur in orbe toto: ea subdidit adpetitionum flammam, & ad unius credulitatis adsensum mente una concurrere gentes, & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Haec ille; cui iam succedat Latinorum Patrum longe praestantissimus *Augustinus*, qui *Lib. XXII. De Civit. Dei Cap. V.* ita acutissime de more suo & disertissime scriptum reliquit: *Et ipse modus quo credidit mundus, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino quantum ad istarum artium doctrinas impolitos, non peritos Grammatica, non armatos Dialectica, non Rhetorica inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare huius saeculi paucissimos misit; atque ita ut ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit. Duobus illis incredibilibus, si placet, imo, quia placere**

cere debet, addamus hoc tertium. Iam ergo tria sunt incredibilia, quae tamen facta sunt. Incredibile est Christum resurrexisse in carne; & in caelum adscendisse cum carne. Incredibile est mundum rem tam incredibilem credidisse. Incredibile est homines ignobiles, infirmos, paucissimos, imperitos, rem tam incredibilem tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, persuadere potuisse. Horum trium incredibilium primum nolunt isti, cum quibus agimus, credere: secundum coguntur & cernere; quod non inveniunt unde sit factum, si non credant tertium. Resurrectio Christi & in caelum cum carne, in qua resurrexit, adscensio, toto terrarum orbe praedicatur & creditur: si credibilis non est, unde toto terrarum orbe iam credita est? Sed multi nobiles, sublimes, docti, etiam vidisse dixerunt, & quod viderunt, diffamare curarunt: eis mundum credidisse non mirum est: sed istos adhuc credere nolle, praedurum est. Si autem, ut verum est, paucis, obscuris, minimis, indoctis, eam se vidisse dicentibus & scribentibus credidit mundus; quum pauci obstinatissimi, qui remanserunt, ipsi mundo iam credenti adhuc usque non credunt, qui propterea numero exiguo ignobilium, infirmorum, imperitorum, hominum credidit, quia in tam contemptibilibus testibus multo mirabilius divinitas se ipsa persuasit. Atque ita quidem ille, qui & in antecessum Lib. XVIII. eiusdem Operis Cap. II. scripserat: Elegit discipulos, quos & Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illitteratos, ut quidquid magnum essent & facerent, ipse in eis esset & faceret. Sed omnium maxime audiendus est disertissimus Ioannes Chrysostomus Homil. III. in I. Epistol. ad Corinth. Cap. I. qui graviter orate copiose rem totam exsequitur: Συ δὲ ἐκὼ νό μοι δαῖζον ὃ Πέτρος λόγι & ἦν καὶ Παῦλος. ἀλλ' οὐκ ἂν ἴχαρις.

ἐχοις. ἰδιῶται ᾧ ἦσαν καὶ ἀγράμματοι
 πὸ ᾧ ζητούμενον ἂν παχθῇναι τὸ χρεῖσθαι τὴν δύναμιν, οὐ
 διὰ ἐξωθεν σοφίαν ἐκβάλλεσθαι ἢ πίστεως τῆς προσιόντας.
Tu autem illud mihi ostende, an doctus & eloquens
esset Petrus & Paulus, sed non potes: erant enim
idiotæ, & rudes, & illitterati
Quod quaerebatur enim erat, ut subspeceretur Christi
virtus: non ut per externam sapientiam a fide eiice-
rentur, qui accedebant. Et ex intervallo de Apo-
stolis pariter loquens: Οὗτοι δὲ ἰδιῶται καὶ ἀγροικοί,
καὶ ἀμαθὲς τῆς σοφῆς καὶ δυνατῆς, καὶ τοὺς τυράννους, καὶ
τῆς ἐπὶ πλείω καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι κυματίζον-
τας, ὡς ὕδρ' ἀνδρας οὕτω κατηγωνίσαντο, ὅθεν δῆλον ὅτι
μεγάλῃ ἢ τῷ σαύρῃ δυνάμει καὶ ἢ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ ταῦτα
ἐγένετο. Isti enim rudes & agrestes & imperiti expu-
gnarunt sapientes, & potentes, & tyrannos, & qui
gloriabantur divitiis & gloria, & omnibus externis,
perinde ac si non essent viri. Unde est perspicuum
magnam esse crucis potentiam, & humanis viribus
ista non fieri. At tota haec eloquentissimi Antisti-
tis homilia huc transferenda esset, nihil enim ex-
cogitari potest, quod aptius, concinnius, robustius,
adsertionem meam stabiliat ac firmet; sed id facere
omittimus, quia brevitati consulimus. In eadem ve-
ro sententia est etiam Petrus de Riga, & quidem pru-
dentissime, cuius versiculi, qualescumque illi sint,
a nobis tempestive capite superiori in hunc finem
exscripti & prolati fuerunt Sect. II. §. 11. pag. 271.
Quum autem res ita se habeat, quis divinam &
inscrutabilem sapientiam, qua Deus mundum Chri-
stianum effecit, non demiretur, quum in ipsa dif-
ficultate, & ratione incredibili, & inepta, & con-
traria, facilitatem tantam sui consilii exsequendi
posuerit, ut gentes omnes ad filii sui leges & ri-

tus mirabiliter traxerit, id quod *Plinius* celeberrima Epistola ad *Traianum* potuit indicare; & *Hieronymus* Epitaphio *Nepotiani*, atque alibi iure iactare.

De Spiritus Sancti in Apostolos inlapsu, & divinorum Scriptorum adfatu.

C A P V T X V.

SED mihi quosdam obstrepentes, & vociferantes, videre videor, atque in haec fere verba prorumpentes: *Quomodo Apostoli indocti homines, ac rustici dici possunt, quum eis inlapsus Spiritus Sanctus veritatem omnem iuxta Christi promissionem docuerit, & ut variis novisque linguis loquerentur effecerit? Certe ad summum dici possit antequam coelitus divina charismata acciperent, & superna ac divina institutione eruderentur, doctrinarum rudes, & litterarum expertes ignorantesque, fuisse; sed postea & cultos, & doctos, & eloquentes, evasisse, velis nolis fatendum est.* At quid tanto impetu, quid facto agmine, in me ruunt isti Orgeones, Bacchico, ut videtur, quodam furore correpti? quod tamen falso, & per summam calumniam, Apostolis Spiritu in eos superne delapso calefactis & agitatis, & iam Christi sapientiam praedicantibus, variisque linguis extemplo mirabiliterque loquentibus, obiciebatur. Id enim omne quod ex divinis Oraculis, & Sanctorum Patrum dictis atque sententiis haecenus disputatum est, contrarium facile persuadeat; quum illi omnes rusticitatem & imperitiam Aposto-

lis perspicue adferant, postquam Spiritus Sancti munera receperunt, quum iam Christum per orbem praedicarent, & populos novis orgiis initiarent; stultum enim, atque exhibilandum plane esset, de eorum doctrina, quum adhuc piscationem, & viles artes exercerent, exquirere. Lenius igitur id totum, ac pacatius agendum, & in liquidam sinceramque veritatem omni animi adfectu & perturbatione deposita amice dociliterque inquirendum. Tria sunt quae nobis discutienda, & pensiculatius examinanda veniunt; Primum quid Christus Apostolis, eos ex divini Spiritus inlapsu accepturos esse, promiserit: Secundum, quam eis vere scientiam Spiritus Sanctus infuderit: Tertium, quid illud linguarum donum esset, quo Apostoli aucti fuerunt, & a populis diversorum, climatum & regionum concionantes intelligebantur.

Et quod primum attinet, exploratae fidei est Iesum Christum Dominum nostrum, quum ipse quoque non alia de causa in hunc mundum carne assumpta venisset, quam ut vitae innocentiam, verumque Dei cultum, & religionem, homines ab errore & superstitione avocatos edoceret, non aliis cognitionibus, & doctrina Apostolos suos atque discipulos instruxisse, quam iis, quae illuc perducerent, & aptos idoneosque Evangelii sui praecones efficerent. Sufficit Evangelistarum Commentarios evolvere, ut id statim pateat; quare inutile est ac supervacaneum rem manifestam & evidentem pluribus diducere, & exquisitis divinarum Eloquiorum testimoniis adstruere. Clarum etiam perspectumque est Iesum Christum arcana quadam & congruenti omnino ratione, sapientique consilio, nobis haud nimis curiose venando & vestigando, non omnia, quae ad Apostolicam praedicationem necessaria erant,

Apo-

Apostolis revelavisse; eisque occultasse plura, utpote forte eorum nondum satis idoneis auditoribus. Hinc illa apud Ioannem Cap. XVI. vers. 12. ἐτι πολὺ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύναται βαρᾶν ἀρετι. *Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.* Quid igitur statim subiungit? Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἑκῆνος τὸ πνεῦμα ἡ ἀληθείας ὁδηγήσῃ ὑμᾶς, ὡς πᾶσαν τὴν ἀληθείαν. *Quum autem, inquit, venerit ille Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem.* Sed quam omnem veritatem? Omnem veritatem videlicet, quae vobis ad Ecclesiae aedificationem, ad propagationem Evangelii, ad vitae & morum sanctitudinem, & Ecclesiae regimen, conferat; uno verbo, omnem veritatem eius generis, cuius erat doctrina reliqua, quam vobis tradidi in antecessum. Hinc illa statim subduntur: *Quaecumque audiet loquetur, & quae ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Non Philosophiam, non Mathematicen, non Rhetoricen, divinum Spiritum illis infusurum promittit, non Graecam eruditionem, & curiosarum cognitionum adparatum: sed quae ventura sunt, inquit, *annuntiabit vobis: ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ne autem huiusmodi interpretationem, meam esse quis credat, praecellentes Ecclesiae Patres ita in hunc Evangelii locum commentantes tempestive audiat, & Didymum in primis, cuius verba sunt: *Quum autem venerit Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem, sua doctrina & institutione vos transferens a morte litterae ad spiritum vivificantem: in quo solo omnis scripturae veritas posita est.* Chrysostomus vero ita loquitur: *Deinde ostendens quam dixerit omnem veritatem, in quam Spiritus Sanctus adducet, subiungit: Ille me*
cla-

clarificabit. Quae postrema Evangelii verba explicans *Augustinus* hanc eorum rationem reddit: *Quia diffundendo in credentium cordibus caritatem, spiritualesque faciendo, declaravit eis, qualiter patri filius esset aequalis, quem secundum carnem prius tantummodo noverant, & hominem sicut homines cogitabant. Vel certe quia per ipsam caritatem fiducia repleti & timore depulso, adnuntiaverunt hominibus Christum, ac sic fama eius diffusa est toto orbe terrarum. Similia ad haec commentatur Beda; commentantur & alii, & inter recentiores doctissimus Bern. Lanius Lib. V. Harm. Evangel. cap. XXIV. Ὁδηγῶν, inquit, diriget, ducet in omnem veritatem. Revera Spiritu Sancto illustrante cognoverunt omnem veritatem ad bonum regimen Ecclesiae; unde dicunt in actis: Visum est nobis & Spiritui Sancto. Sed in primis Franc. Toletus Cardinalis hunc Ioannis locum explicans audiendus est: Secundo adnotandum est, Spiritum Sanctum multipliciter discipulos in omnem deduxisse veritatem. Principio multa, quae a Christo audierant & obliti erant, in memoriam perfecte reducendo: quo Spiritu Evangelistae dicta & facta Christi perfectissime scripserunt, ut nec verbum excideret. Deinde Christi verba & facta, quorum multa prius non intellexerunt, explicando & declarando. Tum multa alia, quae Christus non expressit nec docuit, docendo & illustrando, sive quae ad dogmata, sive quae ad mores, sive quae ad regimen Ecclesiae pertinebant. Demum veteres scripturas, & prophetias, &c. Ecce igitur, quaecumque Spiritus Sanctus Apostolos docturus erat; nonnisi ea, quae Christi praedicationis reliqua essent, & ad Ecclesiae aedificationem & regimen pertinerent, esse debuerant. Id etiam clarius indicatur Cap. XIV. eiusdem Ioannis Vers. 25. ubi Christus*

stus Apostolis ait: Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων. ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ πέμψας ὁ πατήρ ἐν τῇ ὀνόματί μου, ἐκείνῳ ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὃ ἔειπον ὑμῖν. Haec loquutus sum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quaecumque dixi vobis. Hic evidenter enunciat non alterius generis, esse debere, quae Spiritus Sanctus docturus est, quam ea essent, quae ipse docuerat. Quare ad rem Io. Chrysostomus scribit: Quia vero eorum quae dixerat, quaedam manifesta erant, & quaedam non intellexerunt, ut non turbarentur subiungit; Haec loquutus sum vobis &c. Paulo quidem aliter Theophylactus, sed in nostram sententiam semper; Spiritus itaque Sanctus & docuit, & commemoravit: docuit quidem quaecumque non dixerat eis Christus, tamquam non valentibus portare; commemoravit vero quaecumque Dominus dixerat, sed obscuritatis causa, vel intellectus tarditate, commendare memoriae nequiverunt. Nihil igitur aliud Spiritus Sanctus Apostolos docuit, quam quae diximus; nec alia docturus promissus fuerat; id quod enucleatius eruditissimus Didymus confirmare pergit ita scribens: Iste autem Spiritus Sanctus, qui venit in nomine filii, docebat omnia eos, qui in fide Christi perfecti sunt. Omnia autem illa quae spiritualia sunt, & intellectualia veritatis & sapientiae sacramenta. Hinc Dominicus Soto litteris mandavit naturalium doctrinarum non aliud Apostolos novisse, quam quae ad revelationem fidei pertinerent, cuius verba superius cap. IX. p. 136. tempestive produximus. Franciscus autem Toletus Commentar. in Ioan. ad locum adlegatum ita scribit: Aliqua sunt adnotanda breviter. Primum

mum est illud verbum, docebit vos omnia, referendum esse ad ea, quae ad mysteria adventus Christi, & doctrinam eius pertinent, & quae ad Ecclesiae instructionem, & erectionem, necessaria erat: Et recte insuper animadvertit, illud omnia aliter apud Tertullianum De Praescriptionibus intelligendum non venire, id quod & ea quae praecedunt, & quae consequuntur, facillime persuadent. Inquit enim: Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni subiicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit. Quis enim integrae mentis credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros Dominus dedit, individuos habitos in comitatu, in discipulatu, in convivio, quibus obscura quaeque seorsim differebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intelligere non liceret. Sed clarius & apertius Libro De Velandis Virginibus: Quum propterea Paracletum miserit Dominus, ut quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur, & ordinaretur, & ad perfectum perduceretur disciplina, ab illo vicario Domini Spiritu Sancto. Adhuc inquit, multa habeo loqui vobis, sed nondum potestis ea baiulare; quum venerit ille Spiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem, & supervenientia renunciabit vobis: Sed & supra de hoc eius opere pronuntiavit. QVAE EST ERGO PARACLETI ADMINISTRATIO NISI HAEC QVOD DISCIPLINA DIRIGITVR, QVOD SCRIPTVRAE REVELANTVR, QVOD INTELLECTVS REFORMATVR, QVOD AD MELIORA PROFICITVR? Hinc iure Hieronymus Vida, Poëta sacer & elegans, non alia Apostolos

stolos edoctos satis indicat, quum *Hymno Spiritus Sancti* ita canit:

*Quique modo indociles vitam piscosa secundum
Flumina venatu tenui sine more trahabant,
Edocti nunc mira canunt praecepta per urbes,
Continuo penetrant aulas, & limina regum,
Contra stare ausi soliorum edicta superba;
Bissenique hominum genus id, te praefide freti
Exstincti ducis, ac devicta a morte reducti,
Nobile per gentes omnes vexere tropaeum,
Et factum egregium totum sparsere per orbem.*

Libro autem I. Christiados ita ab eo Deus filium Iesum adloquens inducitur:

*Hi quos cernis enim vix nunc tua iussa sequutos
Indociles, fandi ignaros, (mora non erit) altos
Pectore concipient sensus, doctoque verendas
Ore canent leges adflati numine nostro,*

Et vastum in melius referent hortatibus orbem.

Sed etsi adseverarem non omnia, quae ad religionem spectant, immediate Spiritum Sanctum certo consilio docuisse, & eundem *Tertullianum*, & *Augustinum*, adstipulantes haberem; immo Apostolos ipsos: nam Paulus Ierosolyma adscendit ut Apostolos consuleret, quod ipse *Epistola ad Galatas Cap. II.* scribit. Et *D. Lucas* ipso prooemio edoctum se ab aliis ea, quae scripturus erat, declarate profitetur. Et quidem *Tertullianus Lib. IV. advers. Marcionem Cap. II.* & *Augustinus Lib. XXVIII. contra Faustum Manich. Cap. IV.* observant Apostolum opus habuisse alios Apostolos convenire & consulere, ut praedicationis concordiam & consensionem adstrueret, atque inde sibi quaereret auctoritatem.

Iam patuit arbitror, quid Christus per Spiritus Sancti adflatum Apostolis repromiserit, quidque illi per eius.

eiusdem Spiritus inlapsum acceperint, apertissimis Sanctorum Patrum testimoniis in medium adductis, quod secundo loco fuerat demonstrandum. Vnum tantum heic addam, ipsorum Apostolorum ingenuam confessionem, qua se non humanas litteras, non liberales disciplinas, non profanas doctrinas, a divino Spiritu edoctos, sed coelesti tantum divinaque sapientia, & Dei mysteriorum intelligentia, instructos fuisse, candide diserteque latentur. Itaque Paulum Apostolum ita *Epist. I. ad Corinthios Cap. II.* loquentem audiamus: *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis: quae & loquimur non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus spiritualibus spiritualia comparantes.* Id quod etiam re ipsa ostenderunt, quum in eorum commentariis nihil aliud occurrat, quam rerum divinarum expositio, & inculpatæ vitæ praecepta, ac cultus divini commendatio & institutio. Hinc est quod Lucas in *Actis Apostolorum Cap. IV.* de Petro & Ioanne loquens, & de iis quidem postquam iam Spiritus Sancti munus acceperant, eos illitteratos, & rusticanos homines fuisse ait, *ἰδιώτας καὶ ἀγράμματος*; non enim eis divinus Spiritus cultum illum animi, quam nos eruditionem & litteraturam adpellamus, illis inlabens contulerat, sed coelestium arcanorum intellectum, & morum sanctitatem, animique robur ac virtutem, tantum infuderat. Egregie Hieronymus *Epistola ad Paulinum*: *Pharisaei stupent in doctrina Domini, & mirantur in Petro & Ioanne, quomodo LEGEM sciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis hoc Spiritus Sanctus suggerebat, & erant iuxta quod scriptum est,*

ἡ ἐκδοχή. Quod si antiquo Scriptori apud *Eusebium Lib. II. Cap. I.* credendum esset, Iesum ipsum scilicet post resurrectionem scientiae munere Iacobum iustum, Petrum, & Ioannem, impertivisse, atque ex eis isthuc ipsum in reliquos Apostolos defluxisse; non alia tamen scientia & doctrina hic intelligenda veniret, quam ea, de qua hactenus tam multa disputavimus.

Quare in tertium nostrae disquisitionis caput sensim delapsi sumus, & quomodo, quis dicat, id constare potest, si omnium linguarum cognitionem, & usum, Spiritus Sanctus illis indulgit, itaut nulla prope esset sub coelo natio, quae eos praedicantes non intelligeret, ut *Lucas* Actorum Apostolicorum scriptor egregius luculente ac perspicue testatur? Quid & quale igitur huiusmodi linguarum donum esset sedulo a nobis examinandum est; & probabilitatem rationemque sectantes, & sanctorum Patrum vestigiis perpetuo insistentes, ne a regia via ad divortia declinare videamur, rem tantam, & tantopere agitatam, iusta lance perpendere adgrediemur. Quid igitur, si cum quibusdam doctissimis Viris adfirmemus, linguarum donum Apostolis collatum nihil aliud fuisse, quam perpetuum quoddam divinae potentiae miraculum, quo, ut Apostoli quaecumque lingua Evangelium, & Christi fidem, populis praedicarent, a gente qualibet, linguae diversissimae licet, intelligerentur, efficiēbat? Id evidenter deducitur ex prima Petri, quae ipsa die, qua Spiritus Sanctus Apostolos illapsus est, habita fuit, concione; eam enim habuit una tantum lingua, Syriaca scilicet ut videtur, loquendo; & tamen, ut *Lucas* ait, ab omnibus fere gentibus, quae sub caelo sunt, eius oratio intellecta, atque
ani-

animo comprehensa est. Ecce ipsa *Lucæ* verba *Cap. II. Act. Apostol.* Stupébant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Aclamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem, & advenæ Romani, Iudæi quoque, & Profelyti, Cretes, & Arabes: audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Atque eo sensu, quo diximus, intelligendum esse illud quod præcedit: Et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, & coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis; manifestant ea quæ statim sequuntur: Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub caelo est. Facta autem hac voce, convenit multitudo, & mente confusa est quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. In tanta enim multitudine & tumultu populi, quomodo statim Apostoli dignoscere poterant, cujas unusquisque esset, ut cum illo sua dialecto loquerentur? Nec mirabilitas turbam illam adeo perculsisset, si singillatim & apte cum quolibet peregrino sermone loquenti fuissent Apostoli; nam subspicari quis potuisset linguam illam alias eis notam fuisse, & non statim saltem tanto stupore corripì, ut mens eius confunderetur. Sed portentum ingens, quod sensus audientium attonuit, ut *Beda* etiam inferius advocandus animadvertit, fuit, unica lingua utentes & ad omnes simul loquentes a turba adeo mixta & confusa, & tot diversarum gentium hominibus constante, & ab unoquoque eorum, eodem tempore audiri &

& intelligi. Nec rem aliter se habuisse ipse *H. Grævesonius De Myst. & Ann. Christi Dissert. XXIII.* fateri compellitur, dum ita scribit: *Convenit promiscua populi multitudo, perplexis animis quaerens, quid hoc esset novae rei; quod quum ex tam diversae linguae regionibus essent collecti, tamen unusquisque sic intellexissent illos loquentes, quasi non una quapiam omnibus, sed singulo cuique sua vernacula lingua fuissent loquuti? Qui igitur fieri potest, inquebant omnes attoniti, ut tam multi diversae linguae homines, quoties audimus unum aliquem loquentem, nibilo secius intelligamus, quam si suam quisque linguam, in qua natus est, audiret, quum ex tam diversis regionibus multitudo conflata sit &c.* Alia ratio est, quia si per Spiritus Sancti adflatum Apostoli linguarum omnium cognitione & usu instructi fuissent, non tanta Graeci sermonis imperitia, & stili barbaries, in eorum scriptis deprehenderetur; non tanta etiam compositionis diversitas, quantam iam superius *Cap. IX. & X.* tempestive observavimus. Accedunt etiam ingenuae ipsae Apostolorum confessiones, quibus sermonis se & elegantiae rudes imperitosque declarant, ut illa *Pauli*, de quibus supra *pag. 162.* *Et si imperitus sermone, sed non scientia.* Quid quod certo scimus, ob Graeci sermonis difficultatem, quibusdam Apostolos interpretibus esse usos, & eorum opera suas Epistolas & Commentarios exaravisse id quod late superius *Cap. XII.* exsequuti sumus? Quare eruditissimus *Calmetius Prolegom. in I. Petri Epistolam* ita de Apostolis scribit: *Licet enim plurimum linguarum munere ab eodem Spiritu Sancto donati essent, diserte nihilominus & perfecte omnino loquendi potestatem, ob arcana Dei consilia, non acceperant.* Consulantur omnino quae de

Novi Testamenti stilo, & de Apostolorum eruditione superius Capp. IX. X. & XII. laudatis commendatus sum. Haec certe universa eam sententiam persuadere videantur, quam superius haud inconsulte protuli; cui quidem & sanctos quosdam Patres haud inconsulte adhaerere comperio. In hac enim opinione est *Arator* qui ait linguarum unitatem, quae in Babylonica turre divisa ac dispersa fuerat, in hoc divini Spiritus inlapsu restitutam fuisse; quum scilicet una eademque lingua ab omnibus intelligeretur. Eius elegantes versiculi sunt qui sequuntur.

*Sola fuit doctrina fides, opulentaque verbi
Materies caeleste datum, nova vocis origo
Quae numerosa venit, totoque ex orbe disertis
SUFFICIT VNA LOQVI; dudum vetus aequo-
ris arca*

*Quum superasset aquas, turrim voluere maligni
In coelum proferre suam, quibus impia corda
Sermonum secuire modos, sociisque superbis
Adfectus cum voce perit: confusio linguae
Consimili tunc gente fuit, NVNC PLVRIBVS
VNA EST,*

*Ecclesiae quoniam venientis imagine gaudet
Concordes habitura sonos, & pace modestis
Fit foecunda redux, humilisque recolligit ordo,
Quod tumidi sparsere viri.*

Beda quoque in Commentariis ad Acta Apostolorum hanc sententiam alii praeferre videtur ita scribens: Unitatem linguarum quam superbia Babylonis dispererat, humilitas Ecclesiae recolligit. Et mox: Quoniam audiebat unusquisque lingua sua ad illos loquentes. Quaeritur in hoc loco, quomodo unusquisque audiebat lingua sua loquentes eos magnalia Dei: utrum ii, qui

qui loquebantur, diversis sermonibus uniuscuiusque linguae hoc quod dicebatur proferebant, idest, ut unusquisque eorum nunc hac nunc alia lingua loquens sic per omnes surret: an in eo potius erat mirabile, quod sermo eorum, qui loquebantur, qualibet lingua fuisset pronunciatus unicuique audienti, secundum suam linguam intelligebatur, ut verbi gratia unoquoque Apostolo in Ecclesia docente (neceſſe enim erat tacentibus reliquis unum loqui, & sermonem unum ad auditum omnium pervenire) ipse sermo hanc in se vim haberet, ut quum diversarum gentium auditores essent, unusquisque secundum linguam suam illius ipsius unius sermonis, qui ab Apostolo fuerat pronunciatus, susciperet auditum, & caperet intellectum. Nisi forte secundum hoc magis videbatur audientium esse miraculum quam loquentium. Atque ita quidem ille, quem perperam *Γραυεσόνιος* utrumque munus Apostolis adiudicare illis verbis existimat; quum id a Gregorio Nazianzeno *Orat. XLIV.* accepisse videatur, qui de utraque opinione dubitant & ipse ita loquitur.

Ἐλάλην μὲν ἐν καινῶς γλώσσαις, καὶ ἐν μιῇ τοῖς, καὶ τὸ θαῦμα μέγα, λόγῳ ὑπὸ ἧς ἐμαθόντων λαλῶμενος· καὶ τὸ σήμῃον τοῖς ἀπίστοις, ἐν τοῖς πιστεύουσι, ἐν ᾧ ἡ ἀπίστων κατήγορον, καθὼς γέγραπται, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χυλίσιν λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' ὅπως ἴσασιν οὐκ ἔστιν, λέγω κυρίως. ἤκουον δὲ μικρὸν ἀναυδα ἐπίσχις καὶ διαπόρησον πῶς διαιρήσεις τὸν λόγον. ἔχω γὰρ τι ἀμφίβολον ἢ λέξεις τῇ ζήτησιν διαιρῶμενον. ἄρα γὰρ ἤκουον ταῖς ἐαυτῶν διαλέκτοις ἑκάστοις, ὡς φέρεται πᾶν, μίαν μὲν ἔχοντα φωνήν, πᾶσι δὲ ἀκούεσθαι, οὕτω κτυπημένῳ τῷ αἵματι, καὶ ἐν ᾧ σαφέστερον τῶν φωνῶν γινομένων, ἢ τὸ μὲν ἤκουον ἀναπαυσαμένον, τὸ δὲ λαλῶντων ταῖς ἰδίαις φωναῖς, τῷ ἑξῆς ἀποδοτέον, ἐν ᾧ λαλῶντων φωναῖς, ταῖς ἰδίαις ἢ ἀκούοντων, ὅπερ γίνεται ἀλλοτρίαις· καθὰ καὶ μάλλον τίθεμαι. ἐκείνως μὲν γὰρ ἡ ἀκούοντων ἀνὰ τὴν μάλλον ἢ ἡ λαλῶντων τὸ

ἑαυτῶν. At vero linguis externis ac vernaculis Apostoli loquebantur, singularique miraculo sermo ab his, qui non didicerant, proferebatur: signumque illud infidelibus erat, non fidelibus, ut infidelium accusator esset: sicut scriptum est. Quoniam in aliis linguis, & in labiis aliis, loquar populo huic, ac ne sic quidem, exaudient me, dicit Dominus. Audiebant autem. Verum hic paullum consiste, atque ambige quomodo distinguenda sit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet, interpunctione dirimendam. Vtrum enim dicebant sua quisque dialecto, ita ut; verbi gratia, vox quidem una emitteretur, multae autem audirentur, sic videlicet pulsato ac perstrepenste aere, pluribusque vocibus, ut magis perspicue dicam, ex una voce effectis: an potius in hoc verbo Audiebant, punctum statuendum est, atque haec verba, Loquentes suis linguis, cum his, quae sequuntur, iungenda sunt, ut sic legatur, Loquentes linguis, propriis scilicet audientium, hoc est, externis: qui etiam sensus mihi magis adridet. Nam illo quidem modo, eorum potius, qui audiebant, quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit. Sed Basilius Seleuciensis in primam sententiam magis inclinatur, atque eam amplectitur. Sermone enim De Innocen. ita scribit: Quando rore spiritus, qui e caelo fluxerat, in lingua Apostolorum accepto congregatarum gentium auribus distribuit oris operationem; uniuscuiusque vocem ad omnium gentium sensus accomodante & adaptante gratia; adeo ut fluentum sermonis quod profundebatur ex labris, fieret familiare omnium auribus, a Spiritu Sancto transformante in id, quod erat cognatum vocis uniuscuiusque eorum, qui audiebant. Arnaldus quoque Bonaevallis Abbas, ita Sermone de Spiritu Sancto hanc sententiam confirmat; Pentecostem igitur

tur celebrantes commemoravimus quae olim sub Moyse in veteri testamento sunt acta, & quae sub Christo facta sunt; post cuius adscensionem in coelos Spiritus Sanctus visibiliter super Apostolos in lingis igneis adparuit, & ad instar prioris saeculi universitatem fidelium unius labii esse voluit, ut quorum erat cor unum, & anima una, una esset & lingua, nec posset impedire intellectum credentium aliqua diversitas verborum, sed evangelica doctrina PROPRIA LINGVA PROLATA ad omnium auditum eandem efficientiam obtineret, ut Graecis & Barbaris, omnibusque gentibus verbum Evangelii sic esset intelligibile, ac si in eorum auribus linguae, in qua nati erant, idiomata resonarent. Aderant Medi, & Elamitae, Mesopotameni, & Arabes. Hi omnes dum EBREA LINGVA Apostoli praedicarent, loquutio Iudaica enunciationis suae articulos cursu consueto evolvens nullo exponebatur interprete, sed verbo eorum per Spiritum Sanctum inerat virtus & gratia, ut habitantes Pontum & Asiam suam esse dicerent linguam, quam audiebant, quasi primitivae linguae libertas ad antiquitatis reversa originem confusionis contumeliam evicisset. Video autem in Catena Graeca in Actus Apostolorum, quam Bernardus Felicianus Latinitate donavit, aliquem opinantem adeo verum fuisse Apostolos una lingua loquentes ab aliis, sua quoque lingua, auditos fuisse, ut credat ipsos Apostolos, an a diversae linguae hominibus intelligerentur, ignoravisse. En ipsissima verba: Apostoli vero magnifica & admiranda Dei opera se dicere quidem sciebant, quibus tamen linguis ea dicerent, ignorabant; sed qui audiebant viri religiosi, puta Scythia, aut Indus, Scythice aut Indice eos loqui percipiebant. Sed & Poëta elegantissimus, Hieronymus Vida, Albae Episcopus, qui sub Leo-

ne X. floruit, & suorum carminum sacrorum prae-
mium Episcopatum illum tulit, in eandem, quam
non improbo, sententiam *Hymna in Spiritum San-*
ctum cecinit:

*Post iterum te mortales mortalibus aegri
Conspexere oculis manifesto numine ferri
Cum sonitu caelo inlapsum sub imagine flammae
Multifidae, linguis veluti vibrantibus aureis,
Terrificisque locum implesti splendoribus omnem &c.
Protinus ecce viri calefacti numinis igni,
Qui modo morte ducis prostrati cuncta timebant
In latebris, nunc intrepidi mira ore loquuntur,
Mira sonant. Varias linguis, longeque remotas
Inter se gentes imitantur munere vocis,
VNO EODEMQVE SONO diverso more loquuti.
Adgnoscent populi patriae commercia linguae,
Verbaque quisque suae, atque eadem discrimina
vorum.*

Non me quidem latet *Augustinum lib. XVIII. De Ci-*
uit. Dei cap. XLIX. in Psalmum XVIII. Homil. II.
Sermon. CLXXIII. cap. III. & Tractatu XCIII. in
Ioannem; Ambrosium in Psalm. XVIII. Leonem Ma-
gnum sermone I. De Pentecoste, Gregorium pariter Ma-
gnum Homil. XXX. in Evangelia, Theodoretum ipsum
in Epist. I. ad Corinthios cap. XIV. aliam opinionem
amplecti: sed quum res in sententiis sit, liberum
mihi fuit ei, quae mihi probabilior videretur, in-
haerere. Frustra enim est Cardinalis *Laurea*, dum
Commentar. in Lib. III. sentent. Disput. XIX. Art. XI.
contrariam sententiam nostrae fidei dogma esse per-
severat: quum regula sit, Patribus inter se dissiden-
tibus, constantem minime & perpetuam traditio-
nem resultare; adeoque decretum inde oriri non
posse. Quod si duplex miraculum in Apostolis quis
fuisse

fuisse pertenderet, & illud scilicet quo linguas universas callerent; & aliud, quo unum Apostolum una lingua loquentem omnes sua lingua intelligerent; quod quidem quibusdam adridere video, ut *Erasmo*, *Cornelio a Lapide*, *Cardinali Laureae*, *H. Gravesonio*, aliisque; ipse tunc una cum doctissimo *Tillemontio* id aliqua veterum Patrum auctoritate suffultum desiderarem. Haec autem sententia illud quoque percommodum habet, ut difficultates pene omnes evitet, quas *Cl. Salmasius* in suo opere *De lingua Hellenistica*, & *Erasmus* in *Adnotationibus in Acta Apostolorum*, non sine multa probabilitate & verisimilitudine obiiciunt; ut ex rationibus, quibus superius hanc opinionem adstruxi, & quas in medium illi etiam partim adducunt, intelligere est. Et eo minus sententia haec displicere aliquibus debet, quo exploratius est illos ipsos Patres, qui Apostolos linguas varias loquutos fuisse autumarunt, inter se concordēs haudquaquam esse, & quum de linguarum numero agunt mirabiliter dissentire. Nam *Ioannes Chrysostomus* *Tom. V. Orat. XL.* existimare videtur quemlibet Apostolorum nullius alterius linguae cognitionem & usum accepisse, quam illius quae propria erat gentis & regionis, cui Evangelii praedicator a Deo destinabatur. *Pseudo-Craton* vero *Bartholomaeum* Apostolum omnium gentium linguas intellexisse, & loquutum fuisse tradit; quod quum de eo Apostolo, tamquam singulare, dicat, eandem facultatem reliquis Apostolis non adseruisse videatur. Sed falsarii Scriptoris nullam rationem habeo. Etsi vero obviu*s* intellectus illorum verborum: *Et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis*, contrariam opinionem comprobare videatur;

tur; tamen verba quae sequuntur, ut mature animadvertimus, aliam adductorum verborum explicationem adripere compellunt, ut vera, & clara, ac naturalis, sententia in toto *Lucæ* contextu reperiatur. Quod autem obiiciunt promissum Apostolis a Christo Domino linguarum donum, ita *Marci Cap. XVI. vers. 17.* dicente: *Linguis loquentur novis*; non video cur verum non sit, aut esse possit, etiam in nostra sententia; quum idem sit variis linguis loqui, ac una lingua loquendo suae mentis conceptus etiam linguam illam ignorantibus aperire, & illis sua lingua loqui aliquem videri. Magis autem exhibilandum *Fr. Bivarrii* commentum ad *Pseudo-Dextri Chronicon A. LIV.* qui verba illa *linguis loquentur novis*, de linguis etiam, quae nondum ullibi gentium erant, sed multo tempore post exortae sunt, ridicule prorsus interpretatus est: ita ut per eum Apostoli & lingua Gallica, & Hispanica, & Italica hodierna, loquerentur. Testimonium autem Apostoli de seipso, quod ex *Epistol. I. cap. XIV. vers. 13. ad Corinthios* *Gravesonius* repetit & adducit, minus apte profertur, quum illis verbis: *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*; nihil aliud significetur, quam Apostolum utpote Tarsensem Hellenisten Graece loqui scisse, & Chaldaice, non aliter, quam Iudaei Corinthii, ad quos scribebat, facerent, quod recte observabat *Simonius P. I. Hist. Critic. N. T. cap. X.* Et aliarum linguarum usum apud Corinthios comminisci, ut ille quidem facit, somnium purum putum esse dignoscitur; vel ait se habere gratiam linguarum aequae ac illos, eo tamen sensu, quo diximus. Consulatur superius *Caput XII. pag. 202.* ex quo id totum luculentius eminebit.

At

At si cui nihilominus alia sententia adridet, quam quidem communiorem esse inficiabitur nemo, & commodiori quidem ratione Novi Testamenti locos, quos protulimus, explicat; quemadmodum & alios, quos *H. Grotius* opponit, ut *I. Corinth. XII. 10. 12. 28. 30. & XIV. per totum*; hoc est, variis vere linguis Spiritus Sancti munere Apostolos loquutos esse; ipse quoque non multum repugnaverim; & tunc dicam Spiritum divinum certis de causis, & inscrutabilis providentiae rationibus, diversarum linguarum cognitionem eis indidisse, non tamen orationis nitorem & elegantiam tribuisse; sed eius gratiam iuxta naturales eorum dispositiones in eis quoad hoc esse operatam, ita ut qui cultior esset atque eruditior, disertior quoque, & in dicendo elegantior, videretur; qui minus autem, aliter; ut in *Luca & Ioanne* utraque exempla praeclarissima habemus, & observat *Cornelius a Lapide Canone XX.* Non me tamen latet *Io. Chrysostomum Homil. III. in Epist. I. ad Corinth. cap. I. in* diversa esse opinione, arbitrarique tenui dictione esse usos Apostolos *ὅτι ἀδυνάτῃ τῷ χάρισματος, ἀλλ' ἵνα μὴ βλάβῃ τὸ κήρυγμα.* Non imbecillitate muneris, sed ne praedicationi noceretur. Verum ex iis omnibus, quae haecenus a nobis tam late multipliciterque disputata sunt, aliud fortassis colligi plerisque omnibus videatur. Non me fugit quoque *Dionysium Alexandrinum* apud *Eusebium Lib. VII. Hist. Eccles. Cap. XXV.* in ea opinione fuisse, ut censuerit Spiritum Sanctum non res tantum, & sublimia mysteria, *Ioanni Evangelistae* suggessisse; verum etiam orationis copiam, & nitorem, elegantiamque, suppeditasse; sed quanti huiusmodi iudicium faciendum sit, inferius de *Ioanne* hoc agentes demonstrabimus.

Mul-

Multo autem minus quis nobis opponat divinam inspirationem, qua sacri Scriptores adiuti & directi suas commentationes exaraverint; illam enim eos omni errore, & mendacio, & lapsu, expertes fecisse facile concesserim; eruditos vero, & eloquentes, & cultos, & nitida elegantique oratione praestantes reddidisse, eadem facilitate negaverim. Id autem ut melius intelligatur, altius omne repetendum est, & quid de divino adflatu & inspiratione iudicandum sit, inquirendum. Itaque dupliciter inspiratio in divinis Scriptoribus considerata est, vel ut Prophetis, vel ut historicis, & sapientibus viris, qui & res gestas memoriae produnt, & recte vivendi praecepta, deque colendi ritus ceremoniasque, praescribunt. Et si de Prophetis agimus, quam mortalis animus futura praesentire non possit, certum exploratumque est quaecumque illi vaticinantur, a Deo eiusque Spiritu iis suggeri, vel monstrari; res tamen tantum, non etiam verba, & phrasin, & variam ipsius orationis compositionem; alioquin Prophetae omnes eodem stilo, atque eadem facundia loquuti essent, quam in omnibus unus atque idem Spiritus fuerit, id quod quidem prudenter observabat etiam Knatchbullus eruditus, licet heterodoxus, ad *Matthaei cap. XXVII.* scribens; *Distulit Spiritus sensum, non verba singula, vel verborum formam: uno enim tunc ore loquerentur singuli.* Eo autem lubentius Knatchbulli sententiam retuli, quod rigidiores Calviniani, ne unum quidem verbum in sacris Scripturis non inspiratum adgnoscentes, ab heterodoxo homine confutentur; quemadmodum & a *Lud. Capello*, qui tantum absuit ut id sibi persuaderet, quin *μνημονικὸν ἀμάρτυρον* *Capite V. Actorum* deprehendisse sibi visus est. *Qui lapsus*

μνη-

μνημονικαί, inquit, facile obrepunt, quum propositum nobis non est rerum gestarum seriem ordine narrare, & accurate notare; sed obiter & ex occasione data, aliquid, quod ad rem nostram facit, commemorare verbulo, quod hic a Luca fit. Atque huiusmodi lapsuum μνημονικῶν exempla nonnulla ab aliis notata sunt in sacris Scripturis. Et haec haereticus ille, quae qua censura perstringenda sint, videatur apud Gravesonium De Mysteriis & annis Christi Dissert. XXI. Diversum autem esse Prophetarum stilum, & a quocumque eorum vaticinia evolvente primore adspectu intelligitur, & perspicua sunt doctissimi Hieronymi hac de re testimonia. Nam ecce ad Paulum & Eustochium scribens ita de Esaia loquitur: *Ac primum de Isaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit; quippe ut vir nobilis, & urbanae eloquentiae, nec habens quidquam in eloquio rusticitatis admistum. Unde accidit ut praeceteris florem sermonis eius, translatio non potuerit conservare.* De Ieremia autem hoc iudicium profert: *Ieremias Propheta cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Ebraeos Isaia & Osee & quibusdam aliis prophetis, videtur esse rusticior, sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetaverit.* Porro simplicitas eloquii, a loco ei, in quo natus est, accidit. *Fuit autem Anathotites, qui est usque hodie viculus, tribus ab Ierosolymis distans millibus.* De Ezechiele autem haec habet: *Sermo eius nec satis disertus, vero nec admodum rusticus est: sed ex utroque medie temperatus.* Quare exploratae fidei esse videtur Prophetarum eloquutionem divinitus inspiratam non fuisse, & de rebus sensibusque tantum illud Athenagorae intelligendum, quo adfirmat in Legatione pro Christianis Prophetas esse, *οὗ κατ' ἑσπεριν ἃ ἐν αὐτοῖς λόγοις κινήσαντες αὐτοὺς τὸ πνεῦμα*

τος, ὃ ἐνεργεῖντο ἤξεφώνησαν¹ συγχεταμένα τῷ πνεύματος
 ὡς αὐτὴ καὶ αὐλητῆς, αὐτὸν ἐμπνεῦσαι. *Qui extra se suas-*
que cogitationes positi, divini spiritus impulsu, quid-
quid illa in ipsis efficiebat, eloquebantur; quum Spi-
ritus eis ceu organis uteretur, ut tibiis ad inflandum
uti solet tibicen. In illud autem non inquiram, quod
 a quibusdam disceptatur, an Prophetæ dum furore
 quodam correpti, seu verius divino Spiritu adflati,
 oracula funderent, ea, quæ efferrent, intelligerent,
 necne; nam verum utrumque esse potuisse, mihi fa-
 cile persuadeo, & quædam interdum Prophetas, quæ
 dicerent, ignorasse; quædam vero probe aliquando
 percepisse; quod quidem sacrarum litterarum, & Pa-
 trum auctoritate facile stabiliri posset, ut apud *Nour-*
rium Adpar. ad Biblioth. Maxim. Patrum Dissert. XII. in
saecul. I. Cap. III. §. VIII. & Dissert. III. in saecul. II.
Cap. IV. §. V. videre est. Quod vero attinet Scriptores
 historicos, & vitae praecepta tradentes; si ea, quæ
 ipsi viderunt, aut alii narraverunt, docueruntque,
 litteris mandant, tunc non eloquentiam tantum & vo-
 ces, sed nec res ipsas divinus Spiritus sufficit; at tan-
 tum praesidii ac gratiae largitur, ut in his scribendis
 illi nec fallant nec fallantur, sed omnia vera & indu-
 bitata litterarum monumentis commendent. Tunc
 quoque nec methodum, nec ordinem rerum scri-
 bendarum, docet, sed liberum scriptoribus arbitrium
 permittit, ut vel ex ipsis Evangelistis liquido con-
 stat res easdem passim ordine diverso narrantibus,
 quæ omnia mire confirmat *Augustinus lib. II. De*
Consensu Evangelistarum cap. XII. numer. 27. & 28.
& Caietanus Comment. in Cap. I. Lucae. & nisi *Wol-*
zogenii, hominis Sociniani, nomen exhorrescerem,
 illa eius verba ex *Commentario in caput I. Matthaei*
 proferrem, quæ mire meam distinctionem adductam
 ad-

adstruunt, & sunt quae sequuntur: *Et si omnis scriptura sacra a Deo inspirata est, omnesque sacri Scriptores, quasi amanuenses Sancti Spiritus fuerint, longe tamen alio ac diverso modo Deus per Evangelistas & Apostolos loquutus est, qui ea, quae sub Evangelio gesta sunt, descripserunt, quique quae sciverunt, ante didicerunt, quam per Prophetas qui de futuris rebus vaticinati sunt. Nam hi quodammodo violenter a Deo rapti sunt, ut ipsi baud intellexerint quid loquerentur, & quorsum verba eorum spectarent . . . Illis autem Spiritus Sanctus solummodo ita adstitit, ut in descriptione eorum, quae bene norant, memoria ipsorum infirma ac labilis ab errore lapsusque praeservaretur; ideo eius testimonio, & auctoritate minime abutor, quum meae disputationis vim ex puris castisque orthodoxorum Theologorum fontibus, non ex lutulentis & foetidis haereticorum lacunis, deducere velim. Idem dicendum est de moralibus praeceptis, quae quidem ipsa ratione duce intelliguntur, & traduntur; etenim tunc etiam sufficit ut Spiritus divinus adsistat, nequid falsi, aut pravi fortassis, humana imbecillitate admisceatur. Hisce rite praestructis iam patet, arbitror, diversa esse inspirationis genera, quae nos duo cum doctissimo Melchiore Cano esse adseverabimus; unum, quo cuncta Spiritus Sanctus revelat & suggerit; alterum, quo adflatum Scriptorem illustrat ac dirigit. Non adserimus, inquit ille Lib. II. De locis Theolog. cap. XVIII. per immediatam Spiritus Sancti revelationem, quae quidem proprie revelatio dicenda sit, quamlibet Scripturae sacrae partem fuisse editam. Quin Lucam, quae ab Apostolis accepit, ea scripto ipse mandavit, ut in Evangelii sui Prooemio testatur. Et Marcum, quae a Petro didicerat, rogatum a discipulis scripsisse, auctores*

florēs sunt Clemens in VI. Disposit. libro apud Eusebium lib. II. Eccles. Hist. Cap. XV. Papias apud eundem eodem libro &c. & Lib. VIII. cap. ult. Origenes Lib. I. Commentariorum in Matthaeum eodem Eusebio referente Lib. VI. cap. XVIII. & Eusebius quoque ipse Lib. III. cap. IV. & Hieronymus de Viris illustribus in Marco ; & Irenaeus Lib. III. Adversus Haereses cap. I. Sive ergo Matthaeus & Ioannes, sive Marcus & Lucas, quamvis illi visa, hi audita, referrent, non egebant quidem nova Spiritus Sancti revelatione, egebant tamen peculiari Spiritus Sancti directione. Atque ita quidem ille. Sed & si tertium inspirationis genus quis inducere tentaverit, quod ex quibusdam Iesuitarum Lovanensium, Lessii scilicet, & Amenii, Thebus erui potest, ipse non refragabor. Illae autem Theses sunt quae sequuntur : I. Vt aliquid sit scriptura sacra, non est necessarium singula eius verba inspirata esse a Spiritu Sancto. II. Non est necessarium, ut singulae veritates & sententiae sint immediate a Spiritu Sancto ipsi Scriptori inspiratae. III. Liber aliquis, qualis fortasse est secundus Machabaeorum, humana industria sine adfuentia Spiritus Sancti scriptus ; si Spiritus Sanctus postea testetur ibi nihil esse falsum, efficitur scriptura sacra. Has quidem Theses facultas Theologorum Lovanensium & Duacensium censura sua perstrinxit, atque damnavit, sed iniuria, ut late demonstravit non tantum Societatis Iesu Theologus praestantissimus Cornelius a Lapide in Epistolam II. ad Timotheum commentans ; sed etiam R. Simonius Tom. I. Hist. Critic. N. T. Cap. XXIII. & Calmetius Dissertat. De divinatorum Scriptorum Inspiratione. Non tamen memorati illi Iesuitae Lessius & Amenius, primi vel soli inter suae congregationis socios fuerunt, qui huiusmodi sententiam profer.

ferrent, sed Bonfrerius etiam Prolog. cap. VIII. sect. I. Mariana Tract. De Vulgat. Edit. Bellarminus Tract. De Verbo Dei in eadem se fuisse haeresi luculenter ostendunt: quam quidem Frassenius Minorita tandem amplexus est in suis *Disquisitionibus Biblicis* & tres inspirationis species introduxit, antecedentem, concomitantem, consequentem. Sed antequam hi omnes huiusmodi opinionem invehent, vel adstruerent, iam a Caietano in Caput I. Lucae scribente excogitata fuerat; eandemque Ferdinandus De Asealanta in *Clipeo Praedicatorum* Lib. I. Cap. IV. docuerat. Ex his igitur omnibus proclive est colligere, verissima esse quae de inspiratione superius stabilivi; vel saltem verisimiliora, quam cetera; & praecipue non verba ipsa omnia, nec narrandi ordinem viamque, Spiritu Sancto dictante & docente, a divinis Scriptoribus adhibitam fuisse; id quod confirmat inter antiquos in primis S. Agobardus Lugdunensis, qui *Libro adversus Fredegisum*, ita scribit: *Adparet etiam in his verbis vestris quod ita sentiat de Prophetis & Apostolis, ut non solum sensus praedicationis, & modos, vel argumenta dictionum, Spiritus Sanctus eis inspiraverit, sed etiam ipsa corporalia verba extrinsecus in ore illorum ipse formaverit. Quod si ita sentitis, quanta absurditas sequetur, quis dinumerare poterit?* Et deinde pergit absurda percurrento, quae inde defluerent, & omnia auctoritate Scripturarum confirmando; atque ex intervallo ait: *Si secundum vos, omnibus auctoribus divinorum librorum exteriorem nobilitatem aequaliter ministravit Spiritus Sanctus; quare unus Apostolus, idest, Paulus, disertior invenitur in Ebraica lingua quam in Graeca, sicut praedictus Hieronymus in praefatione Epistolae, quae ad Ebraeos praetitulatur, scribit?* Et inter recentio-

tiores *Cornel. a Lapide Can. XX. Per Sanctos Scriptores*, inquit, *ita accomode loquutus est Spiritus Sanctus*, ac si ipsi suo nutu, conceptu, voce, loquerentur & scriberent. Hinc est quod Iesuitae Romani in sua *Ratione studiorum Titul. De reliq. Opinion. delectu in Theol. facien. scriptum reliquere: Probabilius est verba primorum exemplarium ac fontium incorruptorum fuisse omnia & singula a Spiritu Sancto dictata secundum substantiam, multiformiter tamen pro varia instrumentorum conditione. Adduntque insuper illud secundum substantiam probabiliter tantum dici, ita ut eadem probabilitate negari id posse non omnino dissimulent. Scio equidem videri aliud antiquis Patribus placuisse, & omnia quae in divinis litteris habentur sive sensus, sive phrasae ac verba, Spiritu Sancto adflante, scripta fuisse, ut Irenaeo lib. II. cap. XLVII. Tertulliano contra Hermogenem cap. XXII. Origeni Philocaliae cap. X. & lib. V. contra Celsum. Cypriano sermone de Opere & Elemosyna; Gregorio Thaumaturgo Serm. De Adnunc. B. M. V. Clementi Alexandrino lib. II. Stromat. Eusebio Hist. Eccles. lib. V. cap. ultimo. Epiphanio Haeresi LXXVI. Gregorio Nysseno Orat. VII. contra Eunomium. Chrysostomo Homil. XXVI. in Genesim, Hieronymo, & Augustino pluribus locis. At si res probe expendatur, facile adparebit isthuc ipsum ab illis adfirmari, ita tamen ut aliqua e tribus illis inspirationis speciebus in hisce omnibus reperiatur; nec quidquam amplius ab iis exigi, quum ipsi se in hoc haudquaquam determinaverint. Egregie igitur ac praeclariter laudatus Calmetius in fine commemoratae Dissertationis: At Theologi, inquit, qui duos tresve inspirationum species distinxerunt, & qui in eo cum antiquis Patribus conveniunt dum adserunt universam scripturam inspiratam*

tam fuisse, & esse irrefragabilis auctoritatis; hi ab iisdem Patribus non sunt secernendi; non in aliam enim discedunt sententiam, sed Patribus honorem habentes, id clarius explicant, quod illi rudiori methodo defenderunt; neque varia inspirationum genera inducunt, nisi ut facilius haereticorum ora praecludant, & dogma, quod nonnullae difficultates obnubilant, dilucidius exhibeant. Qui eos impugnaverunt, quamvis ea de re & Patrum conclusiones, & Ecclesiae decreta exciperent, ab eiusdem Ecclesiae & Patrum Spiritu eisdem discessisse putarunt. Verumtamen nulla sane alia apud ipsos, quam vocum & phrasum varietas. Quum autem res serio perpenditur, difficillime ab eorum distinctione abstinere posse invenimus; unaque utile illud adgnoscamus, si sacros Auctores, ut divinam auctoritatem obtineant, Spiritus Sancti, a quo ducebantur, ne in errorem inciderent, directionis & praesentiae tantummodo indigos fuisse fateamur.

De Apostolorum & primitivorum Christianorum sapientia.

C A P V T XVI.

AT si Apostoli cultiorum litterarum rudes erant, si profanas doctrinas minime callebant, si viles, abiecti, contemti; quid nam dignum proferebant, dicat aliquis, unde tamquam doctores sapientissimi ab omnibus subspecterentur? Meis hic, aut alterius alicuius, verbis opus non est, nisi Apostoli gentium Pauli ita primum ad Corinthios scribentis: *Et sermo meus &*
A a pra-

praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis: ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. SAPIENTIAM AVTEM LOQVIMVR INTER PERFECTOS: SAPIENTIAM VERO NON HVIVS SAECVLI, NEQVE PRINCIPVM HVIVS SAECVLI, QVI DESTRVNTVR: SED LOQVIMVR DEI SAPIENTIAM IN MYSTERIO, QVAE ABSCONDITA EST, QVAM PRAEDESTINAVIT DEVS ANTE SAECVLA IN GLORIAM NOSTRAM; quam nemo principum huius saeculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Sed sicut scriptum est: quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum: NOBIS AVTEM REVELAVIT DEVS PER SPIRITVM SVVM. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita & quae Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut SCIAMVS QVAE A DEO DONATA SVNT NOBIS: quae & loquimur non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Huiusmodi erat Apostolorum scientia, doctrina, sapientia plane admirabilis, qua oratores omnes, omnes philosophos, & huius mundi sapientes, immenso intervallo superabant. Quod noscens Apostolorum discipulus & successor Clemens Epistola ad Corinthios num. XXXVIII. scribebat: ὁ σοφὸς ἐν δακνύδῳ τὴν σοφίαν αὐτὴ μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς. Sapiens ostendat sapientiam suam non in verbis, sed in bonis operibus. Verum professus est Lucianus
vel

vel invitus ubi *De morte Peregrini τὴν θάνατον σοφίαν καὶ χειριστῶν*, quamquam ἀπενικῶς, nuncupat. Et ab ea victam & expugnatam humanam sapientiam iure admiratur & praedicat *Chrysostomus Homil. III. in I. Epist. ad Corinth. Cap. I.* ut superius pag. 342. videbamus. Ad hanc Apostolorum sapientiam respiciens eruditissimus Hieronymus ita Paulino scribebat: *Cur dicitur Paulus Apostolus vas electionis? Nempe quia legis, & sanctarum scripturarum armarium est. Pharisei stupent ad doctrinam Domini: & mirantur in Petro & Ioanne quomodo legem sciant, quum litteras non didicerint, Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio, tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggererebat; & erant iuxta quod scriptum est διδιδάκτοι. Duodecim annos Salvator impleverat, & in templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem, quorum uterque dicere poterat: Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. Ioannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde vox illa obsecro: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum? λόγος enim Graece multa significat. Nam & verbum est, & ratio, & supputatio, & causa uniuscuiusque rei, per quam sunt singula, quae subsistunt. Quae universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit, hoc Demosthenes eloquens ignoravit. Perdam, inquit, sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo. Vera sapientia perdet falsam sapientiam; & quamquam stultitia praedicationis in cruce sit, tamen Paulus sapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non saeculi huius, nec principium istius saeculi, quae destruitur: sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam prae-*

destinavit ante saecula. Dei sapientia Christus est. Christus enim Dei virtus, & Dei sapientia. Haec sapientia in mysterio abscondita est: de qua & noni Psalmi titulus praenotatur, pro occultis filii, in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi; & qui in mysterio absconditus erat, praedestinatus est ante saecula. Praedestinatus autem & praefiguratus in lege & prophetis. Haec quidem sapienter Hieronymus: sed mirabiliter ad rem faciunt, quae Adamantius Origenes Lib. III. contra Celsum his verbis differtat: Ἀλλ' αἰὶς τὰ γεγραμμένα ἐν τῇ ἀπὸς Κορινθίους ἀποτέρεα τῷ παύλῳ ὡς ἀπὸς Ἑλλήνας καὶ μέγα φουσῶντας ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ, κελίηκέ τινας ὡς ᾤ λόγῳ μὴ βυλομένοις σοφούς. ἀλλ' ἀκούειν ὁ τὰ τοιαῦτα νομίζων ὅτι ὡσπερ διαβάλλων ἀνδρώπῳ φάυλος ὁ λόγος, φησὶν αὐτὸς εἶναι ὁ περὶ ἡβῆ νοητῆς, καὶ ἀοράτων, καὶ αἰώνιων σοφῆς, ἀλλὰ περὶ ἡβῆ αἰδητῆς μόνων ἀπαγματευσαμένους, καὶ ἐν τούτοις τὰ πάντα τιθεμένους εἶναι τοφῆς ᾤ κόσμῳ, ὅτῳ καὶ πολλῶν ὄντων δογμάτων, τὰ μὲν συναγορεύοντα ὕλη καὶ σώμασι καὶ πάντα φάσκοντα εἶναι σώματα ἀπονημένους ὑφιστηκότες, καὶ μηδὲν περὶ ταῦτα εἶναι ἄλλαν ἢ λεγόμενον ἀόρατον, ἢ τε ὀνομαζόμενον ἀσώματον. φησὶν εἶναι σοφίαν ᾤ κόσμῳ καταργημένην καὶ μωραίνουμένην, καὶ σοφίαν ᾤ αἰῶνος τέτῃ. τὰ δὲ μετὰ τιθέμενα τὴν ψυχὴν ἀπὸ ἡβῆ τῆδε ἀπαγμάτων ἐπὶ τὴν παρὰ θεοῦ μακαριότητα καὶ τὴν καλυμένην αὐτῷ βασιλείαν καὶ διδασκοντα καταφρονεῖν μὲν ὡς ἀποσκαίρων πάντων ἡβῆ αἰδητῶν καὶ βεπλομένων, σπεύδον δὲ ἐπὶ τὰ ἀόρατα, καὶ σκοπεῖν τὰ μὴ βλεπόμενα, ταῦτά φησιν εἶναι θεοῦ σοφίαν. Sed fortasse quae scripsit Paulus in prima ad Corinthios tamquam ad Graecos & Graeca sapientia tumidos ac elatos, commoverunt aliquos, quasi pollet & resiceret Paulus suo illo sermone sapientes. Sed audiat qui sic existimat, quemadmodum sermo ille improbos homines accusans ait, non esse in rebus, quae intellectu non oculis percipiuntur, & aeternis sapien-

tes,

tes, sed in iis modo, quae in sensus incurrunt, occupatos, in his summa rerum ponere, esse mundi sapientes: sic quum multa sint placita philosophorum, quae materiae & corporibus patrocinantur ac consentiunt, & omnia praesertim, quae subsistunt, corpora esse adfirmant, nihilque praeterea esse aliud, sive invisibile dicatur, sive incorporeum nominetur: ait esse sapientiam mundi abolitam & infatuatam, & sapientiam seculi huius. Quae vero mentem ab humanis hisce rebus ad eam, quae apud Deum est, beatitudinem, & ad regnum ipsius transferunt, & omnia quae sentiuntur ac videntur, tamquam caduca & temporaria contemnere docent, ad invisibilia properare, & speculari, quae non videntur, haec Dei sapientiam vocat. Haftenus Origenes, ex cuius dictis abunde cognoscere est, quae sapientia esset Apostolorum, quae doctrina atque eruditio. Quod quidem totum confirmatur ab hisce omnibus antiquiore Ignatio Antiocheno Episcopo ubi Epistolam ad Smyrnaeos ita exorditur: Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸ Θεὸν καὶ ὅπως ὑμεῖς σοφίσαντα, ἐνόντα καὶ ὑμεῖς κατηρητισμένοι ἐν ἀνικνίῳ πίστεϊ κτλ. *Glorifico Iesum Christum Deum, qui tanta vos sapientia donavit. Cognovi enim vos perfectos in fide immota &c.* Hoc quoque sensu beatus Martyr Patricius Episcopus se sapientem esse, sapientiaque philosophos superare dicebat, ut ex eius *Actis* intelligimus, quae MS. Graece in Bibliotheca Laurentiana adservantur, & a Bollandianis & Ruinarto edita sunt. Et hoc sensu ipsae Christianae feminae, & pueri ipsi, docti sapientesque dicuntur ab Eusebio Praep. *Evangel. Lib. I. cap. III. & Lactantio Lib. V. Cap. XX.* Alii autem viderint an eodem pariter intellectu sapientes Christiani accipiendi sint apud Gruterum pag. MXLVIII. In monumentis Christianis:

B . M .

ACTIAE INNOCENTIAE
 SVMMAE CASTITATIS
 AC SAPIENTIAE FEMINAE
 QVAE VIXIT ANNIS P.

M. XLIII. M. VIII. D. IIII. IVL.

AVGVSTINVS SVBDIAC.
 CONIVGI DVLCISSIMAE
 CONVIXIT ANN. VII. M. IIII.
 D. XX. CONTRA VOTVM
 B . M . M . P .

Et pag. MLV.

MIRAE INNOCENTIAE AC SAPIENTIAE
 PVERO

MARNANO QVI VIXIT A. IIII. ET
 MENSES IIII. DIES II.

QVIESCIT IN PACE D. PRID. KAL. DEC.
 ARBETIONE ET
 LOLLIANO COSS. PARENTES FECERVNT. P.

Hoc est anno Christi 355.

Alia quoque ubi *Pelagius* puer *Sapiens* adpellatur apud eundem occurrit. Hinc non mirum si Apostolorum vestigiis insistentes primi Christiani, profanam eruditionem, & Rhetorum phaleras, commentaque Philosophorum, aut contemnerent, aut negligerent, ut late a nobis superius demonstratum est; sed omni studio ac sedulitate in eam sapientiam incumberent, quae Dei sapientia a *Paulo* nuncupatur, quaeque mentes, terrenis hisce & caducis rebus,

bus contemtis, ad coelestia & aeterna evehit, atque sublimat; quaeque una efficit ut veram & non fucatam philosophiam profiteamur. Aliam igitur ab hac scientiam & philosophiam, ne scientiam quidem & sapientiam primitivi Christiani prudentissime existimabant: Τὸ μέντοιγε, inquit *Origenes Lib. III. contra Celsum*, ἐν πεπαιδευμένοις ἀριθμῶν τὴς ἐσφαλμένα δόγματα ἔχοντας, ἢ δ' οἱ Ἑλλήνων φιλόσοφοι φήτουσι. καὶ κατὰ τὸ ἡμέτερον δὲ λόγον ἢ ἐς σοφίαν πονηρίας ἐπισημῶν πονηρίας δὲ ἢ ὅπως ὀνομάσω ἐπισημῶν ἐστὶν ἐν τοῖς ψευδοῦσι καὶ ὑπὲρ σοφισμάτων ἠπατημένοις. *Sed in eruditorum numero habendos esse, qui falsis opinionibus imbuti sunt, neque Graecorum Philosophi dixerint, & iuxta nostram doctrinam sapientia non est scientia nequitiae: nequitiae autem, ut ita dicam, in iis est scientia, qui falsis opinionibus adhaerescunt, praestigiis fallacisque decepti.* Sed de antiquorum Christianorum scientia & institutione audiamus iterum loquentem eodem libro *Origenem*, atque ita scribentem: ἡμεῖς γὰρ δὴ δυνάμεις πάντα πράττομεν ὑπὲρ τῶν φρονιμῶν ἀνδρῶν γενέσθαι τὸ συλλογὸν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐν ἡμῖν μέγιστα καλὰ καὶ θῆκα· τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς ἀπὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν ἕως μίσθον, ἵνα εὐπορούμεν συνεξῆς ἀκροαθῆς, ἀποκρυπταμένους δὲ καὶ συσπῶμεν τὰ βαθυτέρα, ἵππων ἀπλυστέρως διαρῶμεν τὴς συνερχομένους καὶ διορίστους λόγων τροπικῶς ὀνομαζομένων γὰλα. *Nos enim quantum viribus atque animis valemus, id enitimur ut coetus noster hominum prudentium coetus sit, & nostra omnia quammaxime honesta & divina. Tunc audemus in iis, quae ad communitatem habemus, sermonibus in medium adferre, quum prudentes habemus auditores: occultamus vero profundissima quaeque, quum videmus rudiores convenisse, qui potius egeant iis sermonibus, qui figurate las nominantur.* Alibi autem eodem libro inquit: Οἱ καὶ διὰ ἀναγνοσμάτων, καὶ διὰ ὧν ἕως τὰ ἀναγνώ-

ματα διηγῆσαι, ἀπαρτίποντες μὲν τὴν εἰς τὸ θεὸν ἡμῶν ὅλων
 εὐτίθειαν, καὶ τὰς συνθροῦντας ταύτη ἀρετὰς, ἀποτίποντες δὲ
 ἀπὸ τῆ καταφροῦν τῆ θείας, καὶ πάντων ἡμῶν παρὰ τὸ ὀρθὸν λό-
 γον ἀπαρτιομένων. Nos qui & lectione, & eorum exposi-
 tione quae lecta sunt, ad summi Dei cultum, & quae
 illi cognatae sunt virtutes cobortamur; a contemptu
 divini Numinis, & rebus omnibus, quae praeter ra-
 tionem fiunt, debortamur. Tertullianus autem Apo-
 logetici Cap XXXIX. scribit: Cogimur ad littera-
 rum divinarum commemorationem si quid praesentium
 temporum qualitas, aut praemonere cogit, aut reco-
 gnoscere. Certe fidem sanctis vocibus pascimus, spem
 erigimus, fiduciam figimus, disciplinam praeceptorum
 nihilominus inculcationibus densamus. Itidem etiam
 exhortationes, castigationes, & censura divina. Agit
 ibi de Christianorum coetibus. Ecce primorum Chri-
 stianorum scholas; ecce instructionem; ecce doctri-
 nas. Sed rem amplius & enucleatius exsequitur
 idem Theologus praestantissimus ita Libro De Prae-
 scriptionibus scribens, dum Christianis dogmatibus
 periculosas ac noxias profanas doctrinas ostendit:
 Hae sunt doctrinae hominum & daemoniorum prurien-
 tibus auribus natae, de ingenio sapientiae saecularis:
 quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi con-
 fusione etiam philosophiae ipsius elegit. Ea est enim
 materia sapientiae saecularis, temeraria interpretres di-
 vine naturae dispositionis. Ipsae denique haereses a
 philosophia subornantur. Et mox quum locum prae-
 signem Apostoli ad Colossenses scribentis & in-
 vane philosophiam damnantis, protulisset, Fuerat,
 inquit, Athenis (hoc est Paulus) & istam sapien-
 tiam humanam, adfectatricem & interpolatricem ve-
 ritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque in suas
 haereses multipartitam varietate sectarum invicem re-
 pu-

pugnantium. Quid ergo Athenis & Ierosolymis? quid Academiae & Ecclesiae? quid haereticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. Viderint qui Stoicum, & Platicum, & Dialecticum, Christianis praetulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Evangelium. Quum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, non esse quod ultra credere debemus. Atque ita quidem ille. In similem autem sententiam scribit Clemens eruditissimus Protreptico: διό μοι δοκᾷ ἐπεὶ αὐτοὺς ἤκουσας ἡμᾶς οὐρανόθεν ὁ λόγος, ἡμᾶς ἐπ' ἀνδρωπίνην εἶναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν, ἐτι ἀθῆνας καὶ τὴν αἰὲν Ἑλλάδα πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν πολυπραγμονούντας. . . . πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατηχᾷ, καὶ τὸ πᾶν ἥδη Ἀθῆναι καὶ Ἑλλάς γίγνεται τῷ λόγῳ. Quamobrem, ut mihi videtur, quoniam ipsum Verbum ad nos venit coelitus, non est nobis amplius eundem ad humanam doctrinam Athenas, & aliam Graeciam, quin etiam Ioniam. quaerendo, curioso magister omnia nunc sonat, & universum iam Athenae & Graecia factum est Verbo. Cuius verba mirabiliter confirmantur a Theologo disertissimo Euseb. Hieronymo, qui Prooemio in Librum III. Commentar. in Epist. ad Galatas dum Christianorum studia & doctrinas indicat, & prae aliis extollit ita scriptum reliquit: Quotusquisque nunc Aristotelem legit, quanti Platonis vel libros novere, vel nomen? Vix in angulis ociosi eos senes recolunt. Rusticanos vero & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat. Haec primitivorum Christianorum studia non a Scriptoribus nostris tantum fuisse docemur, sed & de iisdem Ethnici etiam ipsi

ipſi teſtantur. Nam vetuſtus Auſtor Dialogi, cui *Philopatris* titulus eſt, adfirmat pſalmos eos & hymnos tota nocte cantare ſolitos, ita eos loquentes inducens: ἡλίου δέχα ἄντιοι διαμενόμεν, καὶ ἐπὶ πᾶνυχας ὕμνων δῖας ἐπαγγευμένοντες κτλ. *Soles decem ieiuni, & abſque cibo perſeverabimus, & ad hymnos tota nocte cantandos vigilantes &c.* Sed & *Plinius* *Epistoſa* ad *Traianum* idem de ſtudiis coetibusque *Chriſtianorum* ſcribit. Hoc autem omne graviffima *Pauli* auctoritate confirmatur, qui ad *Timotheum* ſcribit *ab infantia ſacris litteris eruditum, & hortatur ad ſtudium lectionis ne negligat gratiam, quae data ſit ei per impoſitionem manus preſbyteri. Tito praecipit, ut inter ceteras virtutes Epifcopi, quem brevi ſermone depinxit, ſcientiam quoque eligat ſcripturarum. Obtinentem inquit eum qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem, ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & contradicentes evincere, quae ſunt verba Hieronymi ad Paulinum. Vnum igitur erat apud antiquos illos & primitivos Chriſtianos ſacrarum Scripturarum ſtudium, quas iugiter meditando ſapientiam altius imbibebant, & mentem ac deſideria, ſpretis terrenis, ad coelum elevabant: quod praecipue factio illo memorabili oſtenderunt, quum profanos omnes libros illi, qui fuerant curioſa ſectati, *Ephesi* combuſſerunt; quorum quidem pretia quinquaginta millium drachmarum ſummam comple-
re deprehenſa ſunt, ut memoriae prodidit ſcriptor divinus *Lucas* *Actor. Cap. XIX.* Sed egregie, & ad rem proſecto his olim verbis ad Deum exclamaverat *Auguſtinus* *Confessionum Lib. V. Cap. IV. Fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum eſt, & quaſi nihil habens omnia poſſidet inhaerendo tibi, cui ſerviunt omnia, quamvis nec ſaltem ſeptemtrionum gyrum no-*
ve-*

verit, dubitare stultum est; quin utique melior sit, quam mensor coeli, & numerator siderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensura, & numero, & pondere, disposuisti. Sapientes igitur erant Christiani olim sublimi hac sapientia, hancque unam se amplexari profitebantur adversus eos qui illos indoctos & ineruditos esse accusabant. Ὅτι δὲ βούλεται, inquiebat Lib. III. contra Celsum. Origenes, ἡμᾶς εἶναι σοφῶς ὁ λόγος, δακτύλιον καὶ ἀπὸ τοῦ παλαιῶν καὶ Ἰουδαϊκῶν γραμμῶν, οἷς καὶ ἡμᾶς χρῶμεθα ἢ ἢ ἡττόν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μετὰ τὸν Ἰησοῦν γραφέντων καὶ ὡς τοῖς Ἑλληστικαῖς εἶναι πεπιλεγμένον. Quod vero nos divinus sermo velit esse sapientes veteribus & Iudaicis scriptis, quibus & nos utimur, demonstrandum: nec minus tamen & ex iis quae post Iesum scripta sunt, & in Ecclesiis esse creduntur. Hinc, quum ad res tantum coelestes animum adverterent, & terrena despicerent, Auctor perantiquus, Dialogi, qui Philopatri inscribitur, iniuria eos inridens ἀεροβατῶντας ἀεὶ gradientes & sublimes, καὶ αἰθέριος αἰθερίος, appellat; adeoque eos de rebus coelestibus, & sideribus usque illudens interrogat, inquit: ὅπως τὰ δῆρσι δυνάτες καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ πάντα καθορῶντες ἐξυσερκεῖσθαι καὶ τὰδε νοοῦκατε. πῶς δὲ τὰ τῷ αἰθέρι; μὴν ἐκ λαΐψυ ὁ ἥλιος; ἢ δὲ σελήνη κατὰ κείμενον γενήσεται; ὁ Ἄρης αἰ τετραγωνήσῃ; Δία κατλ. Vos supra terram & in sublime sublatis, & ceu ex alto cuncta intuentes acutissime, & haec intellectu adsequuti estis scilicet: sed quo pacto ea quae in aethere sunt habent sese? Num deficiet sol, & ad perpendiculum Luna interponetur? Num Mars quadrangulo aspectu Iovem aspiciet &c. Sed impudenti huic calumniatori respondere poterant Christiani cum Cypriano Lib. De bono Patientiae: Nos philosophi non verbis, sed factis sumus:

mus: nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferrimus. Virtutum conscientiam magis, quam iactantiam novimus; non loquimur magna, sed vivimus. Haec autem quum ipsa etiam Ethnicorum sapientiorum confessione vera philosophia esset, non mirum si Patres fere omnes coelestem Christianorum sapientiam philosophiae nomine frequenter indigetarunt, & iure quidem optimo. Nam inter *divinam* & *humanam* Philosophiam distinguit *Vincentius Lirinensis Commonit. cap. XIII.* & *Gregorius Nyssenus in Vita Gregorii Thaumaturgi*, fidei nostrae doctrinam τὴν θεϊὰν φιλοσοφίαν vocat. Eamdem *Salvianus massiliensis Lib. IV. de Gubernat. Dei*, adpellat *Philosophiam Christianam*; uti *Eusebius Histor. Eccles. Lib. II. cap. XIII.* & *lib. IV. cap. VIII.* Χριστιανὴν φιλοσοφίαν, atque τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, quae posterior adpellatio *Clementis* quoque *Alexandrini* est sub finem *Strom. I.* atque *Socratis Histor. Eccles. lib. IV. cap. XXVII.* & τὴν κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν, ac τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν *Clement Alexandrinus Lib. VI.* & in *Protreptico*; τὴν κατὰ ἡμᾶς φιλοσοφίαν, *Gregorius Nazianzenus Orat. in Gregorium Nyssenum.* Εὐαγγελικὴν φιλοσοφίαν, *Theodorus Therapeut. lib. XII.* ubi etiam Christianos, nuncupat Philosophos: quemadmodum *Philosophi nostrae sectae, quam tuemur*, iidem *Lactantio* audiunt sub initium *Libri de opificio Dei*; & οἱ φιλόσοφοι τῷ Θεῷ *Clementi Alexandrino Stromat. VI.* Quos quidem describens tibi *Clemens*, φιλόσοφοι, inquit, λέγονται παρ' ἡμῖν μὲν οἱ σοφίας ἐρωῶντες τὰ πάντων δημιουργοῦ καὶ διδασκαλίου, ταῖς γνώσεως τῷ ᾧ τῷ Θεῷ. *Philosophi apud nos dicuntur, qui amant sapientiam, quae est omnium opifex & magistra, hoc est, filii Dei cognitionem.* Pertinet quoque huc, quod scripturae Vet. Test. dogmata, κατὰ παρὰ ἑβραίοις σοφίαν φιλοσοφημένα, vocat

Ori-

Origenes contra Celsum lib. VI. quodque de Ebraeorum agens Prophetis, Augustinus, Ipsi, inquit, eis erant Philosophi, hoc est, amatores sapientiae; ipsi sapientes; ipsi Theologi; ipsi Prophetae; ipsi doctores probitatis atque pietatis. lib. XII. de Civit. Dei cap. XLI. Item quod tradita in Pentateucho doctrina ἡ κατὰ Μωσέα φιλοσοφία Clementi Alexandrino dicitur Strom. I. uti βάρβαρος φιλοσοφία, & σοφία aliquoties Tatiano contra Graecos. Eodem denique refer quod Chrysostomus ait in I. Corinth. Homil. V. μεγάλη δύναμις, τὸ τὸς ἀπερρέιμηνους, καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθήματος ἀψαμίνους τὸν αὐτὸν ἀφείζεσθαι ὑπὲρ τῶν ὀφθαλμῶν παιδεύων φιλοσοφῶν. Est magna virtus ac potentia abiectionis, & qui nullam unquam attigerunt disciplinam, repente docere philosophari, quae sunt supra homines. Speciatim vitam Monasticam Isidorus Pelusiota τὴν θεαν φιλοσοφίαν vocat Lib. I. Epist. CCLX. Et Socrates de Monachis loquens, quos vi a vita Monastica Theophilus Alexandrinus abstraxerat, Hist. Eccles. lib. VI. cap. VII. ἠνιώντο, inquit, ὅτι μὴ ἐφιλοσόφουν ὡς ἐθέλον. τῇ ἀσκήσει προσκείμενοι. Aegre ferebant, quod ipsis non liceret, sicut volebant, philosophari, & Monasticae disciplinae studiis incumbere. Frequenter item Philosophiae vocabulo sic utitur Philo libro περὶ βί' αὐθου, ubi de Therapeutis, illorumque studiis agit; & creber est etiam huiusmodi phraeos apud Nicophorum Callistum eodem sensu usus. Ob hanc igitur Philosophiam iure negat Clemens Alexandrinus Lib. I. Paedag. Cap. VI. Christianos appellari posse pueros & infantes ad eorum disciplinarum ignorantiam respiciendo; οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαγωγῆσαι, καὶ εὐκαταφρόνητον τὴν μαθήσεως ἀποσηγορεύμεθα, καθὼς οἱ εἰς γνῶσιν πεφυτισμένοι διαβεβλήκασιν. Non enim nos pueri & infantes, ad-

pel-

pellati sumus, quod sit puerilis & contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati sunt, qui sunt inflati scientia. Subdit enim: ἀναγεννῶντες γὰρ εὐθίως, τὸ τέλει αἰπαλήφαμεν, ὃ ἐπὶ ἐν εὐπαιδομένῳ ἐφωτίσθημεν ᾧ τὸ δὲ ἐστὶν ἐπιγινώσκειν τὸ θεῖον. Statur itaque regenerati recepimus perfectionem cuius causa festinabamus. Fui-
mus enim illuminati: id autem est Deum agnoscere.

Sed non ideo omnem profanam scientiam, liberalesque disciplinas, averfatos esse primos Christianos credendum est; licet enim eas non omnino requirerent, neque in eis se exercerent; rectum tamen illarum usum non prorsus improbabant: adeoque quum haec de sapientia Apostolorum, primitivorumque Christianorum, egerimus, eamque in morum probitate, Deique cultu, & coelestium litterarum meditatione collocaverimus, isthuc ipsum eo modo, quo dixi, intelligendum est, ac temperandum. Executanda enim Celsi, aliorumque Ethnicorum, calumnia, qua Christianos diffamabant adserentes ab illis doctum neminem & eruditum admitti, suaeque sapientiae initiis consecrari; quam quidem putidam & falsissimam aegre ferens doctissimus *Origenes Lib. III. contra Celsum* eam copiose ac luculente refellebat. Quum enim locum Pauli ad Corinthios scribentis ex *Cap. I.* ubi sapientiam mundi reprobare videtur, retulisset, Ἐκινήθησαν, inquit, τινὲς πρὸς τὸ οἰεῖσθαι ὅτι ἡμεῖς πεπαιδευμένοι, ἢ σοφοί, ἢ φρόνιμοι, προσείργεται τῷ λόγῳ καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον δὴ φησομεν, ὅτι ἔχουσιν σοφίαν κατὰ σάρκα, ἀλλ' οὐ πολλὰί γε σοφοὶ κατὰ σάρκα πῶς ἐν λόγῳ ἐγκαλεῖται ἡμῖν ὁ Κέλσος ὡς φάσκωσι, μηδὲς προστίτω μὲν πεπαιδευμένῳ, μηδὲς σοφός, μηδὲς φρόνιμος; Ἀλλὰ προστίτω μὲν πεπαιδευμένῳ, καὶ σοφός, καὶ φρόνιμος, ὁ βεβλόμενος. Ἐδὲν δὲ ἥτις προστίτω καὶ ἡ τις ἀμαθής, καὶ ἀνόητος, καὶ ἀπαιδεύτος, καὶ νήπιος καὶ ᾧ τὸ τοιοῦτος προσελθόντας ἐπαγγέλλ-

γίγεται θεραπεύων ὁ λόγος, πάντας αἰεὶ κατασκευάζων
τῷ Θεῷ. Ψεύδος δὲ καὶ τὰ μόνος ἡλιθίους καὶ ἀγενεῖς, καὶ
ἀναιδέεις, καὶ ἀδράποδα, καὶ γυναῖκα, καὶ παιδάρια, πείθων
ἐθελῶν τὴν διδασκοντάς τ' ἑαὶν λόγον καὶ τούτους μὲν κα-
λῶ ὁ λόγος ἵνα αὐτοὺς βελτιώσῃ. καλῶ δὲ καὶ τὸς πολλοὺς
τάτων διαφέροντας, ἐπὶ σωτῆρ' ἐστὶ πάντων ἀνθρώπων ὁ χει-
ρὸς Haec inducere aliquos ut existimarent ad divi-
num sermonem nulli erudito, aut prudenti, aditum
esse, qui a nobis hoc responsum accipient, dictum non
esse, Nemo sapiens secundum carnem, sed Non multi
sapientes secundum carnem
Iure ne igitur Celsus nobis exprobrat, quasi dicamus,
Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo pru-
dens? Contra enim, accedat quidem eruditus; sapiens,
& prudens quilibet; sed nihilominus accedat quisvis
indoctus, stolidus, ineruditus, infans: tales enim si
acceserint, divinus sermo curaturum se promittit, &
omnes Deo dignos redditurum. Falsum quique est solos
fatuos, & ignobiles, & sensus expertes, & manci-
pia, & mulierculas, & puerulos, perducere velle, qui
divinum sermonem docent. Hōs enim quoque vocat
Verbum Dei ut ipsos meliores efficiat: vocat & hīs
multo praestantiores, quia omnium hominum servator
est Christus. Recipiebant igitur primitivi Christiani
doctos etiam & eruditos homines, quum & hanc
eruditionem saecularem, siquis recte utatur, ad
Deum ducere noscerent, quod late exsequitur Ori-
genes Lib. III. contra Celsum; litterasque discebant,
et si a docendo abstinerent. Tertullianus De Idolo-
latria: Scimus dici posse, si docere litteras Dei servis non
licet, etiam nec discere licebit: & quomodo quis in-
stitueretur ad prudentiam interim humanam, vel ad
quemcumque sensum, vel actum, quum instrumentum
sit ad omnem vitam litteratura? Quomodo repudia-
mus

mus saecularia studia sine quibus divina non possunt?
 Et nonnullos primi aevi Christianos aliquatenus
 eruditos superius Cap. VI. recensuimus; & existat
 etiam ex Cap. X. ubi de cuiusque Scriptoris N. T.
 stilo & eruditione differuimus. Sed tanta erat di-
 vine sapientiae, prae doctrina ac scientia profana, il-
 lecebra atque voluptas, ut qui litteris olim, & eru-
 ditione praestiterant, omnem dicendi cultum postea
 negligerent, omnem scientiae doctrinaeque pompam
 atque iactantiam deponerent penitus, & abicerent,
 infantes & parvuli Deo acceptabiles facti. *Consenui-*
stis, inquit *Clemens Alexandrinus Protreptico ad*
Graecor, *in falsa Daemonum religione, venite iuven-*
es ac recentes ad Dei cultum, veramque religionem;
vos referet Deus in numerum puerorum simplicium.
 Praeclarum huius rei exemplum nobis *Cyprianus* sup-
 peditat, de quo *Augustinus lib. IV. De Doctrina*
Christiana, quum de superfluenti orationis orna-
 tu, & splendida eloquentiae copia & elegantia,
 differuisset, *Et tale aliquid*, inquit, *in Epistola bea-*
tissimi Cypriani: quod ideo puto vel accidisse, vel con-
sulto factum esse, ut sciretur a posteris quam linguam
doctrinae Christianae sanitas ab ista redundantia revo-
caverit, & ad eloquentiam graviolem modestioremque
restrinxerit: quae in eius consequentibus litteris secu-
re amatur, religiose adpetitur, sed difficillime imple-
tur. Et certe duo summi eloquentiae & facundiae
 iudices, *Lactantius*, & *Hieronymus*, facilem, puram,
 elegantem in *Cypriano* eloquentiam suspexerant; il-
 le *Lib. V. Divin. Instit. Cap. I.* unicum pronun-
 cians, qui nitide ac diserte inter Latinos Christia-
 na mysteria tractaverit; hic *Epistola XIII. ad Pauli-*
num, instar fontis purissimi, dulcem incedere, & pla-
cidum, dicens, etsi iam tunc stilum suum compressis-
 set,

set, mutavissetque. Aliud exemplum in Meropio Paulino, Nolano Episcopo, habemus, cuius qualis fuerit eloquentia, ex Hieronymi laudibus, Epistola citata, luculenter existit. Quanta vero Poëseos praestantia, & vis, & ornatus, eodem Hieronymo alibi iudice, nosse possumus. Et tamen, quum totum se Deo devovisset, haec omnia neglexit, & carminum illecebras, & orationis phaleras, magna ex parte detraxit, ipso, quod tamen ex eius quoque scriptis perspicue existat, ita attestante dum Ausonio scribit:

Quid abdicatas in meam curam, pater,

Redire musas praecipis?

Negant Camoenis, nec patent Apollini,

Dicata Christo pectora.

Fuit ista quondam non ope, sed studio pari,

Tecum mihi concordia,

Ciere surdum Delphica Phoebum specu,

Vocare Musas numina;

Fandique munus munere indultum Dei,

Petere e nemoribus, aut iugis;

Nunc alia mentem vis agit, maior Deus,

Aliosque mores postulat.

Sibi reposcens ab homine munus suum,

Vivamus ut vitae Patri.

Vacare vanis otio, aut negotio,

Et fabulosis litteris,

Vetat, suis ut pareamus legibus,

Lucemque cernamus suam.

Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, &

Figmenta vatum, nubilant;

Qui corda falsis, atque vanis, imbuunt,

Tantumque linguas instruunt,

Nihil adferentes ut salutem conferant,

Quod veritatem detegat &c.

Possem & hoc ipsum, si minus ab Hieronymo factum, certe ab ipso lacerato κατ' ὄραμα flagellis extortum, adserere; sed ut brevitati consulam ad eius Epistolam quamdam Eustochio scriptam lectorem curiosum amando.

Id vero bene ac sapienter primis illis Christianae religionis exordiis factum est, quum scientia saecularis divinae sapientiae opponeretur, & in Christi dogmatum contemptum, & Christianorum credulitatis inrisionem, litteris, & philosophia Ethnici abuterentur. Nam quum Graeci sapientiam quaerent, placuit Deo, ut ait Apostolus, per stultitiam praedicationis, vanae superstitionis errores evertere; & dum ita suam virtutem & potentiam ostendit, mundum, qui perierat, salvum efficere. Verum quum tam mirabiliter Ecclesiam suam per indoctos & rusticanos Apostolos Deus instituisset, & iam illa altius radices egisset, semper in adinventionibus suis admirabilis, contrario portento eam firmam & inconcussam servare voluit, & obstantes scientiae saecularis errores per ipsam saecularem doctrinam, & profanas litteras, tollere; ut error tandem & superstitio suo ipsa ferro conficeretur & caderet. Tunc viros doctissimos & liberalibus disciplinis ad miraculum instructos, vel ex Ethnicorum divortiis abduxit, vel in ipso Ecclesiae gremio suscitavit, qui profanam doctrinam & sacrilegum Daemonum cultum, omni eruditionis saecularis adparatu, omni philosophiae instrumento, eloquentia quoque ipsa, & dicendi copia & elegantia, expugnarent, ut *Aristides, Athenagoras, Iulianos, Tatianos, Theophilos, Tertulianos, Clementes Alexandrinos, Origenes, Apollonios, Melitones, Cyprianos, Lactantius, Arnobius, Minutius Felices, Methodius, Apollinarius, Eusebius, Athanasius,*
Gre-

Gregorius, Basilios, Chrysostomos, Hieronymos, Augustinos, & sexcentos alios, qui & Ecclesiae hostes ipsis eorum armis mirabiliter debellaverunt; & Ecclesiam tropaeis insignibus exornarunt; & Christianam doctrinam splendide ac magnifice illustraverunt.

*De Ioannis Evangelistae rusticitate
& imperitia.*

C A P V T X V I I.

NIL ultra iam nobis timendum, prudenti & docto cuique videatur, ne superstitiosi & hypocritae & plane ἀμύσοι, homines, huius capitis titulum tamquam Ioanni Apostolo iniuriosum calumnientur, unis ignorantiae suae & ἀβελήας praesidiis adiuti, seu potius invidiae & malignitatis stimulis acti; quum tam copiose, tam late, tam luculente, tituli huiusmodi gloriam, maiestatem, amplitudinem, qualis Dei Ecclesiam sola Christi virtute, Deique sapientia, stabilitam decet, superioribus disputationibus demonstraverim. Sed si quibusdam minus perspicaci ingenio, & acri iudicio, praeditis (quamquam in re tam clara & manifesta non multa animi contentione, aut vi vivida, opus est) non satis factum fuisset, ecce ad tertiam, quam mihi proposui, inspectionem & disquisitionem descendo, & quid de educatione, & studiis, & eruditione, ac stilo, Ioannis Evangelistae iudicandum sit, peculiari tractatione differere adgredior. Itaque *Ioannes* Evangelista Galilaeus erat, ex
B b 2 oppi-

oppido Bethsaida, ignobili admodum & vili, oriundus, Zebedaei hominis plebei & piscatoris filius, Iacobi autem frater, & ipse cum fratre piscator, obscuro ministerio vitam pauperem tolerans. Id quidem late ostendit Patrum Graecorum eloquentissimus Io. Chrysostomus Prooemio in Ioannis Evangelium cuius lucentissima verba Cap. VII. pag. 117. tempestive protulimus; ostendit & Theophylactus in Hypothesi in Ioannis Evangelium, cuius pariter verba disertissima Cap. XIII. pag. 225. a me mature producta fuerunt. Isthuc ipsum confirmant Scholiastae Graeci Ioannis MSS. qui exstabant in Bibliotheca Colbertina a Rich. Simonio P. I. Hist. Crit. N. Test. Cap. XXVI. laudati, quorum verba sunt quae sequuntur: Οὗτος ὁ εὐαγγελίστης πατρίδ' μὲν ἦν ἡτοι καὶ μὲνς εὐτελὲς ἀπὸ Βηθσαιδᾶ τ Γαλιλαίας, πατρὸς δὲ ἀλιέως, καὶ πένητος. Hoc est: Hic Evangelista patriam habuit humilem vicum, Bethsaida Galilaeae, patrem autem piscatorem & pauperem. Quare non video cur Hieronymus Epitaphio Marcellae haec scribere non dubitet: Iesus Ioannem Evangelistam amabat plurimum, qui propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, & Iudaeorum insidias non timebat: in tantum ut Petrum introduceret in atrium &c. Quum incertus sit an ille, qui notus erat Pontifici, Ioannes esset, quod & superius Cap. II. pag. 36. animadvertebamus. Et quamquam mercenarios in navicula haberet ipse, & frater, paterque, ut liquet ex Marco I. 20. quod forte in caussa est cur Origenes lib. I. contra Celsum nautas ναύτας illos adpelleret, quum Petrum & Andream piscatores ἀλιῆς vocet; tamen exploratum, quoque est, piscatores fuisse, ut habet Marcus loco citato vers. 19. & eo ministerio vitam toleravisse, ut explicat Basilius Reg. Fus. VIII. id quod confirmat

mat *Hilarius Lib. II. De Trinit. de Ioanne loquens his verbis: Consistit enim mecum in patrocinium editarum superius difficultatum, piscator, egens, ignotus, indoctus, manibus lino occupatus, veste uvida, pedibus limo oblitus, totus e navi.* Id omne si verum est, quod quidem in controversiam revocari non potest, nisi caelestium litterarum auctoritas evertatur; quum id diserte testentur *Matthaeus Cap. IV. vers. 21. Marcus cap. I. vers. 19. Lucas Cap. V. vers. 10.* iam quid de morum elegantia, & urbanitate, Ioannis sentiendum sit, vel caecutientibus pateat, & ab iis etiam, qui

Vervicum in patria, crassoque sub aere nati sunt; intelligatur. Rusticus igitur erat, & incultus, & idiotas; & agrestis, prout eius educatio ferebat, id quod Lucas in Actis Cap. IV. sua divina auctoritate confirmat eum ἰδιώτην adpellans: quo Graeci Scholiastae statim laudati respicientes de eo scribunt: Οὗτος καὶ ἀλιπὺς καὶ ἰδιώτης ἰδιώτην τὴν ἐχούτην. Hic piscator erat, & extrema rusticitate idiota. Et merito quidem ac vere; quum enim in piscandi negotio totus occupatus esset, quomodo animum excolere, expolire mores, litteras discere, artes liberales mente comprehendere, poterat? Hinc bene ac sapienter observat *H. Grotius*, eum lege quidem a pueritia instructum fuisse, ut mos erat Ebraeis, ceterum nulla tinctum aut Ebraica, aut Graeca, litteratura, quod quidem iuxta veterum testimonia enuntiavit, & secundum coeleste illud oraculum *Act. Cap. IV.* ubi Ioannes ἰδιώτης & ἀγράμματος, hoc est, *rusticus seu idiota, & illitteratus*, declaratur. Egre-
gie & praeclariter de more suo *Ioannes Chrysostomus Homil. I. in Ioannem* totum id adstruit, cuius verba legenda superius citata pag. 117. a *Theophylasto*

quoque corroborata: & iuxta quae *Scholiaſtae Graeci* alias memorati de eo ſcribunt: *παιδείας δὲ ἔχουσαν οὐδενὸν μὲν*. *Profanae vero eruditionis omnino expertus erat.* Iisdemque dicitur *ὁ γραμματα μὴ ᾔδως*. *Litteras neſciens.* Quare iure optimo *Calmetius* in *Prolegomenis* in *Ioannem* ſcribere non dubitavit: Porro *humaniorum litterarum rudem fuiſſe Evangeliſtam*, nulloque *excultum artificialis eloquii & rhetoricæ ſtudio*, quod *ſine eius iniuria dictum volo*, conſtat inter omnes. Sed, quod pluris faciendum eſt, iſthuc ipſum adſeverat quoque vetuſtus auctor *Origenes lib. I. contra Celſum*, ubi ait *Ioannem* ne *elementa quidem litterarum noviſſe*: in qua ſententia *Hilarius*, ut vidimus, quoque eſt, *Lib. II. De Trinit.* & *Petrus Chryſologus Serm. XXVIII.* non diſſentit, cum cum *Petro* & *Andrea* comparans, cuius quidem verba *Cap. II. pag. 33.* in antecellum protulimus. Sed etſi tandem a *Chriſto* vocatus eſt, eumque ſuum *Apoſtolum* renunciavit, non tamen *artem piſcatoriam* reliquit, aut cultior & eruditior factus eſt, niſi in quantum *Chriſti* coelitus adlata documenta percepit, quae mores, & *Dei* cultum, & ritus, religionesque, reformabant. Hinc & poſt *Chriſti* etiam obitum & reſurrectionem, in piſcationem incumberebat, quod ipſe adfirmat *Cap. XXI.* Ridiculum plane & exhibilandum illud eſt, quod *Iuriſconſultus* quidam, melius forte *Papiniani Modeſtini*que reſponſa interpretatus, quam *divinorum eloquiorum* meditatſus ſententias, mihi obiiciens effutiebat, illud *ἰδιώτης καὶ ἀγράμματος*, quo *Lucas* de *Ioanne* loquens uſus eſt, de eo tempore intelligendum eſſe, quo nondum *Apoſtoli* *Spiritum Sanctum* coelo delapſum acceperant; quum *Lucas* id de eo ſcribat iam poſt ſibi illapſum *Spiritum Sanctum* una cum *Petro* ad templum progrediente;

&

& insuper luculente superius ostenderimus, non eloquentiam, non dicendi elegantiam, non profanam eruditionem, ex Spiritus Sancti adflatu Apostolos didicisse; sed divinam, quae Ecclesiam instituentem respiceret, sapientiam. Immo Io. Chrysostomus *Homil. I. in Ioannem* expresse adseverat, neque ante, neque postquam Christum sequutus fuit, Ioannem litteras didicisse ὁ γράμματα μὴτε πρότερον μὴδὲν, μὴτε ὕστερον μετὰ τὸ συγγενέσθαι τῷ Χριστῷ. *Qui litteras neque ante, neque postquam Christum sequutus est, usquam didicit.* Non me quidem latet aliquem, qui nostri temporis Photinianis frigidam suffundit, opinari Ioannem Evangelistam, postquam in Asia diversatus est, aliquid profanae doctrinae & eruditionis vel per se ipse, vel ex discipulis, haurire potuisse; sed quam invictis, quam multis, argumentis iam id minime probabile demonstravi? vel saltem non tale ac tantum illud fuisse, ut eo ad sua scribenda abuteretur, aut ex eo iam profanis doctrinis instructus, eruditusque, videatur. Certe si *librum V. Operis*, quod in praesens a calumniis apertissimis vindico, evoluisent saltem, si minus perlegere voluissent, veritati adeo manifestae fidem adhibere potuissent; ne id etiam perspicue probatum ab *Elia Benedicto* in suis *Dissertationibus Epistolicis III. in priores XVIII. Ioannis versus* commemorem; & cognovissent etiam quam prudenter, quam apte, quam salubriter, Ioannis Evangelistae rusticitatem & imperitiam in propatulo collocare studuissem; & non temere, nec arbitrato meo, sed veterum, classicorumque, & divinorum etiam, Scriptorum testimoniis evidentissimis innixus. O utinam canes mei illi, & obtrectatores, profanas doctrinas, & Graecam eruditionem, a Christiana divinaque sapientia se-

cernere valuisse, ut quidem *ἑισμέγεις* & ille *Paulus I. ad Corinth. Cap. I. & II.* inter utramque distinguit! O utinam Graecas litteras saltem a limine salutassent, & illam Epigraphen intellexissent, quam in fronte operis Ioannis Evangelistae imagini adposui, ex Epistola Paulina petitam: *ἐκ τῶ διδάκτορος ἀνθρώπινης σοφίας λόγοις*: Non in docibilibus humanae sapientiae verbis. O utinam tam caeco & tam praecipiti impetu abrepti non fuissent, & eos quantum mens improvida transversos ageret, considerare sustinuissem; non certum telum, quo Sociniani Christi oses conficiantur, ex Ecclesiae manibus iniuria extorsissent; non me indubitati & veri dogmatis defensorem vexassent; non Censores illos, sapientissimos, qui meum opus recte ac prudenter adprobaverunt, adeo inique exagitavissent. Quid iam nunc prohibet quin cum illo exclamem:

Heu heu quo miseros tramite devio

Abducit ignorantia?

Sed, unde profluxerat, redeat oratio, & iam quid de Ioannis Evangelistae scriptis & stilo iudicandum sit videamus. Ioannis huius Evangelium, tres Epistolas, & Apocalypsin, habemus. Evangelium cur post tres illos, qui eum praecesserant, Scriptores, exaraverit, iam *Lib. V. De recta Christianorum quoad Trinitatem sententia Cap. XVII. & XVIII.* exposuimus, & consuli etiam possunt *Tillemontius in Ioanne, Rich. Simonius P. I. Hist. Critic. N. Test. Cap. XIII. Calmetius Proleg. in Evang. Ioannis.* Exploratae autem fidei est Ioannem post tres alios Evangelium scripsisse, licet in aliquibus Codicibus, Eius Evangelium vel secundo loco positum, vel non extremum reperiatur, ut superius *Cap. X. pag. 147. & 148.* animadvertimus, ubi & in Canone

scri-

Scripturarum ab Antonio Guidonis concinnato primo loco recenseri vidimus; cuius rei ratio redditur in *Prologo in Evangelium Ioannis* in Codice MS. Latino Bibliorum, Bibliothecae Laurentianae, quam tempestive *Cap. XIII. pag. 263.* descriptam in medium adduximus. Ioannis Evangelium sublimi & arcana prae aliis sapientia admirabile laudibus merito tulerunt ac subspexerunt, cum Ecclesiae Patres, tum Ethnorum Philosophi. Iam de his egi ea *Dissertatione*, quae *De recta Patrum Nicaenorum fide* inscripta est, *Cap. III.* Restat igitur ut de illis aliquid dicam. Itaque *Origenes Praefat. in Ioannem*, inquit, si Evangelia veluti primitiae & selecta sacrarum Scripturarum portio censenda sunt, Ioannis Evangelium profecto ipsam esse Evangeliorum, & totius Novi Testamenti selectissimam portionem. Nemo, ait, potuit eius scripti profunditatem attingere, nisi qui supra ipsum Iesu Christi petitus, ut sanctus hic Evangelista, quiescat. Sigillum est quo ceterorum Evangelia obsignantur; columna, quam fulciendae regendaeque Ecclesiae suae Deus constituit. Apud alios Patres autem, ut *Paulinum Epist. XXIV.* & *Augustinum Tract. XXXVI. in Ioannem*, aliosque passim, Ioannes Evangelista Aquilae comparatus est, quippe qui ad thronum usque Dei volando perveniat. Et quidem si Ioannis doctrinae sublimitas consideretur, illud Hieronymi ad Paulinum scribentis iure usurpabitur: *Ioannes rusticus, piscator, indoctus?* Et unde vox illa obsecro: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum?* Hoc doctus Plato nescivit; hoc Demosthenes eloquens ignoravit. Tot claudit mysteria, quot sententias, inquit de eo *Ambrosius Lib. III. De Sac. Cap. II.* Huius Evangelii auctoritatem numquam

quam in dubium revocavit Ecclesia. Quicumque vero ex haereticis illam elevarunt, & reiecerunt, *Alogorum* nomine traducit *Epiphanius Haeres. LI.* & *Augustinus Haeres. XXX.* Porro haeretici illi inverecundo sane commento scriptum hoc Cerintho tribuebant; quasi scilicet legentibus non constet, nusquam in toto Evangelio hoc Cerinthi impietatem non revinci atque damnari. Theodotus quoque Byzantinus haeticus, Ioannis Evangelium & Apocalypsin, tamquam non eius opera, reiecit & improbavit. Si autem eius Evangelii initium ei abiudicare tentant Socinianorum quidam, non mirum; quum eo iugulum Socinianismi petatur, & tota eius machina diruatur. Sed Catholici etiam Critici de quibusdam aliis huius Evangelii partibus prope dubitarunt, ut est historia descensus Angeli in Probaticam piscinam *Cap. V.* & historia Adulterae *Cap. VIII.* de quibus consulendi *Lamius Harmon. Evangel. Simonius Hist. Crit. N. T. Grotius* autem ab alio, postremum Caput scriptum existimat; *Hammondus* duos tantum eiusdem Capituli versiculos. Evangelium a Ioanne Graece scriptum fuisse tota consentit antiquitas, & frustra est *Salmasius* dum contendit Ebraica potius lingua, quam Graeca, fuisse exaratum. Quo tempore vero, in sententiis est, & de hoc consulendi *Calmetius, Simonius, Tillemontius* supra laudati. Ioannis Evangelii *αὐτόγραφον* in Ecclesia Ephesina septimo saeculo, vel etiam quarto, servatum fuisse docet non ambiguus textus *Petri Alexandrini* in Chronico Alexandrino legendus. Ceterum reip, litterariae imposuit *Boccius*; ubi in libro *De Florentiae pulcritudine* prodere non est veritus, Evangelii Iohannis archetypum inter sacra Mediceae Gazae Cimelia Florentiae adservari, quare ob hoc ipsum a *Cinellio* vapulat; & ipse quidem Clariss-

rissimi ac supremi Gazophylacis, *Vincentii Mariae Riccardii* Senatoris, permisso quum mihi volumen illud inspicere, & tractare, & evolvere licuisset, perspicue intellexi, & quidem primore adspectu, Codicem esse IX. seu X. saeculo exaratum; nec Ioannis integrum Evangelium continere, sed Evangeliorum ex quatuor Evangelistis *περικειραται*, quae per anni cursum in Ecclesia Graeca legi solebant. Nec unus Codex, sed duo sunt, quorum minor, quum Ioannis Evangelii initium litteris aureis perscriptum in fronte habeat, interiora minime scrutantibus integrum hoc Evangelium eo contineri adcreditum facile est. Hinc rumor omnia in maius extollens, & esse illud Ioannis *αὐτοῦ γραφον* praedicans. Codices hi, quibus de etiam egi superius *Cap. XIII. pag. 206. 242. 243.* quum, ut videtur alicuius Constantinopolitanae Ecclesiae usui fuerint, purpura solido argento distincta, & unionibus pretiosis baccata, contexti sunt, qui quomodo & quando a Florentinis comparati fuerint, docet *Bartbol. Fontius* in suis *Analibus MSS.* qui in Bibliotheca Riccardiana adservantur, his verbis, ad annum MCCCCLIV. *Evangeliorum Graecus liber Constantinopolitana clade subductus, a Malcho quodam Graeco homine Florentiam perlatus, ac magno emtus, in supremi Magistratus Palatio collocatur, ubi & Pandectarum Libri Pisarum spoliis adservantur.* Docet etiam *D. Boninsegnius* in *Chronico*; qui addit librum illum CCCC. florenis constitisse, sed fallitur ubi adfirmat in eo *τετραεγγέλιον*, hoc est, quatuor Evangelistarum Evangelia contineri; sicuti ridicule falsus est Vir quidam nobilis Florentinus, alioquin doctus, cuius nomini & aestimationi parco; qui quum in comitatu esset Cardinalis Nerlii huiusmodi cimelia invisentis, hunc
 Codi-

Codicem Praefuli illi apertum obtulit, ut Ebraicum, atque eleganter scriptum, volumen inspiceret rogans; id quod renidens *Ant. Maria Salvinus*, vir longe eruditissimus ac celeberrimus, mihi narrabat. Non quod Ebraice vel Syriace Ioannis Evangelium antiquitus conversum non fuerit, utpote quod ea lingua in arcana Tiberiadis Bibliotheca a Iudaeis servabatur, ut *Epiphanius Haeres. L. Cap. III.* auctor est; & huiusmodi opinio iam obtinuerit, ut superius *Cap. X. pag. 152. & Cap. XII. pag. 199.* videre est; sed quia vere Codices hi Florentini Graece scripti sunt.

Sed iam de Epistolis Ioannis aliquid pronunciemus. Epistola quidem prima canonicam semper in Ecclesia auctoritatem obtinuit; ad quos autem scripta sit, & unde cognoscatur eam esse Ioannis, quum suum Apostolus nomen non adposuerit, vide apud *Calmetium* in *Prolegomenis*. Proditur, inquit hic, a *stilo*, a *methodo*, a *sententiis*, & potissimum a *caritate*, qua Ioannes adfluens, per Epistolam totam undique redundat. Per eadem, per quae Evangelium, verba exorditur: In principio &c. Et digna sunt quae in hanc rem habet *Pb. Mesnardus* in *Examine quorundam Novi Federis locorum iuxta Io. Clerici versionem* *Cap. XX.* Epistolas Ioannis secundam, & tertiam, diu tamquam canonicas, & tamquam Ioannis Evangelistae foetus, Ecclesia non recepit, ut apud *Origenem*, *Papianum*, *Eusebium*, & *Hieronymum*, videre est; immo Syria Ecclesia nec in praesens recipit, ut *Assermannus* *Tom. III. Bibl. Oriental. P. I.* auctor est, & ex eo tradit *Beausobrius Hist. Crit. Manich. P. II. Lib. I. Cap. V. §. III.* Ioannis cuiusdam Presbyteri, cuius & Ephesi sepulcrum videbatur, fuisse quidam existimarunt ex veteribus, & inter recentiores *Erasmus*, & *Grotius*,
Caie-

Caietano intra dubitationis limites subsistente; super quo consulatur *R. Simonius P. I. Hystor. Critic. N. T. Cap. XVII. Tillemontius in Ioanne*, & *Calmetius Prolegom. in II. Ioannis Epist.* Sed quum a IV. vel V. saltem saeculo tamquam canonicae a SS. Patribus receptae & adlegatae fuerint, iam in album divinarum scripturarum merito relatae sunt; & quum stilus, sententiae, & methodus id patiatur, *Ioannis Evangelistae* iure optimo creditae: verum adeatur consulaturque super hoc doctissimus *Calmetius in Prolegomenis*, qui multa de his Epistolis docte admodum disputat, & consulantur etiam *Tillemontius in Ioanne*, & *Rich. Simonius P. I. Hystor. Crit. N. T. Cap. XVII.* statim laudati. Vnum adhuc de *Ioannis Epistolis* animadvertendum est, septimus quidem versiculus *Capitis V. Epistolae I.* an genuinus sit dubitari a quibusdam, super quo adeundi statim citati, *Simonius*, *Tillemontius*, *Calmetius*, quibus adiungendus *Ph. Mesnardus* libro proxime laudato. Ipse quidem dum Florentinos Codices MSS. N. T. Graecos evolvi in nullo hunc versiculum inveni, id quod sparsim adnotavi superius pag. 219. 223. 224. 245. 246. 248. 254. In Codicibus Latinis quibusdam vel in margine adscriptum, vel interpolatum, vel varium inveni, sed paucis, ut videre est pag. 258. 260. 269. 284. 285.

Sed quid iam de Apocalypsi dicendum? *Apocalypsis Ioannis*, inquit *Hieronymus* Epistola ad Paulinum, tot habet sacramenta quot verba. Parum dixi, & pro merito voluminis laus omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent sententiae. Quibus quidem *Dionysii Alexandrini* apud *Eusebium Lib. VII. Hystor. Eccles. Cap. XX.* voces sensusque acmulatus esse videtur. Sed, an vere Apocalypsim Evangelista Ioan-

Ioannes scripserit, diu dubitatum est. Fuerunt qui eam a Cerintho exaratam putarent, quo suis deliramentis auctoritatem adfereret, ut *Caius* in *Disputatione adversus Proclum*; in quam sententiam, teste *Dionysio* Alexandrino, plurimi Catholici pedibus ivere, quibus *Gregorius Barebraeus* facile adfentiretur, ut apud *Assemannum* *Tom. III. Biblioth. Orient. P. I.* videre est; quare Syrae Ecclesiae eam non recepere. Et quidem Cerinthum Apocalypsin quamdam edidisse tradit *Theodoretus* *Lib. II. Haeretic. Fabul. cap. III.* quam *Baronius* Ioannis nomine ab eo vulgatam arbitratur, *Caii* laudati apud *Eusebium* *Lib. III. Hist. Eccles. Cap. XXII.* auctoritate suffultus. Eam tamen aliam ab Ioannis Apocalypsi fuisse ex SS. Patribus perspicue intelligimus, ut observat *Tillemontius* *Nota III. in Cerinthianos.* *Dionysius* quidem Alexandrinus loco citato, a Ioanne quodam Apocalypsin scriptam opinatus est, sed an hic Apostolus esset haerebat. Libri stilus, & auctoris ingenium, ab Ioannis Evangelistae prima Epistola, & Evangelio, satis videbantur abesse, quod eandem eloquutionis puritatem, & verborum delectum, non praferret. Quare vel Ioanni Marco, de quo in Actis Apostolorum; vel alteri Ioanni, cuius sepulcrum prope Ioannis Evangelistae tumulum Ephesi videbatur, satius adscribendam duxit. Sed quinto quoque saeculo de Apocalypsis auctore & auctoritate disceptatum est, ut late in *Prolegomenis Calmetius* ostendit. Quin in Canone Scripturae sacrae a Nicephoro Patriarcha CP. concinnato, & stichometria, Apocalypsis Ioannis inter apocrypha N. T. recensetur, ut tradit *Monsfalconius* in *Bibliotheca Coisliniana Cod. CXXXIII.* observans tamen, id in Codice erasum fuisse. At quod eam haeretici quidam reiecerint, ut

Mar-

Marcio, & *Cerdo*, & *Alogi*, & proximiorē aetate *Calvinus* ut quidam perhibent, atque *Lutherus*, aliique, nihil moror; quum iam prope certis argumentis constet, eius auctorem esse Ioannem Apostolum; & merito Canonice scripturis adnumeretur, ut apud laudatos *Calmetium*, & *Tillemontium*, & *Simonium* *Cap. XIX. P. I.* videre est, ipsis iam nostri temporis heterodoxis non repugnantibus. Apocalypsis a *Ioanne* in Insula Pathmo conscripta est, Apostolo ipso testante, *Cap. I. vers. IX. Ego fui in insula, quae adpellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu.* Quare mirari subit quod *Victorinus* *Petaviensis* Episcopus eam ab *Ioanne* post exilium editam arbitretur. Graece eam scriptam fuisse unanims omnium consensus est, si *Scaligerum* excipias, qui primo eam Ebraice exaratam credidit; sed fidem in hoc apud omnes decoxit.

Et haec quidem Ioannis Evangelistae genuina scripta recensentur, de quorum stilo nunc agendum restat: quod ut ordine & ratione fiat, prius de stilo Evangelii & Epistolarum differemus; deinde vero separatim Apocalypseos eloquutionem examinabimus. Itaque *Fr. Toletus* Cardinalis *Argumento Commentarii in Ioannem*, de Ioannis stilo haec enunciat: *Minus quam ceteri Evangelistae Graece loquutus est. Ebraicis phrasibus abundat. Vnde fit ut Ebraici sermonis peritia, non minus quam Graeci, ad sensum sententiarum adsequendum, sit necessaria.* *Grotius* vero ὁ κριτικώτατος ad *Cap. I. Ioannis* observat, supra ceteros Apostolos magnam esse in Ioannis dictione simplicitatem, & sermonem Graecum quidem, sed plane ex Syriaco illius saeculi adumbratum, unde in illo oratio adeo intercisā, tot copulativae coniunctiones, tot repetitiones vocum, quae per relativa minus frequentata

Iu-

Iudaeis, & alia dicendi compendia, vitari solent. Haec omnia confirmantur a R. Simonio P. I. *Hist. Critic. N. T. Cap. XXVI. & Cap. XXVIII.* & a Calmetio in *Prolegomenis in Evangelium Ioannis*, ubi ita infit: *Nonnulla interdum occurrunt ad genium linguae Syriacae seu Ebraicae; repetitae quandoque sententiae, & phrasae quaedam, delicatum Graecae linguae gustum non sapiunt. Haftenus ille bene ac sapienter. possem heic & Georgii Enjedini iudicium non dissimile proferre; sed quum ille Socinianus sit, adeoque Ioannis, Christi divinitatem adstruentis, inimicus, & eius scriptioni paulo iniquior existimari possit, lubenter illud silentio praetereo; quum mea causa eiusmodi auctoritate non indigeat. De differentia autem stili Ioannis a ceterorum Evangelistarum stilo agentem Calmetium iterum audiamus. Suspicionem alii, inquit, in Evangelii illius veritatem moverunt, quod stilo plane a ceteris Evangelistis non in narratione tantum historiae, quod in re praesenti nihil esset, sed in referendis etiam sermonibus Iesu Christi, auctor utatur. Quis porro credat, Iesum adeo vario dicendi genere verba sua exponi voluisse, apud S. Matthaeum exempli gratia, & S. Ioannem? Apud posteriorem hunc Evangelistam prolixior est oratio, repetitis interdum sententiis morosa, & ratiocinationibus, quarum vix ulla adparet connexio, desultoria: eloquio utitur conciso, sententiis crebro, aperto, & fere numquam non parabolico. Apud alios Evangelistas Iesus frequentissime utitur eo exordio: Amen dico vobis; apud S. Ioannem vero Amen ingeminatur: Amen Amen dico vobis. Sed haec levia sunt & nullius ponderis. Solemne est sacris Evangelistis, ut peculiarem singuli stilum in suis Operibus praeferant; regionis & auctoris sermonis tenent indolem, & quum*
alte.

alterius dicta narranda suscipiunt, ita plane historiam suam ducunt, ut citra veritatis dispendium, scriptoris ingenio stiloque serviat. Non me quidem fugit Dionysium Alexandrinum apud Eusebium Lib. VII. Hist. Eccles. Cap. XXV. elegantiam & purioris eloquii cultum quemdam in Ioannis Evangelio observare: cultum nimirum non in delectu tantum, & collocacione verborum, sed etiam in syntaxi, & argumenti connexionione. Nihil, ait, in eo opere barbaricum haberet, ut collatum a Deo sanctissimo Auctori, non luminis tantum & scientiae, sed etiam eloquii, donum esse videatur. At in eo quod eloquentiam & dicendi elegantiam attinet excessisse modum Dionysium Alexandrinum Critici omnes recentiores fatentur, quum contrarium manifesta res doceat. Is qualiscumque fuerit in Ioanne defectus abunde reparatur scientiae divinitus adquistae lumine, mysteriorum profunditate, rerum excellentia, soliditate conceptuum, atque doctrinae utilitate, inquit Calmetius; haec rerum granditas, eloquii maiestas est: & ἀπρίστος plenus est, si id inficiari pertendit Eniedinus Prooem. in Ioan. illis verbis: Si obscuritas concisa, abrupta, minime sibi cohaerens, & ex allegoriis constans oratio; sublimitas dicenda est, fateor Ioannem esse sublimem. Quare multo iustius de Ioannis Evangelio iudicavit alter Christi Dei inimicus, & Eniedini symythes, Wolzogenius, qui in Prolegomenis Commentariorum in Ioannem ita scribit: Initium Evangelii Ioannis . . . omni tempore ab omnibus tam antiquis, quam recentioribus Ecclesiae Doctoribus ac Interpretibus habitum est arduum, sublime, & plus in recessu quam in fronte gerens.

Engedinus eo magis causa caderet, si de Apocalypsi loqueretur. Ipse quidem liber est obscurissimus,

ut *Dionysius Alexandrinus*, *Hieronymusque*, fatentur, utpote qui arcana futurorum & mirabilium eventuum vaticinia comprehendat; quare eam olim tamquam inutilem quidam reiecerunt, ut laudatus *Alexandrinus Dionysius* memoriae prodidit; sed quam magna, quam sublimia, quam admiranda, contineat, & iam cum *Dionysio*, & *Hieronymo*, *Ambrosioque* pronunciamus, & diligenter evolventibus patet. De eius autem stilo haec ex *Calmetio* describemus: *S. Dionysius Alexandrinus Evangelii, & primae S. Ioannis Epistolae stilum ab Apocalypsi abhorrere penitus adserit. Illa enim, addit, phrasium elegantiam, & sermonis puritatem a barbarismis, soloecismis, & idiotismis prorsus immunem praeseferunt: quippe Deus scientiae & eloquentiae munere discipulum dilectum instruxerat. Haec vero eloquutionem non omnino Graecam, quandoque etiam barbarismis vel soloecismis, vitiata exhibet. Se demum ab exemplis ea de re producendis ob reverentiam abstinere concludit, cuius praeterea idcirco tantum se meminisse testatur, ut & studiose rem perpendisse, & stili varietatem se comperisse palam omnibus faceret. Si stili diversitas opus aliquod Auctori alicui certo abindicaret, Apocalypsis S. Ioanni utique adscribenda non esset. Plurima vero, aetas nempe, temporum circumstantiae, animi genius, rei, qua de agitur, argumentum, ad stili varietatem quammaxime conferunt. Tria Salomonis opuscula, singula peculiarem praeferrunt eloquutionem: gravem & sententiis refertam Proverbia; fortem & argumentis revinentem Ecclesiastes; suavem, accuratam, vividam Cantica Cantorum. Praeterea in Pathmo insula, ubi cum Patrum plerisque, & ferme omnibus, Apocalypsin a S. Ioanne editam vidimus, eadem, quae Ephesi, praeflo*

illo ei non erant auxilia, quibus per viros peritiores & stilum expoliret, & opus castigaret. Apocalypsis artificium atque venustas Viris doctissimis plurimis in admiratione fuisse. Hieronymi laudes iam supra retulimus. Dionysius Alexandrinus opus, quoad rem ipsam, magnopere commendat. Henricus Morus tanti Apocalypsin pendit ut eius artificium & venustatem omnibus praeferat: Nullus umquam liber, inquit, maiori cum artificio scriptus est, unoquoque verbo veluti in bilance pensitato. Elias Dupinius singula, quae hoc volumine continentur, verbis amplissimis effert, sublimem & Propheticum stilum, narrationes omnes, & Descriptiones, praeclaras, & phrasibus Prophetis expressas. Permaximo, subdit, artificio elaboratum est; Veteris Testamenti figuras sibi, egregie adcommodatas exhibet; veterum Prophetarum phrasas ad rem summopere usurpat. Atque ita quidem ille. Hisce omnibus addere lubet, quod Gagnaeus in Apocalypsi soloecismum observat; & stili defectum aliquem Ribera, & Salmero, alique viri docti, quidquid contra sentiat Menochius, deprehenderunt.

Hactenus de Libris Ioannis Apostoli genuinis dictum sit, ut breviter ea, quae falso huic Apostolo tributa fuerunt, vel de eo antiquitus scripta sunt, recenseamus. Et primum occurrit

Liber S. Ioannis De transitu S. Mariae, qui exstat etiamnum Graece in variis Bibliothecis, ut in Caesarea iuxta Lambecium Lib. IV. Comment. Exstabat etiam Cod. Colbertino 453. sub titulo Iohannis Theologi *αὐτὸς τῆν κοίμησιν τῆς ὑπερσπύρας διαπολύως ἡμῶν*. Ad quod scriptum apocryphum respicit Epiphanius Monachus & Presbyter in Sermone *De Sancta Maria Virgine Deipara &c.* In hoc eodem Codice adnectitur huic opusculo alter libellus hoc titulo

De Iesu Christo, & eius descensu ex Cruce Commentarius a Sancto Theologo conscriptus. Ἐπίμνημα τῆς κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τὴν ἀποκαθάρσιν αὐτῆς, συγγράψα (ita perperam pro συγγραφέν) παρὰ τῆς ἀγίας Θεολόγου. Adlegat Cangius in Glossario voce ἀποτομή, & alibi.

Acta S. Ioannis a Leucio Charino edita, quorum meminit Innocentius I. Epist. III. ad Exsuperium, & Pseudo-Mellitus De passione S. Ioannis Evangelistae a Florentinio ad Martyrolog. Hieronym. editus; ex quibus Actis fortasse accepit Ioannes Cassianus, quae de Ioanne Evangelista habet Collat. XXIV. Cap. XXI. De his Actis consulatur omnino Beausobrius P. II. Lib. II. Lib. II. Hist. Critic. Manich. Cap. V. ut Io. Alb. Fabricium praeteream.

Passio S. Ioannis Evangelistae sub Melliti nomine a Florentinio edita, & a Fabricio P. III. Apocryphor. N. T. iterum excusa, cuius statim meminimus.

Acta Ioannis, quae Eusebio, Philastrio, Epiphanio, Athanasio, Augustino, Innocentio I. Turibio, & in Stichometria, memorantur. Sed eorundem meminit etiam Ephremus Patriarcha Theopolitanus sive Antiochenus apud Photium Cod. CCXXIX. Crediderim haec eadem forte non esse cum Leucii Actis, de quibus superius egimus; forte enim ea primi Ebionaei supposuerunt, ut subsPICATUR Fabricius ex Epiphanio Haeref. XXX. Cap. XXIII. Sed huiusmodi Actis usos etiam Encratitas, & Manichaeos, & Priscillianistas, exploratae fidei est. Quod autem de Ioanne Cassiano superius in Actis Leucii dixi, & ex hisce actis derivari potuit; sicuti quaedam ex hisce omnibus defluxisse videantur in commentarios Abdiae, Melliti, Prochori, & Simeonis ipsius Metaphrastae, qui Commentarium de Ioanne scripsit, & Occumenii Archiepiscopi.

thac-

thaeque Commentariis subiicitur in editione Graeca Veronenſi anni MDXXXII.

Liturgia S. Ioannis Evangelistae ab *Euseb. Renaudotio* e Syriaco in Latinam linguam conversa, exstat apud eundem in *Liturgiis Orientalibus*, & *Fabricium* P. III. *Apocryphorum* N. T.

Oratio S. Ioannis Evangelistae, quam ex libello sacrarum precum MS. Floriacensi, annorum circiter DCCCC. edidit *Edmundus Martene* De antiqua Ecclesiae disciplina in Divinis celebrandis officiis, & exstat etiam apud *Fabricium* P. III. *Apocryph.* N. T.

Prochori Historia De S. Ioanne Evangelista exstat in *Orthodoxographia*, & in *Patrum Bibliotheca*; haec illic Graece cum hoc titulo: Προχόριος τῷ ἐπὶ τοῖς χρίματι ἡς ἐπὶ τὰ κατασθέντος ἀνεψίου σεφάνου & πρωτομάρτυρος περὶ Ἰωάννου θεολόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ ἱστορία. *Prochori*, qui fuit unus e septem ministerio Praefectis, consobrinus *Stephani* Protomartyris, De *Iohanne Theologo & Evangelista historia*. Hoc opus recentius *Fabricio* & *Ittigio* videtur, quam vulgo habeatur.

Circuitus Iohannis inter Apocrypha recensitus ab *Athanasio* in *Synopsi*, quem tamen *Bellarminus*, aliique, esse eundem cum *Prochori* historia suspicati sunt.

Epistola Ioannis Apostoli ad Hydropicum, apud *Pseudo-Prochorum* in commentitia De S. Ioanne Narratione.

Apocalypsis S. Ioannis diversa a canonica exstat inter Codices MSS. Historicos Graecos Bibliothecae Caesareae Codice CXIX., cuius hoc initium est apud *Lambecium* & *Nesselium*. Ἀποκάλυψις & ἁγίου Ἰωάννου & θεολόγου καὶ περὶ τῶν ἀντιχρίστου. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρεγινόμεν ἔγω Ἰωάννης μόνος ἐπὶ τῷ θαβώρ κτλ. *Apocalypsis Sancti Ioannis*

Theologi, & de *Antichristo*. Post adsumptionem Domini nostri Iesu Christi ego Ioannes solus fui in monte *Thabor*. &c. Eiusdem supposititiae Apocalypseo meminit *Theodosius Alexandrinus* Commentario inedito ad *Dionysium Thracem*, qui habetur in Bibliotheca Ioannea Hamburgi inter Libros Holstenianos.

Apocalypses sub Ioannis nomine a Cerintho editas fuisse colligi videtur ex verbis *Caii* Presbyteri apud *Eusebium* Lib. III. *Hist. Eccles.* Cap. XXVIII. & *Nicephorum* Lib. III. *Hist. Eccles.* Cap. XIV. nec *Fabricius* repugnat: sed aliter locum intelligunt doctissimi *Valesius* & *Tillemontius*. *Baronius* tamen id a Cerintho factum adserere non dubitavit, quum forte alium sensum *Caii* verbis subiecisset; de quo etiam superius egimus.

Apocalypsis Ioannis, miraculosis *Caecilii* commentariis illustrata, diversa pariter a canonica, aliisque apocryphis memoratis, anno MDXCV. in monte Granatensi reperta fuisse, perhibetur ab Hispanis quibusdam Scriptoribus, & quidem laminis plumbeis exarata, & in hodiernum Hispanorum idioma a *Caecilio S. Iacobi* Maioris discipulo conversa, & Commentariis illustrata. Hispani illi Scriptores sunt in primis *Franc. Bivarus* *Comment. ad Pseudo. Dextri Chron.* *Michaël de Luna*, *Bernardus de Aldrede* Lib. II. *Antiquit. Hispan.* Cap. XIX. *Gregorius Lopezius* sive *Lupus Madera*, qui commenta illa tueri frustra conatus est: quae tandem anno MDCLXXXII. ab *Innocentio XI. Pont. Max.* reiecta ac damnata sunt.

*Apte, adposite, necessario, Ioannes Evangelista
rusticus & imperitus adpellatus fuit.*

C A P V T XVIII.

Piorum Christianorum esse, atque prudentium, ubi de eloquentia, eruditione, liberalibusque artibus, agitur, Apostolos Christi atque discipulos illarum omnino rudes & imperitos profiteri, & plus omni alio adfirmante adferre atque perseverare, docet vir maximus, & sanctissimus *Ioannes Chrysostomus Homil. III. in Epist. I. ad Corinth. cap. I.* *Οταν, inquit, ὁ Ἰωάννης κατηγορήσῃς ὅς μὴ διδῶς ὡς ἰδιωτὴς, πλεον ἡμῶς ἐκείνων κατηγορεῖμεν αὐτὸς. Quum igitur Græci discipulos ignorantiae accusaverint, nos plusquam illi eos accusamus; Nam nihil utilius Ecclesiae Dei, quam nudam & simplicem veritatem aperire, quum Ecclesia illius sit, qui ipsa, & ὡσιώδης, Veritas est; nihilque ei gloriosius, quam ab universis intelligi tales sui institutores habuisse; ut late superius *Cap. XIV.* demonstravimus. At non solum laetitia adficio quod, quum Ioannis Evangelistae rusticitatem & imperitiam praedicavi, vera, & minime ambigua, profatus sum, ut ex praecedenti *Capite* constat; verum etiam mihi gratulor, quod iis verbis Ioannis simplicitatem & ignorantiam significaverim, quae apta, congrua, Patribus usitata, a divinis eloquiis suggesta, manifeste reperiuntur; adeout melius, & convenientius, alia ab Ecclesiastico Scriptore usurpari non potuissent. Quod ut evidentissime pateat, exemplis in medium addu-*

etis, ostendam illis verbis uti fas esse, ubi de divinis Scriptoribus, ubi de Apostolis, ubi de Ioanne Evangelista, agitur. Et primum de voce RVSTICITAS videamus. En igitur Hieronymus Epistola ad Paulinum: *Amos pastor, & RVSTICVS, & ruborum mora distringens, paucis verbis explicari non potest. Ad Paulam autem & Eustochium scribens: Ac primum de Isaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit: quippe ut vir nobilis, & urbanae eloquentiae, nec habens quidquam in eloquio RVSTICITATIS admistum.* Praefatione vero in Ezechielem, scribit: *Sermo eius nec satis disertus, nec admodum RVSTICVS est: sed ex utroque medie temperatus.* Sed de Apostolis iam videamus. Eos Arnobius Lib. I. *advers. Gentes, Piscatores, Opifices, RVSTICANOS*, fuisse dicit. Item *Parvulos & RVSTICOS* vocat: & *RVSTICOS Christianos* indigetat. Hieronymus Epistola ad Oceanum huc respexisse videtur, dum Christianos *RVSTICORVM* nomine denotat, & Prooemio Lib. III. *Comment. in Epist. ad Galat. de Apostolis* agens ait: *RVSTICANOS vero & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat.* Epistola ad Salvinam *RVDEM* Ecclesiam vocat, de Apostolo loquens: *Sed quia RVDEM Christi instituebat Ecclesiam & omni ordini providebat &c.* Hinc occasionem adripuit Celsus apud Origenem Lib. III. Apostolos calumniandi, & dicendi, *quae de Iesu doctrina dicuntur & a paucis e Christianorum numero, non prudentioribus, sed RVDIORIBVS, praecepta esse nostrorum hominum.* Sed non mirum si Patres Ecclesiae doctissimi *RVSTICOS* Apostolos adpellarunt, quum id nominis ipse eis Spiritus Sanctus praeiens suggessisse videatur, ubi per Lucam Act. cap. IV. eos *ιδιῶτας & ἀγχαμμάτους* declaravit. Nam *ιδιῶτης* recte

Lati-

Latine RVSTICVS apteque convertitur. Et ἰδιώτης quidem ab *Aemilio Porto* doctissimo homine, & utriusque linguae peritissimo, Latine redditur RVSTICITAS in *Suida*, voce ἰδιώτης. ἰδιωταίων RVSTICVS exponitur in *Lexico Frellonii*. ἰδιώτης RVSTICVS, RVDIS redditur in *Glossis* a *Io. Prisca* ad illum Actorum locum laudatis. Hinc RVSTICVS & IDIOTA coniungitur apud *Scholias*ten *Aristophanis* ad *Ranas*: ἰδιώται καὶ ἀγροικοί. *Idiotae ac RVSTICI*. Apud *Lucianum* in *Hermotimo*: Ἀγροικὸς ἀνδρῶτος, καὶ ἰδιώτης ὡς πρὸς τὰ ὑμέτερα. RVSTICVS homo, & quoad res nostras *idiotæ*. Sed propius ad divinam expressionem accedit *Plutarchus* in *Apophtegmatis* Regum, apud quem ἀγράμματος καὶ ἀγροικός. *Illiteratus & RVSTICVS*. Omnium vero optime id insinuat *Hieronymus*, apud quem voces RVSTICVS & RVSTICITAS non alio sensu proferuntur, quam eo quem habent ἰδιώτης καὶ ἰδιώτης. Exempli quaedam statim attulimus, & haec ulterius ex *Epistola* ad *Paulinum* nunc adducere iuvat. *Sancta quippe RVSTICITAS*, inquit, *solum sibi prodest: & quantum aedificat ex vitae merito Ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus non resistat*. Et ex intervallo: *Vides quantum inter se distent, iusta RVSTICITAS, & docta iustitia*. Et mox: *Nisi forte RVSTICVM Petrum, RVSTICVM dicimus Ioannem; quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia*. Et in *Apologia* pro libris adversus *Iovinianum* scriptis: *Videntur quidem verba simplicia, & quasi innocentis hominis & RVSTICANI, & qui nec facere, nec declinare noverit insidias &c.* Et *Epistola* ad *Marcellam*: *Responsum habeant, non adeo me bebetis fuisse cordis, & tam crassae RVSTICITATIS, quam illi solam pro san-ctitate habent &c.* *Epistola* autem ad *Oceanum* de *Chri-*
Aia-

stianis & Apostolis loquens: *Ignorat momentaneus sacerdos humilitatem & mansuetudinem RVSTICO- RVM &c.* Et Epistola ad Tranquillinum: *Lubentius RVSTICITATEM, quam doctrinam blasphemam eligam.* Quamquam vero illa *ἰδιώτας καὶ ἀγροίκους* Lucæ ad omnes Apostolos extendi possint; ut recte observat Tillemontius in *Christi Vita Art. IX.* & ostendunt Graeci Patres, qui Apostolos passim *ἰδιώτας* adpellant, ut superius *Cap. VII. & VIII.* videre est; tamen proprie & peculiariter de Ioanne & Petro eo Actorum loco dicuntur: quare ipse adposuit admodum, & sacris litteris, sanctisque Patribus, convenienter, Ioannem Apostolum RVSTICVM adpellavi, eiusque simplicitatem & innocentiam RVSTICITATEM dixi. Videamus iam an iure quoque IMPERITVM nuncupaverim. Id quidem ex iis, quæ de rusticitate praemisimus, confectarium existit, quum *Rusticitas* ignorantiam & imperitiam quamdam significare demonstraverimus; & esse idem atque *ἰδιώτας*. Audiamus primum Patres de Apostolis generatim loquentes. *Minutius Felix* in *Octavio ILLITTERATOS & IMPERITOS* Apostolos dicit. *IMPERITOS* eosdem *Arnobius. Lib. I. contra Gentes* adpellat. *Augustinus Lib. XXII. De Civit. Dei Cap. V. INERV- DITOS liberalibus disciplinis, NON PERITOS gram- matica, & aperte IMPERITOS & INDOCTOS* proclamat. *Libro vero XVIII. eiusdem Operis Cap. II. ILLITTERATOS* eos nominat, & in *Epistola ad Volusianum IMPERITISSIMOS*. Sed quomodo eos adpellare aliter debuissent, quum Spiritus iam Sanctus *ἀγροίκους* declaravisset? Quid autem designat vox *ἀγροίκους*? Explicabo aliquatenus, quum adversarii mei, quæ est hominum eruditio, litteras Graecas nesciant, vel nescire se simulent.

Hen-

Henricus Stephanus in suo linguae Graecae Thesaurō ita vertit, & exponit ἀγράμματοι: *Illitteratus, litterarum rudis; aut indoctus, aut qui nec ipsa quidem litterarum elementa novit.* Hoc postremo significatu vocem illam usurpant *Athenaeus lib. X.* Βοτὴ δ' ἐστὶν ἀγράμματοι. *Pastor est, & ne ipsa quidem litterarum elementa novit.* Et *Lib. III.* Μάγει ἀγράμματοι. *Coquus litterarum omnino expertus.* *Lucianus:* Αὐλῆσαι τοῖς ἀναύλοις, καὶ ἀναγνῶναι ἢ γράφαι τοῖς ἀγράμματοις γραμματικὸν ἔργον, ἀδύνατον. *Tibiis canere sis, qui eam artem prorsus ignorant, & legere vel scribere litterarum omnino rudibus, impossibile.* Quare hoc semper sensu vocem illam ἀγράμματοι, quum de Ioanne loquerentur, Graeci Patres doctissimi, quos Capite antecedenti tempestive adlegavimus, intellexerunt, & *Ioannes Chrysostomus*, ac *Theophylactus* in primis, ut pag. 117. 225. observare est. At si res ita se habet; & *Lucas ἀγράμματος* signanter Ioannem Apostolum vocat; iam quid in me reprehensione dignum? Quid sacris litteris minime consonum? Quid Patrum sanctissimorum exemplis contrarium? Num & *Lucas* reprehendendus, quod vocabulo usus sit, quo non imperitia quaedam tantum denotatur, sed omniugis & maxima inscitia, & is, quem Graeci ἀναλφάβητον adpellant? Iam me reum agant quod Ioannem imperitum dixerim, quum imperitia scientiam & doctrinam saltem aliquam non excludat, ut videre est *Lib. IV. Institutionum Civil. Tit. III. §. Imperitia*, ut sexcenta exempla consulto praeteream; nam si id contigerit, eo magis *Lucas* dicam scribent, quod Ioannem non tantum imperitum dixerit, sed vocem adhibuerit, quae etiam analphabetum designet. Quod si *Hieronymus* Epistola ad Paulinum, rusticum Ioannem & indoctum fuisse negat;

gat;

gat, id ait non ad stili elegantiam, non ad profanam eruditionem, sed ad divinitus ei datam scientiam, respiciens: *Ioannes*, inquit, *rusticus*, *piscator*, *indoctus*? Et unde vox illa obsecro. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus, erat verbum? Hoc doctus *Plato* nescivit; hoc *Demosthenes* eloquens ignoravit, Eant modo vitilitigatores & maleferiati homines, nugacissimi, & *Lucam* in ius vocent: eant & Spiritui Sancto diem dicant. Nunquid haec pietas, & religio, & sanctitudo? Annon potius impietas, Deique contemptus, & improbitas, haudquaquam ferenda? Miror equidem si Magistratus sacrorum Censorum haec ferat, nec huiusmodi vappis adversus manifestam coelestium litterarum auctoritatem blasphemantibus iusta poena interrogata os impurissimum obstruat.

*De meorum Calumniatorum rusticitate
& imperitia.*

C A P V T XIX.

QUam vere & apte *Ioannes Evangelista* rusticus & imperitus a me dictus fuerit, luculentissime hactenus demonstravi; ostendique simul ea verba profanam eruditionem & eloquentiam, non coelestem & divinitus adflatam sapientiam, excludere, ut ex *Cap. XV. & XVII.* intelligere est; Nunc probandum restat rusticitatem & imperitiam meis Calumniatoribus convenire ad miraculum, sed talem ac tantam ut nullam litterarum cum sacrarum, tum profanarum, cognitionem,

nem, nullam coelestem sapientiam admittat. Id facile atque evidenter elucebit, si demonstravero illos, non sacrarum tantum Scripturarum studio & intelligentia, ac Sanctorum Patrum commentationum; Historiaeque Ecclesiasticae, peritia & cognitione destitui, quod late superius toto opere certissimis argumentis evictum est, sed, non dicam Graecis, at ne Latinis quidem litteris etiam satis instructos esse, & vix patrias suas, scilicet Italicas, nosse: si insuper demonstravero, non zelo religionis, non pietatis studio ductos, sed sola invidentia & malignitate, sola vindictae libidine, indoctos hosce & hypocritas homines, seu potius canes rabidos, genuinum mihi dentem infixisse. Et quod primum attinet *Rusticitatem* de vitio dici temere vociferabantur, adeoque rusticum dici, Sancto Ioanni Evangelistae iniurium & contumeliosum esse. Iam quoad sacras litteras, quoad Patres & Scriptores sanctissimos attinet, *Rusticitatem*, pro simplicitate, & eruditionis defectu, accipi supra aperte & perspicue demonstratum est; & ab *Hieronymo* etiam *sanctam* & *iustam* rusticitatem dici; quare iuxta hos falsum est rusticitatem inter animi vitia computari. Sed num, si a sacris Scriptoribus calumniae istorum, verborumque offuciae & praestigiae, reprobantur, ab optimis Latinitatis auctoribus fulcientur ac firmabuntur? Non per eum, qui Pentapolin sulphure & igne pluvio delevit. Nihil enim aliud ut plurimum apud hos *Rusticitas* significare videtur, quam asperiores vitae cultum, atque urbana quadam elegantia ac festivitate carentem, qualis, exempli gratia, Xenocratis fuisset; quem ideo crebro Plato monebat, *Diogene Laërtio* auctore, ut Gratiis sacra faceret. Hoc sensu *Martialis Lib. VII.*

Quae-

Quaere aliquem Curios semper, Eabiosque loquentem,

Hirsutum, & dura rusticitate trucem.

Eodem sensu Plinius Lib. XXXV. cap. IV. Post eum. M. Agrippa vir rusticitati, quam deliciis, propior. Apud Ovidium I. Amor. Eleg. VIII. rusticitas feminae est, verecundiozem esse, nec iocis & lusibus indulgere, id quod procaciores faciunt:

Ludunt formosae: casta est quam nemo rogavit;

Aut si rusticitas non vetat, illa rogat.

Heinc II. Amor. Eleg. IV. rusticae procacem & petulantem obponit:

Sive procax aliqua est, capior quia rustica non est.

Et passim quidem apud elegantissimum Poëtam rusticitas pro paulo severiore modestia usurpatur, qualem nos in sanctarum Virginum plerisque subspicimus ac laudamus, qualem a sanctimonialibus nostris exigimus. Hic idem Sulmonensis Vates Epistol. XIX.

Et decor, & vultus sine rusticitate pudentes.

ubi Ant. Volsens: sine rusticitate. Ea est quae nihil intuetur. Haëenus igitur virtutem severiorem in rusticitate reperimus, nec eam quidem, de qua Flaccus:

Virtutis vitium nomen ferat.

Ideo autem, aut qui litteris minus exculsi sunt, aut qui civilitate quadam, & urbanitate minus emolliti, rustici dicuntur: quia rustici proprie sunt, qui ruri habitant, quare Plautus:

Urbani sunt rustici.

Et Virgilius:

... curas venientem extendit in annum

Rusticus.

Ii autem, ut plurimum, nec elegantiores sunt,
nec

nec litteris bonisque artibus exercentur. Hinc etiam pro simplici adhibetur, ut apud *Virgilium* *Eclog. II.*

Rusticus es Corydon, nec munera curas Alexis

Atque id Viri docti ad hunc locum animadvertunt. Pro minus culto & agresti *Propertius* accepit *Lib. IV. El. I.*

Curia, praetexto quae nunc nitet alta senatu,

Pellitos habuit rustica corda patres.

Rusticus, apud *Quintilianum* *Lib. II. cap. XIX.* indoctum imperitumque significat: *Manus indoctae ac rusticae*. Hinc *rustice* passim pro *imperite*, atque *indocte*. *Cicero* *III. Offic. Vrgent sane rustice, negant cum posse, & in eo perstant.* *Gellius* *Lib. XIII. Cap. IV.* Quod nunc autem barbare quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse sed *rusticum*, & cum eo vitio loquentes, *rustice* loqui dicebantur. Apud *Horatium* *I. Sermonum Satyr. III.* etiam pro negligenter offenditur:

... , *videri possit eo quod*

Rusticius tonso toga defluit.

Iam constitisse, arbitror, apud eos, qui Latine scribunt, animi vitium voce *Rusticitas*, minime denotari; sed asperiores tantum, & minus cultos mores, id quod vel ex patria, vel ex educatione, vel ex ipsa etiam corporis temperatione contrahi potest. Quod si a quibusdam vitium animi interdum *rusticitatis* nomine significatur, id in causa esse non debet, cur alio sensu eodem vocabulo non utamur: vel quia hi non sunt optimi Latinitatis Scriptores; vel quia cuilibet voci, quae sensum multiplicem habet, pro materia & argumento, quo de agitur, certa vis potestasque subiicitur. Sed & plura exempla apud nostrae linguae Scriptores suppetunt, ex quibus aperte constat, vocem *Rusticitas*,

Rusti-

Rustichezza, *Rustico*, *Rozzo*; pro imperitia & ignorantia, & cultus defectu, passim a nostris usurpari, quae quidem modo proferre fert animus. En antiquus Evangeliorum Interpres Italicus, de quo superius *cap. XIII. sect. IV. §. II. numer. CCI. pag. 313.* egimus, Prologo quem Evangelio Marci praefigit ita infit: *Però che San Marco è un abbreviatore del Vangelo di San Matteo, e non dice altro quasi, o molto poco, che dice Matteo; posto che dica altrimenti, cioè più mozzo, e più ROZZO.* Interpres autem Italicus *Epistol. D. Bernardi in Vocabulario nostrae Academiae* laudatus habet: *Ma il suo sermone sia RVSTICANO piuttosto, che cittadinesco e pulito.* Quid autem aliud quam simplicitatem, & civilis educationis defectum significat apud *Iac. Sannazarium Arcad. Prof. VI.* ubi ait: *Pareva il Troiano Paris, quando nelle alte Selve tra li semplici armenti in quella prima RVSTICITA dimorava con la sua Ninfa?* Beatus vero *Iordanus* in suis *Concionibus* rusticum formoso opponit: *Quando altresì sei bello, o rustico.* Et ecce quam facile eminuit, me apte, adposite, ac decenter, ubi de *Ioanne Evangelista* in meis *Commentariis* egi, loquutum fuisse; temere, vero indocte, & inique, indoctissimos mei *Criminatores* me esse calumniatos; quum in ea, quam mihi struxerunt, calumnia, sive ad *Scripturarum Oracula*, sive ad *Sanctorum Patrum sententias*, sive ad *Graecam, Latinam, Italicam, linguam* respereris, ignorantia ubique, & stultitia singularis existat.

F I N I S.

A D.

ADDENDA ET EMENDANDA.

Pag. 12. **Q**Uod tamen mihi fecisse non videor.
Lege: Quod tamen crebro mihi fecisse non videor.

Pag. 14. *sufdeque. Lege: susque deque.*

Pag. 15. In quo semper veniam impetratam subintelligo. *Adde, Nam nec venia sufficeret, si quis concessa lectione abusus esset, vel facile in errorem labendi periculum immineret.*

Pag. 28. *Ioannes autem Chrysostomus Acta Apostolorum edisserens. Lege: Ioannes autem Chrysostomus in Evangel. Ioannis Cap. 1. Homil. I.*

Pag. 29. *Lib. XII. De Civit. Dei Cap. V. Adde: Ioannes Chrysostomus Hom. I. in Ioannem. Petrus Chrysologus Serm. XXVIII.*

Pag. 30. *Apud Clementem Alexandrinum Lib. IV. σημειωται. Adde: Ioannes Chrysostomus, vero Homil. XXXIII. in Matthaeum Iacobum quoque publicanum fuisse ait, & Iacobum quidem, ut videtur, Alphaei F.*

Pag. 36. *Et Hilarius Lib. II. De Trinitate confirmat. Adde: Atque omnium latissime Ioannes Chrysostomus Hom. I. in Ioannem.*

Pag. 40. *Ita postremus Philosophorum. Adde: ad quae verba consulantur Nic. Rigaltius, & Ioseph Binghamus Lib. I. Origin. Eccl. Cap. I. §. XII. tom. I.*

— *Vetulos passim traducit: Adde, homunculum quoque Asclepiadem Christianum vocat quidam in Actis S. Pionii.*

Pag. 41. & LIGNATORES. *Adde: Et demonstrat etiam Binghamus Tom. I. Origin. Eccles. Lib. I. cap. II.*

§. XII. & Caecilius apud *Minutium Felicem* homines *artium sordidarum* Christianos adpellat.

Pag. 42. *Eusebius Lib. III. Histor. Eccles. cap. XX. Adde: Iosephus autem Assemannus*, Maronita, Praeful eruditissimus, *Tom. III. Bibliothecae Oriental. Par. II.* tradit Agheum quemdam, Thadaei discipulum, & sericarum vestium opificem, in Perside, Assyria, Media, Armenia, alibique Evangelium adnunciavisse.

Pag. 44. *Deturpat caput suum. Adde: Hinc fiduciam* sumsit Montanus, ut suarum muliercularum prophetias & visiones iactaret: & saeculo III. ineunte Perpetuae Felicitatisque Martyrum visiones celebres erant, & creditae; ut ex earum *Actis* apud *Ruinartium*, & *Augustino Serm. CCLXXX. & CCLXXXII.* constat.

Pag. 45. *loqui in Ecclesia. Adde: Sed quomodo* intelligendus venit *Cl. Guilielmus* ad verba Pauli superius prolata ita scribens? *Nondum interdictum* erat mulieribus publice tum orare, tum praedicare & vaticinari, ut argumento sunt multarum illius temporis *acta*? Id vero quod *Paulus* Epistola ad *Corinthios* de feminis praecipit, confirmat, *I. ad Timoth.*

Pag. 47. Memoriae proditum est. *Adde: Mulieris* lascivae & tandem Christianae effectae, adeoque deindae castae, egregiam narrat historiam *Iustinus Martyr Apolog. I.* Paulo serius est *Afrae*, *Dignae*, *Eunomiae*, *Eutropiae*, atque *Hilariae*, exemplum, quae & meretrices fuerunt, & martyres; nam anno CCCIIII. passae sunt, ut ex earum *Actis* apud *Ruinartium* liquet.

Pag. 48. & omnia illis redundant. *Adde: Epistolae quoque ad Romanos Cap. XV. idem Paulus* eleemosynam memorat, quam Macedones & Achivi contule-

tulerant in pauperes sanctorum αἱ πρῶτες τῆς ἀγίας, qui erant Ierosolymis. Et Iacobus quidem, & Cephas, & Ioannes, Paulo & Barnabae iniunxerant, ut pauperum Ierosolymitanorum memores essent; id quod ipse Paulus *Epistola ad Galat. Cap. II.* diserte scribit.

Pag. 49. qui l'embrassassent. *Adde*: Hanc sententiam non improbat *Mich. Lequienius Dissert. VII. Damascenica*; & adridere videtur quoque *Nic. Nourrio Adpar. ad Biblioth. Max. Patrum Diff. I. in saecul. I. Cap. VI.*

Pag. 51. in Ἀγίων. *Adde*: *Binghamum Tom. VI. Origin. Eccles. Lib. XV. Cap. VII. § VI. & seqq. Boldettum Observat. in Coemet. Lib. II. Cap. XIII.*

Pag. 57. Cap. VIII. & Lib. III. *Adde*: & *Boldettum Lib. 1. observat. in Coemet. cap. XXXIX.*

Pag. 59. Christum adorantes ibidem exhibentur: *Adde*, Sanctus Didymus quum ad Theodoram Virginem liberandam lupanar ingrederetur, pileo caput contexerat, ut eius *Acta* apud *Ruinartum* testantur.

— Vel negatores: *Adde*, Quare *Acta Sancti Pionii* tradunt beatum Martyrem impositas sibi a sacrilegis coronas manibus discerpisse, ac proiecisse.

Pag. 60. *Tillemontius* in Paulo *Art. XXVI.* *Adde*: Praeclariter *Hieronymus* in *Caput Ezechielis XLIV. 20.* *Perspicue, inquit, demonstratur, nec vasis capitibus, sicut sacerdotes cultoresque Isidis atque Serapis, nos esse debere; nec rursus comam demittere, quod proprie luxuriosum est, Barbarorumque, & militantium, sed ut honestus habitus sacerdotum facie demonstretur; nec calvitium novacula esse faciendum, nec ita ad pressum tendendum caput, ut rasorum similes*
D d 2 esse

esse videamur, sed in tantum capillos demittendos, ut operta sit cutis.

Pag. 61. Calvus depingitur. *Adde:* ut apud *Boldettum Lib. I. cap. XXXIX. Tab. I. & II. & Tab. VI. num. 16. Lib. II. cap. XVI. Tab. VII. num. 72.*

— Hinc *Astorum cap. XXI.* quibusdam ut capita radant iniungitur. Totum delendum est.

Pag. 62. Dominicani Monachi utuntur. *Adde,* Non tamen ita tondebantur antiqui Christiani, sed capillos tantum per ambitum in coronae formam recidebant, unde Clerici coronati dicebantur, de quo late *Binghamus Tom. II. Origin. Eccles. lib. VI. cap. IV. §. XVII.* Illa autem tonsura, quam Lucae imaginis esse diximus, adparet etiam in antiqua Solonis gemma apud *Ful. Vrfinum.*

Pag. 63. Numismatis constat. *Adde:* Nec quasdam saeculi X. picturas in Codicibus MSS. exstantes moror, quae Evangelistas imberbes interdum exhibent, & quas inferius *Cap. XIII. sect. I. §. IV. n. ...* indicabimus.

Pag. 66. Feminas serperet. *Adde:* Locum autem Clementis *Acta SS. Perpetuae & Felicitatis* inlustrant, ubi dicunt Perpetuam dispersos capillos infibulasse. Istiuc vero ipsum, ad quod *Clemens & Tertullianus* hortantur, ex *Paulo* Apostolo didicerant, qui *Epistola ad Timoth. I. cap. II. vers. 9.* feminas cum pudore & modestia ornari iubet, μή ἐν πλῆγμασιν hoc est *crinium cincinnis*, quod male Simonis a Cassia Interpres *Aegidius, Parrucca* vertit, ut observabat *Ant. Mar. Salvinus*; qui quidem ornatus dicitur *Petro* *Epistola I. Cap. III. v. 3.* ὁ ἐξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν κόσμος, & pariter ab eo feminis prohibetur.

Pag. 68. *Tab. XXI. fig. I. Adde:* Et *Boldettum. Lib. I. Cap. XXXIX. Tab. III. num. 3.*

Pag. 69.

Pag. 69. *Lib. III. Paedagogi.* Adde: & S. Agnes pretiosis vestibus induta exhibetur apud *Boldettum Lib. I. cap. XXXIX. Tab. III. num. 3.*

Pag. 72. ut ipsius *Abdiae Lib. VIII.* videre est. adde: Et Apostolorum imagines tunicatae prostant apud *Boldettum Lib. I. Cap. XXXIX. & Bonaretium ad Vitra antiqua, & Aringbium*; & in Codice Evangeliorum Syriaco, scripto anno DLXXXVI. Bibliothecae Laurentianae.

— Videre est: adde: Pallium autem Marci Evangelistae VI. saeculo adhuc exstabat, & eo, sepulturae mandato praedeceffore, Patriarcha Alexandrinus induebatur, ut apud *Tillemontium in Marco* exstat.

Pag. 76. Valere iubentibus: adde: Id quod consonat praeceptis *Pauli I. ad Timoth. cap. II. v. 9. & Petri Epist. I. cap. III.* & observat de Christianis antiquis *Boldettus Lib. I. cap. LIIX.* quamquam ostendit simul Sanctos Martyres, aliosque Christianos, pretiosis vestibus indutos saepe sepultos fuisse.

Pag. 79. Et quidem antiqua pictura Apostolorum in Codice Evangeliorum Syriaco, cuius supra meminimus, pallium eorum subfuscum exhibet.

Pag. 80. Non temere quidem opinatur. Adde: Quin Bonifacius Martyr Aglaidos servus coccinea armelausia indutus dicitur in eius *Actis* apud *Ruinartum*.

¶ Pag. 81. *Paedag. cap. XII.* Adde: Quod ante *Paulus Epist. I. ad Timoth. cap. II. & Petrus Ep. I. cap. III.* fecerant.

Pag. 82. apud *Aringbium* adlegat. adde: Apud *Boldettum* quoque *Lib. I. Observ. in Coemet. cap. XXXIX.* Figura XXI. occurrit, in qua quidam in suis vestibus huiusmodi calliculas praefrens.

Pag. 85. quis esset ad operandum. *adde*: Confirmari id aliquatenus ex *Claudiano* potest, qui libro III. *De laudibus Stilicon.* de Diana loquens canit:

— duo cingula vestem

Crure tenus pendere vetant.

Pag. 87. comprehendere datur. *adde*: Hinc S. *Asterius* Amasenus *Oratione de S. Euphemia*, quae anno CCCVII. passa est, ait eam depictam se vidisse pul-
la veste ac pallio philosophiam professam. Sic ma-
ter pueri, qui cum Romano passus est,

Talia retexens explicabat pallium,

Manusque tendebat sub ictu & sanguine,
apud *Prudentium*.

Pag. 91. Fides penes Auctorem esto. *adde*: Marci Evangelistae corpus, quod Venetiis adservatur, di-
gitum aureo annulo insignem habuit, ut Io. *Stringa*
Histor. Vitae & Translation. S. Marci testatur. Sed
quid de eo sentiendum sit alii viderint.

— a quibusdam ostenditur. *adde*: Annu-
lum a S. Saturo Pudenti donatum fuisse, & quidem
proprio sanguine adpersum, perhibent *Acta SS. Per-*
petuae & Felicitatis.

Pag. 92. De annulis cap. XIII. *adde*: Sed in pri-
mis consulendus est *Boldettus Lib. II. cap. XIV.* ubi
plures huiusmodi annulos Christianorum profert e
sepulcris effossos.

Pag. 94. nusquam cernere est. *Lege*, raro cer-
nere est.

— *Comment. Cap. VII.* Adde: Et in vetu-
stis picturis Codicis Evangeliorum Syriaci, de quo
alias mentionem fecimus.

Pag. 96. fere semper occurrunt. *adde*: Et in an-
tiquis picturis Codicis Evangeliorum Syriaci, Maria
Deipara calceata semper adspicitur.

Pag. 98.

Pag. 98. *Severanus, & Bonarotius: adde: Quamquam, quod dicimus, vestis formam Christianos cum Ethnicis habuisse communem, intelligendum est de vestibus, quae nullam superstitionem praesferrent; secus enim Christiani omnino iis abstinabant, pro ut de coronis diximus, & constat ex Actis SS. Perpetuae & Felicitatis, ubi: Et quum delati essent in portam, & cogerentur habitum induere: viri quidem sacerdotum Saturni; feminae vero, sacratarum Cereri: generosa illa in finem usque constantia repugnavit.*

Pag. 192. Et Calmetium videre est: adde: Quod si Tertulliani auctoritatem sequi luberet; quasdam etiam mulieres divites Christo adhaesisse dicendum esset: ita enim Lib. IV. adversus Marcionem scribit: Divites Christo mulieres adhaerebant; quae & de fasciis cultatibus suis ministrabant ei, inter quas & uxor regis procuratoris.

Pag. 115. peculiariter differemus: adde, Et idem sentiendum videtur, ubi invenerimus aut primitivos Christianos cum Ethnicis Philosophis disputantes, aut scholas instituentes, atque in iis docentes, de quibus plura congerit eruditus Neurius Adpar. ad Biblioth. max. Patr. Dissert. I. in saecul. 1. cap. X.

Pag. 147. Videre est: adde: Apud Affemannum Tom. III. Biblioth. Orient. Par. I. in Catalogo mox citando legitur. Anaphora S. Matthaei Pastoris: ad calcem autem Codicis haec adnotantur: Explicit Liturgia S. Matthaei Pastoris, qui & Hermas, unus ex LXX. Num hinc ortus error ut Liturgia quaedam Matthaei Evangelistae crederetur?

Pag. 147. Secundum Syros vocabatur. adde: Praedicatio S. Matthaei Apostoli Hierapoli memoratur apud Affemannum Tom. III. Biblioth. Oriental. Part. I. in

Catalogo Codic. MSS. Oriental. ad Congr. de Prop. Fid. transmissorum.

Pag. 147. omnino consulendus: adde: Insuper in Codice Librorum Novi Federis Italico Bibliothecae Bargiacchianae, Marci Evangelium tertio loco positum est, ut inferius *Cap. XIII. sect. IV. §. I. n. CC. pag. 312.* videre est.

Pag. 148. facile subspicemur: adde, Et quidem in Codice Latino Bibliorum Bibliothecae Laurentianae, quo de agimus inferius *Cap. XIII. sect. II. §. I. num. LXXXV.* adnotatum est, Evangelium Ioannis statim post Evangelium Matthaei collocari, & verba ibidem exscriptimus.

Pag. 160. *ἐπιστολῶν.* adde: Et quidem librorum curam habebat, & Timotheo, ut sibi libros & membranas adferat, iubet. *II. Timoth. cap. V.*

Pag. 165. in ipsis eius Epistolis existat: adde: Quare Tatianus Pauli Apostoli dictionem in clariorem & elegantiorlem loquutionem redigere conatus est, quaedam in ea mutans & interpolans, ut scribit Eusebius *lib. IV. cap. XXIX.*

Pag. 168. *P. I. lib. I. cap. IV. §. V.* adde: Pauli *Ὅρασις* seu *Visiones*, commemorat *Marcus* Patriarcha Alexandrinus in *Quaesisis*; nisi forte idem sunt ac *ἀναβατῖνόν.*

Pag. 171. in Liturgiis Orientalibus. adde: Et *Nourrius Adparat. Dessert. II. in saecul. I.* In Catalogo Librorum Orientalium statim laudato apud *Assemannum* habetur *Prædicatio Sancti Iacobi fratris Domini, & Episcopi Ierusalem.* Item *Absolutio in fine Liturgiae, rhythmo Sancti Iacobi.*

Pag. 173. *Acta Petri* nuncupari. adde: In Catalogo Librorum Orientalium supra laudato apud *Assemannum* recensentur *Acta Sanctorum Philippi & Petri Apostolorum.*

Pag. 173.

Pag. 173. *Caveus*, Adde: *Nourrius Dissert. II. in saecul. I.*

Pag. 177. Apocrypho agit. adde: Qui manu exaratus exstat in Bibliotheca S. Crucis Pluteo XIV. numer. 166.

Pag. 186. De *Patribus Apostolicis*. adde: CLEMENTINAE eidem Clementi Romano tributae, opus *Recognitionibus* non abfimile, de quo pariter laudatus *Cotelerius*, apud quem exstat.

Pag. 188. *Epiphanius Haeres. LXIII.* Adde: PERIODI APOSTOLORVM.

PRAEDICATIO SANCTI BARTHOLOMAEI APOSTOLI IN CIVITATE VAHAT.

PRAEDICATIO SANCTI THOMAE APOSTOLI IN INDIA.

PRAEDICATIO SANCTI SIMEONIS FILII CLEOPHAE.

PRAEDICATIO S. MATTHIAE APOSTOLI; qui quidem quinque Libri recensentur in *Catalogo Librorum Oriental. MSS. Sacrae Congreg. de Propag. Fide* apud *Assemannum Tom. III. Biblioth. Oriental. Par. I. num. XVIII.*

Pag. 188. *Tom. II. Patrum Apostolicorum*. adde: PETRI ET PAVLI SANCTORVM APOSTOLORVM CONSTITVTIONES Πέτρος καὶ Παῦλος ἡς ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις. Hunc Titulum praeferunt Constitutiones quaedam illis Apostolis tributae, quae Collectionem quamdam Canonum Ecclesiasticorum & Legum Imperatoriarum in quinquaginta Titulos diuisam, praecedunt in *Codice Graeco Membranaceo MS. forma folii Bibliothecae Laurentianae Plut. X. n. 10.* Illarum initium est, quod sequitur: Ἐγὼ Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομεν ἐργάζεσθαι τὰς λαὸς ἐν ἡμέραις κατὰ
Has Constitutiones is titulus consequitur: Περὶ τῶν
λατ.

λάτταν ἕκασον τὴν τάξιν καὶ λατρυγίαν. Συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς πεντήκοντα τίτλους διηρημένη. Hæ Constitutiones Petri & Pauli a *Cotelerio*, quod sciam, non memorantur; nec alibi eas vidi.

Pag. 189. Italice conversa. *adde*: Exstat etiam Latine in Bibliotheca S. Crucis *Plut. XIV. n. 166.*

Pag. 205. *Bargiacchiorum*: *Adde*: *Neriorum, Venturiorum, Martiniorum, & Bartoliniorum.*

Pag. 206. Non semel animadverti. *adde*: Sic *Fri-dericus Urbini Dux*, auro, argento; purpura, & holosericis tegminibus, libros, quos magno numero collegit, instruxisse traditur a *Leandro Alberto* in sua *Italiae Descriptione.*

Pag. 209. *Gaddios*: *adde*: *Cerretanios*, & *Augustinum Cerretanum* præcipue, Florentinae Ecclesiae, Canonicum longe Reverendissimum.

Pag. 210. *Alex. Politus*. *adde*: Congregationis Scholarum Piarum Sacerdos, &

Pag. 211. Poëtas iam & oratores. *Lege* Poëtas & Oratores.

Pag. 218. quod deinde consequitur. *adde*: Huiusmodi Synaxaria per menses sæpe digeruntur, quale est quod *Goarius* in fine *Euchologii* edidit; & quando tam Evangelia quam Lectiones continent, ἀποστολικὰ ἄγγελα adpellantur.

Pag. 221. potans mentem. *adde*: Qui quidem versus iam ab *Allatio Disfr. 1. De Lib. Eccles. Græc.* editi fuerunt.

———— in margine. *adde*, Sicuti etiam videre est in editione N. T. a *Rob. Stephano* adornata.

Pag. 226. non rationalis. *Lege*: non oratoriae,

Pag. 226. XXIV. XXV. *adde*: Et hi quidem *Prologi*, qui singulis Evangeliiis præfiguntur, a *Theophylacto* ipso compositi fuerunt, ut elucet ex editione

zione Novi Testamenti a *Rob. Stephano* facta, in qua sub illius nomine hi Prologi habentur. Consulendus de his inferius numerus XXI.

Pag. 227. *Beneficiat omnibus audientibus.* Adde: Hi versus ab *Allatio* quoque *Differt. I. De Lib. Eccles. Graecor.* editi fuerunt, quos tamen diverse alicubi legit, ut pro *εὐεπιμόλοις, εὐεπιβόχοις*; pro *Λεόντιον, Ἰωάννην*; pro *εὐθυμίας, εὐβουλίας*; pro *ἐτρουδασμένον, ἐστρουδασμένοις*; pro *συντόνις, στυνένως*; pro *καλλιγραφήσαντα, καλλιεργήσαντα*. In interpretatione prostantibus, lege, *adrectis auribus.* & pro, *Leontium mirare, tranquillitatis.* lege: *Leontii mirare solertiam.*

Pag. 231. adflatu divino: adde: Horum versuum quosdam edidit *Allatius Diff. 1. De lib. Eccles. Graec.*

Pag. 233. In comprehensionem *Prodromi.* Lege. In conceptionem *Praecursoris.*

Pag. 237. Patri adparuit. adde: Secundum Epigramma ab *Allatio* quoque editum est: sed apud eum pro *ἐπισωρ* legitur, *ἐπισωρ*, & *ἐδ' ἄχθῃ, ἐμίχθῃ.*

Pag. 238. §. *sequenti*. Lege §. XIII. *buius sectionis.*

Pag. 248. antiquis enarrantur. adde: Hunc Codicem scriptum anno CCCXCIV. tradit *Langius*, sed falso; nam scriptio ipsa se esse sequiorum temporum manifestat.

Pag. 252. *ἤρξατο κτλ.* adde: Et quae *Robertus Stephanus* in suo Novo Testamento edidit.

— *ἐπὶ Νέρωνος κτλ.* adde: Hoc autem edidit *Monsalconius* in *Palaeographia.*

Pag. 257. Epistolis praemittuntur. adde: Et hi quidem Prologi, seu argumenta fere omnia, edita sunt, vel in Moguntinis Bibliis, quae in Bibliotheca Laurentiana adservantur, vel in Bibliis *Rob. Stephani*, vel in *Lugdunensibus* anni MDXXV.

Pag. 295.

Pag. 295. Forte expositiones Pelagii sunt. Id totum delendum.

Pag. 349. quaereret auctoritatem. adde: Colophonem addat vir eruditissimus Ger. Io. Vossius, etsi heterodoxus, Lib. III. De Idololatr. cap. 1C. ita scribens: Nec enim necesse est credamus, Clementem scisse omnia, quae facerent ad arcana naturae. Ne id quidem credere est opus de Apostolis; licet Christus Ioan. XVI. 13. promiserat missurum se Spiritum Sanctum, qui in omnem eos duceret veritatem. Quippe hoc restringendum ad veritatem earum rerum, quae ad salutis pertineant negotium: imo ne harum quidem omnium, quia Apostoli ipsi (I. Corintb. XIII. 9.) ex parte viderunt, & prophetarunt: sed omnium, quae scire est opus alteram ad vitam consequendam.

1.006.875

I N D E X

R E R V M M E M O R A B I L I V M .

A

- A**bdias, & eius scripta, 115. 185.
Abdon & **Sennea**, Persae, 59. 97.
Abgarus Edessae rex an Christianus, 105. 178.
Abrazae, 92.
Achiae Presbyterorum Epistola. Vide, **Asta S. Andreae**.
Asta Apostolorum, apocrypha, 185. & seqq. 183. Manuscripta, 218.
 usque ad 225. 243. usque ad 249. 255. usque ad 249. 255. usque ad
 269. 283. usque ad 186. 308. usque ad 313. 322. usque ad 324.
 a **Luca** scripta, 155. quando, & an **Petro** distante, ibidem.
Asta S. Andreae, 115. 177. 179. 185. 186. **S. Barnabae**, 187. **S. Mat-**
thiae, 187. **S. Pauli**, 167. 249. **S. Petri** 172. 186. 249. **Petri &**
Pauli, 249. **S. Philippi**, 179. **Pilati**, 181. **S. Thomae**, 179. 186.
S. Ioannis, 404. **Asta SS. Philippi & Petri**, 424.
Asta Innocenti, 374.
Adaeus Apostolus, 156. 178.
Adulterae historia in Codice Syriaco deest. 304.
Aegidius, **Augustinianus**, 315. 317. **Parisiensis**. 270.
Afra & **Sociae** Martyres, 418.
Agape, 51.
Agheus **Thadaci** discipulus, 418.
Agrammatos quid, 410.
Alamannius, **Andreas**. 211.
Alexander **Cyprius** 187.
Alexander Magnus quanti **Homerum** fecerit, 206.
Alogi haeretici, 394. 399.
Altercatio **Iasonis** & **Papisci**, cui tributa, 156.
Amanuenses **Apostolorum**, 196.
Ambarachi **Petrus**, 299.
Anabaticon **Pauli**, 168.

Ana-

- Analphabetos, 411.
 Anaphora Matthaei Passoris, 423.
 Andreas Apostolus piscator, 30. 36.
 Annulorum usus apud Christianos, 90. Annulus Mariae Delpharæ; 91.
 S. Zenobii Florentini 91 eorum signa apud Christianos, 91. 92.
 Antiquaria scientia Florentiae prope ortum debet, 208.
 Antonini de Villa Basilica Epistola ad Delparam, 190.
 Antonius Brucioli, 18.
 Apocalypsis Ioannis MS. 218. 253. 255. 283. 296. 298. 308. 326. Sublimis, & an Ioannis foetus, 397. Vide Ioannes Apostolus.
 Apocalypsis Pauli, 167. Petri 172. S. Stephani, 191. S. Thomae. 180. Cerinthi, 398.
 Apocrypha a divinis Scriptoribus interdum citantur, 6. 8. 160. 173.
 Apocrypha Novi Testamenti, 146 152. 156. 166. 170 172. 176.
 & seqq. Non obficiunt veritati scripturarum canonicarum, 192.
 tot numero non sunt quot videntur, 193.
 Apodemiae Pauli, 24. 252.
 Apollos, 101. 115.
 Apostoli, humiles & abiecti homines, 26. 125. eorum patriae obscurae & ignobiles, 28. Galilaei habebantur, ibid. Piscatores. 28. Ruricolae, 29. Tentorium opifices, ibid. Publicani, ibid. Nautae, ibid. eorum artes, 30. & seqq. an eas post vocationem exercuerint, 30. Pauperes, 31. 37. 125. barbati, 63. pauperum consuetudine usi, 32. ante vocationem innocentes non erant, 33 & seqq. Principes Iudaeorum adversarios experiri, 39. Feminas circumducebant, 45. tunica induti, 70. pallio, 71. 72. quo colore, 78. 80. cum fibulis gemmatis, 80. zona usi. 84. 85. epomide 90. brevibus capillis, 61. sandaliis usi, 93. nudis pedibus, 94. illitterati & imperiti, 116. & seqq. 293. 339. 340. 408 & seqq. eorum gloria esse indoctos, 125. quicquid doctos adserunt deridendi. 133. cur barbare loquuti sint, 135. an Syriace scripserint, 137. 202. cur stilo simplici, 140. 141. 142. cur imperiti a Christo electi, 271. 329. & seqq. quae a Christo didicerint, 344. quae ex Spiritu Sancto, 345. 391. praestabantur se esse indoctos, 350. cur interpretibus usi, 353. an omnibus linguis loquerentur, 351. & seqq. diserte loqui nesciebant, 353. ignorabant saepe qua lingua loquerentur, 357. linguis nondum exstantibus non loquebantur, 360. non omnes aequae docti aut disertis, 361. eos indoctos falsae debent praestari Christiani, 407. eorum sapientia, 369.
 Apostolici, 186.
 Apostolici, 186.
 Aquila Ponticus tabernaculorum opifex, 32. 41. se tondet, 60.
 Arcopagitae nobiles, 103.
 Argyropylos reprehensus, 288.
 Ariani Epistolam ad Ebraeos reliciebant, 157.
 Aristides Philosophus, 56. 74.
 Aristoteles Pellaeus, 156.
 Arsenius Monembasiae Archiepiscopus, 241.
 Artes Apostolorum, 30. & seqq.
 Ascetae pallio induti, 99.
 Astrologia a Christianis reiecta, 108.

B

- B**aculum Apostoli an ferrent, 92.
 Barbam alere quando Romani inceperint, 63. Eam cadere aut
 vellere improbatum, *ibid.*
 Barnabas Apostolus manibus victum quaerebat, 31. Facie amabilis.
 55. Eius scripta, 115. An Evangelium Matthei graece verte-
 rit, 145. 197. Epistolae ad Ebraeos auctor, 158. Eius corpus in
 Cypro repertum, 197.
 Bartholomaeus Apostolus olerum sator, 30. Piscator, 30. Nobilis,
 36. Vultu hilaris, 55. Colobio induebatur, 71. Eoque albo, 76.
 Et clavato, 79. omnibus linguis loquebatur, 359. eius Prae-
 dicatio, 425.
 Basilius Calligraphus, 229.
 Bernabos Vicecomes, 284.
 Bernardinus Ochinus, 18.
 Bessarionis Cardinalis Liber, 206.
 Bethsaida, 388.
 Beza (Theodorus) Fausto Manichaeo frigidam suffundit, 128.
 Bibliotheca Riccardiana, 205.
 Bibliothecae Florentinae variae, 205. 238.
 Binius. Ioseph Clemens, 212.
 Biscionius. Ant. Maria, 217.
 Bondelmontius. Iosephus, 211.
 Bonarotius. Philippus, 209.
 Bonifacius martyr, 421.
 Mortarius. Ioannes, 209.
 Brescianus. Benedictus, 209.
 Brucherus. Iacobus, 20.
 Brucioli. Vide Antonius.

C

- C**aecilius Iacobi discipulus, 406.
 Cainiani Haeretici, 170.
 Caius Ioannis Evangelistae Interpres, 200.
 Calceati Veteres domi non manebant interdum, 92.
 Calcei Ebraeorum, 93.
 Caligae, 93.
 Calliculae quid, 82.
 Calvinus. Ioannes, 399.
 Calumniae adversus Lamium frustae, 2. 3. 7. 10. 19. 21.
 Calumniae de religione potissimum refellendae, 21.
 Canones Apostolici, 188.
 Canones Synodi Antiochenae, 188.
 Canon Librorum N. Testamenti, 184.
 Capassius. Gerardus, 210.
 Capillorum nimia cura improbara, 420.
 Capillamenta adficticia, 66. 68.
 Capite aperto Christiani & Iudaei & Ethnici incedere solebant, 57. 58.
 Caput

- Caput velare debet mulier, 61.
 Carnesecchius. Vide Petrus.
 Catechumeni baptisandi candida veste usi, 77.
 Catenae in sacram Scripturam etiam ex Heraeticorum dictis con-
 fertae, 8.
 Cavarruvias Vide Didacus.
 Celsus Apostolos tamquam nefarios homines calumniatur, 34.
 Cephas a Petro diversus, 172.
 Cerdo, 399.
 Cerdones Christianos vocat Iuvenalis, 41.
 Cerinthus haereticus, 115. 394. 398.
 Charkel oppidum Mesopotamiae, 299.
 Chastillonius, Sebastianus, a Beza iniuria reprehensus, 128.
 Chlsea lanea, 75.
 Chismys, 75.
 Christianismus mirabili ratione inductus, 329. Sola Dei virtute, 333.
 Christiani primitivi ignobiles & pauperes ut plurimum, 38. Arris-
 ces, 41. Cerdonum nomine a Iuvenale traducti, 41. Saepae va-
 riorum criminum rei, 45. pauperes, 47. Ebionitae adpellaban-
 tur, 48. paupertatem sibi gloriae vertebant, 49. mutua eorum
 dilectio, 50. eorum omnia communia, 50. Caritas erga Marty-
 res & pauperes, 51. quantum mortem pro Christo subire expe-
 rerent, 53. causas moriendi ipsi faciebant, 53. eorum etiam
 erga Ethnicos beneficentia, 54. Vasa pretiosa sacris adhibe-
 bant, 54. macati & extenuati, 54. severi, 55. male vestiti, 55.
 Christiani statim ac tales effecti erant simplicioribus vestibus
 utebantur, 56. 80. non tamen formam vestis immutabant, 56. 57.
 sine pileo & capitis tegmine, 57. nec sertis nec floribus usi, 59.
 nisi recens bispristati, 60. Comam attondebant, 60. 61. 64. tunica
 induiebantur, 61. & pallio, 62. Veste simplici utebantur, 72. Graeci
 vocabantur, & Impositores, & Imponentes, & Epithetae & cur,
 72. vestibus pretiosis abstinebant, 75. eos candidae decebant, 76.
 saepe nudis pedibus, 95. veste communi utebantur, 57. 97. va-
 ria autem forma variis de causis, 97. eorum quidam nobiles
 & locupletes, 100. multi nobiles post Hadriani tempora, 104.
 imperiti & litterarum rudes, 106. ignaviae insimulati, 106. a
 publicis negotiis abstinebant, 107. a docendis litteris abstine-
 bant, 107. Item a pictura, sculprura, astrologia, 108. indocti
 passim habiti, 108. eorum credulitas fugillara, 109. doctos sa-
 pientesque homines averfari crediti, 109. & stolidos abiectos-
 que recipere, 109. barbari vocati, 109. eorum dogmata amen-
 tia & stultitia reputata, 110. eorum virtus pervicacia & des-
 peratio habita, 111. se indoctos proferebantur, 111. profanas do-
 ctrinas contemnebant, 112. 376. eas habere prope iis interdi-
 ctum, 112. 113. eorum eruditio qualis, 113. eorum placita so-
 mnia & deliramenta reputata, 43. eorum sapientia, 44. docti
 tandem, & cur, 386. eorum sapientia qualis, 369. & seqq. stu-
 dia, 375. & seqq. cur aetherii adpellati, 379. quo sensu Phi-
 losophi, 379. doctos etiam reciplebant, 382. litterisque stude-
 bant, 383. Eruditi, profanae scientiae ornatus deponebant, 384.
 pretiosis vestibus induti sepelebantur, 421.
 Christus a nunquam mendicaverit 32. in eum calumniae, 36. Cur
 humiles & abiectos Apostolos elegerit, 37. Vestitu incultus, &
 vultu

- vultu inglorius, 56. capillis promissis, 62. & crispis, 63. irem brevibus, 63. tunica & pallio utebatur, 69. an tunica alba, 76. & ceteris indumentis albis, 78. nihil scripsit, 192. qua doctrina Apostolos instruxerit, 344. omnia eis non revelavit, 345. quae a Spiritu Sancto eos docendos praedixerit, 345. post resurrectionem Iacobum, Petrum, & Ioannem scientia donavit, 351. Cingulorum usus, 83.
 Clemens XII. P. M. 209.
 Clemens I. Romanus Episcopus & eius scripta, 144. 115. 425. Epistolae ad Ebraeos auctor, 158. 201. opera supposititia, 186.
 Clemens vir Consularis Martyr, 104. 107.
 Cleobius haereticus, 115.
 Clerici an veste a laicis differrent antiquitus, 98. pallio utebantur, 98. 99.
 Codex Mediceus Epistolarum Polycarpi & Barnabae, 35.
 Codices MSS. Novi Testamenti qui Florentiae adservantur, 204. Codices MSS. fere in singulis Florentinorum aedibus, 204. Codicum MSS. utilitas, 215.
 Codices MSS. Novi Testamenti Graeci, 218. Latini, 255. Orientales, 299. Italici, 308.
 Collationes Christianorum ut sibi invicem praesto essent, 47.
 Colobium quid, 71. Clavatum purpura, 79. 80.
 Colores vestium, 75. relinendi a Christianis, 77. color pullus pauperum, 80.
 Coma attonsa Christianorum & Ethnicorum, 60.
 Constitutiones Apostolicae, 188.
 Corinthii suas virgines velabant, 67. Corinthii quidam Christiani nobiles & locupletes, 101. Corinthiorum ad S. Paulum Epistolae, 167. Corinthii quibus linguis loquerentur, 360.
 Cornelius Centurio, 191.
 Corfinius. Eduardus, 210.
 Cosmas Medices, 281.
 Cratonis Libri, 186.
 Crepidae, 93.
 Cucullus, 71. 86.
 Cyprinus Martyr, 55. comam attonderet, 61. eius methodus in revincendis Ethnicis reprehensa, 5. eloquentia, 334.

D

- Damaris Dionysii Areopagitae uxor, 103.
 Davia. Io. Anthonius Cardinalis, 16.
 Despatynorum de genere Christi narratio, 132.
 Dissonantiae, 45.
 Didacus Covarruvias, 19.
 Didascalia Apostolorum, 187.
 Didymus Martyr, 419.
 Dionysius Alexandrinus quid de stylo Ioannis Evangelistae senserit, 133. libros haereticorum legebat, 19.

Ee

Dio-

Dionysius Areopagita colobio indutus, 71. pallio amictus, 72. colobio albo indutus, 16. pallio purpureo, 77. 80. Christianus factus, 103. eius scripta, 115. eius uxor Damaris, 103. eius miraculum, 271.

Discincta, 76.

Discipuli Christi humiles & abiecti 36. vide Apostoli.

Docti tandem Christiani, 386.

Doctores Orientis 157.

Doctrina Apostolorum, 187. Doctrinae inter se connexae, 212. Doctrinis pluribus simul vacandum, 212.

Dominicus a Pisis Dominicanus, 310. 323. 324.

Dominicus Cavalca, 311.

Domitilla vidua martyr, 104.

Domitilla virgo martyr, 104.

E

EBionitae Christiani primitivi appellati, 48. deinde haeretici quidam Nazaraeorum propago, 49. Evangelium Matthaei interpolant, 147. plura sub Iacobi nomine vulgaverunt, 170. 180. Ebionitarum Evangelium, 182. Acta Apostolorum, 186.

Ebraeorum Philosophia, 381.

Eloquentia Scriptorum N. T. qualis, 129. & seqq.

Empedocles, 111.

Encratitae, 182. 186.

Encyclopaedia comparanda, 215.

Engedinus, Georgius, 400.

Enochi Liber, 174.

Epaphroditus Neronis libertus an Christianus, 102.

Ependytes, 71. 86.

Epheſorum ad Paulum Epistola, 167.

Ephod, 90.

Episcopus quando haeticorum libros legere debeat, 18.

Epistola ad Ebraeos an a Luca scripta, vel Graece versa, 156. 157. Ab Manichaeis, Arianis, & Ecclesia Occidentali recepta, 157. a privatis Scriptoribus Occidentalibus admixta, 158. Clementi tributa, ibid. Barnabae tributa, ibid. Tertulliano, ibid. eleganter scripta, 159. Paulus eius auctor diversus ab Apostolo, ibid. Hellenistae foetus, ibid.

Epistola ad Laodicenses Paulo tributa, 166. 167. an genuina unquam exstiterit, 166 sub huius titulo Marcionitae legerunt Epistolam ad Ephesos, 166.

Epistola Corinthiorum ad Paulum, 167.

Epistola Didymi ad Alexandrum Magnum, 282.

Epistola Epheſorum ad Paulum, 167.

Epistola Florentinorum de miraculo S. Petri Ignei, 279. Epistola Petri ad Iacobum, 173. ad Clementem, ibid. quaedam deperdita, ibid.

Epistola Haemorrhoeae ad Herodem, 192.

Epistolae Pauli & Catholicae MSS. 218. usque ad 225. 243. usque ad 253. 255 usque ad 269. 285. usque ad 298. 308. usque ad 313. 324. usque ad 326.

Epi-

Epistolae D. Pauli ad Corinthios novae Interpretationis Specimen, 289.
Epistolae Polycarpi, Barnabae, & Ignatii in eodem olim codice
describuntur, 35.

Epistolae Severae ad Paulum, & Pauli ad Severam, 102.

Epistolaria. Vide Lectionaria.

Epithetae Christiani disti, 72.

Epitrachelion, 90.

Eponis, 90.

Erasmus reprehensus, 287.

Esaiae filius, 363.

Esurire iustitiam quid, 32.

Ethnici capite aperto saepe incedebant, 58.

Evangelia MSS. 218. usque ad 243. 255. usque ad 283. 299. usque
ad 307. 308. usque ad 322. 327.

Evangelia statim in varias linguas conversa, 203.

Evangelistae ubi & quando scripserint, 277. vide sub propriis no-
minibus

Evangelistaria Graeca a Florentinis emta, 395. Vide Synaxaria.

Evangelium Aeternum, 181.

S. Andreae, 177.

Apellis, 181.

XII. Apostolorum, 179. Nazaraeorum, 179.

S. Barnabae, 181. 182.

S. Bartholomaei, 177.

Cerinthi, 181.

Encratitarum seu Tatiani, 182. 185.

Evae, 183.

Iacobi, 170.

S. Iacobi Maioris, 177.

Ioannis. Vide Ioannes.

Infantiae, 170. 176.

Iudae Ischariotae, 178.

Iudae Thaddaei, 178.

Leucii, 183.

Lucae, Vide Lucas.

Marci, Vide Marcus.

Marcionis, 183.

Marthaei, Vide Matthaeus.

Marthae, 178.

Nicodemi, 180. dicitur etiam Iosephi ab Arimathia, 182.
eius paraphrasis Italica, 181.

Pauli, 168.

Perfectionis, 184.

Petri, 172.

S. Philippi, 178.

Quoddam apud Muhammedanos, 182.

Secundum Aegyptios, 181.

Secundum Ebreos, 147.

Secundum Syros, 184.

Simonianorum, 184.

Simonitarum, 181.

Terebinthi, seu Manichaei, seu Scythiani, 183.

Thomae, 176.

Evang. Thomae Manichaei, 176.

Valentini, 185.

Veritatis, 185.

Vivens, 185.

Vivum, 185.

Eunuchus Candacis Reginae, 101.

S. Euphemia, 422.

Ezechielis filius, 363.

F

Faber Stapulensis reprehensus, 287.

Fabricius. Io. Albertus, Apocrypha novi Testamenti collegit, 176-193.

Fauftus Manichaeus negat libros N. T. esse foetus Apostolorum & Discipulorum Christi praeter Ioannis Evangelium, 128.

Fauftus Socinus, 28.

Feminae. Vide Virgines, Mulleres, Sponsae, Viduae, Vestis. Feminae Christianae simplicibus vestibus utae, 86. similiter prope ac viri vestiebantur, 87. calceatae, 96. Ethnicae solcis utae, 96.

Ferandi tempus, 263.

Fibulae gemmatae ante pectus Apostolorum, 80. 90.

Fimbria vestis Christi, 77. Fimbriae cur Iudaeis usitatae, 79. violaceae vel coccineae, 79. qua forma & ubi adligatae, ibid.

Flammeum Sponsae Christianae primitus non usurpabant, 68.

Florentia Codicibus MSS. abundat, 204. item Historicis, 211.

Florentini quando Christianismum amplexi, 190. acri ingenio praediti, 207. Florentini rei antiquariae scriptores, 209. Geometrae, Philosophi, Philologi, ibid. Poetae & Oratores, 211. omniumque eruditionis, 212.

Formilius. Vide Petrus Formilius.

Fridericus Urbini Dux, 426.

G

Galilaea regio contempta & minus culta, 28.

Gallicae, 93.

Gamaliel, 101. 115.

Genealogia Christi, mulieres tantum, quas Scriptura reprehendit eas continet, 35.

Georgius Longus Calligraphus, 241.

Gherardus Robertus, 211.

Glaucias Petri interpres, 172. 200.

Gnostici, 178. 184.

Gorius. Ant. Franc. 209. 306.

Graeci Christiani disti, 72. 73.

Grypho Scriptor Franciscanus, 303.

Hadria-

H

- H**adrianus Imperator templa Christo aedificare cogitat, 105.
 Haeretici Scriptores. Vide Scriptores Haeretici.
 Hermannus librarius, 273.
 Hermes & eius scripta, 114. 173. 202. 423. eius librorum interpres, 202.
 Hefychius Evangelia correxit, 185.
 S. Hieronymus lapsus, 35. flagellis caesus, 306.
 Hieronymus Peripateticus, 174.
 S. Hilario quomodo indueretur, 71. & quam sordide, 81.
 Hilarius Diaconus, 293.
 Historia S. Marci, 186.

I

- I**acobus Apostolus nauta, 29. piscator, 30. 38. publicanus, agricola, 29. lapideus, 30.
 Iacobus Epistolae auctor quis? 169. graece scripsit, ibid. eius filius, ibid. Evangelium ei tributum, 170. narratio de adfumptione Mariae Deiparae, ibid. Matthaei Evangelium graece tradidit, 170. 198. eius Liturgia, 170.
 Iacobus Ierosolymorum Episcopus linea veste utebatur, 75. ad Evangelium Matthaei in graecum verterit, 145. eius praedicatio, 424. rythmus, ibid.
 Iacobus Minor Apostolus auream laminam in fronte gestabat, 58. nunquam se totondit, 63.
 Ieiunium quatuor temporum quando servandum, 262.
 Ieremiae Prophetae filius, 363.
 Ieremias Patriarcha, 303.
 Ignatius Antiochenus & eius scripta, 114. 115.
 Imperitia & imperitus quid, 410.
 Impositores Christiani dicti, 72. 73.
 Indusium, 89.
 Inspitatio quoduplex & qualis, 362. & seqq.
 Interpretandi ratio, 310. 313.
 Interpretes in Ecclesia, 196. 201. Apostolorum, ibid. Latini Novi Testamenti, 201. eis utebantur Apostoli, 357.
 Ioannes Antoulus Davia Cardinalis, 16.
 Ioannes Apostolus nauta, 29. piscator, 30. 36. 388. an nobilis & dives, 36. tunica utebatur, 71. Latronum ducem ad meliorem frugem convertit, 46. nunquam se totondit, 63. auream laminam in fronte gestabat, 58. linea veste utebatur, 75. Ioannis Evangelium statim Matthaei Evangelium sequitur in aliquibus Codicibus MSS. 147. primo loco ponitur a quibusdam, 148. illiteratus omnino & indoctus, 117. 124. 389. 225. an etiam post acceptum Spiritum Sanctum, 391. in Aia profanas doctrinas non hausit, 391. Evangelium Matthaei graece vertit, 145. 193. Theologus dictus, 219. 223. 230. eius effigies, 228. eius Evangelium quo loco Novi Testamenti, 148. 263. 392.

- eloquentiam ei Spiritus Sanctus infudit, 351. 401. pauper, 388.
 eius Evangelii sublimitas, 393. 401. a quibus relictum, 394.
 Graece scriptum, 394. eius autographum non exstat Florentiae, 394. Syriace conversum, 396. eius Epistolae, 396. secundam & tertiam non recipit Ecclesia Syra, 396. an alterius Ioannis foetus, 396. an versiculus VII. Capitis V. Epistolae I. genuinus sit, 397. eius Apocalypsis quam sublimis, 397. a quibus resecta, 398. in Pathmo scripta, 299. Graece scripta, ibid. Ioannis filius, 399. diversus ab aliis Evangelistis, 400. Apocalypsis obscura, 402. Apocalypsis filius 402. Liber Ioanni falso tributus de transitu S. Mariae, 403. alius de Iesu ex cruce descensu, 404. Liturgia, 405. Oratio, 405. Epistola ad Hydropicum, 405. Apocalypsis Apocrypha, 405. 406.
 Ioannes Cassianus, 404.
 Ioannes Librarius, 273.
 Ioannes Marcus, 187. 398.
 Ioannes Presbyter, 396. 398.
 Ioannes Tzuzuna, 245.
 Ioannis Baptistae vestis, 84. an pellis cameli esset, 85.
 Iosephus ab Arimathia, 101.
 Isocrates versus Interdum fundit, 174.
 Iudaei capitis tegumento ut plurimum non utebantur, 58. Iudaei Sacerdotes Christiani esset, 101.
 Iudas Apostolus publicanus, agricola, 29. eius nepotes agricolae, 30. 42.
 Iudas Ierosolymitanus Episcopus, 174.
 Iudas Thadaeus, 173. eius Epistola & filius, ibid. Apocryphis usus, ibid.
 Iudicium Petri, 173.
 Iulianus Martyr, 56. 74.
 Iuvenalis cordonum nomine Christianos indicat, 41.

L

- L**aelius Secinus, 18.
 Lalci antiquitus an veste a Clericis distinguerentur, 98.
 Lamius. Io. cur methodum illam commentariorum de recta Trinitatis Fide adhibuerit, 19. eius iustae querimoniae, 21. & sequ. eius caritas, 25. quam multis negotiis occupatus, 25.
 Laurentius Medices, 207.
 Laus Apostolorum, 187.
 Lexionaria, 254. 298. 326.
 Lectiones Scripturarum per annum, 264.
 Leontius Calligraphus, 227.
 Leo Philosophus, 177.
 Leucius Charinus, 167. 172. 179. 183. 404.
 Liber de Infantia Iesu Christi, seu de orru S. Mariae, 146.
 Liber de partu Mariae, 189.
 Liber de Sancta Maria & Obstetrice, 184.
 Liber Eliae Prophetae, 8. Iannis & Mambris, 8. Esœchi, 8.
 Liber originis Christi, 182.

- Libri pretiosis tegumentis ornati, 206.
 Libri profani a primis Christianis concremati, 13. 112. 378.
 Librorum haereticorum lectio prohibita, cum a canonibus, tum a legibus, 13. Libri haereticorum qua cautione legendi, & qua ratione vetentur, 14. 15. & seqq.
 Linguarum donum quale esset in Apostolis, 351.
 Linus 186.
 Liturgia Apostolorum, 156. 178.
 Liturgia Petri, Marci, Iacobi. Vide Petrus, Marcus, Iacobus.
 Liturgia Petri 173.
 Loron quid, 90.
 Lucanus. Vide Lucas.
 Lucas an apocrypha Evangelia legerit, 8. an Matthaei Evangelium Graece verterit, 145. Post Marthaeum & Marcum scripsit, 153. Pauli praedicationem scriptis consignavit, 153. 168. Medicus Antiochenus, 154. multorum fidem sequutus, ibid. cur Evangelium scripserit, ibid. quo tempore aut quo loco Incertum, ibid. Graece scripsit. ibid. Graece atque Ebraice eruditus, 154. eloquentior aliis, 155. scripsit Acta Apostolorum post Evangelium, ibid. an Petro distante, ibid. Pauli discipulus ac comes, 153. 155. eius filius, 155. Epistolam ad Ebraeos Graece vertit, 156. 195. immo eius auctor, ibid. Altercatio Iasontis & Papisci ei tributa, 156. eius epistola ad Galenum, 156. Matthaei Evangelium Graece vertit, 197.
 Lucianus Evangelia correxit, 183.
 Lucius Tarsensis, 156.
 Lupus. Ant. Maria, 209.
 Lutherus. Martinus, 399.
 Luxus Christianarum seminarum, 68. primitivorum Christianorum, 98.

M

- M**acarismi, 223.
 SS. Magorum imagines, 59. 97.
 Manes, 183.
 Manichaei Epistolam ad Ebraeos reliciebant, 157. Manichaei, 178. 184. 185.
 Mannius Dom. Maria, 312.
 Manuscripti Codices Florentinorum, 204.
 Marcellus, 186. 311. 323. eius scripta, 315.
 Marcion, 183. 299. an interpolavit Evangelia, 184.
 Marcionitae Epistolam ad Ephesios sub titulo Epistolae ad Laodiceos legerunt, 166.
 Marcus Evangelista petasum pontificalem gestabat, 58. post Marthaeum scripsit Evangelium, 147. In quibusdam Codicibus MSS. tamen non statim post Marthaeum sequitur, 147. Petri interpres, 148. 172. 200. scripsit quae ex Petro audierat, 149. 153. ordinem scribendo non servat, 149. Matthaei breviator, 149. eius ordinem perpetuo non servat, 150. ubi scripserit, ibid. Graece scripsit, 151. Latine iuxta quosdam, 151. 305. eius versio Latina antiquissima, 151. Ebraicam phrasim praefert, 152. brevis,

- vis, parcusque verborum, 152. an duodecim postremi eius versiculi genuini sint, 152. ei Liturgia tribuitur, ibid. cur, ibid. Syri pertendunt eum N. T. Syriace vertisse, 152. 199. Petri Epistolam primam exaravit, 152. eius Evangelium postremo loco positum, 148. Epistolam I. Petri Graece vertit, 171. qua lingua Evangelium scripserit, 199. eius pallium, 421.
- Mariae** Interrogationes, 184. Epistola ad Ignatium, ad Messianenses, ad Florentinos, 189. ad Fratr. Antoninum de Villabasilica, 190.
- Mari**s, 157.
- Marius** martyr, 104.
- Maronitae** Christiani ab antiquis temporibus, 303.
- Martialis**, & eius scripta, 115.
- Martinus**, Rofcius, 211.
- Martius** Medices, Americus, 177.
- Martyrium** Pauli Apostoli, 147. 252.
- Matthaeus** Apostolus publicanus, 29. dives, 36. Ebraica seu Syriaca lingua scripsit, 144. 304. qui id negaverint, 144. eius Evangelium autographum perit, 145. quis illud in Graecum vertit, 145. an ipse Matthaeus vertit, 145. Ebraicis scatur, 146. eius ordo ab aliis diversus, 146. Canonicum ibid. Liber de Infantia Salvatoris Matthaeo falso tributus, ibid. item Liturgia, 147. Nazaraei non utebantur eius genuino Evangelio, ibid. eius Evangelium Ebionitae interpolant, 147. eius Evangelium a Iacobo Graece redditum, 170. ipse suum Evangelium graece vertit, 198. initio sui Evangelii librum quendam non adlegavit, 182. eius praedicatio Hierapoli, 423.
- Matthaeus** Pastor, 423.
- Marnanus** puer, 374.
- Matthias** Apostolus Publicanus, 36.
- Mecattius**. Iosephus Maria, 212.
- Melicea** gens quam multos codices MSS. collegerit, 207.
- Melotae**, 85.
- Mellitus** Laodicensis, 187. 404.
- Memoria** Apostolorum, 187.
- Methodius** Thytoracendita, 219.
- Missale** Armenum, 307.
- Mitra** virgines & sponsae utebantur, 68.
- Monachi** Aegyptii sandaliis tantum utebantur, 94. Monachi antiquum habitum retinuisse videntur, 71. 74. colobiis & pelle confecta induti, 71. tyfica saecinea, & cuculla, & palliolo usi, 71. barba proluxa & renibus accinctis, 76. eorum habitus, 77. 85. 97. eorum vita Philosophia, 381.
- Montanus**, 418.
- Moyss** adsumtio, Liber 2. 174.
- Muccinia**, 89.
- Mohammedanorum** Evangelium, 182.
- Mulier** capite nudo orans, 68.
- Mulieres** Christianae velare caput debent, 61. 65. comas alebant, 65. caput variis ornamentis instruebant, 66. quatenus velarentur, 67. Mulleres ut plurimum Christianum dogma amplectatae, 42. in Ecclesia docere prohibentur, 44. divites Christo haerebant, 423.
- Munditiae** quatenus in Christianis, 82.

Musea Florentinorum, 208.
 Museum Riccardianum, 206.
 Mutius Sœvola, 111.

N

Naironus. Fauſtus, 300.
 Narratio de genere Chriſti, 182. 184.
 Nazaræorum votum, 60. ii genuino Matthæi Evangelio non ute-
 bantur, 147.
 Nazarius Martyr, 104.
 Nerlius Cardinalis, 395.
 Neronis in familia quidam Chriſtiani, 103. exoletus & concubina
 Chriſtiani, 46. 104
 Nexocharis Philoſophus, 177.
 Nicetas Heracleenſis, 248. 251.
 Nicodemus, 101. 115.
 Nicolaitæ, 187.
 Nicolaus Patriarcha CP. 245.
 Nicoliniſtus Antonius, 16. 211. Ieſephus, 209.
 Nimbus quid, 59.
 Nepios quid ſignificet, 123.

O

Ochinus. Vide Bernardinus.
 Oneſimus a Paulo ad Chriſtum converſus, 46.
 Orarium, 89. candidum, ibid. Veſtis Sacerdotalis, 90.
 Orationis ornatus, quem deceat, 289. 331.
 Oratorum quorundam ſacrorum impudentia, 12.
 Oricellarius. Bernardus, 209.
 Origenes nudis pedibus incedebat, 97.
 Orlendus, 239.

P

Palla, 86.
 Pallium, 69. an commune Chriſtianorum indumentum, 57. 73. Veſtis
 Apoſtolorum, 71. Græcorum, 72. pallio cur Chriſtiani uteren-
 tur, 72. veſtis Philoſophica, 72. Pallium inter Chriſtianos Aſce-
 tæ geſtabant, 73. 74. eo qui alii uterentur, 75. laneum, 75.
 pullum, rubrum, purpureum, 77. quadrangulare, 79. ſemi-
 narum etiam geſtamen, 87. cum gemmis, 79. veſtis longa
 erat, 82. Sacerdos habitus, 98. eo Presbyteri utebantur, 98.
 99. quo tempore a Clericis reiectum, 99.

Pan-

- Pandectae Iuris civilis Florentiae quo fastu olim ostendebantur, 207.
- Panvolrus Librarius, 274.
- Papias & eius scripta, 114. eius ingenium, ibid.
- Parvulus pro Insipiens, 120. 123.
- Passiones Apostolorum, 187.
- Passio S. Andreae, 179. 115.
- Patres Ecclesiae laudati, 2. Ethnicos eorum ipsorum documentis revincebant, 5. 6.
- Patricius Martyr, 373.
- Paulinus Nolae Episcopus eloquens, orationis ornatus deponit, 385.
- Paulus Apostolus Graecos Poetas adlegat, 6. 8. ad sibyllam & Hyasphem provocat, 6. 8. Apocryphos scriptores legit, 3. unde quaedam in Epistolam ad Ebraeos derivaverit, alias ignota, 8.
- Penula usus, 84. Tabernaculorum opifex, 30. 33. 157. manibus victum quaerebat, 31. Exolerum, & concubinam Neonis convertit, 46. veste simili ac Ioannes Baptista usus, 85. eius sudarium, 58. se tondet, 60. est recalvaster, 60. & naso aquilo, 61. minus vere repraesentatur in antiqua lucerna & vitris, 61. eius ad Senecam Epistolae, 102. 163. ad pedes Gamalielis eruditus, 128. 160. an Evangelium Matthaei Graece verterit, 145. Pauli & Theclae periodi, 157. 168. eius Epistolae quot, & quando scriptae, 157. Epistola ad Ebraeos an eius sit, 157. Ebraice scripta, 159. 292. eius stilius, 159. Graece eruditus, 160. Phariseus, ibid. Graecos Poetas legit, ibid. apocryphis Scriptoribus usus, ibid. litteraturam perfecte non novit, 161. male scribebat, 161. eius soloeicismi, 161. minus disertus, 161. 162. obscurus & implexus, 163. barbarus, ibid. eloquens iuxta Augustinum, 164. Mercurius habitus, 165. profundus & sapientissimus, 165. solus veritatem agnovit iuxta quosdam haereticos, 166. Epistola ad Laodicenses ei tributa, 166. Epistolae falso ei tributae, 167. eius Apocalypsis, ibid. Acta Pauli, ibid. Anabaticum eius, 168. eius Evangelium, 163. oratio in anguem mordentem, 168. Evangelium Matthaei Graece vertit, 198. omnibus linguis loquebatur, 360. eius constitutiones, 425. visiones, 424.
- Paulus ab Apostolo diversus, 159.
- Pauperes spiritu qui, 31. Pauperum regnum coelorum, ibid. ad Deum facilius accedunt, 38.
- Paynus Librarius, 321.
- Pelagius, 195.
- Pelagius puer, 374.
- Penula Romana vestis, 84. ea Christiani utebantur, ibid.
- Pera quid, 85.
- Peregrinus Proteus dictus, 52.
- Periodi Apostolorum, 425.
- Periodi Ioannis, 405.
- Periodi Pauli, & Theclae, 156. 163.
- Periodi Thomae, 179.
- Perlmanus Gollelmus, 319.
- Petrarcha. Franciscus, 208.
- Petrus Apostolus piscator, 30. 36. Simonis coriarii hospes, 32. eadem veste usus ac Ioannes Baptista, 85. Ependyre indutus, 86. indo-

- indoctus, 124. eius Epistola prima a Marco exarata, 152. an Graece sciverit, 171. Epistolam I. Ebraice scripsit, 171. eius filius, ibid. an secunda Epistola eius sit foetus, ibid. Apocrypha ei tributa, 172. eius Constitutiones, 425.
- Petrus Carnesecchius, 18.
- Petrus de Riga, 270.
- Petrus de Testa librarius, 321.
- Petrus Formllius, 18.
- Pfochenius. Sebastian. quid de filo N. T. sentiat, 134.
- Philalethes Eusebianus, 187.
- Philippus Apostolus auriga, 30. eius filiae prophetides, 44.
- Philo Iudaeus an Christianus & cum Petro colloquutus, 107.
- Philosophi Tribenophori dicti, 74.
- Philosophia a Christianis primitivis contempta, 112. 376. Philosophia Christianorum, 379.
- Pictura Christiani primi abstinere, 108.
- Picturae antiquae Christi & Apostolorum, 77. 80.
- Picturae Christianae antiquae cur tudes, 108.
- Pionius Martyr, 419.
- Planeta Petri Apostoli, 84.
- Politus. Alexander, 210.
- Polycarpus Martyr calceatus incescit, 92. eius scripta, 114. cingulo usus, 85.
- Polycrates scriptor, 188.
- Polycratis Annulus, 91.
- Pomponia Graecina an Christiana, 103.
- Praedicatio Petri, 172. Bartholomaei, Matthiae, Simonis, Thomae, 425.
- Praedicationes Apostolorum, 187.
- Presbyterorum Achaiae Epistola, 115.
- Prochorus Ioannis Amanuensis & eius scripta, 115. 198. 228. 405.
- Prologi in Evangelia suppositi, 309.
- Prophetarum inspiratio, 362. 365. diversus stilus, 363. Dei organa Prophetarum, ibid. an quod varicinantur intelligerent, 364.
- Prophetia Nicolaitarum, 187.
- Præro - Evangelium, 170.
- Priscilla Aquilae uxor, 41.
- Puccius. Antonius, 320.
- Pudens senator an ullus Christianus fuerit, 103.
- Pueri facile Christianum dogma amplexi, 42.

R

- Recognitiones Acta Petri dictae, 173.
- Remigius Remensis, 294.
- Renaudotius. Eusebius. Liturgiam XII. Apostolorum e Syriaco latine vertit, 156.
- Riccardius. Gabriel. 205. Richardus, 205. Vincentius Maria, 395.
- De Riccio. Leonardus, 211.
- Riccus. Petrus Franciscus, 319.

Rufici Christiani vocati, 112. 408. & Apostoli, 123. 124. 127. 408.
& Prophetæ, 408.

Ruficitas) quid 408. 411.
Ruficus)

S

Sacramenta Ecclesiæ, 263.

Salome Iosephi filia Zebedæi uxor, 36.

Salvinus. Ant. Maria, 123. 210. 212. 396.

Salvinus, Salvinus, 211.

Sanctimoniales palio virili usæ, 88. eorum habitus, 88.

Sandaliis Christus usus, 93. & Apostoli, 93.

Sapientes pauci a Deo principio vocati, 106. 118.

Sapientia Apostolorum, & Christianorum, 369. vera sapientia, 372.

Sarabarae, 84.

Sarmenticii Christiani dicti, 111.

Saulus. Vide Paulus.

Savonarola. Hieronymus. Mariæ Epistolam ad Florentinos interpretatur, 190.

Scientiam profanam se non habere Christiani professi, 112. nec ea illis nimis congruens, 112. 113.

Scriptores divini an umquam erraverint, 362. quæ eis Spiritus Sanctus suggererit, 362. 365. 366. & seqq.

Scriptores hæretici legendi, & quomodo, 6. 8. 11. a quibus præcipue, 9. an laudandi, 12. 19.

Scriptores N. T. an Syriace omnes scripserint, 202.

Scriptura Sacra nec temere nec ab omnibus interpretanda, 3. an omnia eius verba inspirata, 362. 364.

Sculptura Christiani antiqui abstinerebant, 108.

Seythianus, 153.

Semissil Christiani vocati, 111.

Seneca Christianus non fuit, 102. eius ad Paulum Epistolæ, 168. Epiraphium, 168.

Sensus humanus quammultum meditando proficiat, 131.

Serarringhius. Christophorus, 319.

Sergius Paulus ab Apostolo conversus, 103.

Severitas oris Christianos decet, 55. qualis, ibid.

Simeonis Cleophae F. Praedicatio, 425.

Simeonius Gabriel, 209.

Simicinthia, 88. eorum usus, 89.

Simon a Cassia, 316.

Simon Corarius, 32. 41.

Simon Ierosolymorum Episcopus, 11. Epistolæ II. Petri auctor, 172.

Simon Magus, 115.

Simplicitas & paupertas, Christianorum deliciae, 99.

Sisinnius Calligraphus, 255.

Socinus. Vide Faustus. Laelius.

Soleae, 93.

Sordes in habitu Christianorum, 81.

Sortes Apostolorum, 188.

- Sponsae Christianae mira usae, 63. Hammeum primitus non usurpabant, ibid. quomodo ornatae, 68.
 Spiritus Sanctus quid Apostolos docuerit, 345.
 Stephanus . Henricus . quid de filo N. T. scelerit, 134.
 Stichometria N. T. 219 244.
 Stilus sacrae Scripturae simplex & humilis, 132. qualis librorum N. T. filius, 129. eloquentiam in eo reperit Augustinus, ibid. qualem, 131.
 Stola, 86.
 Stola Sacerdotalis, 90.
 Stulticia Dei sapientiora hominibus, 333. Stulticia elegit Deus ut confunderet sapientia, 106, 118.
 Sudarium, 58. 98.
 Superaria, 86.
 Symbolum Apostolorum, 188.
 Synaxaria MS. 241. 282. 350.
T
 Tabula in Catholigorum irrisumem depicta, 4.
 Tacitus versus in eandem facit dum historiam scribit, 174.
 Tarsenses cives Romani, 84.
 Tatianus, 182. 185. 424.
 Terebinthus, 183.
 Terrae morus magnus, 307.
 Tertius Pauli Apostoli Amanuensis, 209.
 Tertullianus Epistolae ad Ebraeos auctor, 158.
 Testamenti Novi Codices MSS. qui Florentiae exstant, 204.
 Testamentum Novum sublimes res continet, 143. eius lectione Graecae litterae pueris non tradendae, 143. antiquius Syriace conversum, 152. eius Codices MSS. 218 & seqq.
 Thadaeus, 156. 178. Novum Testamentum Syriace interpretatus, 199.
 Thecla virgo nobilis, 103.
 Theodotus Byzantinus, 394.
 Theologi quidam ridiculi, 2.
 Theophylactus Calligraphus, 252.
 Therapeutae, 381.
 Thomas Apostolus piscator, 39.
 Thomas de Charkei, 299.
 Thomas Heracleensis, 299.
 Thomas Manichaeus, 176.
 Tiara, 84.
 Timotheus Calligraphus, 252.
 Timotheus Pauli discipulus, 378.
 Titus Pauli interpres, 201. 378.
 Toga vestis Romanorum, 72.
 Tonfura Christianorum, 420.
 Traditiones S. Matthiae, 178. 180.
 Tunica, 69. inconfutis qualis, ibid. ea Christus usus, ibid. & Apostoli, 70. succingebatur, 70. lanea, 75. linea, ibid. candida, 73. 76. pulla apud Monachos, 76. alba utebantur Apostoli, 76. vestis longa erat, 82. Tunicae praelongae apud Romanos,

nos, 83. cingebantur, *ibid.* item apud Iudaeos, *ibid.* Tunicae rectae, & distinctae, 83.

V

- V** Valentinus Haereticus, 185.
 Veritas a Spiritu Sancto est, 10.
 Veritas nuda magis placet, 131.
 Versio Syriaca N. T. a Thoma de Charkel facta, 199. a Thadaeo, 199.
 Versus in Matthaum Evangelistam, 219. 230. in Marcum, 220. 230. in Ioannem, 220. 230. in quatuor Evangelistas, 221. 226. 236. in D. Paulum, 221. in Lucam, 230. 237.
 Versus qui in divinis Scripturis occurrunt, 174.
 Vestes Christianorum nec nimis longae, nec nimis breves, 83.
 Vestis coenaroria, 75. candida Christianos decet, 76. candida quae, 76. 77. Vestitus Christianorum vilis, 56. 73. 93. 80. 81. 86.
 Vestium luxur in feminis Christianis, 68. eum reliciebant primi Christiani, 81. 86.
 Viduae primitivorum Christianorum, 42. 43. 45.
 Virgilli Codex MSS. Bibliothecae Riccardianae elegantissimus, 206.
 Virgines velabatur, 67. mitra usae, 68.
 Vir nudo capite orare debet, 60. caput attondere, 60. 61. 64. barbam alere, 63. 64.
 Visions Pauli, 424.
 Visions SS. Perpetuae & Felicitatis, 418.
 Versus. Iosephus Augustinus, 217.
 Vicanus Archiepiscopus Armenus, 167.

Z

- Z** Acchaeus fenerator, 46.
 Zebedaeus, 36. 38.
 Zenas, 115. 188.
 Zona Mariae Delparae, 87.
 Zonarum usus, 83. pellicea utebatur Ioannes, 85. Zona Pauli, & Apostolorum, 85. Zona duplex interdum, 85.

MAG 2001495

